

Budsjettnemnda for jordbruket
12.04.2018

Utredning nr. 3

**Resultatkontrollen for
gjennomføring av landbrukspolitikken**

Innhold

1	INNLEDNING	5
2	PRODUKSJONSGRUNNLAG OG STRUKTURUTVIKLING	7
2.1	Areal og arealutvikling.....	7
2.1.1	Areal og arealutvikling.....	8
2.1.2	Leiejord	13
2.2	Strukturutvikling i noen produksjoner	15
2.2.1	Planteproduksjon.....	17
2.2.2	Husdyrproduksjon	21
2.3	Bruk av utmarksbeite	33
3	PRODUKSJON OG MATVAREFORBRUK.....	36
3.1	Oversikt over samlede produserte mengder.....	36
3.1.1	Småskalaproduksjon.....	41
3.2	Økologisk jordbruk	42
3.3	Import og eksport	50
3.4	Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel.....	59
3.5	Norsk andel av kraftfôrforbruket.....	63
4	TRYGG MAT, DYREVELFERD, DYRE- OG PLANTEHELSE.....	65
4.1	Trygg mat	65
4.1.1	Zoonoser	65
4.1.2	Rester av plantevernmidler i næringsmidler	69
4.1.3	Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr.....	71
4.2	Dyrehelse og dyrevelferd	73
4.3	Rovdyr og beitedyr.....	82
4.3.1	Forvaltning av rovdyr.....	82
4.3.2	Bestand av rovdyr.....	84
4.3.3	Sau på utmarksbeite.....	85
4.3.4	Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak	91
4.4	Plantehelse.....	92
5	DISTRIKTSPOLITIKK OG SYSSELSETTING	95
5.1	Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal.....	95
5.1.1	Jordbruksbedrifter i de ulike landsdeler	95
5.1.2	Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler.....	97
5.2	Utviklingen i noen produksjoner.....	100
5.3	Syssetsetting	106
5.4	Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket	107
5.4.1	Landsdelsnivå.....	107
5.4.2	Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler.....	110
5.4.3	Utvikling annen arbeidshjelp.....	110
5.5	Alder på bruker.....	111
5.6	Landbrukseiendommer.....	113
5.7	Bygdeutvikling	114
5.8	Tilleggsnæringer.....	117
6	MILJØ OG RESSURSVERN	122
6.1	Miljøprogram i jordbruket.....	123
6.2	Kulturlandskapet	124

6.2.1	Kulturlandskap og gjengroing	129
6.2.2	Biologisk mangfold	130
6.3	Kulturminner og kulturmiljøer	133
6.4	Friluftsliv og tilgjengelighet	135
6.5	Avrenning til vann	136
6.5.1	Tilførsler av næringssalter	136
6.5.2	Jordarbeiding og erosjon	141
6.5.3	Gjødselforbruk	144
6.6	Utslipp av klimagasser	146
6.7	Plantevernmidler	148
6.8	Innsamling av landbruksplast	149
7	INNTEKTER, ØKONOMISKE FORHOLD OG LEVEKÅR	151
7.1	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper	151
7.2	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene	152
7.2.1	Inntekt etter område	152
7.2.2	Inntekt etter produksjon	155
7.2.3	Inntekt etter bruksstørrelse	155
7.3	Alminnelig inntekt	156
7.4	Levekår	159
7.4.1	Næringsinntekt og jordbruksfradrag	159
7.4.2	Helse og arbeidsmiljø	163
7.4.3	Velferd og avløsning	165
7.5	Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk	166
7.6	Lønnsutvikling etter næring	168
8	BRUKEN AV INNSATSFAKTORER I JORDBRUKET – KOSTNADSUTVIKLINGEN	170
8.1	Ikke - varige innsatsfaktorer	170
8.1.1	Verdier og indekser	170
8.1.2	Kraftfôrpriser	172
8.2	Varige innsatsfaktorer	174
8.3	Priser på jordleie	176
8.4	Renter og gjeld	178
8.5	Tap på utlån i landbruket	179
8.6	Innsatsfaktorer i relasjon til produksjon	180
9	PRISER	181
9.1	Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket	182
9.2	Melk og melkeprodukter	183
9.3	Storfekjøtt	187
9.4	Sau- og lammekjøtt	188
9.5	Svinekjøtt	189
9.6	Egg	190
10	LIKESTILLING	191
10.1	Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn	191
10.2	Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser	193
10.3	Driftsformer	195
10.3.1	Inndeling	195
10.3.2	Driftsform og produksjon	196

10.4Arbeidsforbruk og utdanning	197
10.5Næringsinntekt og jordbruksfradrag, fordelt på kjønn.....	199
11 INTERNASJONALE FORHOLD OG RAMMEVILKÅR	201
11.1OECDs støtteberegninger for jordbruket	201
11.2Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene.....	205

1 Innledning

«Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken» er en årlig utredning og publisering fra Budsjettnemnda for jordbruket. Resultatkontrollen belyser utviklingen i jordbruket i relasjon til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Bakgrunnen er St.prp. nr. 8 (1992–1993) der det het at det bør: *«... legges opp til en mer omfattende resultatkontroll knyttet opp til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Her vil vektleggingen være avhengig av hvordan Stortinget vil prioritere de ulike mål for landbrukspolitikken framover»*.

Oppgaven med å skaffe materialet til resultatkontrollen ble ifølge St.prp. nr. 82 (1992–1993) «Jordbruksoppgjøret 1993», gitt til Budsjettnemnda for jordbruket. Under protokollen fra forhandlingsmøtet mellom Staten og Norges Bondelag 8. mai 1993 er følgende angitt:

«Partene forutsetter videre at Budsjettnemnda for jordbruket til hvert jordbruksoppgjør utarbeider et materiale som grunnlag for resultatkontroll ut fra de mål og retningslinjer som Stortinget fastlegger Jf. St.prp. nr. 8 (1992–93) side 33–34 og Innst. S. nr. 92 (1992–93) side 30–31 og 47. Materialet skal angi utviklingen på sentrale områder som priser, kostnader, inntekter, investeringer, bruk av innsatsfaktorer, arealbruk, produksjon, miljø og ressursvern, distriktpolitikk, sysselsetting, likestilling mm.»

Meld. St. nr. 9 (2011–2012) sier om mål- og resultatstyring:

«Som en oppfølging av Riksrevisjonens undersøkelse av måloppnåelse og styring i jordbruket, jf. Dokument 3:12 (2009–2010), vil departementet videreutvikle mål- og resultatstyring som utgangspunkt for en forbedret framstilling av måloppnåelse og resultatrapportering på det landbruks- og matpolitiske området. Måloppnåelsen vil bli vurdert ut fra et sett med resultatindikatorer. Resultatindikatorer er nødvendig for å etterprøve måloppnåelse og styrke koblingen mellom resultatinformasjon og mål. Det finnes et betydelig statistikk- og informasjonsgrunnlag for jordbruket, der mye blir innhentet i forbindelse med jordbruksoppgjøret. Det er imidlertid et forbedringspotensial i hvordan resultater presenteres og kobles mot de overordnede målene i landbruks- og matpolitikken. Videreutvikling og forbedring av resultatindikatorene vil derfor i betydelig grad bygge på en systematisering og strukturering av den informasjon som innhentes allerede i dag.

For nåværende regjering er de landbrukspolitiske målsettingene presentert i St.prp. 1 (2014–15).

Angående Resultatkontrollen har nemnda hatt som utgangspunkt at den bør være enkel og oversiktlig, det vil si at den bør ha et rimelig antall indikatorer og ikke være for detaljert i geografisk oppdeling. På den andre siden har nemnda sett at det både i den politiske behandlingen og den administrative oppfølgingen av landbrukspolitikken også kan være behov for en detaljert resultatkontroll. Spesielt når det gjelder geografisk inndeling har nemnda sett den administrative inndeling, det vil si fylkesinndelingen, som viktig. Dette skyldes at den politiske og administrative behandling og oppfølging ofte skjer på lokalt nivå. Fylkesinndelingen innebærer imidlertid store datamengder hvor oversikten lett tapes. Nemnda har dermed delt resultatkontrollen i en oversiktsdel (Del I) og en detaljert del (Del II). I oversiktsdelen er det gjennomgående gitt landstall og landsdelstall og i noen grad fylkestall. I den detaljerte delen presenteres ytterligere detaljer, hovedsakelig fylkestall ved siden av landsdelstall. Denne delen inneholder bare tabeller uten forklarende tekst, og fra og med 2010 legges dette kun ut på internett som pdf- og Excel-filer. De finnes på: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>.

Distriktpolitikken står sentralt. Nemnda har derfor valgt å presentere utviklingen i antall jordbruksbedrifter og i sysselsettingen også for kommuneklasser og virkeområder for distriktpolitiske virkemidler.

Det aller meste av tallmaterialet er innhentet fra Statistisk sentralbyrå, men Landbruksdirektoratet og landbruksorganisasjonene er også viktige kilder. Data om inntektsutvikling på driftsgranskingsbrukene hentes fra NIBIO. I årets resultatkontroll er det i de fleste tabeller tatt med tall for årene 1999 og 2010, som er årene for de fullstendige landbrukstellingene, i tillegg til beregna totalpopulasjon for 2016 og foreløpige tall for beregnet totalpopulasjon i 2017 for å få belyst utviklingen. Tall for 2005 er også tatt inn i enkelte tabeller.

Omtalen av utviklingstrekk er i hovedsak knyttet til de siste årene. For omtale av foregående år vises til tidligere utgivelser.

2 Produksjonsgrunnlag og strukturutvikling

I innstilling fra næringskomiteen (Innst.385 S 2014–2015) om jordbruksoppgjøret 2015 sies det at *«Komiteen ønsker et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet norsk landbruk med små og store bruk i hele landet. Det er et mål at norsk landbrukspolitikk skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om økt selvforsyning, blant annet av hensyn til norske forbrukere og av beredskapshensyn.»*

I behandlingen av jordbruksoppgjøret 2014 uttalte en samlet næringskomité at *«Det må opprettholdes en differensiering i virkemidlene som legger til rette for en variert bruksstruktur og sikrer bærekraftig produksjon på jordbruksarealene i hele landet. Måloppnåelsen for landbruk over hele landet belyses gjennom følgende parametere:*

- *Arealutvikling og –fordeling*
- *Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk*
- *Rekruttering og næringsutvikling i landbruket*

Komiteen viser til at det er bred politisk enighet om at norsk landbruk bør ha en differensiert bruksstruktur, og at det i Innst. 234 S (2011–2012) blant annet stod følgende:

«Komiteen vil legge til rette for en variert bruksstruktur som både tar hensyn til tradisjonelle familiebruk og gir mulighet for ulike samarbeidsformer.»

Dette kapitlet gir en oversikt over areal, arealbruk og de ulike husdyrproduksjonene.

2.1 Areal og arealutvikling

Litt over 3 prosent av landarealet i Norge er jordbruksareal. Det innebærer et jordbruksareal per innbygger på 1,9 dekar i 2017, mot 2,3 dekar i 1999.

I dette kapitlet ser vi nærmere på jordbruksarealet og hvordan det fordeler seg mellom fylker og landsdeler, og hvordan utviklingen har vært. Noen tall for omdisponering av areal og leiejord er også presentert.

2.1.1 Areal og arealutvikling

Arealtallene fra 1999 og 2010 er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine fullstendige landbrukstall, mens det for 2005, 2016 og 2017 har brukt tall fra Statistisk Sentralbyrå sin beregnede totalpopulasjon for jordbruksbedrifter.

Tabell 2.1 viser Norges totale landareal og jordbruksareal i drift i hvert enkelt fylke. Totalt jordbruksareal i drift økte med 5 677 dekar til 2017. Østfold, Vestfold og Akershus/Oslo har størst andel dyrket areal. Tabellen viser at Hedmark er det eneste fylket som har over 1 mill. dekar jordbruksareal i drift.

Tabell 2.1 Norges totale landareal og jordbruksareal i drift. 2017*. Km² = 1 000 daa

	Totalt landareal	Jordbruksareal i drift*	Andel dyrket, %
Østfold	3 889	732	18,8
Akershus og Oslo	5 005	753	15,0
Hedmark	26 086	1 049	4,0
Oppland	23 784	995	4,2
Buskerud	13 797	506	3,7
Vestfold	2 148	402	18,7
Østlandet	74 709	4 437	5,9
Telemark	13 853	241	1,7
Aust-Agder	8 315	112	1,4
Vest-Agder	6 679	186	2,8
Agder og Telemark	28 847	540	1,9
Rogaland	8 589	995	11,6
Hordaland	14 523	408	2,8
Sogn og Fjordane	17 674	427	2,4
Møre og Romsdal	14 570	540	3,7
Vestlandet	46 767	1 376	2,9
Sør-Trøndelag	17 833	735	4,1
Nord-Trøndelag	20 779	868	4,2
Trøndelag	38 612	1 604	4,2
Nordland	36 091	559	1,5
Troms	24 869	240	1,0
Finnmark	45 762	92	0,2
Nord-Norge	106 722	890	0,8
Hele landet	304 246	9 841	3,2

* Foreløpige tall

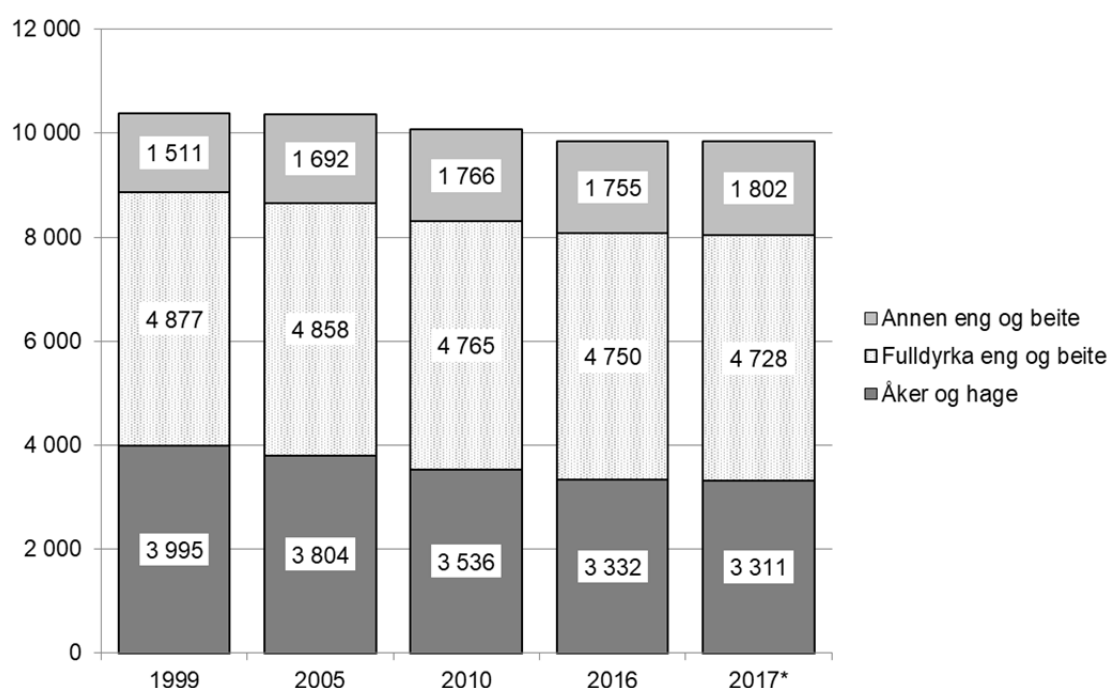
Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Statistisk årbok 2013 og beregna totalpopulasjon 2017

Nye digitale markslagskart

Det totalt registrerte jordbruksarealet nådde et maksimum i 1998. Fra 2005 til 2017 er alt jordbruksareal i drift (toppen av søylene i Figur 2.1) redusert med 5,1 prosent, fra 10 354 000 til 9 825 000 dekar. I perioden 2005-2013 ble nytt digitalt kartgrunnlag tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstillegg.

I denne perioden viste det registrerte arealet en nedgang på 4,9 prosent. Tall fra Landbruksdirektoratet viser at innføringen av nytt digitalt kartverket innebar en reduksjon i arealet på ca. 3,3 prosent. Det er ikke mulig å si om nedgangen skyldes mer nøyaktige målinger eller om tidligere nedgang ikke har blitt fanget opp før nytt kartverk ble tatt i bruk. Arealnedgang utenom nytt kartverk var dermed på ca. 1,6 prosent i samme periode.

Annen eng og beite er overflatedyrket areal. Andelen slikt areal har økt fra 15 prosent i 1999 til 18 prosent i 2017. Nedgang i jordbruksareal i drift, kombinert med økt befolkning, har redusert antall dekar jordbruksareal per innbygger fra 2,25 i 2005 til 1,88 i 2017.

Figur 2.1 Åker og hage, fulldyrka eng og beite og fulldyrka i alt. Hele landet.
1 000 dekar¹⁾

* Foreløpige tall

1) Nye arealmålinger (nytt kartverk) i perioden 2005-2013 har medført en nedjustering av arealene

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.2 viser årlig prosentvis endring for totalt jordbruksareal, fulldyrket areal og eng og beite for landsdelene. De foreløpige tallene for 2017 viser små endringer fra 2016, med litt nedgang på Østlandet og delvis Rogaland. De andre regionene har uendret eller litt økning i jordbruksareal.

I 1999 regnet en med at bruk som søker produksjonstilskudd hadde 70 000 dekar som ikke var i drift, mens i 2016 var det 82 900 dekar. Østlandet og Trøndelag har den største andelen av fulldyrket areal i hele perioden. Åpen åker og hage utgjorde 34 prosent av jordbruksarealet i drift på landsbasis i 2017, men er svært ulikt fordelt mellom fylker og landsdeler. Fylkene rundt Oslofjorden har omlag 80 prosent av arealet i åpen åker og hage. Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og fylkene i Nord-Norge har fra 2 til 5 prosent åpen åker og hage og tilsvarende mer eng og beiteareal. På landsbasis viser arealet av åker og hage en nedgang på 17 prosent etter 1999. Fulldyrket eng og beite har hatt en nedgang i samme periode på 3 prosent, mens annen eng og beite har økt med 19 prosent.

Tabell 2.2 Totalt jordbruksareal i drift fordelt på landsdeler. 1 000 dekar¹⁾

		1999	2005	2010	2016	2017*	Årlig %-vis endring		
							89-99	99-10	10-17
Østlandet	Totalt areal	4 658	4 647	4 534	4 453	4 437	0,2	-0,2	-0,3
	% fulldyrket	93	92	92	92	91			
	Eng og beite	1 598	1 701	1 788	1 849	1 846	2,1	1,0	0,5
Agder og Telemark	% eng og beite	34	37	39	42	42			
	Totalt areal	585	568	552	535	540	0,5	-0,5	-0,3
	% fulldyrket	86	84	83	82	81			
Rogaland ²⁾	Eng og beite	428	431	434	433	437	1,6	0,1	0,1
	% eng og beite	73	76	79	81	81			
	Totalt areal	968	1 007	1 001	997	995	1,3	0,3	-0,1
Vestlandet	% fulldyrket	59	57	54	54	53			
	Eng og beite	862	933	940	946	947	2,1	0,8	0,1
	% eng og beite	89	93	94	95	95			
Trøndelag	Totalt areal	1 564	1 498	1 433	1 364	1 376	0,3	-0,8	-0,6
	% fulldyrket	71	69	67	65	64			
	Eng og beite	1 502	1 445	1 388	1 327	1 342	0,7	-0,7	-0,5
Nord-Norge	% eng og beite	96	96	97	97	98			
	Totalt areal	1 650	1 671	1 620	1 603	1 604	0,5	-0,2	-0,1
	% fulldyrket	92	90	89	88	88			
Hele Landet	Eng og beite	1 102	1 109	1 081	1 085	1 091	1,6	-0,2	0,1
	% eng og beite	67	66	67	68	68			
	Totalt areal	958	974	919	885	890	1,1	-0,4	-0,4
Hele Landet	% fulldyrket	85	81	82	82	81			
	Eng og beite	896	932	892	867	866	1,4	0,0	-0,4
	% eng og beite	94	96	97	98	97			
Hele Landet	Totalt areal	10 382	10 365	10 060	9 837	9 841	0,5	-0,3	-0,3
	% fulldyrket	85	84	83	82	82			
	Eng og beite	6 388	6 550	6 524	6 505	6 530	1,5	0,2	0,0
Hele Landet	% eng og beite	62	63	65	66	66			

* Foreløpige tall

1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene

2) Per 01.01.02 gikk Ølen kommune over fra Hordaland til Rogaland fylke, så det utgjør noe av endringen både i Rogaland og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, beregna total-

populasjon i 2005, 2016 og 2017

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Nydyrking og omdisponering

Tabell 2.3 viser det arealet som er nydyrket de siste årene, samt omsøkt areal og antall søknader. Totalt for landet ble det nydyrket 21 575 dekar i 2016. Dette er 3 436 dekar mer enn året før.

Hedmark hadde størst godkjent nydyrka areal i 2016, i likhet med årene 2012 – 2015. 73 prosent av godkjent areal i 2016 lå i fylkene Hedmark, Oppland, Rogaland, Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag.

Tabell 2.3 Nydyrking, antall søknader, omsøkt og godkjent areal

	Søknader om	Omsøkt nydyrka	Godkjent nydyrka
2010	689	21 213	19 860
2011	632	17 425	15 875
2012	653	14 287	13 417
2013	644	15 111	14 557
2014	878	19 405	18 572
2015	854	18 832	18 139
2016	964	22 650	21 575
Østfold	14	256	256
Akershus og Oslo	18	663	603
Hedmark	129	3 360	3 254
Oppland	141	2 999	2 897
Buskerud	34	580	562
Vestfold	8	143	143
Telemark	13	233	226
Aust-Agder	20	422	410
Vest-Agder	25	371	371
Rogaland	141	1 884	1 713
Hordaland	33	422	399
Sogn og Fjordane	27	297	295
Møre og Romsdal	37	978	962
Sør-Trøndelag	52	1 538	1 505
Nord-Trøndelag	86	2 470	2 368
Nordland	35	1 051	1 010
Troms	26	913	913
Finnmark	15	252	252

Kilde: Statistisk sentralbyrå

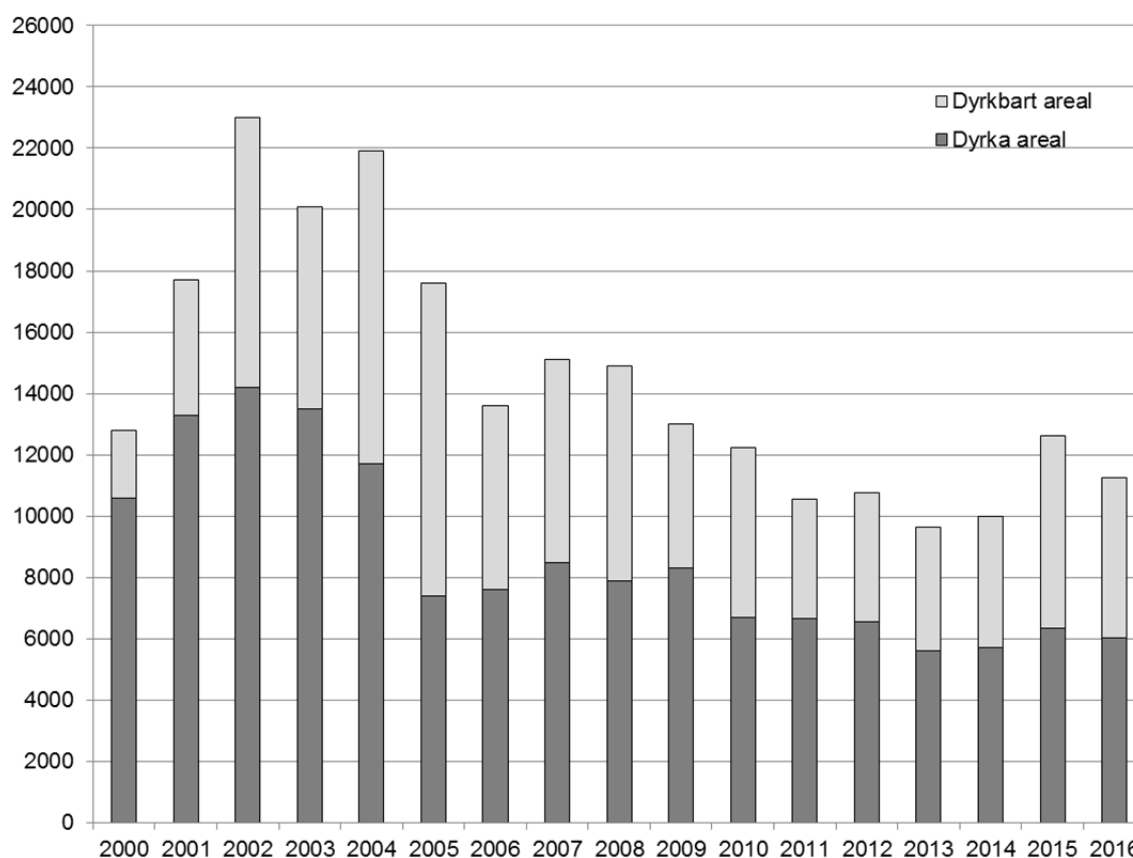
Hvert år omdisponeres noe jordbruksareal til andre formål, for eksempel til industri, boligområder og samferdsel. Det nasjonale jordvernmålet for årene 2004-2015 var at

årlig omdisponering av dyrka jord skulle være under 6 000 dekar. Det nye jordvernmålet fra 2016 er å avgrense omdisponeringen til under 4 000 dekar per år innen 2020.¹ Per 15.03.2018 viser de foreløpige tallene at omdisponeringen av dyrka jord var på ca. 3 700 dekar i 2017, og særlig har omdisponeringen til samferdselsformål gått ned fra 2016 til 2017.

I 2016 ble det omdisponert 6 000 dekar dyrka jord, som er fem prosent mindre enn året før. Tallene for 2013 og 2014 var de laveste registrerte omdisponeringene av dyrket jord siden registreringene startet i 1976.

I tillegg blir også en del dyrkbar jord omdisponert hvert år. Dette har variert fra 2 200 til 10 200 dekar per år i perioden 2000 til 2016. I 2016 ble det omdisponert 5 200 dekar dyrkbar jord, en nedgang på ca. 1 000 dekar fra 2015.

Figur 2.2 viser hvor mye dyrka og dyrkbar areal som hvert år har blitt omdisponert til andre formål enn landbruk. Kommunene rapporterte avgang av dyrka og dyrkbar jord gjennom KOSTRA for første gang i 2005. Erfaringsmessig tar det tid før en ny rapportering blir innarbeidet, og de første årene var det mange kommuner som lot være å rapportere, noe som førte til en underrapportering. Dette har gradvis blitt bedre.

¹ Prop. 127 S (2014-2015), Innst. 56 S (2015-2016) - vedlegg 4

Figur 2.2 Omdisponert areal til andre formål enn landbruk, dekar

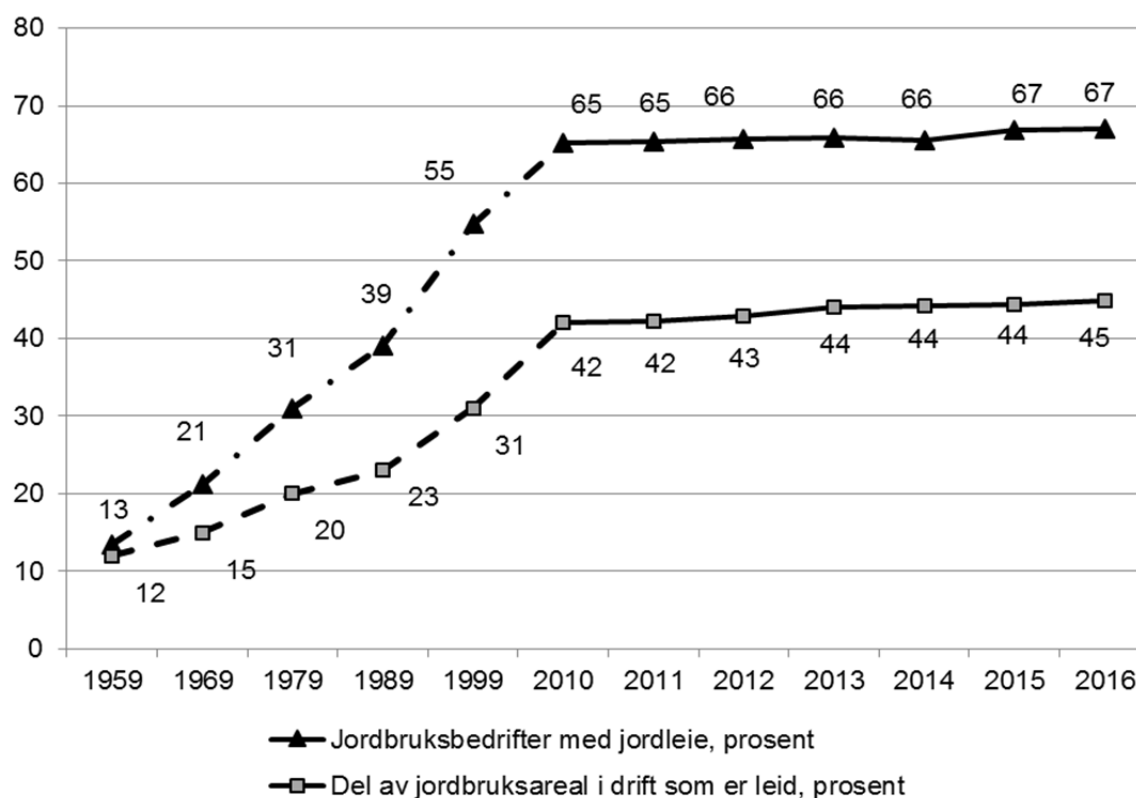
Kilde: Statistisk sentralbyrå, KOSTRA

Av fylkene er det Sør-Trøndelag som har omdisponert mest areal i 2016, med ca. 2 100 dekar, og dernest Akershus og Oslo som har omdisponert ca. 1 600 dekar. Av dette utgjør dyrka jord ca. 1 700 dekar i Sør-Trøndelag og ca. 850 dekar i Akershus og Oslo.

I tillegg til tallene i Figur 2.2 ble det omdisponert noe dyrket og dyrkbart areal til andre landbruksformål, eks. bebyggelse (nye driftsbygninger) og til skogplanting. Totalt omfattet dette 482 dekar i 2015, 943 dekar i 2016 og 569 dekar i 2017* (*foreløpige tall).

2.1.2 Leiejord

Bruk av leiejord er svært viktig for mange av jordbruksbedriftene. Både andel bruk med leiejord og andel leid jord av dyrket areal har økt. Figur 2.3 viser andel bruk med leiejord og andel av jordbruksarealet som er leid fra 1959 til 2016.

Figur 2.3 Andel jordbruksbedrifter med leiejord og andel leiejord totalt. 1959–2016

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1959, 1969, 1979, 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2011 - 2016

I 2016 hadde 67 prosent av jordbruksbedriftene jordleie, og 45 prosent av jordbruksarealet i drift er leid areal.

Andelen jordbruksbedrifter med jordleie og andel leid jordbruksareal varierer mellom fylkene, jf. Tabell 2.4. En ser at de tre nord-norske fylkene har størst andel jordbruksbedrifter med jordleie. I alle tre fylkene er det jordleie på over 80 prosent av bedriftene. Når det gjelder jordbruksareal i drift har Aust-Agder og Troms størst andel, med hhv. 62 og 63 prosent leid areal.

Tabell 2.4 Andel jordbruksbedrifter med jordleie og andel leieareal. Fylkesvise tall 2016

<i>Fylker</i>	Prosent	
	Jordbruksbedrifter med jordleie	Jordbruksareal i drift som er leid
Østfold	56	43
Akershus/Oslo	61	46
Hedmark	70	46
Oppland	67	40
Buskerud	63	48
Vestfold	58	52
Telemark	65	59
Aust-Agder	75	62
Vest-Agder	78	57
Rogaland	56	34
Hordaland	66	46
Sogn og Fjordane	66	41
Møre og Romsdal	78	52
Sør-Trøndelag	70	44
Nord-Trøndelag	64	35
Nordland	82	52
Troms	87	63
Finnmark	84	51

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon

Også antall leieforhold per jordbruksbedrift varierer mye.

Tabell 2.5 viser fylkesvis fordeling av antall jordbruksbedrifter med jordleie og prosentvis fordeling av antall leieforhold. Det er flest leieforhold per jordbruksbedrift i Telemark, Agderfylkene og i de tre nordligste fylkene.

Tabell 2.5 Jordbruksbedrifter med jordleie inndelt etter antall leieforhold. Fylkesvise tall 2016

Antall leieforhold	Jordbruks- bedrifter	Prosentvis fordeling etter antall leieforhold			
		1	2–4	5–9	10 ≥
Østfold	1 233	39	39	17	5
Akershus/Oslo	1 295	36	38	19	6
Hedmark	2 276	23	40	26	11
Oppland	3 010	29	48	19	4
Buskerud	1 384	28	41	23	9
Vestfold	828	34	38	19	10
Telemark	916	25	40	21	14
Aust-Agder	520	20	34	30	16
Vest-Agder	848	21	33	28	18
Rogaland	2 386	39	45	13	3
Hordaland	2 043	31	46	17	6
Sogn og Fjordane	1 950	33	48	17	2
Møre og Romsdal	2 063	21	42	27	10
Sør-Trøndelag	2 003	26	43	23	8
Nord-Trøndelag	1 984	30	48	19	4
Nordland	1 765	17	38	27	18
Troms	806	12	31	31	26
Finnmark	263	15	32	32	21
<i>Hele landet</i>	<i>27 573</i>	<i>28</i>	<i>42</i>	<i>21</i>	<i>9</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon

2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner

Samdrifter i melkesektoren og mange varianter av juridiske foretak, vanskeliggjør sammenliknbar presentasjon av utviklingen i brukstallet. De tradisjonelle enhetene «gårdsbruk» eller «gårdbruker», kan omfatte produksjon på flere tilskuddssøknader ved at virksomheten er organisert i, eller eieren deltar i, flere selskaper (foretak).

Det er skjedd omfattende endringer i antall og størrelse av jordbruksbedriftene og i sammensetningen av produksjonene de seneste årene. Nedenfor er det vist størrelsesfordeling for alle jordbruksbedrifter, og for noen produksjoner. En jordbruksbedrift kan være representert med flere produksjoner. En kan derfor ikke summere jordbruksbedriftene med de ulike produksjonene og komme fram til et riktig tall for totalt antall jordbruksbedrifter.

Tabell 2.6 viser utviklingen av det totale antall jordbruksbedrifter. Over tid er det færre mindre jordbruksbedrifter og flere større. Økende areal per jordbruksbedrift har sammenheng med at antallet jordbruksbedrifter avtar mens totalarealet er relativt stabilt. Arealet på de jordbruksbedriftene som går ut av produksjon, kan enten gå helt ut av jordbruksdrift, eller overtas av andre jordbruksbedrifter ved salg eller utleie.

De aller minste jordbruksbedriftene har sterkest prosentvis årlig nedgang frem til 2010. I 1999 var 2 prosent av jordbruksbedriftene i gruppene over 500 dekar, og i 2017 var tilsvarende andel 11 prosent. Dekar per jordbruksbedrift har økt fra 147 til 243 dekar i samme periode.

Tabell 2.6 viser også at både totalt leid areal og leid areal per jordbruksbedrift har økt mye. Variasjonen mellom fylkene er imidlertid betydelig, og det er i Agder-fylkene, Telemark og Troms vi finner størst andel leid jord – alle med over 55 prosent. Minst andel leiejord er det i Rogaland, med 34 prosent i 2016.

Tabell 2.6 Antall jordbruksbedrifter etter jordbruksareal i drift og leid jordbruksareal

Størrelsesgrupper, dekar	1999	2005	2010	2016	2017	Årlig %-vis endring		
						89–99	99–10	10–17
< 100	31 237	16 552	14 359	12 515	12 102	-6,6	-6,8	-2,4
%	44	31	31	30	30			
100–199	22 286	16 764	13 440	11 028	10 659	-1,3	-4,5	-3,3
%	32	32	29	27	26			
200–299	10 367	10 186	8 444	6 967	6 760	2,7	-1,8	-3,1
%	15	19	18	17	17			
300–499	5 273	6 817	6 857	6 305	6 283	4,9	2,4	-1,2
%	7	13	15	15	16			
500–799	1 287	2 013	2 490	2 897	2 983	6,1	6,2	2,6
%	2	4	5	7	7			
≥ 800	290	671	1 034	1 409	1 482	7,3	12,3	5,3
%	0	1	2	3	4			
Alle jordbr.bedrifter	70 740	53 003	46 624	41 121	40 269	-3,3	-3,7	-2,1
Areal, 1 000 daa	10 382	10 354	10 060	9 837	9 841	0,5	-0,3	-0,3
Daa/jordbruksbedrift	147	195	216	239	244	3,9	3,6	1,8
Leid areal, 1 000 daa	3 239	3 963	4 185	4 407		3,4	2,4	
Leid areal, %	31	38	42	45				
Leid areal, daa/j.bedr.	46	75	90	107		6,9	6,3	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Fra og med 2002 ble reglene for å kunne søke produksjonstilskudd endret. Flere selskapsformer ble tilskuddsberettiget, blant annet aksjeselskaper, ansvarlige selskaper og stiftelser. Tabell 2.7 viser hvor mange prosent av søkerne som ikke var

enkeltpersonforetak i 1999, 2005, 2010 og 2016. Denne statistikken ble ikke produsert for 2017.

Andelen upersonlige søkere økte fram til 2008, men har deretter blitt redusert. Noe av årsaken til dette er regelendringer for samdrifter. Fra og med 2015 ble det bl.a. mulig for samdrifter å leie kvote, og dette førte til at enkelte samdrifter ble oppløst.

Tabell 2.7 Andel av tilskuddssøkerne som ikke er enkeltpersonforetak. Prosent

Fylke	1999	2005	2010	2016*	Antall i 2016
Østfold	0,7	3,0	3,8	3,4	72
Akershus og Oslo	0,7	2,7	3,2	3,7	77
Hedmark	0,8	3,3	4,3	3,8	120
Oppland	1,6	7,1	7,9	5,2	232
Buskerud	0,4	3,2	4,4	3,7	79
Vestfold	0,4	2,5	3,4	4,7	65
Telemark	0,7	2,5	3,3	3,5	48
Aust-Agder	0,9	3,2	4,2	3,8	26
Vest-Agder	0,6	3,6	5,4	5,0	54
Rogaland	1,0	5,7	8,2	6,0	247
Hordaland	0,9	4,0	5,2	4,4	134
Sogn og Fjordane	0,8	3,6	5,7	4,5	131
Møre og Romsdal	1,0	4,8	7,2	5,8	152
Sør-Trøndelag	1,2	4,0	5,8	4,7	131
Nord-Trøndelag	1,6	6,3	7,9	6,3	192
Nordland	0,7	4,2	6,5	6,2	132
Troms	0,7	2,9	4,6	4,5	41
Finnmark	0,5	4,3	6,9	8,0	25
Hele landet	0,9	4,4	5,9	4,9	
Antall	630	2 216	2 681	1 958	1 958

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratets tilskuddsstatistikk per 31.07.16

2.2.1 Planteproduksjon

Tabell 2.8 viser at antall jordbruksbedrifter med korn har blitt halvert fra 1999 til 2017. Kornarealet per jordbruksbedrift økte fra 150 til 264 dekar. Jordbruksbedriftene over 500 dekar har stort sett økt gjennom hele perioden både relativt sett og i antall.

Tabell 2.8 Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster etter areal av korn og oljevekster

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2016	2017*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–17
< 100	10 165	5 937	4 149	3 027	2 867	-6,8	-7,8	-5,1
%	46	35	31	27	26			
100–199	6 170	5 005	4 034	3 256	3 147	-2,1	-3,8	-3,5
%	28	30	30	29	29			
200–299	2 793	2 603	2 142	1 848	1 786	-0,2	-2,4	-2,6
%	13	16	16	16	16			
300–499	2 026	2 119	1 953	1 686	1 689	1,9	-0,3	-2,1
%	9	13	14	15	15			
500–799	609	808	856	904	906	5,2	3,1	0,8
%	3	5	6	8	8			
≥ 800	146	298	399	486	508	8,3	9,6	3,5
%	1	2	3	4	5			
Antall j.bedr.	21 909	16 770	13 533	11 207	10 903	-4,0	-4,3	-3,0
1 000 daa	3 282	3 252	3 071	2 892	2 883	-0,7	-0,6	-0,9
Daa/j.bedr.	150	194	227	258	264	3,7	3,8	2,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

For fylkesvis fordeling, se tabeller på: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Det er i hovedsak rug og hvete som dyrkes til matkorn. Dyrkinga av matkorn er konsentrert til Østlandet, og særlig fylkene rundt Oslofjorden og Hedmark. Totalt ble det dyrket hvete og rug/rughvete på 713 400 dekar i 2016, det vil si ca 25 prosent av samlet kornareal. Foreløpige tall for 2017 er 839 000 dekar hvete/rughvete. Klimatiske forhold gjør at andelen som går til mat varierer mye mellom år. I leveringssesongen 2010/2011 ble f.eks. 56 prosent av hvete og 48 prosent av rug avregnet som matkvalitet. I 2016/17 var tilsvarende andeler hhv. 73 og 70 prosent.

Tabell 2.9 viser antall jordbruksbedrifter og arealet av poteter. Det har vært størst prosentvis årlig nedgang for de minste jordbruksbedriftene. Antall jordbruksbedrifter med poteter på arealer under 100 dekar har gått ned i hele perioden fra 1999. Totalt sett gikk antall jordbruksbedrifter med poteter ned med 73 prosent fra 1999 til 2010, og videre med 39 prosent fra 2010 til 2017.

Potetarealet per jordbruksbedrift har økt betydelig, fra 14,5 dekar i 1999 til 68,5 dekar i 2017. Det totale potetarealet er derimot redusert med 22 prosent i samme periode.

Mange av jordbruksbedriftene som har under 10 dekar poteter dyrker i stor grad til eget bruk. Når en ser bort fra enheter som har under 10 dekar var gjennomsnittet på 55,6 dekar i 1999 og 125,8 dekar i 2017.

Tabell 2.9 Antall jordbruksbedrifter med poteter etter potetareal

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2016	2017*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–17
< 10	7 831	3 198	1 512	908	789	-13,8	-13,9	-8,9
%	76	65	54	48	46			
10–49	1 420	811	468	311	285	-6,3	-9,6	-6,8
%	14	16	17	17	17			
50–99	657	482	352	258	232	-2,0	-5,5	-5,8
%	6	10	13	14	14			
100–199	276	315	310	233	222	3,3	1,1	-4,7
%	3	6	11	12	13			
200–299	61	87	83	84	95	13,6	3,0	1,8
%	1	2	3	4	6			
≥ 300	15	36	70	83	79	3,2	14,9	2,0
%	0	1	2	4	5			
Antall j.bedr.	10 260	4 929	2 795	1 877	1 702	-12,1	-11,1	-6,8
Antall daa	148 522	137 344	132 399	119 839	116 549	-2,4	-1,0	-1,8
Daa/j.bedr., alle	14,5	27,9	47,4	63,8	68,5	11,0	11,4	5,4
Daa/j.bedr., >10 ¹⁾	55,6	75,9	100,7	121,7	125,8		5,5	3,2

* Foreløpige tall

1) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 10 dekar potet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Arealet av og antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland går fram av Tabell 2.10. Det mest markerte trekk er at antall produsenter med under 100 dekar har avtatt i hele perioden, samtidig som produsenter over 200 dekar har økt i antall. I de siste årene er dette ikke så tydelig. Fra 2016 til 2017 var det totalt sett en nedgang på 21 jordbruksbedrifter med grønnsaker. Gjennomsnittlig grønnsakareal per jordbruksbedrift er mer enn tredoblet i perioden 1999 til 2017.

Tabell 2.10 Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland etter grønnsakareal

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2016	2017*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–17
< 10	964	527	333	296	288	-15,3	-9,2	-2,1
%	45	35	32	34	34			
10–49	784	581	313	209	216	-4,0	-8,0	-5,2
%	37	38	30	24	26			
50–99	249	227	211	144	135	2,9	-1,5	-6,2
%	12	15	20	17	16			
100–199	98	129	115	119	103	5,0	1,5	-1,6
%	5	9	11	14	12			
≥ 200	28	50	72	100	105	12,0	9,0	5,5
%	1	3	7	12	12			
Antall j.bedr.	2 123	1 514	1 044	868	847	-10,6	-6,2	-2,9
Antall daa	60 187	68 635	71 220	82 907	82 868	0,5	1,5	2,2
Daa/j.bedr.	28,3	45,3	68,2	95,5	97,8	12,5	8,3	5,3
Daa/j.bedr., >10 ¹⁾	46,8	67,9	98,8	143,4	146,6		7,0	5,8

* Foreløpige tall

1) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 10 dekar grønnsaker

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.11 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal, dvs. sum fulldyrka og overflatedyrka/innmarksbeite. Antall jordbruksbedrifter med eng er redusert med 24 551, eller 44 prosent fra 1999 til 2017, mens arealet har økt med 2 prosent i samme periode. Andelen jordbruksbedrifter med over 300 dekar engareal har økt fra 3 prosent i 1999 til 22 prosent i 2017.

Tabell 2.11 Antall jordbruksbedrifter med engareal etter størrelsen på engarealet

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2016	2017*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–17
< 99	28 940	14 587	12 138	11 203	10 651	-6,0	-7,6	-1,8
%	52	36	34	35	34			
100–199	18 626	13 783	10 794	8 843	8 526	0,7	-4,8	-3,3
%	33	34	30	27	27			
200–299	6 489	7 753	6 672	5 461	5 345	8,9	0,3	-3,1
%	12	19	19	17	17			
300–499	1 805	3 894	4 568	4 602	4 567	15,1	8,8	0,0
%	3	10	13	14	15			
500–799	131	614	1 168	1 695	1 831	11,8	22,0	6,6
%	0	2	3	5	6			
≥ 800	13	75	241	476	533	3,7	30,4	12,0
%	0	0	1	1	2			
Antall j.bedr.	56 004	40 706	35 581	32 280	31 453	-2,8	-4,0	-1,7
1 000 daa	6 388	6 550	6 524	6 505	6 531	1,5	0,2	0,0
Daa/j.bedr.	114,1	160,9	183,4	201,5	207,6	4,5	4,4	1,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

2.2.2 Husdyrproduksjon

Tabell 2.12 viser strukturutviklingen på jordbruksbedrifter med melkeku fra 1999 til 2017. Fra 1999 til 2017 har antall jordbruksbedrifter med melkekyr blitt redusert med 65 prosent samtidig som antall melkekyr har blitt redusert med 31 prosent. Antall melkekyr per jordbruksbedrift har økt fra 13,8 til 27,4.

Det har vært en kraftig reduksjon i antall jordbruksbedrifter i de minste størrelsesgruppene mens de større har økt. Antall jordbruksbedrifter med mer enn 40 kyr har økt fra 168 i 1999 til 1 640 i 2017.

Tabell 2.12 Antall jordbruksbedrifter med melkeku etter besetningsstørrelse¹⁾

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2016	2017*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–17
< 10	6 047	2 749	1 262	754	707	-6,3	-13,3	-7,9
%	27	17	11	9	9			
10–19	13 180	8 937	5 166	3 192	2 686	-1,1	-8,2	-8,8
%	58	56	46	38	34			
20–39	3 264	3 799	3 736	2 969	2 847	2,4	1,2	-3,8
%	14	24	34	35	36			
40–69	153	361	853	1 324	1 374	1,1	16,9	7,0
%	1	2	8	16	17			
≥ 70	15	44	163	247	266	0,0	24,2	7,2
%	0	0	1	3	3			
Antall j.bedr.	22 659	15 890	11 130	8 486	7 880	-2,5	-6,3	-4,8
1 000 melkekyr	313	265	238	221	216	-0,8	-2,4	-1,4
Melkekyr per j.bedr.	13,8	16,7	21,4	26,1	27,4	1,7	4,1	3,6

* Foreløpige tall

1) Samdrifter er regnet som én jordbruksbedrift (se også Tabell 2.13).

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Fra og med 1. januar 2015 ble særreglene for samdrifter avviklet, og dette betyr bl.a. at samdrifter og enkeltbruk ble likestilt i kvotereguleringen. Se www.landbruksdirektoratet.no for nærmere opplysninger om produksjonstilskuddsreguleringen.

Tabell 2.13 gir en fylkesvis oversikt over utviklingen i samdrifter og antallet eiendommer som er registrert som samdrifter i 2017. De fleste samdriftene består av to eiendommer, og i 2017 var det registrert 405 slike samdrifter. I 2017 har Landbruksdirektoratet registrert 878 samdrifter totalt, og disse utgjør 11 prosent av alle jordbruksbedrifter med melkeproduksjon og består av 2 668 eiendommer i 2017, mot 5 087 eiendommer i 2008.

Tabell 2.13 **Antall registrerte samdrifter i melkeproduksjon og fordelingen av eiendommer som inngår**

	2002	2006	2010	2017	Antall samdrifter i 2017 fordelt på antall eiendommer per samdrift				Antall eiendommer i samdrift
					2	3	4	≥ 5	2017
Østfold	11	18	23	14	11	2	1	0	32
Akershus	5	12	16	10	8	1	0	1	24
Hedmark	36	78	70	31	11	9	5	6	99
Oppland	223	370	294	111	49	20	12	30	365
Buskerud	10	27	28	17	5	3	5	4	59
Vestfold	7	11	12	8	3	3	1	1	24
Telemark	12	15	10	6	2	1	3	0	19
Østlandet	304	531	453	197	89	39	27	42	622
Aust-Agder	9	11	8	3	1	2	0	0	8
Vest-Agder	13	42	35	16	11	3	1	1	40
Rogaland	111	296	315	161	74	40	32	15	472
Agder og Rogaland	133	349	358	180	86	45	33	16	520
Hordaland	54	114	98	59	30	13	6	10	175
Sogn og Fjordane	60	137	139	79	34	15	11	19	260
Møre og Romsdal	72	163	159	97	45	23	11	18	296
Vestlandet	186	414	396	235	109	51	28	47	731
Sør- Trøndelag	64	140	137	74	25	22	15	12	240
Nord- Trøndelag	130	216	228	130	62	33	20	15	379
Trøndelag	194	356	365	204	87	55	35	27	619
Nordland	45	86	90	44	22	9	8	5	131
Troms	9	10	11	6	4	1	1	0	15
Finnmark	2	10	12	12	8	2	2	0	30
Nord-Norge	56	106	113	62	34	12	11	5	176
<i>Hele landet</i>	<i>873</i>	<i>1 756</i>	<i>1 685</i>	<i>878</i>	<i>405</i>	<i>202</i>	<i>134</i>	<i>137</i>	<i>2668</i>

Kilde: Landbruksdirektoratet

Ved jordbruksoppgjøret 2008 ble det innført mulighet til kvoteleie med virkning fra kvoteåret 2009. Landbruksdirektoratet har tall for bortleid kvotemengde i hvert fylke, mens leieprisen er markedsstyrt, og det er ikke noe sentralt register over avtalte priser. Grunnlaget for å presentere leiepriser er derfor for dårlig.

Totalt for landet var ca. 261 mill. liter kumelkkvote bortleid i 2017 (Tabell 2.14). Oppland er det fylket hvor det er størst andel jordbruksbedrifter som både leier og leier ut kvote. For landet som helhet leide 38,2 prosent av jordbruksbedriftene med kvote bort kvote, mens 32,6 prosent leide kvote i 2017.

Tabell 2.14 Leie av melkekvote. Fylkesvis utleid og leid mengde. 2017

Fylke	Mengde utleid, 1 000 liter	% av eien- dommer med kvote som har utleie	Gjennom- snittlig utleie, liter/j.bedr.	% av eiendommer med kvote som har leie	Gjennom- snittlig leie, liter/j.bedr.
Østfold	1 361	12,5	80 044	13,2	75 597
Akershus og Oslo	2 164	17,3	98 372	17,3	98 372
Hedmark	15 500	35,5	82 889	34,7	84 700
Oppland	42 785	59,0	64 924	45,7	83 728
Buskerud	2 533	19,5	66 645	19,5	66 645
Vestfold	2 346	27,3	130 349	33,3	106 649
Telemark	701	14,4	53 946	13,3	58 441
Aust-Agder	1 617	21,1	85 094	22,2	80 839
Vest-Agder	6 474	39,5	66 064	26,2	99 604
Rogaland	57 623	44,6	101 807	38,3	118 565
Hordaland	10 775	31,7	62 643	25,6	77 515
Sogn og Fjordane	18 635	37,4	61 299	32,0	71 672
Møre og Romsdal	21 712	33,8	81 015	27,2	100 519
Sør-Trøndelag	22 361	33,4	82 817	30,2	91 642
Nord-Trøndelag	29 460	37,9	90 925	34,2	100 545
Nordland	20 533	41,6	82 793	36,1	95 501
Troms	3 072	16,6	90 343	14,6	102 389
Finnmark	1 734	22,0	78 799	23,0	75 373
Landet	261 384	38,2	79 714	32,6	93 451

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.15 gir fylkesvis oversikt over antallet kvoteselgere og antall liter solgt. Tallene gjelder kumelk, og tabellen viser også totaltall for perioden 1997–2017.

I 2017 solgte 251 bruk kvoten, en liten nedgang fra 298 bruk som solgte i 2016. Prisen ved salg av kumelkkvote til staten ble redusert fra kr 3,50 per liter til kr 2,50 per liter fra og med 2013.

I 2012 ble det åpnet for delsalg av melkekvote. På landsbasis valgte 37 gårdbrukere å selge deler av kumelkkvoten i 2017, og det ble solgt ca 5,5 mill. liter ved delsalg, mot 4,1 mill. liter i 2016.

Sør-Trøndelag hadde størst antall kvoteselgere både i 2016 og 2017. Totalt for perioden 1997–2017 har 11 383 foretak solgt kvoten, og det er total solgt 779 mill. liter.

**Tabell 2.15 Salg av melkekvoter ku. Antall kvoteselgere og solgt mengde.
Utvalgte år 1997–2017**

Fylke	1997		2005		2010		2017		Hele perioden	
	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter
Østfold	19	1 200	16	1 349	3	265	7	539	263	24 258
Oslo/Akershus	18	1 000	13	1 772	5	721	3	295	270	23 957
Hedmark	27	1 300	45	3 637	9	978	13	1 066	543	38 320
Oppland	55	2 400	74	4 882	18	2 015	34	2 119	952	58 320
Buskerud	9	300	23	1 396	5	493	6	451	365	24 681
Vestfold	6	400	6	680	1	78	1	115	111	9 782
Telemark	25	1 100	8	535	6	410	1	34	226	12 942
Aust-Agder	18	600	17	920	1	33	4	351	195	10 922
Vest-Agder	15	600	28	1 651	7	586	4	270	367	19 755
Rogaland	70	4 700	138	11 341	31	2 966	35	3 916	1 352	106 295
Hordaland	37	1 500	51	2 755	18	1 419	6	285	842	47 296
Sogn og Fjordane	74	2 500	44	2 461	28	1 841	15	919	945	47 341
Møre og Romsdal	108	5 500	83	6 006	35	3 329	26	2 075	1 403	96 550
Sør-Trøndelag	74	4 000	87	6 416	38	3 594	44	3 678	1 263	90 977
Nord-Trøndelag	23	1 200	90	7 082	41	3 818	19	1 855	986	76 165
Nordland	37	1 900	63	4 379	17	1 518	27	2 509	853	57 186
Troms	21	1 200	12	935	10	1 188	5	537	339	25 527
Finnmark	5	300	8	514	5	444	1	111	108	9 035
Landet	641	32 000	806	58 710	278	25 696	251	21 127	11 383	779 310

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.16 viser gjennomsnittlig disponibel kvote for kumelk i de ulike fylker enkelte år. Gjennomsnittskvotene har økt betydelig som følge av redusert antall melkebonder, og var i 2017 på 186 800 liter per jordbruksbedrift. Samdrifter er regnet som én enhet, noe som også bidrar til å øke gjennomsnittet. Økningen fra 1998 til 2017 var på 113 600 liter per jordbruksbedrift, noe som tilsvarer ca. 155 prosent økning. Hedmark har relativt minst økning, mens Telemark har opplevd størst prosentvis økning av gjennomsnittskvoten i denne perioden.

**Tabell 2.16 Fylkesvis oversikt over gjennomsnittlig disponibel kvote på kumelk.
Utvalgte år 1998–2017. Liter**

Fylke	1998	2004	2010	2016	2017	% endring 1998–2017
Østfold	97 500	130 000	213 100	266 700	265 300	172,1
Oslo/Akershus	95 100	129 200	179 600	232 400	234 600	146,6
Hedmark	79 500	99 100	141 100	171 200	174 000	119,0
Oppland	67 000	85 800	124 600	159 400	159 900	138,6
Buskerud	64 600	83 600	137 200	179 700	179 400	177,9
Vestfold	97 900	139 200	219 700	268 800	275 400	181,2
Telemark	53 000	70 800	109 400	164 200	164 300	210,2
Aust-Agder	57 900	79 300	118 700	152 500	154 400	166,6
Vest-Agder	58 700	75 100	118 500	145 700	145 700	148,1
Rogaland	90 500	113 600	173 200	227 900	225 500	149,2
Hordaland	59 000	74 300	116 600	151 600	153 500	160,4
Sogn og Fjordane	57 000	69 500	101 400	134 900	137 700	141,8
Møre og Romsdal	71 700	93 200	144 200	196 500	198 800	177,3
Sør-Trøndelag	74 500	93 100	147 200	193 600	196 200	163,2
Nord-Trøndelag	81 600	105 000	161 900	209 000	210 000	157,4
Nordland	69 900	88 500	133 700	182 400	187 600	168,2
Troms	76 300	94 300	129 900	169 500	177 000	132,1
Finnmark	91 900	103 100	165 000	223 000	228 200	148,3
Landet	73 200	93 200	141 500	185 200	186 800	155,0

Kilde: Landbruksdirektoratet

Landbruksdirektoratet organiserer kjøp og salg av statlig del av kvoter. For privat omsetning er det egne omsetningskanaler, eller kjøp/salg kan salg kan avtales direkte mellom gårdbrukere. I 2017 ble det omsatt 1,6 mill. liter gjennom en privat omsetningskanal. Gjennomsnittspris hos disse var på kr 12,45 per liter i 2017. Høyest pris i denne omsetningskanalen i 2017 var kr 15,80 per liter, og det var i Nord-Trøndelag.

Den totale mengden som ble solgt privat i 2017 var på 16,9 mill. liter kumelk, dette er en nedgang fra året før. Mengden som ble solgt privat utgjorde 80 prosent av den totale mengden solgt i 2017 (iflg. Tabell 2.15). I 2013 ble 40 prosent solgt privat.

Tabell 2.17 omhandler strukturen i melkekvoter i de ulike landsdelene, og i landet som helhet. En jordbruksbedrift kan benytte flere innleide kvoter.

Tabell 2.17 Fordeling av antall jordbruksbedrifter med melkekvote i de ulike landsdeler etter kvotestørrelse. 2017

Landsdel	Melkekvote, 1 000 liter						Sum
	0–100	100–159	160–239	240–499	500–799	>800	
<i>Østlandet</i>							
Antall	689	605	379	410	76	9	2168
Kvote	43 312	75 920	73 157	144 648	44 604	7 685	389 327
<i>Agder/Telemark</i>							
Antall	192	108	47	73	7	1	428
Kvote	11 536	13 560	8 979	25 751	4 128	854	64 807
<i>Rogaland</i>							
Antall	263	307	262	343	76	19	1270
Kvote	15 317	38 955	51 680	119 237	44 576	16 632	286 397
<i>Vestlandet</i>							
Antall	846	589	300	330	74	10	2149
Kvote	55 051	74 497	57 644	114 520	42 519	8 752	352 983
<i>Trøndelag</i>							
Antall	358	485	311	439	70	2	1665
Kvote	22 802	62 017	60 354	151 357	40 166	1 726	338 422
<i>Nord-Norge</i>							
Antall	197	290	173	218	23	-	901
Kvote	13 457	36 797	33 573	73 962	13 104		170 894
Landet							
Antall	2 545	2 384	1 472	1 813	326	41	8 581
Kvote	161 474	301 746	285 386	629 475	189 097	35 650	1 602 829

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.18 viser andel av jordbruksbedrifter og kvote i de ulike landsdelene. På landsbasis er den største gruppen (29,7 %) av jordbruksbedriftene i størrelsesorden 0–100 000 liter, men andelen av kvote er bare 10,1 prosent i denne gruppen. Andelen jordbruksbedrifter i gruppen 500–799 000 liter er på 3,8 prosent i 2017, mens andelen av kvote i denne gruppen er på 11,8 prosent. I den største gruppen, over 800 000 liter, er det 0,5 prosent av jordbruksbedriftene.

I 2017 var det kun ett foretak som fikk beregnet disponibel kvote over 900 000 liter (Rogaland). Dette foretaket har en kvote med historisk høyere leveringsrett. Kun to andre foretak hadde i 2017 en total kvote på over 900 000 liter, men disse ble avkortet og fikk beregnet en disponibel kvote på 900 000 liter. I 2015 var det 12 produsenter som hadde disponibel kvote over 900 000 liter.

I Agder og Telemark har 44,9 prosent av jordbruksbedriftene under 100 000 liter i kvote, mens i Rogaland er 20,7 prosent av jordbruksbedriftene i denne gruppen.

Tabell 2.18 Fordeling av andel jordbruksbedrifter og kvote i de ulike landsdeler etter kvotestørrelse. 2017

Landsdel	Melkekvote, 1 000 liter						Sum
	0–100	100–159	160–239	240–499	500–799	>800	
Østlandet							
Andel av antall	31,8	27,9	17,5	18,9	3,5	0,4	100
Andel av kvote	11,1	19,5	18,8	37,2	11,5	2,0	100
Agder/Telemark							
Andel av antall	44,9	25,2	11,0	17,1	1,6	0,2	100
Andel av kvote	17,8	20,9	13,9	39,7	6,4	1,3	100
Rogaland							
Andel av antall	20,7	24,2	20,6	27,0	6,0	1,5	100
Andel av kvote	5,3	13,6	18,0	41,6	15,6	5,8	100
Vestlandet							
Andel av antall	39,4	27,4	14,0	15,4	3,4	0,5	100
Andel av kvote	15,6	21,1	16,3	32,4	12,0	2,5	100
Trøndelag							
Andel av antall	21,5	29,1	18,7	26,4	4,2	0,1	100
Andel av kvote	6,7	18,3	17,8	44,7	11,9	0,5	100
Nord-Norge							
Andel av antall	21,9	32,2	19,2	24,2	2,6	-	100
Andel av kvote	7,9	21,5	19,6	43,3	7,7	-	100
Landet							
Andel av antall	29,7	27,8	17,2	21,1	3,8	0,5	100,0
Andel av kvote	10,1	18,8	17,8	39,3	11,8	2,2	100,0

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.19 viser antall jordbruksbedrifter med ammekyr etter besetningsstørrelse. Gjennom hele perioden har det vært flest jordbruksbedrifter med færre enn 10 ammekyr, men andelen er stadig synkende, fra 78 prosent i 1999 til 38 prosent i 2017. Det var flest jordbruksbedrifter med ammeku i år 2000 (6 108 jordbruksbedrifter). Antallet ble redusert til 4 919 bedrifter i 2014, for så å øke til 5 269 i 2017. Samtidig har antall ammekyr økt slik at gjennomsnittsbesetningen har gått opp fra 6,7 til 17,7 ammekyr.

Tabell 2.19 Antall jordbruksbedrifter med ammeku etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2016	2017*	Årlig % endring	
						99–10	10–17
< 10	4 266	3 097	2 572	1 977	2 028	-4,5	-3,3
%	78	59	49	39	38		
10–19	872	1 385	1 479	1 604	1 611	4,9	1,2
%	16	26	28	31	31		
20–39	284	630	903	1 105	1 110	11,1	3,0
%	5	12	17	22	21		
40–69	35	113	227	356	448	18,5	10,2
%	1	2	4	7	9		
≥ 70	7	9	22	58	72	11,0	18,5
%	0	0	0	1	1		
Antall jordbr.bedr.	5 464	5 234	5 203	5 100	5 269	-0,4	0,2
1 000 ammekyr	37	56	70	86	93	6,0	4,2
Ammekyr per jordbr.bedr.	6,7	10,6	13,4	16,8	17,7	6,5	4,0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den fullstendige jordbrukstellingen i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.20 viser at antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau ble redusert med 36 prosent, mens antall vinterfôra sauer økte med 2 prosent fra 1999 til 2017. Sauetallet gikk ned med 7 prosent fra 1999 til 2014. Deretter har det igjen økt med 10 prosent. De foreløpige tallene for 2017 viser at antall vinterfôra sau økte med ca. 23 200 eller 2 prosent fra året før. Økningen de siste årene har særlig skjedd på bedrifter med mer enn 100 vinterfôra sau. Antall sau per jordbruksbedrift har økt fra 42,1 til 67,5 fra 1999 til 2017.

Tabell 2.20 Antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2016	2017*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–17
< 50	15 787	9 892	7 785	7 619	7 401	-3,9	-6,2	-0,7
%	70	57	53	52	52			
50–99	5 223	5 095	4 357	4 078	3 858	2,2	-1,6	-1,7
%	23	29	29	28	27			
100–199	1 587	2 127	2 185	2 329	2 333	3,8	2,9	0,9
%	7	12	15	16	16			
200–299	101	246	337	450	492	3,4	11,6	5,6
%	0	1	2	3	3			
≥ 300	11	40	115	147	199	-0,9	23,8	8,1
%	0	0	1	1	1			
Antall jordbr.bedr.	22 709	17 400	14 779	14 623	14 283	-2,4	-3,8	-0,5
1 000 sau	955	955	923	955	971	0,6	-0,3	0,7
Ant. sau per j.bedr.	42,1	54,9	62,4	65,3	68,0	3,1	3,7	1,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.21 til Tabell 2.23 viser strukturutviklingen for de kraftfôrkrevende husdyrproduksjonene smågris-, egg- og kyllingproduksjon. Antall jordbruksbedrifter med purker har avtatt med 70 prosent fra 1999 til 2017, mens antall purker samtidig har blitt redusert med 3 prosent.

Gjennomsnittsstørrelsen på besetningene har økt betydelig, fra 27 purker per besetning i 1999, til 86 purker i 2017. Den relative andelen jordbruksbedrifter med over 150 purker har økt fra 1 prosent i 1999 til 15 prosent i 2017.

Tabell 2.21 Antall jordbruksbedrifter med purker, inkludert ungpurker, etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2016	2017*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–17
< 30	2 501	1 015	531	371	391	-5,7	-13,1	-4,3
%	68	48	36	33	36			
30–59	864	600	420	274	237	3,8	-6,3	-7,8
%	24	28	29	25	22			
60–99	220	290	262	198	203	8,2	1,6	-3,6
%	6	14	18	18	19			
100–149	54	124	131	119	99	12,9	8,4	-3,9
%	1	6	9	11	9			
≥ 150	37	80	116	150	167	12,9	10,9	5,3
%	1	4	8	13	15			
Antall	3 676	2 109	1 460	1 112	1 097	-3,5	-8,1	-4,0
1 000 purker	97	99	95	91	94	1,5	-0,2	-0,1
Purker per j.bedr.	26,5	46,8	65,1	81,4	85,9	5,1	8,5	4,0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Det totale antall jordbruksbedrifter med høner ble redusert med 51 prosent i tidsrommet 1999 til 2017, men antall høner økte med 36 prosent fra 1999 til 2017.

Tabell 2.22 viser en oversikt over jordbruksbedrifter som har over 500 høner. Konesjonsgrensen i denne produksjonen er at en bedrift kan ha maksimalt 7 500 innsatte høner på ethvert tidspunkt (Før 2004 var konsesjonsgrensen 5000 høner). Tabellen viser at det er 83 prosent som har en produksjon opp mot konsesjonsgrensen i 2017. Antallet jordbruksbedrifter som har hatt en produksjon over konsesjonsgrensen har vært relativt stabilt i perioden fra 2010 til 2017.

Tabell 2.22 Antall jordbruksbedrifter med verpehøner, etter besetningsstørrelse¹⁾

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2016	2017*	Årlig % endring	
						99–10	10–17
500 - 999	155	62	19	8	8	-17,4	-11,6
%	13	7	3	1	1		
1 000–1 999	398	159	62	16	13	-15,6	-19,2
%	34	19	9	3	2		
2 000–4999	477	303	134	37	33	-10,9	-18,1
%	40	37	20	6	6		
5 000–7 500	113	266	394	478	481	12,0	2,9
%	10	32	60	82	83		
≥ 7 501	43	39	48	46	45	1,0	-0,9
%	4	5	7	8	8		
Antall jordbr.bedr.	1 186	829	657	585	580	-5,2	-1,7
Antall jordbr.bedr. ²⁾	4 064	2 528	1 847	2 066	1 997	-6,9	1,1
1 000 høner	3 101	3 372	3 926	4 312	4 288	2,2	1,3
1 000 høner ²⁾	3 181	3 415	3 953	4 339	4 316	2,0	1,3
Høner per j.bedr.	2 615	4 067	5 975	7 417	7 441	7,8	3,2

* Foreløpige tall

1) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 500 høner

2) Alle jordbruksbedrifter inkludert

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.23 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med slaktekylling målt etter antall slaktede kyllinger. Det mangler tall før 2001. Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling har variert en del i perioden 2001 til 2017, fra 511 bedrifter i 2001, opp til 673 i 2014 og ned igjen til 592 i 2017. I hovedsak har det vært en reduksjon blant de minste brukene og en økning blant de største.

Konsesjonsgrensen i denne produksjonen er at en bedrift kan ha en slaktekyllingproduksjon med inntil 280 000 omsatte og slaktede kyllinger per år. I 2017 utgjorde gruppene med over 100 000 slaktekyllinger 58 prosent av alle jordbruksbedrifter mot 9 prosent i 2001. Endringen i jordbruksbedrifter og antall kyllinger siste år sees i sammenheng med endringer i markedet. Totalt for perioden 2001 til 2017 økte antallet jordbruksbedrifter med 16 prosent, og antallet slaktekyllinger med 105 prosent. Antall kyllinger i gjennomsnitt per besetning økte med 77 prosent fra 62 200 til 109 800 kyllinger fra 2001 til 2017.

Tabell 2.23 Antall jordbruksbedrifter med slaktekyllinger etter antall slakt

Antall slakta kyllinger	2001	2003	2010	2016	2017*	Årlig % Endring	
						01–10	10–17
< 25 000	90	61	44	73	72	-7,6	7,3
%	18	13	8	12	12		
25 000–49 999	103	82	35	33	33	-11,3	-0,8
%	20	17	6	6	6		
50 000–74 999	165	104	49	37	35	-12,6	-4,7
%	32	22	9	6	6		
75 000–99 999	108	158	89	107	107	-2,1	2,7
%	21	33	15	18	18		
100 000–139 999	23	54	333	197	196	34,6	-7,3
%	5	11	59	33	33		
140 000–279 999	16	16	15	136	139	-0,7	37,4
	3	3	3	23	23		
≥ 280 000	6	7	10	11	11	5,8	1,4
%	1	1	2	2	2		
Antall jordbr.bedr.	511	482	575	594	593	1,3	0,4
1 000 kyllinger	31 774	35 242	56 496	64 689	65 119	6,6	2,1
1 000 kyllinger per j.bedr.	62	73	98	109	110	5,2	1,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

2.3 Bruk av utmarksbeite

Utmarksbeite er sentralt for å bevare særpreget i jordbrukets kulturlandskap.

Tabell 2.24 viser statistikk over dyr på utmarksbeite. Etter en nedgang i 2012/2013 viser tall for de siste tre årene en økning igjen. Det er særlig endring i antall sau og lam som gjør at totaltallene varierer. Antall storfe på utmarksbeite har økt hvert år fra 2007 og i 2016 var det 18 000, eller 7,6 prosent, flere storfe på utmarksbeite enn i 1999. Antall sau og lam på beite i 2016 var omtrent på samme nivå som i 2005. Den relativt store nedgangen på geit skyldes reduksjon i bestanden av geiter, selv om bestanden har økt noe de siste årene. Antall hester på utmarksbeite har økt med 2 400, eller 36 prosent, fra 1999.

Tabell 2.24 Beitedyr på utmarksbeite

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester > 1 år
1999	2 315 600	236 500	2 000 700	71 900	6 600
2005	2 404 800	238 700	2 091 800	66 500	7 900
2008	2 190 200	223 400	1 900 200	57 500	9 100
2010	2 255 100	228 000	1 960 200	57 500	9 400
2013	2 229 700	244 300	1 924 100	52 200	9 100
2014	2 254 900	246 500	1 945 200	53 700	9 500
2015	2 318 400	248 700	2 005 100	55 600	9 100
2016*	2 417 292	254 523	2 095 359	58 416	8 994

* Foreløpig tall

Kilde: Landbruksdirektoratet

Andel dyr på beite har variert litt i perioden, men har stort sett vært i underkant av 70 prosent av samlet antall dyr, jf. Tabell 2.25. Storfe har hatt en markert økning av andelen dyr på utmarksbeite fra 1999 til 2016. Geit og kje har hatt et fall i andel dyr på utmarksbeite i samme periode.

Tabell 2.25 Andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester ¹⁾
1999	67,3	22,9	86,9	91,9	25,8
2005	70,1	25,6	87,2	91,5	27,0
2008	67,8	25,1	85,0	82,8	26,5
2010	68,8	26,1	85,1	85,4	25,9
2013	69,3	28,6	84,9	81,4	26,4
2014	70,1	29,4	85,3	83,4	28,7
2015	69,9	29,1	84,8	83,0	28,8
2016*	70,3	29,3	84,8	85,2	30,2

* Foreløpig tall

1) Tall på hester i alt er både over og under 1 år, tall hester på beite er over 1 år

Kilde: Landbruksdirektoratet

Seterdrift har vært en tradisjon i store deler av landet, og er fremdeles vanlig i flere områder. Tabell 2.26 viser at det de siste årene har vært en reduksjon i antall jordbruksbedrifter med seterdrift. Men i forhold til det totale antallet jordbruksbedrifter med melkekyr – og geiter, har andelen holdt seg stabil på 13–14 prosent fra 2003 til 2016. Andelen med fellesdrift viser en reduksjon fra 46 prosent i 1999 til 33 prosent i 2016.

Pga. endring i tilskuddsordningene f.o.m. 2005, er tallene noe usikre med tanke på sammenligning med tidligere år.

Tabell 2.26 Antall og andel jordbruksbedrifter med seter, og andel med fellesdrift

	1995	1999	2010	2015	2016
Totalt antall jordbr.bedrifter med seter ¹⁾	2 608	2 721	1 579	1 172	1 124
<i>Andel jordb.bedrifter med seter, %²⁾</i>	<i>10</i>	<i>12</i>	<i>14</i>	<i>13</i>	<i>13</i>
Antall med seterdrift alene	1 618	1 466	991	771	748
<i>Andel jordbr.bedrifter med seterdrift alene, %²⁾</i>	<i>6</i>	<i>6</i>	<i>9</i>	<i>9</i>	<i>9</i>
Antall med 2 eller flere sammen om seterdrift	990	1 255	588	401	376
<i>Andel med fellesseter av alle med seter, %</i>	<i>38</i>	<i>46</i>	<i>37</i>	<i>34</i>	<i>33</i>

1) Noen har både enkelt- og fellesseter

2) I forhold til alle jordbruksbedrifter med melkekyr og melkegeiter

Kilde: Landbruksdirektoratet tom 2003. Deretter Statistisk sentralbyrå

3 Produksjon og matvareforbruk

Norge har et begrenset areal med dyrka jord, samtidig som klimatiske forhold legger begrensninger på avlingsutbyttet og hvilke vekster som kan dyrkes. Dette bidrar til at en betydelig del av matvarebehovet blir dekket med import. Helsedirektoratet har beregnet at totalt utgjorde norsk produksjon 50 prosent av det totale innenlandske matvareforbruket i 2015, regnet på energibasis.

I innstilling fra næringskomiteen om jordbruksoppgjøret 2015 (Innst. 385S) sier komiteen om landbruk over hele landet: *«Komiteen ønsker et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet norsk landbruk med små og store bruk i hele landet. Det er et mål at norsk landbrukspolitikk skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om økt selvforsyning, blant annet av beredskapshensyn.»*

Dette kapitlet viser tilgangen på matvarer gjennom produksjon og import, og tar også opp matvareforbruk, eksport av jordbruksprodukter og selvforsyningsgrad. Til slutt er det et kapittel om norsk andel av kraftfôrforbruket.

3.1 Oversikt over samlede produserte mengder

Tabellene 3.1a–h illustrerer hvordan utviklingen i den norske jordbruksproduksjonen fordeler seg mellom regionene. På grunn av variasjoner, spesielt i væravhengige produksjoner som korn og potet, er indikatoren for «Årlig prosentvis endring» svært følsom for spesielle utslag i start- og sluttår for perioden. Tabellene må derfor leses med en viss forsiktighet.

Tabell 3.1a viser at det i 2016 var noe lavere produksjon enn året før. Reduksjonen skjedde i hovedsak på Østlandet som i 2015 hadde 86 prosent av kornproduksjonen i landet, mot 82 prosent i 2016.

Tabell 3.1a Produksjon av korn fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2005	2010	2015	2016	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–16
Østlandet	1 006,7	1 073,6	1 004,9	1 170,0	1 090,4	0,2	0,0	1,4
Agder/Telemark	45,7	38,6	33,1	31,0	29,5	3,6	-2,9	-1,9
Rogaland	14,8	19,4	16,7	6,2	11,6	1,7	1,1	-5,9
Vestlandet	8,5	4,8	2,3	3,6	4,3	2,3	-11,4	11,4
Trøndelag	140,9	161,5	148,0	146,6	189,5	0,0	0,4	4,2
Nord-Norge	1,5	0,5	0,8	0,5	0,6		-5,7	-3,1
Landet	1 218,1	1 298,4	1 205,7	1 357,9	1 326,0	0,3	-0,1	1,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For fylkesvis fordeling, se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 3.1b viser hvordan produksjonen av potet har utviklet seg etter 1999. I 2017 står Østlandet for 77 prosent og Trøndelag for 11 prosent av potetproduksjonen i landet.

Tabell 3.1b Produksjon av potet fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2005	2010	2016	2017*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–17
Østlandet	273,9	224,1	250,7	267,7	243,3	-0,9	-0,8	-0,4
Agder/Telemark	13,0	12,3	11,1	12,4	9,8	-6,1	-1,5	-1,7
Rogaland	23,7	21,6	20,5	17,2	13,6	-4,8	-1,3	-5,7
Vestlandet	11,6	7,7	6,6	7,7	7,8	-3,4	-4,9	2,3
Trøndelag	47,9	40,8	38,8	37,5	33,7	-2,4	-1,9	-2,0
Nord-Norge	10,3	10,1	5,4	8,4	6,3	-2,4	-5,7	2,2
Landet	380,2	316,6	333,2	350,8	314,5	-1,8	-1,2	-0,8

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For fylkesvis fordeling, se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 3.1c viser at melkeproduksjonen stort sett har holdt seg på ca 1 500 mill. liter på 2000-tallet. Fra 2010 til 2017 har produksjonsmengden vært relativt stabil. Negativt forholdstall på melk kan være årsak til nedgang i produksjon fra 2016 til 2017. Melkeproduksjonen er kvotestyrte og det er fylkesvise omsetningsregioner. Dette gjør at forholdet mellom landsdelene holder seg stabilt.

Tabell 3.1c Produksjon av kumelk fordelt på regioner. Mill. liter¹⁾

	1999	2005	2010	2016	2017	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-17
Østlandet	407,0	363,8	367,8	371,3	365,1	-1,0	-0,9	-0,1
Agder/Telemark	65,8	59,1	58,1	57,0	55,9	-1,1	-1,1	-0,5
Rogaland	269,2	273,7	278,4	285,2	277,4	-1,6	0,3	0,0
Vestlandet	385,1	339,8	325,0	329,7	325,0	-0,9	-1,5	0,0
Trøndelag	347,9	318,9	320,8	326,0	319,5	-1,1	-0,7	-0,1
Nord-Norge	172,4	157,1	155,9	153,5	152,0	-0,9	-0,9	-0,4
Landet	1 647,3	1 512,4	1 506,0	1 522,8	1 494,9	-1,1	-0,8	-0,1

1) Ekskl. gårdssmør fra og med 2010

Kilde: Tine og Q-meieriene (i Gausdal og på Jæren)

For fylkesvis fordeling, se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Den totale produksjonsmengden av storfekjøtt var i 2017 på 85,2 mill. kg, en økning fra 81,7 mill. kg i 2016 (tabell 3.1d). Fra 2010 til 2017 var den største årlige nedgangen på Vestlandet, mens det var en årlig økning på Østlandet og i Agder/Telemark.

Tabell 3.1d Produksjon av storfekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2005	2010	2016	2017	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-17
Østlandet	25,8	23,4	23,3	24,7	26,3	3,1	-0,9	1,8
Agder/Telemark	4,7	4,1	4,1	4,1	4,5	3,8	-1,3	1,4
Rogaland	15,7	14,6	14,4	13,4	14,1	3,2	-0,8	-0,3
Vestlandet	20,4	18,1	16,1	14,9	15,1	0,4	-2,1	-0,9
Trøndelag	19,8	18,4	17,1	16,5	17,1	2,8	-1,3	0,0
Nord-Norge	9,0	8,4	8,6	8,1	8,1	2,2	-0,4	-0,8
Landet	95,4	87,0	83,5	81,7	85,2	2,4	-1,2	0,3

Kilde: Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Svinekjøttproduksjonen (tabell 3.1e) var i 2017 på 137,3 mill. kg, og det er tilnærmet uendret fra 2016. Fra 2010 til 2017 har produksjonen økt mest i antall kilo i Rogaland. Relativt sett har økningen vært størst i Agder/Telemark.

Tabell 3.1e Produksjon av svinekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2005	2010	2016	2017	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–17
Østlandet	48,8	47,7	52,3	54,4	54,8	2,9	0,6	0,7
Agder/Telemark	4,0	3,5	3,6	4,4	4,4	1,1	-0,9	2,9
Rogaland	24,5	30,4	37,1	40,5	40,3	4,5	3,8	1,2
Vestlandet	6,1	5,6	6,4	7,6	7,1	-4,3	0,5	1,5
Trøndelag	20,1	19,8	21,9	22,2	22,3	2,3	0,8	0,3
Nord-Norge	4,9	5,3	7,4	8,4	8,2	7,6	3,9	1,5
<i>Landet</i>	<i>108,4</i>	<i>112,3</i>	<i>128,8</i>	<i>137,7</i>	<i>137,3</i>	<i>2,6</i>	<i>1,6</i>	<i>0,9</i>

Kilde: Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Produksjonen av saue- og lammekjøtt (tabell 3.1f) var i 2017 på 27,4 mill. kg, en økning på 1,4 mill. kg fra 2016.

Østlandet sto for 26,1 prosent av sau- og lammekjøttproduksjonen i 2017, mens Vestlandet hadde 22,3 prosent.

Tabell 3.1f Produksjon av saue- og lammekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2005	2010	2016	2017	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–17
Østlandet	5,6	6,3	5,8	6,7	7,2	0,7	0,4	3,0
Agder/Telemark	1,7	1,8	1,5	1,5	1,6	2,7	-1,2	0,9
Rogaland	4,0	5,1	5,3	5,4	5,6	0,2	2,5	1,0
Vestlandet	6,0	5,9	5,6	5,8	6,1	-1,4	-0,6	1,2
Trøndelag	2,1	2,5	2,3	2,7	2,9	0,3	0,9	3,1
Nord-Norge	3,2	3,8	3,9	3,9	4,1	-0,7	2,0	0,5
<i>Landet</i>	<i>22,6</i>	<i>25,4</i>	<i>24,4</i>	<i>26,0</i>	<i>27,4</i>	<i>-0,0</i>	<i>0,7</i>	<i>1,7</i>

Kilde: Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 3.1g viser at produksjonen av fjørfekjøtt har økt med 176 prosent fra 1999 til 2017. Økningen var størst fra 1999 til 2010 med en årlig økning på 8 prosent. Fra 2010 til 2017 er den årlige økningen 2,5 prosent. Totalt produsert mengde var 101 mill. kg i 2017.

Av kjøttslagene er det fjørfekjøtt som har hatt den største forskyvingen mellom landsdeler. I Nord-Norge produseres det ikke fjørfekjøtt. På Vestlandet og i Agder og Telemark er det også liten produksjon. I 1999 produserte Østlandet 66 prosent av fjørfekjøttet mot 43 prosent i 2017. Trøndelag har økt sin andel fra 15 prosent i 1999 til 28 prosent i 2017, mens Rogaland har økt fra 13 til 28 prosent i samme periode.

Tabell 3.1g Produksjon av fjørfekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2005	2010	2016	2017	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-17
Østlandet	24,0	32,5	40,0	43,5	43,2	6,5	4,7	1,1
Agder/Telemark	0,9	1,0	1,0	1,1	1,2	2,1	1,2	2,0
Rogaland	4,8	8,8	14,8	24,9	28,3	7,0	10,8	9,6
Vestlandet	1,3	1,3	0,9	0,4	0,5	0,0	-2,7	-8,4
Trøndelag	5,5	12,9	28,1	28,4	27,9	8,3	16,0	-0,1
Nord-Norge	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
Landet	36,5	56,5	84,9	98,3	101,0	6,3	8,0	2,5

Kilde: Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Eggproduksjonen (tabell 3.1h) har totalt sett økt med 10,2 mill. kg fra 2010 til 2017. I 1999 sto Østlandet for 43 prosent av den totale produksjonen av egg i landet, mens den var redusert til 34 prosent i 2017. I Trøndelag har andelen gått opp fra 9 til 22 prosent i samme periode.

Tabell 3.1h Produksjon av egg fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2005	2010	2016	2017*	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-17
Østlandet	20,3	19,7	22,2	22,8	23,4	0,8	0,8	0,7
Agder/Telemark	4,4	4,3	3,5	3,9	3,9	-2,6	-2,1	1,7
Rogaland	12,0	16,2	17,4	18,6	18,6	-1,6	3,4	1,0
Vestlandet	5,0	4,9	5,6	5,9	5,7	-4,4	1,2	0,2
Trøndelag	4,2	5,1	8,6	14,1	15,6	1,6	6,9	8,8
Nord-Norge	1,9	1,5	2,1	2,5	2,4	-2,5	1,1	1,8
Landet	47,7	51,7	59,5	67,9	69,6	-0,9	2,0	2,3

* Foreløpige tall

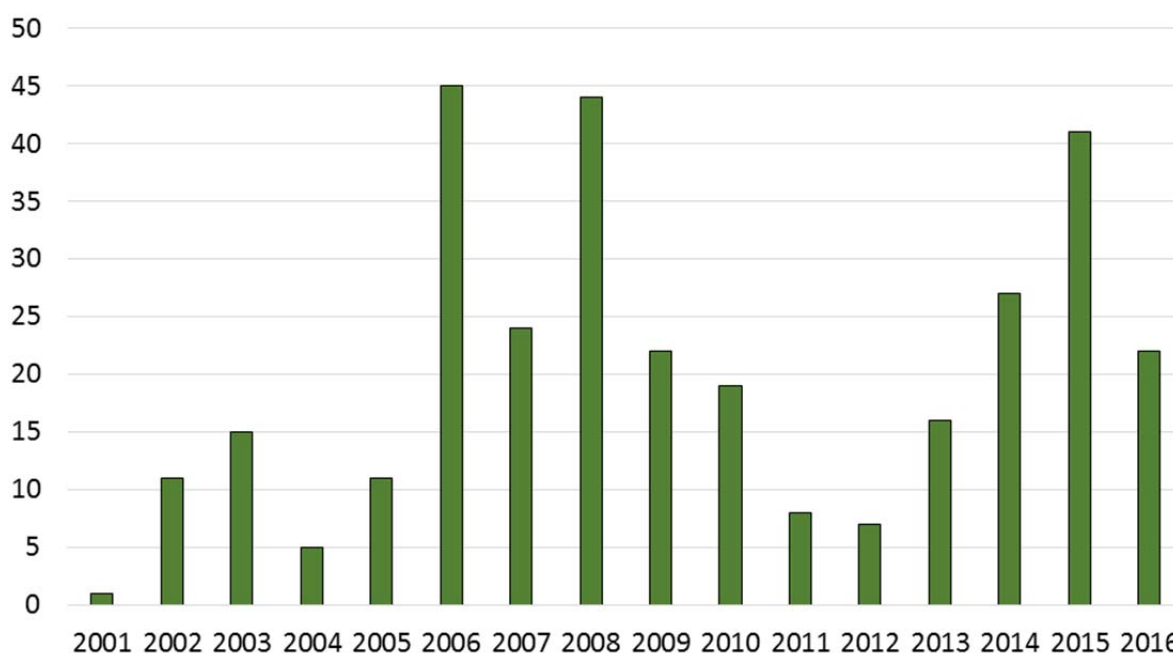
Kilde: Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

3.1.1 Småskalaproduksjon

I Norge har vi omtrent 1 500 lokale matprodusenter². Mange av produsentene er registrert på lokalmatportalen *lokalmat.no* og er merkebrukere av matmerkene *Spesialitet* og/eller *Beskyttet Betegnelse*. Spesialitet er et informasjonsmerke for norsk mat og drikke, tildelt av en uavhengig fagjury. Spesialitet-merkede produkter er basert på de beste lokale råvarene og særegne oppskrifter. Beskyttet Betegnelse er det offentlige merket som verner om norsk matkultur og garanterer særegen kvalitet fra et bestemt geografisk område. Nesten 1000 enkeltprodusenter er tilknyttet de 27 produsentsammenslutningene som har fått tildelt en Beskyttet Betegnelse. Til sammenligning er de mellom 6 og 10 produsentsammenslutninger som har denne betegnelsen i hvert av de andre nordiske landene.

Figur 3.1 viser hvor mange produkter med spesialitetmerke som er godkjent per år.

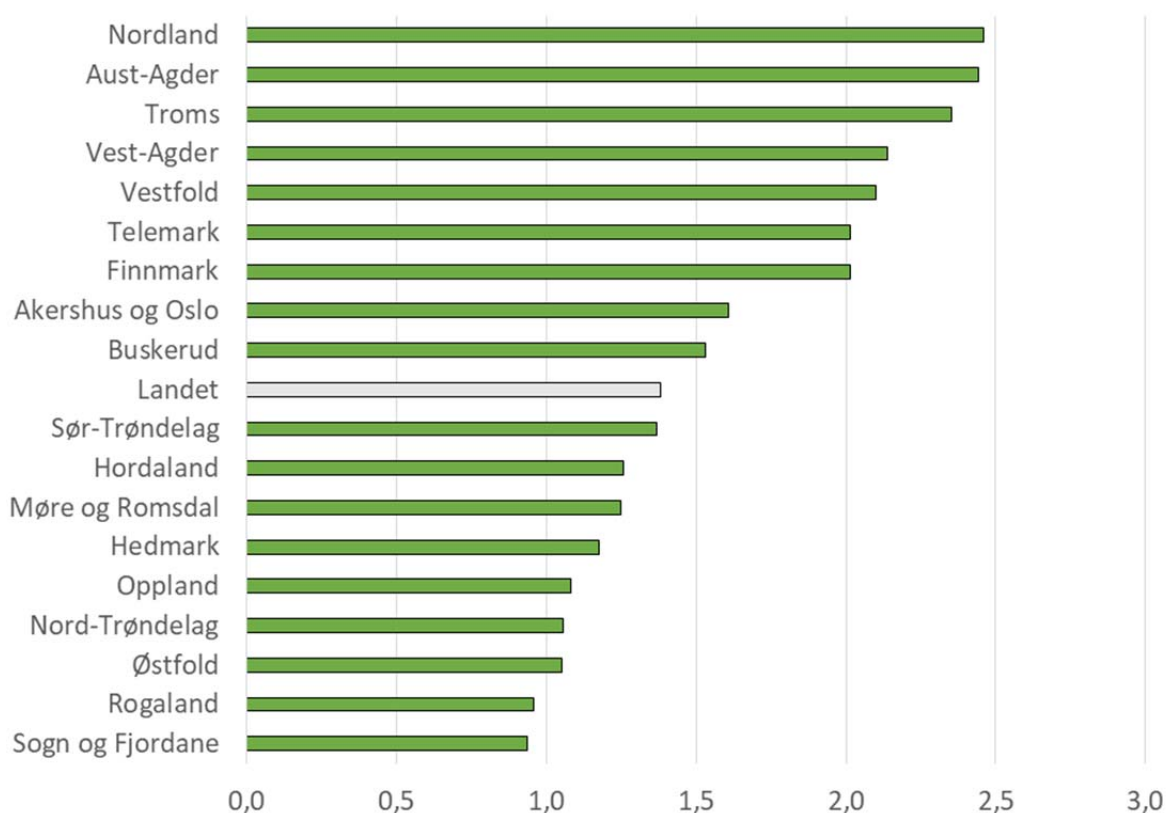
Figur 3.1 Antall godkjente produkter med spesialitetmerke per år

Kilde: Matmerk.no

På *lokalmat.no* er 690 matprodusenter og 1 805 produkter registrert (per 21.02.2018). Det er flest produsenter i Nordland og Oppland, med hhv 51 og 48 stk, og færrest i Finnmark, med 6 produsenter. Ca. 130 produsenter har ikke oppgitt fylke.

Figur 3.2 viser antall småskalaprodusenter i prosent av antall jordbruksbedrifter per fylke. Nordland er det fylket som har størst andel produsenter av lokalmat i forhold til totalt antall jordbruksbedrifter.

² Kilde: Matmerk.no

Figur 3.2 Antall småskalaprodusenter i prosent av totalt antall jordbruksbedrifter per fylke

Kilde: Lokalmat.no, SSB

3.2 Økologisk jordbruk

Tabell 3.2a og tabell 3.2b viser utviklingen i det økologisk drevne jordbruksarealet siden 1991. I 2017 var den økologiske andelen av det totale jordbruksarealet på 4,4 prosent, eller 4,8 prosent når arealet som var under omlegging også tas med. Etter 2012 har andelen økologisk gått ned. Ca. en fjerdedel av Norges økologiske arealer er i trøndelagsfylkene. Antall økologiske jordbruksbedrifter har gått tilbake hvert år etter 2009. Andelen økologiske bedrifter av totalt antall har holdt seg stabilt på fem prosent de tre siste årene.

Tabell 3.2a Økologiske jordbruksbedrifter og økologisk jordbruksareal

	1991	1999	2010	2016	2017*	Endring siste år, %
Antall j.bedrifter med økol. drift ¹⁾	423	1 762	2 805	2 083	2 040	-2,0
Fulldyrka eng	9 629	95 930	278 459	262 588	251 144	-4,3
Annen eng og grovfôrvekster	2 963	16 894	24 706	22 153	21 797	-1,6
Innmarksbeite	2 023	22 497	79 027	76 572	74 053	-3,5
Korn og erter til modning	1 741	8 611	70 008	65 404	66 630	2,0
Potet	598	1 472	1 620	1 144	1 470	31,5
Andre vekster	980	3 195	10 507	13 657	16 431	19,4
Grønngjødsels areal og brakkmark	211	911	7 637	5 291	5 278	-0,2
Godkjent øk. jordbr. areal i alt, daa	18 145	149 510	471 964	446 809	436 804	-2,3
Økol. areal i % av j. areal i drift	0,2	1,4	4,7	4,5	4,4	-2,4
Jordbr. areal under omlegging, daa	6 288	38 225	101 955	29 400	33 611	12,7

*Foreløpige tall

1) Omfatter alle jordbruksbedrifter som er godkjent for tilskudd og/eller merke

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.2b Andel økologiske jordbruksbedrifter av alle foretak og andel økologisk jordbruksareal i forhold til konvensjonell bruk per vekst

	1999	2010	2016	2017*
Andel jordbr. bedr. med økologisk drift av alle bruk	2,5	6,1	5,1	5,1
Fulldyrka eng	2,0	5,8	5,5	5,3
Natureng og overfl. dyrket jord til slått og beite	2,6	5,9	5,6	5,3
Korn og oljevekster	0,3	2,3	2,3	2,3
Potet	1,0	1,2	1,0	1,3

*Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.3a viser utviklingen av økologisk husdyrhold fra 1991 til 2017. Kyllingproduksjonen var svært liten i utgangspunktet, og har derfor hatt den største prosentvise økningen regnet for hele perioden. Fra 2010 til 2017 har verpehøner hatt den største prosentvise økningen.

Tabell 3.3a Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Antall dyr¹⁾

	1991	1999	2010	2016	2017*	Årlig % endring	
						99–10	10–17
Storfe	957	7 424	27 211	29 329	29 931	12,5	1,4
Melkeku ²⁾	237	2 998	8 764	8 350	8 340	10,2	-0,7
Ammeku	87	680	3 232	4 059	4 141	15,2	3,6
Annet storfe	633	3 746	15 215	16 920	17 450	13,6	2,0
Sau	3 007	18 393	48 941	50 902	49 237	9,3	0,1
Geit	209	1 052	1 426	1 506	1 544	2,8	1,1
Svin			3 287	2 055	3 474		0,8
Slaktegris	53	282	2 460	1 234	1 670	21,8	-5,4
Verpehøner	1 697	27 228	153 319	242 067	264 146	17,0	8,1
Kyllinger	10	91	145 372	143 796	220 560	95,5	6,1

*Foreløpige tall

1) I 1991 var telledatoen 1/7, øvrige år 31/12

2) Godkjent for melk og kjøtt

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.3b viser andelen økologiske husdyr som prosent av total husdyrbestand. Verpehøner har størst andel med 6,1 prosent i 2017.

Tabell 3.3b Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Andel økologiske dyr av totalt antall husdyr. Prosent

	1991	1999	2010	2016	2017*
Storfe	0,1	0,7	3,1	3,5	3,5
Melkeku	0,1	0,9	3,6	3,7	3,8
Ammeku	0,9	2,3	5,3	5,3	5,0
Annet storfe	0,1	0,5	2,7	3,1	3,1
Sau	0,3	1,7	4,6	4,6	4,4
Geit	0,3	1,5	2,4	2,6	2,6
Slaktegris	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1
Verpehøner	0,0	0,9	3,8	5,5	6,1
Kyllinger	0,0	0,0	0,2	0,2	0,3

*Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet

Økologisk produsert slakt utgjør fortsatt en liten andel av total kjøttproduksjon i Norge, ca. én prosent.

I 2017 var total tilførsel av økologisk kjøtt av storfe, sau/lam og gris på 2 682 tonn, en økning på 282 tonn fra året før. Det er stort sett storfe og sau som produseres økologisk mens omfanget av kraftfôrbasert kjøttproduksjon er mindre. Andelen økologisk produsert kjøtt omsatt som økologisk økte fra 42 prosent i 2015 til 46 prosent i 2016, og ned til 43 prosent i 2017.

Tabell 3.4 viser at mengde økologisk storfekjøtt har økt de siste årene. Nord-Trøndelag, Østfold og Hedmark er de tre fylkene med størst økologisk storfekjøttproduksjon. Andelen økologisk produsert storfekjøtt markedsført som økologisk økte fra 41 prosent i 2016 til 42 prosent i 2017.

Tabell 3.4 Tilførsel og salg av økologisk storfekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2016	2017	Årlig % endring	
						99–10	10–17
Tilførsel	265,7	915,3	1 113,3	1 484,9	1 582,9	13,9	5,2
<i>Prosent økol. av totalt tilført</i>	<i>0,3</i>	<i>1,0</i>	<i>1,3</i>	<i>1,8</i>	<i>1,9</i>		
Solgt som økologisk ¹⁾		155,6	455,6	613,0	669,0	32,5	5,6
<i>I prosent²⁾</i>		<i>17</i>	<i>41</i>	<i>41</i>	<i>42</i>		
Solgt økologisk i % av alt storfekjøtt		0,2	0,5	0,8	0,8		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Økologisk kjøtt som ikke omsettes, legges på fryseler for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.5 viser at tilførsel av økologisk sau- og lammekjøtt har vært økende de siste årene. Nord-Trøndelag, Buskerud, Sogn og Fjordane, Hedmark og Oppland er fylkene der det blir produsert mest slakt av økologisk sau/lam. Økologisk sau- og lammekjøtt markedsført som økologisk er 30 prosent av total tilførsel i 2017.

Tabell 3.5 Tilførsel og salg av økologisk sau- og lammekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2016	2017	Årlig % endring	
						99–10	10–17
Tilførsel	213,0	385,4	573,8	622,0	712,4	9,4	3,1
<i>Andel økol. av totalt tilført</i>	<i>0,9</i>	<i>1,6</i>	<i>2,3</i>	<i>2,4</i>	<i>2,6</i>		
Solgt som økologisk ¹⁾		92,5	152,6	193,0	212,0		4,8
<i>I prosent²⁾</i>		<i>24</i>	<i>27</i>	<i>31</i>	<i>30</i>		
Solgt økologisk i % av alt sauekjøtt		0,5	0,6	0,7	0,8		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryseler for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Det var en sterk nedgang i økologisk produksjon av svinekjøtt fra 2014 til 2015, og produksjonen var den samme i 2016 som i 2015. Nedgangen hadde sammenheng med at en stor aktør avvirket sin produksjon og omsetning av økologisk svinekjøtt. I 2017 var produksjonen nesten oppe på 2010-nivå igjen (tabell 3.6). I 2016 ble 103 prosent av total

tilførsel solgt pga. at det også var salg fra lager. I 2017 ble 69,4 prosent solgt som økologisk.

Tabell 3.6 Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2016	2017	Årlig % endring	
						99–10	10–17
Tilførsel	26,7	97,7	397,9	293,0	386,3	27,9	-0,4
<i>Andel økol. av totalt tilført</i>	<i>0,02</i>	<i>0,08</i>	<i>0,31</i>	<i>0,21</i>	<i>0,28</i>		
Solgt som økologisk ¹⁾		88,9	118,1	302,0	268,0		12,4
<i>I prosent²⁾</i>		<i>91</i>	<i>30</i>	<i>103³⁾</i>	<i>69,4</i>		
Solgt økologisk i % av alt Svinekjøtt		0,0	0,1	0,2	0,2		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryseler for senere salg eller selges som ordinær vare

3) Over 100 prosent fordi det også ble solgt fra lager

Kilde: Landbruksdirektoratet.

Ifølge Landbruksdirektoratet var total tilførsel av økologisk geitekjøtt i 2017 3,4 tonn, en økning på ca. 1 tonn fra året før.

Data for økologisk produsert melk i Tabell 3.7 omfatter bare den melka som leveres som økologisk til merpris, og dekker dermed ikke hele den faktiske produksjonen. Både innveid og anvendt mengde økologisk melk økte jevnt i hele perioden 1999 til 2013. Anvendt mengde har stort sett økt videre fra 2014 til 2017, mens innveid mengde hadde en nedgang i samme periode.

Andelen økologisk melk solgt som økologisk var på 57,9 prosent i 2017. Denne andelen har økt hvert år siden 2010 da den var 37,7 prosent.

Tabell 3.7 Innveid og anvendt økologisk melk¹⁾. 1 000 liter

	1999	2005	2010	2016	2017	Årlig % endring	
						99–10	10–17
Innveid	11 703	25 640	46 542	51 220	50 329	13,4	1,1
<i>Andel økol. av totalt innveid</i>	<i>0,7</i>	<i>1,7</i>	<i>3,1</i>	<i>3,4</i>	<i>3,4</i>		
Anvendt som økologisk	2 515	12 297	17 534	29 425	29 144	19,3	7,5
<i>I prosent</i>	<i>21,0</i>	<i>48,0</i>	<i>37,7</i>	<i>57,4</i>	<i>57,9</i>		
Solgt økologisk i % av all melk	0,2	0,8	1,2	1,9	1,9		

1) All melk anvendes, og det som ikke finner avsetning som økologisk, blir anvendt som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Økologisk produserte fjørfeprodukter omfatter hovedsakelig egg, men det er også en viss produksjon av kalkun og kylling. I 2017 ble det innveid 328 tonn økologisk fjørfeslakt, mot 228 tonn i 2016. Økningen skyldes både økt produksjon hos eksisterende aktører og at en ny aktør kom på markedet i 2017. Økologisk produsert fjørfekjøtt utgjorde 0,33 prosent av den totale produksjonen av fjørfekjøtt her i landet i 2017.

Tabell 3.8 viser innveid og solgt mengde økologiske egg. Landbruksdirektoratet mangler tall for direktesalg fra gård, men mengden er begrenset. Både innveid mengde og solgt mengde har økt de to siste årene. I 2017 ble 87 prosent av innveid mengde solgt som økologisk.

Solgte økologiske egg utgjør 5,4 prosent av total eggproduksjon i Norge i 2017.

Tabell 3.8 Innveid og anvendt mengde økologiske egg. Tonn

	2000	2005	2010	2016	2017	Årlig %	
						00–10	10–17
Innveid	300	573	2414	3 308	4355	23,2	8,8
<i>Andel økol. av totalt innveid</i>		<i>1,1</i>	<i>4,1</i>	<i>4,9</i>	<i>6,3</i>		
Solgt som økologisk	192	398	1 281	2 956	3 787	20,9	16,7
<i>I prosent</i>	<i>64</i>	<i>70</i>	<i>53</i>	<i>89</i>	<i>87</i>		
Solgt økologisk i % av alle egg		0,8	2,2	4,4	5,4		

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.9 viser utviklingen i mengde økologisk produsert korn levert til mølle. Kornavlingen totalt varierer mye fra år til år, og variasjonen er også stor for økologisk korn. De foreløpige tallene for sesongen 2017/2018 viser en liten nedgang i sum økologisk korn og prosent økologisk av total kornproduksjon. Produksjonen av hvete ser ut til å være stor i 2017/2018, men de foreløpige mengdene viser at 95 prosent av den økologiske hveten er av fôr kvalitet. Til sammenligning har i gjennomsnitt 60 prosent av den innleverte hveten de siste fem årene vært av fôr kvalitet, mens resten har holdt matkvalitet.

Tabell 3.9 Økologisk korn levert mølle. Tonn, og prosent av totalt innveid mengde

	1996/ 1997	1999/ 2000	2010/ 2011	2016/ 2017	2017/ 2018*	Årlig % endring	
						96/97–10/11	10/11– 17/18
Hvete	54,9	295,8	1 643,0	2502,9	2626,6	27,6	6,9
Rug	40,4	43,6	294,0	300,4	753,2	15,2	14,4
Bygg	52,8	88,5	4 103,0	4611,3	3438,9	36,5	-2,5
Havre	76,8	284,4	5 884,0	6563,5	4347,4	36,4	-4,2
Rughvete				392,1	532,0		
Erter			402,0	289,4	189,2		-10,2
Oljefrø			199,0	171,6	942,6		24,9
Sum korn	225	712	12 525	14 831	12 830	33,4	0,3
% av totalt		0,1	1,1	0,9			

* Foreløpig innlevert mengde per 1.3.2018. Total mengde forventes å bli rundt 14 000 tonn når alt korn er levert.

Kilde: Landbruksdirektoratet

Produksjon og omsetning økologiske grønnsaker, poteter og frukt er ikke med i registreringene. Våren 2012 startet Landbruksdirektoratet med nye registreringer av omsetningen av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker, frukt og bær. Tabell 3.10 viser omsetningen av økologisk norsk frukt og grønt de tre siste årene.

Tabellen viser at gulrot og potet er de største enkeltkulturene målt i volum, og økologiske gulrøtter utgjorde nesten fem prosent av den totale norske gulrotomsetningen i 2017.

Året 2017 var turbulent, og i deler av markedet ble mottaket av den avtalte produksjonen brått kansellert. Dette førte til at varer måtte omsettes på andre måter enn opprinnelig planlagt.

Økologisk rødbete utgjorde imidlertid 18,1 prosent av det totale salget i 2017. Det skyldes at en stor del av produksjonen av rødbete dyrkes økologisk, og dekker både det konvensjonelle og det økologiske markedet.

I veksthus har omsatt mengde agurk hatt en økning på 82 tonn i forhold til 2016. Mens omsetningen av konvensjonell agurk holdt seg noenlunde stabil fra sesongen før, var økningen i økologiske vare på over 60 prosent.

Fruktsesongen i 2017 var ikke så god som i 2016. Andelen økologisk av totalt salg for epler og plommer holdt seg noenlunde stabil i 2017 sammenlignet med 2016.

Det er også en viss produksjon av økologiske jordbær, bringebær og blåbær i Norge, men det meste av dette selges direkte fra gård eller til butikker og mindre grossister. For økologiske bær har det vært vanskelig å få innpass i de store kjedene.

Omsetningen av økologiske varer gjennom dagligvarehandel økte med 8 prosent i 2017, til 2,63 mrd. kroner. Andelen økologisk av total omsetning av matvarer lå på

1,93 prosent i 2017. De mest omsatte økologiske varene i verdi er grønnsaker og poteter, og meieriprodukter. De aller fleste varegrupper hadde større omsetning i 2017 enn i 2016. Spesielt økte omsetningen for økologiske drikkevarer, opp 71 mill. kroner, til 144 mill. kroner i 2017. Omsetningen av kornprodukter og bakevarer økte med 18 prosent, tilsvarende 77 mill. kroner i 2017.

Økologiske produkter inngår i oversikten over samlet produksjon i kapittel 3.1.

Tabell 3.10 Omsetning til direkte konsum av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker og frukt i kalenderårene 2016 og 2017. Tonn. Andel økologisk i 2017

	Tonn omsatt vare		%-andel økologisk
	2016	2017	2017
Poteter,	667	778	1,3
Veksthusvarer			
Agurk	135	217	1,2
Tomat	48	111	1,8
Rapidsalat	42	1	1,8
Frilandsvare			
Kepaløk	200	199	1,3
Rødløk	64	88	1,7
Rødbeter	117	194	18,1
Hvitkål	121	192	1,9
Kålrot	284	338	2,8
Gulrot	1 584	1 678	4,8
Isbergsalat	120	108	2,2
Frukt			
Epler*	101	88	1,3
Plommer*	50	53	3,0

Kilde: Landbruksdirektoratet

*Tall justert med informasjon fra fruktlagerinspektøren

3.3 Import og eksport

I Innst. 385S (2014–15) sies det at «*Et velfungerende importvern er viktig for konkurranseposisjonen til norsk landbruk*».

Import- og eksporttallene er hentet fra utenrikshandelsstatistikken til SSB. Statistikken omfatter ikke varer i direkte transitt, eksport av varer til skip, luftfartøyer eller oljeplattformer registrert i Norge i utenriksfart. Statistikken omfatter ikke grensehandel med varer som privatpersoner tar med inn/ut av landet (ikke registreringspliktig).

I de tabeller der handelsstatistikken skiller mellom land, omfatter landene i tabellen de tre landene som det ble import mest varer fra og de tre landene som det ble eksport mest varer til i 2017. I de tilfeller der «—» er angitt i tabellen, er ikke dataene tilgjengelig.

Tabell 3.11 viser handel med kjøtt fordelt på dyreslag.

Tabell 3.11 Handel med kjøtt. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017*
Import:								
Svinekjøtt	2,3	5,6	2,3	4,7	2,9	3,5	3,1	3,1
Spekk	0,9	1,1	1,4	1,4	0,9	0,8	0,7	0,8
Storfekjøtt	1,1	2,9	3,3	7,6	5,9	22,7	21,9	16,5
Sau- og lammekjøtt	0,3	0,7	0,9	0,7	1,3	1,6	0,9	0,4
Fjørfe	0,3	1,1	0,3	1,4	0,8	1,9	2,2	2,1
Annet kjøtt	1,0	1,2	1,3	3,7	2,1	2,5	2,4	2,7
Sum	5,9	12,6	9,4	19,6	13,9	33,1	31,1	25,5
- Herav kvoteimport ¹⁾	-	-	-	2,9	5,5	8,1	8,4	8,0
Eksport:								
Svinekjøtt	1,6	0,3	1,4	3,3	5,5	3,3	5,7	7,3
Spekk	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,2	0,1	0,2
Storfekjøtt	7,6	1,2	2,2	1,4	0,9	0,4	0,2	1,0
Sau- og lammekjøtt	1,8	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	1,1
Fjørfe	0,1	0,1	0,2	0,6	1,7	1,5	1,0	0,8
Annet kjøtt	0,8	1,5	1,3	3,1	1,0	0,4	0,5	0,5
Sum	12,0	3,1	5,0	9,0	9,4	5,9	7,6	10,9
Nettoimport	-6,0	9,5	4,4	10,7	4,5	27,2	23,5	14,6

* Foreløpige tall

1) Landbruksdirektoratet. Årlige tilsendte filer . WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det meste som importeres via SACU er uten bein

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.12 viser de tre landene som Norge importerte mest storfekjøtt fra i 2017 og de tre landene Norge eksporterte mest storfekjøtt til i 2017.

Tabell 3.12 Handel med storfekjøtt fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017*
Import fra:								
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	17,2	16,1	10,9
Botswana	0,1	0,1	0,9	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
Namibia	0,0	0,0	0,6	1,1	1,6	1,6	1,6	1,5
Andre land	1,0	2,8	1,8	4,8	2,4	2,3	2,6	2,5
Sum	1,1	2,9	3,3	7,6	5,9	22,7	21,9	16,5
-Herav kvoteimport ¹⁾				1,1	1,6	5,6	5,6	5,6
Eksport til:								
Ukraina	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,2	0,0	0,4
Danmark	0,0	0,3	0,4	0,2	0,1	0,0	0,0	0,2
Nederland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Andre land	7,5	0,8	1,7	1,2	0,1	0,3	0,1	0,3
Sum	7,6	1,2	2,2	1,4	0,9	0,4	0,2	1,0
Nettoimport	-6,5	1,7	1,1	6,1	5,0	22,2	21,6	15,5

* Foreløpige tall

1) Kilde: Landbruksdirektoratet. Basert på årlige tilsendte filer, der WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det meste som importeres via SACU er uten bein

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Av Tabell 3.13 ser vi at handelen med svinekjøtt varierer en del fra år til år og at det de to foregående årene var nettoeksport av svin, men foreløpige tall viser nettoimport av svin i 2017.

Tabell 3.13 Handel med svin fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017*
Import fra:								
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,5	0,7	0,8
Danmark	0,9	1,0	0,9	1,9	1,0	1,2	0,7	0,6
Spania	0,0	0,0	0,0	0,2	0,3	0,6	0,5	0,5
Andre	1,4	4,6	1,4	2,6	1,4	1,2	1,2	1,2
Sum	2,3	5,6	2,3	4,7	2,9	3,5	3,1	3,1
Eksport til:								
Hong Kong	0,0	0,0	0,0	0,1	0,5	0,6	0,9	1,5
Uruguay	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,3
Danmark	0,2	0,1	0,2	0,6	1,1	0,9	1,0	0,9
Andre	1,4	0,3	1,2	2,5	3,9	1,9	3,7	3,5
Sum	1,6	0,3	1,4	3,3	5,5	3,3	5,7	7,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.14 viser at importen av levende dyr har vært forholdsvis beskjeden de siste årene. Eksporten er også moderat. I 2017 ble det eksportert 625 svin og 445 hester, men ingen storfe, sauer, geiter eller høns.

Tabell 3.14 Import av levende dyr. Antall

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017*
Hester, esler, o.l.	547	878	1 559	1 873	1 539	1 420	1 362	1 391
Storfe	0	276	48	0	0	13	27	6
Svin	0	55	0	49	0	0	12	12
Sauer	0	0	2	39	49	0	0	12
Geiter	0	38	16	53	0	0	0	2
Høns og annet fjørfe ¹⁾	5 509	140 896	151 610	138 907	22 672	36 401	42 100	38 505

* Foreløpige tall

1) Ikke fasan og struts tilhørende kapittel 01.06 i tolltariffen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Import og eksport av egg og eggprodukter vil variere med over-/underskudd av norsk vare, men er relativt moderat (Tabell 3.15).

Tabell 3.15 Handel med egg og eggprodukter. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017*
Import:								
Egg, med skall	0,8	0,2	0,3	0,6	0,1	0,2	0,7	0,5
Klekkeegg	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1
Tørket m.m.	0,0	0,7	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Sum	0,8	0,9	0,4	0,8	0,3	0,4	0,9	0,7
Eksport:								
Egg, med skall	0,3	0,6	0,4	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1
Klekkeegg	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0
Tørket m.m.	1,0	1,5	0,4	0,2	0,1	0,0	0,1	0,1
Sum	1,3	2,1	0,8	0,4	0,4	0,4	0,1	0,2
Nettoimport	-0,5	-1,2	-0,4	0,4	-0,2	0,0	0,8	0,5

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.16 viser at 85 prosent av egg som ble importert i 2017 kom fra de tre landene Danmark, Sverige og Polen. Eksporten av egg er liten, og i 2017 gikk 98 prosent av eksporten til Sverige, Danmark og Finland.

Tabell 3.16 Handel med egg/eggprodukter fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017*
Import fra:								
Danmark	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,6	0,4
Sverige	0,2	0,1	0,3	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1
Polen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,1
Andre	0,4	0,8	0,0	0,5	0,0	0,0	0,1	0,1
Sum	0,8	0,9	0,4	0,8	0,3	0,4	0,9	0,7
Eksport til:								
Danmark	0,1	0,4	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Sverige	0,9	1,6	0,4	0,1	0,3	0,1	0,1	0,1
Finland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Andre	0,3	0,1	0,1	0,1	0,0	0,2	0,0	0,0
Sum	1,3	2,1	0,8	0,4	0,4	0,4	0,1	0,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.17 viser at eksporten av meieriprodukter var betydelig større enn importen på 1990 og 2000 tallet. I 2010–2012 var importen og eksporten omtrent like store. I 2013 startet man å eksportere ulike pulver av myse til Danmark (Arla) og en fikk en kraftig økning av denne, jf. tab. 3.18. Årsaken til økningen er at ny teknologi har muliggjort tørking av myse til produksjon av ulike pulver, eks. proteinpulver, til humant konsum. Tidligere gikk mesteparten av mysen til dyrefôr.

I perioden fra 1990 til 2017 økte importen av meierivarer med 800 prosent, mens eksporten i samme periode har gått ned med 10 prosent. Med unntak av eksportert myse i 2013-2017, har hovedvekten av norsk handel av meierivarer vært ost og ostemasse.

Tabell 3.17 Handel med meieriprodukter. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017*
Import:								
Konsentrert	0,0	0,1	0,0	0,3	0,5	1,0	1,1	1,1
Melk og fløte	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1
Myse	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,3	0,3	0,3
Ost og ostemasse	2,2	2,4	3,2	7,4	9,6	12,9	13,9	14,4
Smør og melkefett	0,1	0,0	0,2	0,4	0,1	0,4	0,4	0,3
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,4	1,0	5,1	8,5	7,6	7,1
Sum	2,6	3,0	4,1	9,4	15,6	23,1	23,3	23,3
Eksport:								
Konsentrert	1,1	0,2	1,1	0,1	0,0	1,5	0,3	1,0
Melk og fløte	0,0	0,0	0,1	0,4	3,1	2,6	3,0	2,9
Myse ¹⁾	0,0	0,1	0,0	0,1	0,7	20,6	20,2	20,9
Ost og ostemasse	26,6	23,1	19,4	18,2	13,5	11,5	11,9	11,1
Smør og melkefett	12,4	4,4	3,8	1,6	2,2	0,5	1,1	0,2
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
Sum	40,1	27,8	24,4	20,4	19,6	36,8	36,6	36,3
Nettoimport	-37,5	-24,9	-20,3	-11,0	-4,1	-13,7	-13,3	-13,0

* Foreløpige tall

1) Ulike pulver av myse fra 2015

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.18 viser import og eksport av meieriprodukter fordelt på de tre landene som Norge har importert og eksportert mest fra og til i 2017. Av tabellen ser vi at det er Danmark som eksporterte mest til Norge i 2017, etterfulgt av Tyskland og Italia. Når det gjelder norsk eksport har ost til USA dominert frem tom 2012. Fra 2013 har myse utgjort hovedvekten av eksporterte meierivarer, der eksporten til Danmark utgjorde 20,3 mill. kg i 2017.

Tabell 3.18 Handel med meieriprodukter fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017*
Import fra:								
Danmark	1,3	1,8	2,0	3,8	4,5	4,7	5,3	5,4
Tyskland	0,2	0,2	0,1	2,4	4,1	3,8	4,2	4,8
Italia	0,0	0,1	0,2	0,7	0,9	2,0	2,2	2,6
Andre land	1,0	1,0	1,8	2,6	6,1	12,6	11,5	10,5
Sum	2,6	3,0	4,1	9,4	15,6	23,1	23,3	23,3
Eksport til:								
Danmark	1,4	0,2	0,5	2,1	1,0	21,0	20,6	20,3
USA	7,3	7,1	8,6	7,6	7,1	6,2	6,6	6,5
Tyskland	0,9	1,3	1,1	0,8	2,5	3,0	3,6	3,6
Andre land	30,5	19,3	14,3	9,9	9,0	6,6	5,8	5,8
Sum	40,1	27,8	24,4	20,4	19,6	36,8	36,6	36,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.19 viser handel med friske³ og konserverte grønnsaker⁴. I 2017 var importen av friske grønnsaker på 121,9 mill. kg og på 84,9 mill. kg konserverte grønnsaker. Ytterligere 165,2 mill. kg grønnsaker ble importert som dyrefôr i 2017 (ikke angitt i tabellen). Tomater er den største importgrønnsaken, etterfulgt av paprika. 58 prosent av grønnsakene blir importert fra Spania, Nederland og Italia. Eksporten av grønnsaker fra Norge er beskjeden, til sammen 3,1 mill. kg i 2017.

Tabell 3.19 Handel med grønnsaker. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017*
<u>Import friske grønnsaker:</u>								
Annen kål	4,6	5,2	4,6	3,4	3,4	3,9	4,8	4,0
Belgfrukter	0,1	0,1	0,3	0,8	1,5	1,9	1,7	1,7
Blomkål	3,4	3,5	3,6	4,2	5,2	6,0	5,6	5,3
Broccoli	0,7	2,2	4,4	5,4	6,8	8,3	8,3	7,9
Gulrot	2,7	3,0	2,0	4,6	5,2	6,0	8,3	5,1
Løk/purre	0,7	5,2	7,0	6,4	14,6	13,4	11,6	11,5
Paprika	4,0	5,1	8,2	11,6	14,6	18,8	19,6	19,7
Salat	0,8	2,9	6,7	9,5	12,8	12,0	11,8	12,6
Slangeagurk	4,9	5,1	4,5	6,4	6,4	8,6	8,8	8,5
Sopp	1,0	2,5	2,8	4,7	6,2	7,7	7,8	7,7
Tomater	8,7	11,5	13,1	19,7	21,5	25,0	25,0	23,6
Øvrig friske	2,1	3,0	4,9	6,3	9,3	14,0	14,5	14,3
Sum import friske	33,8	49,1	61,9	82,8	107,5	125,7	127,8	121,9
<u>Import konserverte</u>								
Grønnsaker	26,5	38,8	54,6	54,0	88,9	71,8	78,1	84,9
Sum import grønnsaker	60,3	87,9	116,5	136,9	196,4	197,5	205,9	206,8
<u>Eksport grønnsaker:</u>								
Bearbeidet	2,1	1,8	0,8	1,2	0,9	0,9	2,8	2,9
Friske	3,8	0,8	0,3	0,4	0,6	0,2	0,2	0,2
Sum eksport grønnsaker	5,9	2,6	1,1	1,6	1,5	1,1	3,0	3,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

³ Friske grønnsaker omfatter samtlige varenummer i tolltariffens kapittel 0702 t.o.m. 0709

⁴ Konserverte grønnsaker omfatter varenummer i tolltariffens kapittel 0710 t.o.m. 0714, samt utvalgte varenummer i tolltariffens kapittel 2001 t.o.m. 2006. Konserverte grønnsaker omfatter imidlertid ikke «poteter» eller de varenumrene der anvendelsen er oppgitt som «til dyrefôr»

Tabell 3.20 gir en oversikt over handel med frukt og bær (ekskl. det som anvendes til dyrefôr). Av importen på 457,8 mill. kg i 2017, utgjorde bær 5,1 prosent, 74,3 prosent var frisk frukt, mens 20,6 prosent var konserverte frukt og bær. Eksporten av frukt og bær utgjorde om lag 3,4 mill. kg i 2017.

Tabell 3.20 Handel med frukt og bær. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017*
Import frisk frukt:								
Bananer	48,5	59,6	59,9	73,2	78,5	84,7	83,8	86,4
Druer	19,1	18,5	24,3	31,6	32,2	29,7	28,8	29,6
Epler	41,5	37,2	42,1	50,6	52,2	50,0	47,4	46,7
Meloner	5,0	6,6	11,8	18,4	24,6	28,8	30,5	30,6
Pærer	10,3	13,2	15,6	22,6	21,2	18,1	17,3	17,4
Sitrusfrukter	63,0	61,1	62,9	63,5	74,2	75,9	81,0	78,2
Steinfrukter	5,3	5,4	10,5	14,8	13,7	16,8	15,3	16,2
Andre frukter ¹⁾	9,5	7,7	10,0	18,4	25,6	32,8	33,8	34,9
Sum import frisk frukt	202,3	209,2	237,0	293,2	322,1	336,8	338,1	340,0
Import konserverte frukt:	45,9	50,6	56,6	72,9	91,0	97,7	93,1	94,2
Sum import frukt	248,2	259,8	293,6	366,1	413,1	434,5	431,2	434,3
Import bær	3,1	5,2	5,8	10,2	13,8	23,3	23,9	23,5
Sum Import frukt og bær	251,3	264,9	299,5	376,3	426,9	457,8	455,1	457,8
Eksport frukt og bær	2,6	3,1	2,7	4,1	5,0	3,9	4,7	3,4

1) Omfatter varenummer under kapittel 0801, 08.02 og 08.04 i tolltariffen (nøtter, dadler, m.m.)

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.21 viser import og eksport av RÅK-varer fordelt på varegrupper⁵. Av den totale RÅK-importen i 2017 utgjorde dyrefôr 35 prosent. Foruten gruppen «annet» var bakervarer den største gruppen av importvarer i 2017 målt i kg. Eksporten av RÅK-varer er lav sammenlignet med importen. Det nevnes at som følge av WTO-vedtak om å fjerne eksportstøtte for jordbruksprodukter, vil produkter som produseres for eksport fjernes fra 2021. Relativt sett vil dette slå mest ut for egg med et kvantum på 150-160 tonn de siste to årene. For kjøtt var tilsvarende kvantum i 2017 på 176 tonn.

Tabell 3.21 Handel med RÅK-varer. Mill. kg

Varegrupper	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017*
Import:							
Bakervarer	32,9	52,3	83,7	107,4	118,0	119,3	122,2
Deiger/korn/blandinger/pasta	15,3	24,0	44,6	53,9	71,0	73,4	71,3
Iskrem/yoghurt	3,2	3,3	3,2	6,9	8,2	8,9	7,8
Sjokolade og sukkervarer	31,1	34,9	42,6	48,1	51,1	52,4	51,1
Supper og sauser	5,2	11,8	19,5	28,6	33,0	33,7	35,5
Tilberedte næringsmidler	6,9	12,7	17,2	22,6	31,7	33,7	41,3
Dyrefôr ¹⁾	4,8	0,6	20,5	268,6	387,1	332,3	282,4
Annet	35,8	47,3	90,4	101,9	147,1	160,7	192,1
Sum	135,0	186,9	321,7	638,0	847,2	814,4	803,7
Eksport:							
Bakervarer	12,9	8,7	9,1	8,8	9,1	9,2	10,9
Deiger/korn/blandinger/pasta	0,7	1,0	2,0	1,5	1,4	1,4	1,0
Iskrem	2,7	2,8	2,8	0,7	0,1	0,2	0,3
Sjokolade og sukkervarer	11,9	11,4	11,7	8,5	6,8	6,2	6,1
Supper og sauser	3,9	5,3	4,6	3,1	1,5	2,1	1,8
Tilberedte næringsmidler	0,5	0,8	2,8	4,0	12,7	13,8	14,2
Dyrefôr	3,0	1,5	1,3	3,5	4,8	0,8	0,8
Annet	8,4	20,3	39,8	10,0	17,6	19,3	29,3
Sum	44,1	51,8	74,1	40,1	53,9	53,0	64,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

1) Det importerte dyrefôret anvendes i all hovedsak til fiskefôr. Hovedvekten av råk import av dyrefôr blir import under varenummer 21.06.9093 og 21.06.1001 (proteinkonsentrater og teksturererte proteinsubstanser).

⁵ RÅK-varer er varer som omfattes av råvareprisordningen (RÅK-ordningen). Formålet er å jevne ut forskjeller i råvarekostnader mellom norske og utenlandske bearbejdede varer som blir omsatt i Norge og for norske varer som blir eksportert.

Tabell 3.22 viser fordelingen av importen og eksporten (i mill. kg) av RÅK-varene etter land. Om lag 250 mill. kg av den totale RÅK-importen i 2017 var dyrefôr fra Brasil. Av RÅK eksporten gikk 57 prosent til Sverige.

Tabell 3.22 Handel med RÅK-varer fordelt på land. Mill. kg

	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017*
Import fra:							
Brasil	0,0	0,0	17,3	261,8	360,2	299,0	246,4
Sverige	33,8	46,2	62,1	86,9	119,7	122,4	121,8
Tyskland	11,9	16,5	46,8	44,1	57,0	59,8	68,7
Andre	89,3	124,2	195,6	245,1	310,3	331,1	366,8
Sum	135,0	186,9	321,7	638,0	847,2	814,3	803,7
Eksport til:							
Sverige	20,9	31,1	51,9	23,6	27,8	30,7	36,5
Danmark	5,6	8,4	9,3	5,1	5,5	5,3	8,5
Tyskland	0,8	1,1	2,0	1,0	1,8	2,3	4,0
Øvrige	16,8	11,2	10,9	10,4	18,9	14,7	15,3
Sum	44,1	51,8	74,1	40,1	53,9	53,0	64,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.23 viser importverdien av snittblomster. Fra og med 2010 er «roser importert 1. nov–31. mars» skilt ut fra «snittblomster ellers». I tilfeller der roser inngår i bukett med andre blomster, er disse angitt under gruppen «snittblomster ellers»). Roser utgjør 63 prosent av importverdien på snittblomster i 2017.

Tabell 3.23 Handel med snittblomster i mill. kr

	1998	2000	2005	2010	2015	2016	2017*
Friske roser importert 1. apr.– 31. okt.	32,3	28,6	38,5	132,4	239,2	240,9	247,2
Friske roser importert 1. nov.– 31. mars	-	-	-	110,5	190,9	195,9	198,9
Sum friske roser	32,3	28,6	38,5	242,9	430,2	436,9	446,1
Snittblomster ellers	209,6	208,7	241,2	187,1	233,9	246,8	257,3
Sum snittblomster	241,9	237,4	279,7	429,9	664,0	683,7	703,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Månedstatistikk over utenrikshandelen

Det vises ellers til resultatkontrollens detaljerte del for mer ytterligere oversikter, <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>.

3.4 Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel

I Innst. 385 S (2014–2015) viser komiteen til at «... det er bred enighet om at norsk landbruk skal ha fokus på økt matproduksjon med intensjon om økt selvforsyning.»

Meld. St. 9 (2011–2012) sier følgende om produksjonsmål for landbruket:

«Regjeringen vil, innenfor de gitte handelspolitiske rammer, legge til rette for økt produksjon av jordbruksvarer som det er naturgitt grunnlag for og som markedet etterspør, slik at selvforsyningsgraden kan opprettholdes om lag på dagens nivå.»

Selvforsyningsgraden er her definert som hvor stor andel norsk produksjon utgjør av matvareforbruket på engrosnivå, regnet på energibasis (forbruk minus import dividert på forbruk). Selvforsyningsgraden gir først og fremst et bilde på hjemmemarkedsandelen målt som energi.

Selvforsyningsgraden påvirkes av produksjonsforhold (klimatiske forhold), priser, kvalitetskrav, landbrukspolitiske virkemidler, internasjonale handelsavtaler m.m. Selvforsyningsgraden sier lite om selvforsynevnen. Blant annet gir den ikke et fullstendig bilde av mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk produksjon, siden den ikke tar hensyn til eksport og på muligheten til å legge om produksjon og forbruk mot produkter som kan gi større matvaredekning.

For øvrig vil en krisesituasjon ofte også medføre endringer i produksjonspotensialet på grunn av risikoen for redusert tilgang på innsatsmidler som maskiner og redskaper, reservedeler, drivstoff, gjødsel og andre driftsmidler.

I Tabell 3.24 og Tabell 3.25 gis det først tall for det samlede forbruket av matvarer på engrosnivå og per innbygger. Fordelingen pr. innbygger gir et uttrykk for forbruksutviklingen og dreiningen i etterspørselen. I Tabell 3.26 ses det på den norskproduserte andelen av matvareforbruket, dvs. selvforsyningsgraden.

Tabell 3.24 Forbruket av ulike matvarer. Mill kg.

	1979	1989	1999	2009	2015	2016*	2017**
Korn, som mel	306	323	370	394	401	413	403
Poteter, friske	255	220	143	101	97	132	117
Potetprodukter	46	81	132	147	134	140	140
Potetmel	33	37	35	35	35	51	49
Sukker/sukkervarer	182	171	195	154	140	140	141
Erter/nøtter/kakao	29	20	27	39	42	41	41
Kakao-produkter		17	14	29	32	32	32
Grønnsaker	189	225	270	331	402	424	411
Frukt og bær	309	332	307	432	468	464	473
Kjøtt	208	210	266	335	371	378	381
Kjøttbiprodukter	13	13	15	24	25	25	26
Egg	44	49	48	58	67	69	69
Helmelk	652	269	145	94	88	88	86
Lettmelk		335	324	259	216	210	206
Skummet melk	107	136	99	139	149	148	151
Yoghurt			30	44	54	55	54
Melkeprodukter	59	78	104	149	121	136	136
Fløte, rømme	27	29	30	33	39	38	38
Ost	49	56	65	81	96	97	97
Smør	22	14	15	14	17	17	18
Margarin	62	55	54	50	48	49	46
Herav lettmargin	1	8	11	12	10	10	10
Annet fett	20	17	18	19	21	21	21

Kilde: Helsedirektoratet. Utviklingen i norsk kosthold

Tabell 3.25 Forbruket av ulike matvarer. Kg per person

	1979	1989	1999	2009	2015	2016*	2017**
Korn, som mel	75,1	76,4	82,9	81,6	77,3	78,9	76,4
Ris gryn og mel	2,5	3,1	3,5	4,8	5,0	4,7	4,6
Poteter, friske	62,6	52,0	32,1	20,9	18,7	25,2	22,2
Potetprodukter	11,3	19,2	29,7	30,4	25,8	26,8	26,6
Potetmel	8,1	8,8	7,7	7,3	6,8	9,8	9,3
Sukker/sukkervarer	44,6	40,5	43,6	31,9	27,0	26,8	26,8
Erter/nøtter/kakao	7,1	4,7	6,1	8,1	8,0	7,9	7,7
Kakao-produkter		3,9	3,1	6,0	6,3	6,2	6,1
Grønnsaker	46,4	53,2	60,9	68,4	77,4	81,0	77,9
Frukt og bær	76,0	78,6	68,7	89,4	90,2	88,6	89,6
Kjøtt	51,1	49,7	59,5	69,4	71,4	72,2	72,1
Kjøttbiprodukter	3,2	3,1	3,3	5,0	4,9	4,8	4,8
Egg	10,8	11,6	10,8	11,9	12,8	13,1	13,1
Helmelk	160,1	63,6	32,4	19,5	17,0	16,7	16,3
Lettmelk		79,2	72,6	53,6	41,7	40,1	39,0
Skummet melk	26,3	32,2	22,2	28,7	28,7	28,2	28,6
Yoghurt			6,7	9,2	10,3	10,4	10,1
Melkeprodukter	14,5	18,5	23,3	30,8	23,4	25,9	25,8
Fløte, rømme	6,6	6,9	6,7	6,8	7,4	7,3	7,2
Ost	12,0	13,3	14,5	16,8	18,5	18,5	18,4
Smør	5,4	3,4	3,3	2,9	3,3	3,3	3,5
Margarin	15,3	13,0	12,1	10,3	9,2	9,4	8,8
Herav lettmarin	0,2	1,9	2,5	2,5	1,9	1,9	1,9
Annet fett	4,9	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Middelfolkemengde, 1 000	4073	4227	4462	4829	5190	5236	5281

Kilde: Helsedirektoratet. Utviklingen i norsk kosthold

Tabell 3.26 viser selvforsyningsgraden for varegrupper og totalt. Selvforsyningsgraden i 2017 er beregnet til 49 prosent. Andelen av matforbruket som er produsert i norsk jordbruk, er beregnet til 48 prosent. Forskjellen skyldes konsumet av fisk. Korrigeres det i tillegg for fôrimporten, er selvforsyningsgraden beregnet til 42 prosent. De største årlige endringene i selvforsyningsgraden skyldes normalt endringer i norskprodusert andel matkorn som følge av størrelsen på avlingene og kvaliteten på kornet.

Tabell 3.26 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis. Prosent

	1979	1989	1999	2009	2015	2016	2017*	2017 % ²⁾
Korn som mel ¹⁾	13	23	33	36	42	36	36	27,9
Poteter, friske	93	99	70	73	50	55	53	1,6
Potetprodukter	67	93	87	89	87	88	86	1,9
Potetmel ³⁾	75	84	100	98	84	85	88	0,6
Sukker, honning, sukkervarer	2	3	1	1	1	1	1	10,3
Grønnsaker	72	73	75	48	49	50	50	1,7
Frukt og bær	29	27	6	4	6	5	5	4,2
Kjøtt	92	97	97	96	90	91	93	13,1
Storfe	..	..	96	89	75	77	81	2,9
Kalv	..	..	100	100	100	100	100	0,0
Sau/Lam	..	..	98	95	94	96	96	1,0
Geit	..	..	100	100	100	100	100	0,0
Hest	..	..	100	100	99	99	100	0,0
Svin	..	..	97	98	97	97	99	6,8
Fjørfe	..	..	99	98	98	98	100	2,1
Rein	..	..	76	99	100	100	100	0,1
Vilt	..	..	96	97	94	93	93	0,2
Kjøttbiprodukter	86	96	98	98	99	99	99	0,7
Egg	100	100	97	99	99	98	99	1,5
Fisk	94	88	73	80	80	80	80	1,8
Melk	100	100	100	100	100	100	100	4,0
Yoghurt	..	..	99	98	84	86	85	1,1
Konserverte melkeprodukter	86	100	99	99	99	99	99	2,9
Fløte, inklusive rømme	100	100	100	100	100	100	100	2,6
Ost	97	97	95	89	87	86	87	6,3
Smør	92	100	99	97	98	98	98	2,6
Margarin	44	40	20	20	20	20	20	6,1
Annet fett	60	20	22	20	20	20	20	3,6
Erter, nøtter og kakao	0	0	0	0	0	0	0	5,5
Ris	0	0	0	0	0	0	0	0,0
Norskprodusert i alt (selvforsyningsgrad)	49	50	47	48	50	49	49	
Produsert i norsk jordbruk	41	44	46	47	48	47	48	
Produsert i norsk jordbruk på norsk fôr	35	36	..	42	42	41	42	

* Foreløpige tall

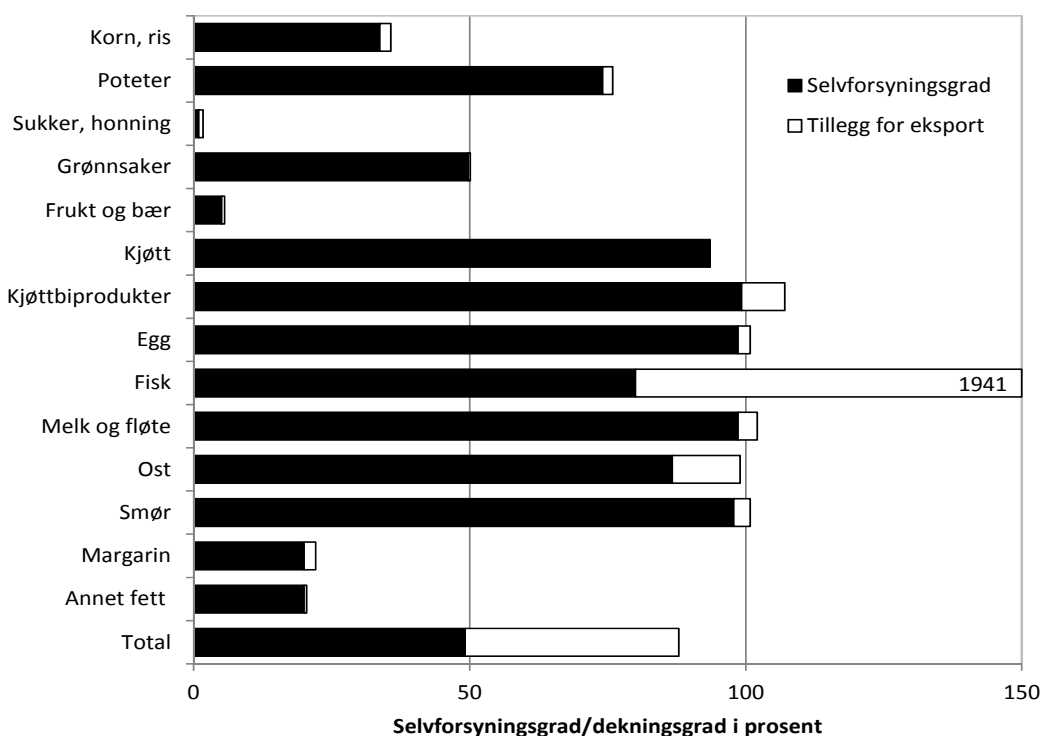
1) Inkl. bakervarer.

2) Andel av totalt engrosforbruk fordelt på produkter.

3) Omregnet til friske poteter f.o.m. 1999.

Kilde: Beregnet av NIBIO for Helsedirektoratet.

Figur 3.3 viser den norskproduserte andelen av matvareforbruket (målt i energi) korrigert for eksport av norskproduserte matvarer, dvs. dekningsgraden. Tallene for 2017 viser en total dekningsgrad på 88 prosent. Det er knyttet stor usikkerhet til energiinnholdet i fiskeberegningen.

Figur 3.3 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis korrigert for eksport. Dekningsgrad 2017

Kilde: Beregnet av NIBIO for Helsedirektoratet

3.5 Norsk andel av kraftfôrforbruket

Råvareforbruket av kraftfôr i Norge er angitt i Tabell 3.27 etter fett, karbohydrater, proteiner og vitaminer. Det totale innkjøpte volumet av kraftfôr var 1 990 415 tonn (inkl. vitaminer/ mineraler).

Tabell 3.27 Råvareforbruk av kraftfôr i Norge for utvalgte år i perioden 2001 til 2017 (mill. kg)

	2001	2005	2010	2012	2014	2015	2016	2017*
Fett	27	36	45	47	52	49	45	48
Karbohydrat	1 268	1 280	1 306	1 415	1 430	1 411	1 371	1408
Protein	260	303	387	394	420	433	463	446
Vitamin	75	78	79	88	90	84	87	88
Sum kraftfôr	1 630	1 697	1 817	1 944	1 991	1 977	1 965	1990

Kilde: Landbruksdirektoratet

En del av det som produseres i norsk jordbruk, er basert på importert fôr og fôrstoffer. Tabell 3.28 viser norskprodusert andel av råvareforbruket i kraftfôr til husdyr, der summen av norskprodusert karbohydrater, fett og protein var på 1 196 245 tonn i 2017.

Tabell 3.28 Norsk andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent¹⁾

	2001	2005	2010	2012	2014	2015	2016	2017*
Karbohydrat	83	89	77	68	61	73	80	78
Fett	72	62	50	41	45	49	57	56
Protein	23	16	17	7	6	5	6	5
<i>Totalt</i>	74	76	65	55	46	55	58	60
Innkj. kraftfôr, 1 000 tonn	1 630	1 697	1 817	1 944	1 991	1 977	1 965	1 990

Kilde: Landbruksdirektoratet

* Foreløpige tall

1) Fordeling av Norsk vs. Import er heftet med noe usikkerhet i perioden før 2015. I 2015 ble rapporteringsrutiner lagt om, slik at man i dag er sikrere på varenes opprinnelse.

Den norskproduserte andel av kraftfôr utgjør 60 prosent. Av den totale produksjonen av karbohydrater på 1,41 mill. tonn, var den norskproduserte andelen på 78 prosent. Produksjonen av fett var 48 tusen tonn i 2017, den norskproduserte andelen utgjorde 56 prosent. Forbruket av protein var 446 tusen tonn. Andelen norskprodusert proteinråstoff har gått ned fra 49 prosent i 1997 til 5 prosent i 2017. Dette skyldes særlig forbud mot kjøttbeinmel fra 2003 og forbud mot fiskemel fra 2010. Den lave norskproduserte andelen skyldes videre at soyamel er basert på importert råstoff. I 2017 ble 141 mill. tonn soyamel norskprosessert (inngår her som importert andel av proteiner). Den totale mengden av vitaminer/mineraler var 87 700 tonn i 2017, der den norske andelen utgjorde 52 prosent.

Felleskjøpet har utarbeidet en oversikt over andel norsk korn for noen hovedtyper av kraftfôrblandinger (lav-, middels- og høgenergi kraftfôrblandinger til drøvtyggere), smågrisfôr og for kyllingfôr og fôr til verpehøns. Oversikten er basert på noen grove forutsetninger, og representerer ingen eksakte verdier, men er ment som en pekepinn på prosentandelen norsk korn i de ulike hovedblandingene av drøvtyggerfôr, svinefôr og fjørfefôr. Denne fordelingen er angitt i Tabell 3.29.

Tabell 3.29 Norskandel korn i kraftfôr fordelt på type fôr

	Kraftfôrsalg i tonn	Norsk korn tonn	Norsk korn prosent
Drøv	1 014 512	518 196	51 %
Svin	493 541	368 675	75 %
Fjørfe	453 495	253 640	56 %

Kilde: Felleskjøpet

Varierende værforhold forklarer deler av variasjonen i andelen norskprodusert karbohydratråstoffer (korn) i kraftfôret. Dessuten kan værforholdene gi utslag på kvaliteten på matkornet og dermed hvor mye av hveten som avregnes som fôrkorn.

4 Trygg mat, dyrevelferd, dyre- og plantehelse

Trygg mat, god dyrevelferd og god dyre- og plantehelse er viktige mål for landbrukspolitikken. I Innst. S 385 (2014–15) sies det at «Komiteen viser til at all mat som blir omsatt i Norge skal være trygg og uten farlige smitte- og fremmedstoffer..... God plante- og dyrehelse er viktig for mattrygghet, kostnadseffektivitet og en langsiktig og bærekraftig matproduksjon.»

4.1 Trygg mat

Mat og vann har alltid vært potensielle kilder til sykdom og helseskade. Regelverk og restriksjoner har som målsetting at mat ikke skal bidra til sykdom, skade eller annen ulempe.

Ifølge matloven (Lov av 19. desember 2004 nr. 124 om matproduksjon og mattrygghet mv.), så har virksomhet og enhver annen plikt til å varsle Mattilsynet ved grunn til mistanke om smittsom dyresykdom som kan gi vesentlige samfunnsmessige konsekvenser.

4.1.1 Zoonoser

Zoonoser er overførbare sykdommer mellom dyr og mennesker. Mattilsynet har ansvaret for å overvåke og kontrollere dyresykdommer, og for visse zoonoser finnes egne overvåkingsprogram. Veterinærinstituttet gir i samarbeid med Folkehelseinstituttet og Mattilsynet ut en oversikt over tilstanden hvert år, utarbeidet i henhold til EUs zoonosedirektiv og som en del av rapporteringssystemet i EU. Tabell 4.1 gir en oversikt over forekomst av zoonoser i Norge.

For salmonellose ble det funnet to positive kjøttkrapprøver i 2016. Ingen positive prøver i 2015. For E.coli ble det undersøkt totalt 16 prøver, de fleste fra dyr, på grunn av utredning av sykdom hos mennesker. Det ble ikke funnet noen direkte link mellom disse prøvene og tilfellene hos mennesker.

Når det gjelder Campylobacteriose så gjøres det ingen systematiske undersøkelser av mat, men alle slaktekyllingflokker som slaktes i perioden mai-oktober, testes fire dager før slakt. Tiltak gjøres på slakteriet dersom disse er positive.

Tabell 4.1 Forekomst av zoonoser i norske næringsmidler

	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver
	2000		2005		2015		2016	
Salmonellose ¹⁾	19 984	0,0	17 197	0,0	9 665	0,0	9 506	0,0
Listeriose	718	0,6	2 483	0,2	465 ²⁾	1,1	448 ³⁾	1,1
Infeksj. med E. coli ⁴⁾	4 050	0	59	0,0	24	0,0	16	0,0
Brucellose	1 062	0	ukjent	0,0	15 517	0,0	14 482	0,0

- 1) De norske prøvene inkluderer også prøver av utenlandsk frukt og grønnsaker.
- 2) Innbefatter 215 sjømatprøver, hvorav to var positive, men under terskelverdien. I tillegg ble det tatt 250 tilsynsprøver av mat og produksjonsmiljø. Fem prøver var positive.
- 3) Innbefatter 198 sjømatprøver, hvorav fem var positive, men under terskelverdien. I tillegg ble det tatt 250 tilsynsprøver av mat og produksjonsmiljø. Fem prøver var positive.
- 4) Sum prøver fra mat, dyr og miljø. Ingen positive prøver fra mat

Av ikke matbåren smitte i Norge kan nevnes at ubehandlet drikkevann er identifisert som smittekilde både for salmonellose og for campylobacteriose. Direkte berøring med hund og katt eller andre dyr, også fugler, anses som en sannsynlig smittevei for flere sykdommer.

Tabell 4.2 viser antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker. Ifølge Mattilsynet forårsaker smittestoffer i maten i Norge lite sykdom sammenlignet med andre land. Folkehelseinstituttet er ansvarlig for «Meldingssystem for smittsomme sykdommer» (MSIS). I henhold til smittevernloven er alle laboratorier som analyserer prøver fra mennesker samt leger, pålagt å rapportere tilfeller av visse sykdommer (65 sykdommer i 2016) til Folkehelseinstituttet.

Antall rapporterte tilfeller av salmonellose (865) er det laveste på 20 år. Antall tilfeller av E.coli (239) er det høyeste siden registreringene startet.

Tabell 4.2 Forekomst av noen viktige zoonoser hos mennesker i Norge

Sykdom	2006	2007	2010	2015	2016
Campylobacteriose	2 588	2 836	2 673	2 318	2 317
Infeksjon med E. coli	51	26	51	221	239
Listeriose	27	50	23	18	20
Salmonellose	1 805	1 649	1 367	928	865
Shigellose	138	148	132	85	83
Yersiniose	86	71	52	76	57

Kilde: Zoonoserapporten 2016 og Folkehelseinstituttet

Det registreres årlig 2 500–3 400 tilfeller av campylobacteriose, men det faktiske antallet av personer som rammes er betydelig høyere på grunn av generell underdiagnostisering. Over halvparten av tilfellene fått smitten i utlandet.

Campylobacter er internasjonalt satt i forbindelse med fjørfe, som antas å være hovedsmittekilden. Forekomsten av Campylobacter hos slaktekylling i Norge er meget lav i internasjonal sammenheng. I Norge anses både husdyr, ville fugler og dyr som friske smittebærere. Fjorfekjøtt kjøpt rått, samt konsum av grillmat og ubehandlet drikkevann, og yrkesmessig kontakt med dyr er identifisert som viktige risikofaktorer.

I 2014 ble syv dødsfall rapportert på grunn av listeria, men ingen i 2015 eller 2016. Det er for det meste eldre eller personer med en underliggende sykdom som blir smittet.

Over 70 prosent av de som blir smittet av salmonellose får smitten i utlandet. Det norske Overvåknings- og kontrollprogrammet for salmonella har dokumentert at salmonella meget sjelden påvises i norskprodusert kjøtt, og aldri i norskproduserte egg.

Norge har offisiell fristatus etter EØS-avtalen når det gjelder storfetuberkulose.

Brucellose hos dyr anses som utryddet i Norge. Det ble rapportert om fire tilfeller av brucellose hos mennesker i 2016. Tre av disse var smittet i utlandet, og den fjerde var trolig smittet via ost av utenlandsk opprinnelse.

Alle griser og hester blir kontrollert for trikinose ved slakting. Trikiner ble ikke påvist i 2016. Det ble heller ikke rapportert om trikinose hos mennesker.

Det ble ikke gjort positive funn av ekinokokker i slaktede dyr (storfe, småfe, gris og hest) i 2016. Åtte ulver og 575 rever ble kontrollert, alle var negative. Ekinokokkose har aldri vært et folkehelseproblem i Norge, og hos mennesker rapporteres 0-5 tilfeller årlig. Så langt har ingen blitt smittet i Norge, men i 2016 var smittested ukjent for en person.

Rabies er tidligere sporadisk påvist på Svalbard, og i 2016 ble det tatt prøver av fem hunder og 14 polarrev fra Svalbard-området.

Q-feber rammer først og fremst drøvtyggere, men også mennesker og kjæledyr som katt, kanin og fugler kan bli syke. I 2016 ble 171 storfe og 3 alpakkaer undersøkt, og alle prøver var negative. Q-feber ble en meldingspliktig sykdom for mennesker i 2012, og etter det har det totalt blitt rapportert om seks tilfeller. Alle var smittet i utlandet.

Kjøttbransjen⁶ har utarbeidet egne beredskapsplaner for munn- og klauvsjuka, miltbrann og salmonella. Dette er nærmere beskrevet i tidligere utgaver av Resultatkontrollen.

Kugalskap (Bovin spongiform encefalopati, BSE) er ikke tidligere påvist i Norge, og i 2016 ble totalt 6 927 storfe undersøkt etter faste kriterier. I januar 2015 ble for første gang atypisk (spontan) BSE bekreftet hos en norsk ku. Påvisningen av BSE har

⁶ Kilde: *Kjøttets tilstand*. Årlig rapport fra Animalia.

ingen betydning for mattryggheten og det er like trygt å spise kjøtt og drikke melk som før. Den aktuelle kua ble avlivet og destruert. BSE smitter ikke direkte mellom dyr. De senere årene er det oppdaget en atypisk variant av BSE som oppstår spontant hos eldre kyr og ikke skyldes fôrsmitte. I dag er flere og flere av BSE-tilfellene som oppdages i EU spontan BSE. Man regner med at såkalt atypisk BSE oppstår tilfeldig hos cirka ett av en million storfe. 1. juli 2011 vedtok EU sin faste komité for matkjeden og dyrehelse å trappe ned BSE-overvåkingen av friske storfe i EØS-området. I henhold til klassifisering av Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) og EU har Norge i dag status som land med neglisjerbar risiko for klassisk BSE.

I følge Mattilsynet ble det helt overraskende påvist Chronic Wasting Disease (skrantesjuka) hos villrein i april 2016. Sykdommen er ikke påvist i Europa tidligere, og aldri før beskrevet hos reinsdyr. Mattilsynet startet raskt med kartlegging og tiltak for å begrense og helst utrydde sykdommen.

Denne nyoppdagete sykdommen hos hjortedyr er smittsom, og den er dødelig. Mattilsynet har etablert beskyttelsestiltak mot spredning innenlands og mot utlandet, Vitenskapskomiteen for mattrygghet har arbeidet intenst med kunnskapsinnhenting, og det er et aktivt og godt samarbeid med miljømyndighetene, jaktinteresser og grunneierorganisasjoner.

For kartlegging er det tatt ut over 10 000 hjerneprøver av hjortedyr, gjennom stor innsats og godt samarbeid mellom mange aktører. Per 28.02.2018 er totalt 1407 villrein tatt ut i Nordfjella sone 1 siden oppdraget med å sanere området startet 7. november 2017. Sist i februar skjøt Miljødirektoratets feltpersonell i Statens naturoppsyn (SNO) den siste kjente flokken på 23 dyr. Det blir tatt prøver av samtlige dyr som er tatt ut i Nordfjella, og disse sendes til Veterinærinstituttet for analyse. Foreløpig er det bekreftet 17 tilfeller av skrantesjuka på reinsdyr fra Nordfjella, og i tillegg foreligger det ett ubekreftet tilfelle. Fortsatt er det ca. 200 prøver som ikke er ferdig analysert (per 28.02.2018). Framover vil SNO jobbe for å holde området fritt for hjortedyr fra andre områder, og det vil bli ført omfattende tilsyn. Spesielt blir det viktig å patruljere langs grensa mot Nordfjella sone 2, så det ikke trekker inn dyr derfra i sone 1⁷.

Flåttbårne sykdommer er også en type zoonose. De smitter via blodsugere som flått og mygg og kan forårsake alvorlige sykdommer både hos dyr og mennesker. De viktigste sykdommene som kan overføres med flåttbitt i Skandinavia er borreliose og anaplasmose. I perioden 2009–2016 har antallet variert mellom 250 og 426 tilfeller⁸, og i 2016 var det 409 sykdomstilfeller av borreliose.

I juni 2013 ble det påvist Multiresistente gule stafylokokker (LA-MRSA) i en stor svinebesetning med kombinert produksjon på Østlandet⁹. Det var solgt smågris til en

⁷ Kilde: www.hjortevilt.no

⁸ Kilde ang. borreliose: www.fhi.no

⁹ Mattilsynets årsrapport 2013

rekke slaktegris produsenter og til én kombinert besetning i Vestfold. Denne MRSA-typen var ikke tidligere påvist i Norge, men er utbredt i en rekke andre europeiske land. Utredningsarbeidet viste at utenlandske røktere i indeksbesetningen var bærere av den samme bakterien, og det ble konkludert med at utbruddet hadde sammenheng med smitte fra mennesker.

I 2016 ble 872 purkebesetninger undersøkt, og én var positiv og ble fulgt opp med tanke på å fjerne smitten fra besetningen. Det ble i 2016 også tatt prøver i alle minkbesetninger (121 stk), fordi en del mink importeres fra Danmark hvor MRSA har fått fotfeste i dyreholdet. Alle minkprøver var negative. En tilfeldig påvisning på storfe er håndtert med isolasjon og vente-og-se, i håp om at den resistente bakteriestammen etter hvert forsvinner.

4.1.2 Rester av plantevernmidler i næringsmidler¹⁰

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler (2016–2020) ble vedtatt av Landbruks- og matdepartementet i 2016. Bærekraftig bruk av plantevernmidler inkluderer tiltak som både bidrar til å redusere behovet for kjemiske plantevernmidler og risikoen for negative helse- og miljøeffekter ved bruk av slike midler.

Mattilsynet gjennomfører hvert år ulike overvåkings- og kartleggingsprogram. Overvåkingsprogrammet for rester av plantevernmidler har de senere år omfattet uttak av ca. 13 - 1 400 prøver av et bredt spekter av ulike slag frisk frukt, grønnsaker, korn og barnemat samt en del prosesserte næringsmidler.

Godkjent bruk av plantevernmidler kan føre til rester i vegetabiliske og animalske produkter, men restnivået skal ikke overskride grenseverdiene¹¹. En overskridelse er funn over grenseverdi etter fratrekk av analyseusikkerhet.

Vareslagene som velges ut til analyse styres av en nasjonal treårsplan, samt av EUs koordinerte overvåkningsprogram. Målet er at prøveuttaket skal gjenspeile det norske kostholdet. I 2016 ble 1 326 prøver analysert, og det ble påvist funn av plantevernmidler over grenseverdi i 45 prøver (3,4%), og 31 av disse prøvene var fra land utenfor EU. Av de 45 prøvene ble 28 prøver (2,1%) regnet som overskridelser.

Det ble i 2016 undersøkt for 348 forskjellige virksomme stoffer, og det ble påvist rester av 125 ulike plantevernmidler og nedbrytningsprodukter. I to prøver av norske jordbær ble det påvist overskridelse av tolylfluamid. Begge prøvene var produsert på samme gård og plantevernmidlet var brukt ulovlig. Dette førte til at lisensen for å kunne bruke sprøytemidler ble trukket tilbake for to år.

¹⁰ Både tekst og tall i dette kapitlet er hentet fra Mattilsynet, den årlige rapporten Rester av plantevernmidler i næringsmidler

¹¹ Forskrift 18. august 2009 nr. 1117 om rester av plantevernmidler i næringsmidler og fôrvarer

Totalt ble det analysert 348 prøver av frisk frukt. Det ble ikke gjort funn av plantevernmidler over grenseverdiene i de norske prøvene, men ni 6,4 prosent av de importerte. Det ble analysert 116 prøver av bær, og gjeldende grenseverdier overskredet i 3,9 prosent av de norske prøvene (Tabell 4.3), men ingen av de importerte. Rester under grenseverdien ble påvist i 88,2 prosent i norskproduserte og 67,7 prosent i importerte prøver av bær.

Av grønnsaker ble det tatt 511 prøver. Her var 53,8 prosent av prøvene uten påvisbare rester av plantevernmidler, noe som er en langt større andel enn i frukt og bær. Rester under grenseverdien ble påvist i 44 prosent av prøvene, og grensene ble overskredet i 2,2 prosent av tilfellene.

Av matkorn og ris ble det undersøkt 89 prøver, hvorav 58 importprøver. Her var det funn av plantevernrester over grenseverdi i 6,9 prosent av importprøvene. Rester over grenseverdien ble påvist i prøver av ris fra Vietnam.

Det ble tatt ut 111 prøver av varer som var merket økologisk dyrket, hvorav 36 var norskproduserte. Det ble påvist rester av plantevernmidler under grenseverdiene i to prøver fra Italia og Spania, og en prøve over grenseverdi i salat fra Italia.

Tabell 4.3 Rester av plantevernmidler over og under grenseverdi (%) 2016

	Prosent rester over grenseverdi			Prosent rester under grenseverdi			Sum ant. prøver
	Norsk	Import	Totalt	Norsk	Import	Totalt	
Frukt	0,0	6,4	5,7	61,8	76,4	75,0	348
Bær	3,9	0,0	1,7	88,2	67,7	76,7	116
Grønnsaker	0,0	3,7	2,2	26,0	57,1	44,0	511
Urter	0,0	10,0	4,0	0,0	60,0	24,0	25
Matkorn og ris	0,0	6,9	4,5	29,0	31,0	30,3	89
Økologiske varer	0,0	1,3	0,9	0,0	2,7	1,8	111

Kilde: Mattilsynet og NIBIO. Rester av plantevernmidler i næringsmidler 2016

For barnemat ble det i 2016 tatt prøver av 27 varepartier med grøt, middagsretter, morsmelkerstatning, drikker og søte retter. Det er ikke påvist rester av plantevernmidler i barnemat på det norske markedet siden 2007. Det ble imidlertid påvist klorat i en finsk produsert barnematprøve, og dette er tatt opp med produsenten.

Det er ikke uvanlig at det påvises flere enn ett virksomt stoff fra plantevernmidler i samme prøve. Ved funn over grenseverdiene vurderer Mattilsynet også eventuelle helsefarlige kombinasjonseffekter. Mattilsynet tar hensyn til type stoff og om det er funn av flere stoffer som kan ha samvirkende effekter. I 35 prosent av prøvene, både norske og importerte produkter, ble det påvist rester av mer enn ett virkestoff i 2016. I en rosinprøve fra Iran ble det funnet rester av 13 ulike plantevernmidler. Av

norske produkter var det tre prøver av jordbær med rester av sju ulike plantevernmidler.

Tabell 4.4 viser utviklingen i rester av plantevernmidler i norske produkter i utvalgte år i perioden 2007 til 2016. Årsaken til varierende andel funn mellom år kan skyldes ulike produkter tatt ut til testing, tilfeldig variasjon og økt søkespekter.

Tabell 4.4 Rester av plantevernmidler i norske produkter 2007–2016, prosent

		2007	2009	2010	2014	2015	2016
Frisk frukt og bær	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,3
	under grenseverdi	58,7	63,8	66,3	73,2	72,0	77,6
Grønnsaker	over grenseverdi	0,9	0,0	0,0	0,3	0,4	0,0
	under grenseverdi	12,4	16,6	18,8	30,5	27,2	26,0
Matkorn og ris	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	68,6	14,3	10,0	28,2	25,0	29,0
Økologiske varer	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	0,0	0,0	2,0	0,0	0,0	0,0

Kilde: Mattilsynet. Rester av plantevernmidler i næringsmidler 2016

4.1.3 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr

Tabell 4.5 viser restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr.

Det ble ikke påvist noen overskridelser i 2015 eller 2016. Som tabellen viser, ble det funnet totalt tre positive prøver fra storfe med for høy verdi av Gruppe A-stoffer i 2014. Dette er en betydelig nedgang fra 2013, hvor det ble registrert 44 positive prøver. Thyrostatikumet 2-thiouracil ble funnet i prøver fra tre storfe og en sau i 2014. Årsaksforholdet i dette tilfellet er ikke undersøkt, men erfaringsmessig påvises stoffet i sammenheng med bl.a. fôr av korsblomstfamilien.

I seks prøver fra sau ble det påvist steroider. Sau skiller ut steroider naturlig avhengig av kjønn og drektighetsstatus, og disse funnene anses som naturlig forekommende i de konsentrasjonene som ble påvist.

Spor over grenseverdiene av tungmetallet kadmium ble påvist i leverprøver fra seks småfe. Det ble også påvist overskridende verdier av kadmium fra 24 viltlevende dyr (elg, reinsdyr og hjort).

Forklaring av de ulike gruppene:

Gruppe A - Forbudte stoffer (vekstfremmende stoffer og veterinære legemidler som det ikke kan settes grenseverdier for):

Gruppe B1 og B2 - Veterinærmedisinske preparater

1. Antibakterielle stoff (inkl. sulfonamider, fluoroquinoloner)
 2. Andre veterinærmedisinske preparater
- Gruppe B3 – Forurensinger (miljøgifter og andre uønskede stoff)

Tabell 4.5 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i levende dyr, kjøtt og egg

Gruppe A – Forbudte stoffer

	2005		2010		2013		2014	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	677	0	755	44	767	44	731	3
Svin	160	0	278	2	305	7	320	4
Småfe	80	0	97	2	120	4	115	8
Fjørfe ³⁾			270	0	284	0	303	0
Egg ³⁾			140	0	140	0	140	0

Gruppe B1 og B2 – Veterinærmedisinske preparater, kjøtt

	2005		2010		2013		2014	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	155	0	387	0	378	0	390	0
Svin	110	0	366	0	405	0	450	1
Småfe	141	0	387	0	406	0	420	0
Fjørfe ³⁾			215	0	239	0	281	0
Egg ³⁾			280	0	280	0	290	1

Gruppe B3 – Forurensninger, kjøtt

	2005		2010		2013		2014	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	148	29	69	3	78	1	48	0
Svin	122	35	62	0	68	1	30	0
Småfe	87	14	72	10	71	8	43	0
Fjørfe ³⁾			49	0	45	0	22	0
Egg ³⁾			60	0	60	0	290	1

1) Ant.: Antall prøver

2) Pos.: Antall positive prøver som overstiger tillatt grenseverdi

3) Har ikke opplysninger om fjørfe og egg i 2005

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2016

Som en følge av Tsjernobylulykken i 1986, er det fortsatt nedfôring av dyr som har vært på utmarksbeite. Mattilsynet utfører målinger og gir pålegg om nedfôringsperioder i de utsatte områdene. Det er seks fylker som er berørt av ordningen: Hedmark, Oppland, Buskerud, Sogn og Fjordane, Nord-Trøndelag og Nordland. Dersom radioaktivitetsnivået er for høyt får bonden et pålegg om å fôre dyrene med annet fôr, f.eks. kraftfôr eller fôr fra innmarksbeite. I tillegg kan dyrene fôres med cesiumbinderen Giesesalt (kalles også berlinerblått), som binder

til seg det radioaktive stoffet og deretter blir skilt ut av kroppen. Erstatning gis for nedfôringsskostnadene.

Tabell 4.6 viser antall dyr som er nedfôret, antall saker, og beløp som er utbetalt i erstatning. Beitesesongen 2016 resulterte i 200 erstatningssaker, og det ble utbetalt 1,1 millioner kroner totalt i erstatning. Til sammen 5708 sau og lam måtte nedfôres. Sammenlignet med fjoråret er dette en økning i både antall erstatningssaker og omfang av nedfôring.

Oppland er det fylket som i alle år har hatt størst belastning med kontrollmåling og størst omfang av erstatning knyttet til radioaktivitet på utmarksbeite. I 2016 gikk 62 %, i underkant av 700 000 kroner, av de totale erstatningsutbetalingene til Oppland. Antall sau som måtte nedfôres var høyere i Nord-Trøndelag og Nordland i 2016 enn tidligere år, men lite omfang av målinger og noe kortere nødvendig nedfôringstid i disse fylkene resulterte likevel i beskjedne erstatningsutbetalinger.

Mengden radioaktivitet varierer, og dette skyldes blant annet vær, klima og vekstforhold på beitearealene. Sopp tar opp mye radioaktivitet, derfor vil soppsesongen påvirke radioaktivitetsnivået i beitedyr. I 2015 var det en dårlig soppsesong på fjellbeitene i store deler av landet, det førte til at besetningene som blir overvåket hadde lave konsentrasjoner av radiocesium.

Tabell 4.6 Radioaktivitet – antall dyr, antall saker og erstatninger per år

År	Antall dyr nedfôret	Utbetalt erstatning. Kr	Antall saker
2004	12 323	993 000	135
2007	10 761	739 600	121
2010	19 917	2 246 200	321
2012	1 914	490 000	196
2013	4 882	681 500	179
2014	18 889	2 767 700	238
2015	955	316 200	137
2016	5 708	1 118 000	200

Kilde: Landbruksdirektoratet

4.2 Dyrehelse og dyrevelferd¹²

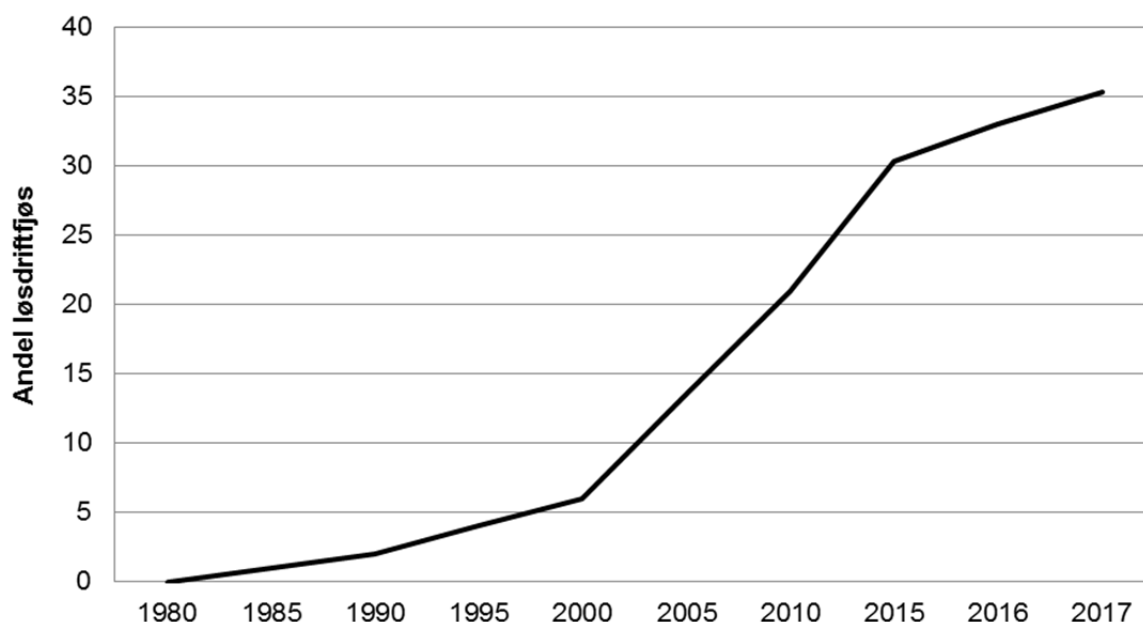
I Prop.1S (2015–2016) sies det at «*Dyrevelferden er jamt over god i Noreg samanlikna med mange andre land*», og vidare at «*Regjeringa vil styrkje dyrevelferda*».

¹² Tekst, tall og figurer i dette kapitlet er hentet fra Animalia, rapporten «Kjøttets tilstand» og Mattilsynets årsrapport hvis ikke annet er anvist

I følge Mattilsynet er tap av beitedyr på utmark er den største utfordringen for dyrevelferden. De største tapene skyldes skader og fluemark. Rovdyrangrep får størst oppmerksomhet, men forårsaker ikke de største tapene. Se mer om rovdyr i kapittel 4.3.

Det er et økende antall dyr som holdes i løsdrift. Løsdrift regnes som positivt pga. muligheten til bevegelse og sosial atferd. I følge TINE har om lag 35 prosent av melkekubesetningene løsdriftfjøs per 31.12.2017 (Figur 4.1).

Dette er sikre tall de siste årene, mens tallene fra 1980 til ca. 2010 er mer usikre tall, basert på ulike typer undersøkelser. Ved utgangen av 2017 var ca. 55 prosent av kyrne og 58 prosent av kvoten fra løsdriftfjøs. Tallene kan være noe større, pga. at TINE ikke har tall for alle gårdsbruk tilknyttet Q-meieriene.

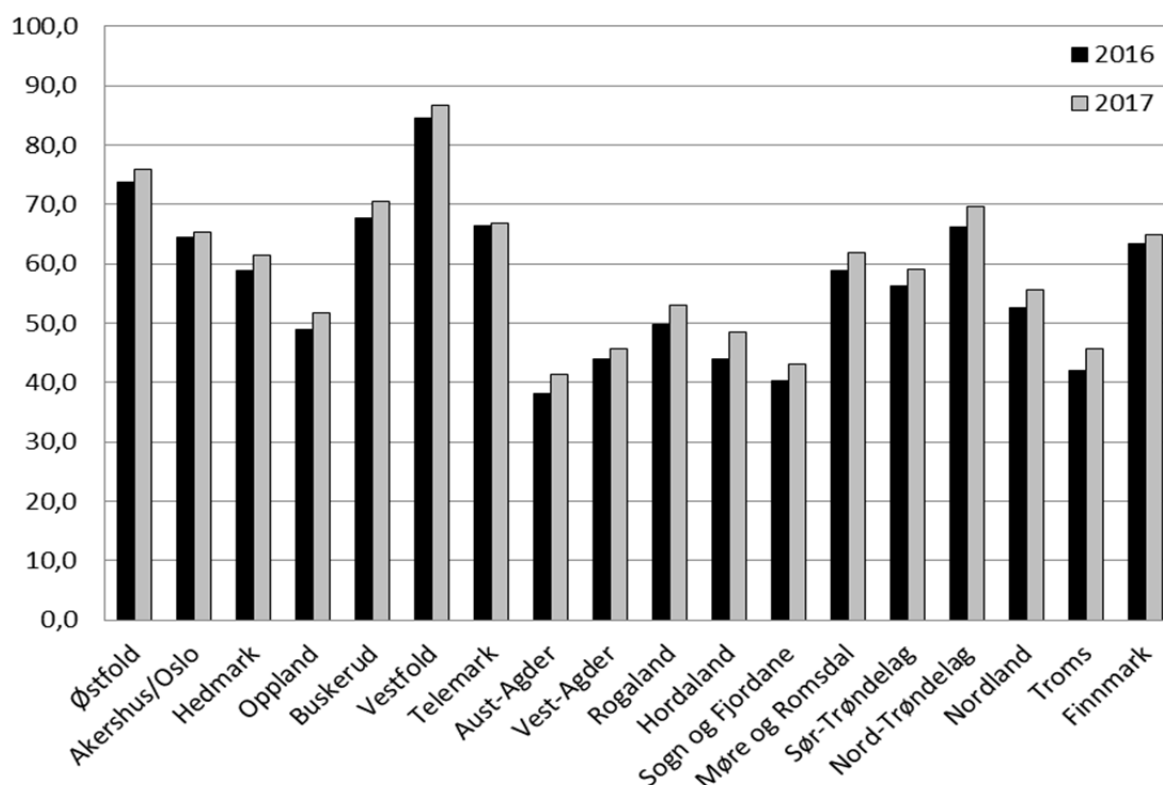

Figur 4.1 Andel løsdriftfjøs i Norge

Kilde: TINE

Figur 4.2 viser andel levert melk fra løsdriftfjøs per fylke i 2016 og 2017. Vestfold er det fylket som har størst andel melk levert fra løsdriftfjøs, med 87 prosent, og Aust-Agder har lavest andel, med 41 prosent i 2017¹³.

¹³ For 2017 hadde TINE kun tall for Trøndelag under ett. Andelen levert fra løsdriftfjøs i Sør- og Nord-Trøndelag er derfor beregnet etter samme forhold som 2016

Figur 4.2 Andel melk levert fra løsdriftfjøs per fylke, 2016 og 2017

Kilde: TINE

Hold av verpehøns i tradisjonelle bur ble forbudt fra og med 1. januar 2012. Status på området er at næringen har omstilt seg for å tilfredsstille de nye kravene.

Blant dyrevelferdsutfordringene i dyreholdet ser Mattilsynet blant annet på produksjon av slaktekylling. Ekstensiv drift med hold av dyr utendørs har også lenge vært vurdert som en risikofaktor for dyrevelferden. Slikt dyrehold blir ofte oppfattet som en lettvinnt måte å holde dyr på, og i mange tilfeller får dyrene dermed for dårlig stell og for lite tilsyn.

Tabell 4.7 viser utviklingen i antall tilsyn Mattilsynet har hatt med dyrehelse og dyrevern i perioden 2008–2016. I 2016 ble det registrert alvorlig vanskjøtsel av dyr i 42 dyrehold. Det er samme antall som i 2015.

Tabell 4.7 Antall tilsyn etter lov om dyrevelferd, utført av Mattilsynet

År	2008	2009	2010	2015	2016
Ant. tilsyn dyrevern	16 868	9 713	10 049	13 402	12 923

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2016

Antallet pelsdyrfarmer i Norge er ca. 300, og disse driver med rev eller mink. Pelsdyr følges tettere opp enn andre dyrearter. Rundt 60 prosent av dyreholdene med mink og ca. 30 prosent av dyreholdene med rev ble besøkt. Mer enn halvparten av tilsynene var uvarslet. Det var en klar nedgang i antall regelbrudd fra året før, og få alvorlige funn. Den tette oppfølgingen av pelsdyrfarmene gjennom flere år ser ut til å ha hatt effekt.

Ifølge Animalia er norsk husdyrhelse generelt meget god. Spesielt i forhold til alvorlig smittsomme sykdommer er situasjonen unik i internasjonal sammenheng. Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) har listeført mer enn 100 rapportpliktige infeksjonssykdommer, og av disse er færre enn 10 blitt funnet i Norge de siste 10 årene. Norge er etter OIEs siste kategorisering (mai 2017) et av få land som er plassert i kategorien med lavest risiko for BSE (kugalskap). Denne kategorien er beskrevet som neglisjerbar risiko for BSE.

Sammenlignet med andre land har Norge et omfattende system, Anistat, for registrering av smittsomme dyresykdommer. I Norge registreres og bekjempes en rekke smittsomme dyresykdommer andre land velger å leve med.

Kvaliteten på registeret er avhengig av at Mattilsynet lokalt rapporterer alle sykdomstilfeller og kontaktbesetninger som også båndlegges, og på samme måte rapporterer opphevelsene når grunnlaget for restriksjoner er borte.

Den siste restriksjonen i enkeltbesetning på grunn av BVD (Bovin virusdiaré) er opphevet. For ringorm hos storfe og smittsom grisehoste står vi foran en tilsvarende situasjon der vi etter nasjonale saneringsprogrammer kan erklære oss fri for sykdommene.

Fotråte ble i 2008 påvist i Norge for første gang siden 1948, og har medført alvorlige sykdomsangrep i noen sauebesetninger. Alvorlig fotråte har tidligere bare forekommet i Rogaland, hvor enkelte nye tilfeller ble påvist både i 2012, 2013 og 2014. I 2013 og 2014 ble imidlertid sykdommen også påvist i Aust-Agder. Totalt ble 121 tilfeller påvist i Norge i perioden 2008–2014. Prosjektet Friske føtter hadde som mål å kartlegge og bekjempe fotråte hos småfe. Prosjektet var et samarbeid mellom husdyrnæringa, Mattilsynet, Veterinærinstituttet og Animalia. Prosjektet ble nedlagt 31.12.2014.

Mattilsynet gjennomførte i 2014 et overvåkingsprogram på slakteri uten at det ble påvist nye tilfeller av fotråte. Dette ble gjentatt i 2015 og 2016, og det ble da funnet smitte i tre nye besetninger i 2015 og ingen i 2016. I desember 2016 ble det imidlertid oppdaget to nye tilfeller av fotråte i Rogaland på grunnlag av klinisk mistanke. Besetningene som har fått påvist sykdommen er båndlagt.

Mattilsynet avdekket høsten 2017 problemer i slaktegrisproduksjonen i Rogaland, og det ble derfor satt i gang et tilsynsprosjekt i fylket, som fortsetter til og med april 2018. Problemene var blant annet alvorlig halebiting, for mange dyr på liten plass, dårlig renhold og lite tilsyn.

Klassisk influensa hos svin er ikke påvist i Norge. Mattilsynet, gjennom overvåkingsprogram for virussjukdommer hos gris, viser at det har vært en økning i andelen besetninger hvor det påvises antistoffer mot influensa H1N1/09. I 2016 ble det registrert 271 positive besetninger av 564 testede. I 2014 og 2015 var det hhv. 296 og 280 positive besetninger. Dette tyder på at viruset nå er etablert i den norske svinepopulasjonen, selv om undersøkelser tyder på at smittede besetninger i de fleste tilfeller relativt raskt kvitter seg med aktiv smitte.

Skrapesyke har to typer - klassisk skrapesyke og atypisk (Nor98) som håndteres ulikt med hensyn til båndlegging. Klassisk skrapesyke bekjempes med sanering av besetningen hvor sykdommen påvises. Det siste tilfellet av klassisk skrapesyke var i 2009. Atypisk skrapesyke ble i 2016 påvist i 14 sauer fra 13 forskjellige besetninger.

Tabell 4.8 viser antall diagnostiserte besetninger med smittsomme husdyrsykdommer (gruppe A og B i henhold til dyrehelseregelverket) i 2016. Aktive sykdomstilfeller per 31.12 inkluderer besetninger med påvist smitte i 2016 eller tidligere, som fortsatt er båndlagt ved årets utgang. Besetninger som er båndlagt på mistanke om sykdom (foreløpige prøvesvar, klinisk mistanke eller kontaktbesetninger) er ikke inkludert.

Tabell 4.8 Antall diagnostiserte besetninger med smittsomme husdyrsykdommer 2016

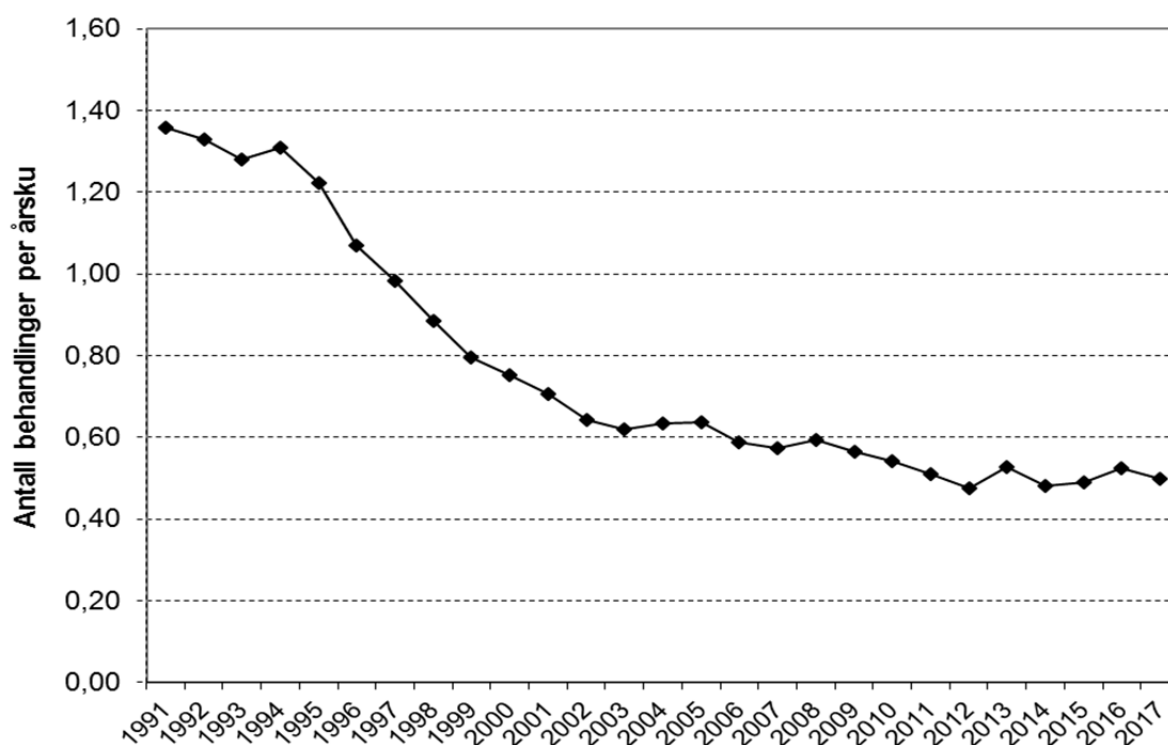
Dyreart	Sykdom	Nye tilfeller 2016	Aktive sykdomstilfeller per 31.12.2016
Storfe	Salmonella	1	1
	Ringorm (soppinfeksjon i huden)	4	2
Svin	Salmonellainfeksjoner	1	0
Småfe	Skrapesyke, Nor98	10	10
	Paratuberkulose	2 ¹⁾	0
	Fotråte	2 sau	2 sau
	CAE (Caprin artritt-encefalitt)	1 geit	0

1) 1 sau og 1 geit

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2017.

Når det gjelder produksjonssykdommer har det over flere år vært en markant nedgang i antall sykdomsforekomster.

Det totale antallet sykdomsbehandlinger per årsku per år var 0,50 i 2017 (Figur 4.3). Siden 1994 har antall sykdomsbehandlinger per årsku sunket betydelig, og det ser ut til å ha stabilisert seg de siste årene.

Figur 4.3 Sykdomsbehandlinger på melkeku, totalt antall behandlinger per årsku per år

Kilde: Helsetjenesten for Storfe

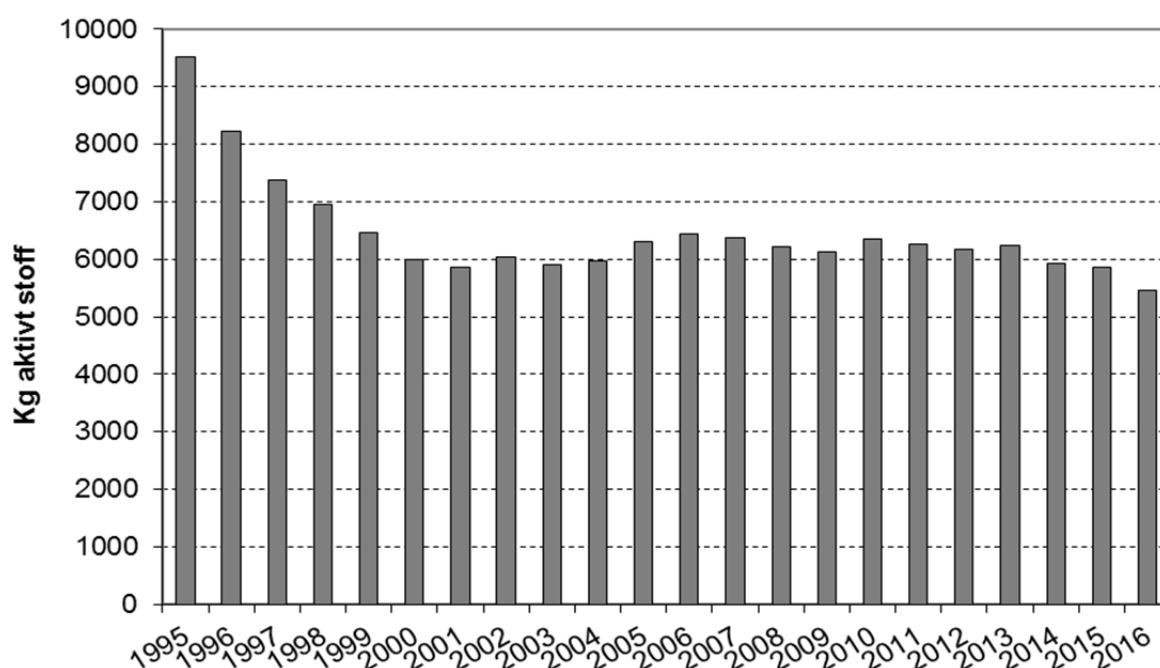
I følge Animalia er antibiotikaforbruket i norsk husdyrproduksjon stabilt på et svært lavt nivå sammenlignet med alle andre land. Det samme er forekomsten av resistente bakterier blant matproduserende dyr.

Figur 4.4 viser totalsalg av veterinære antibiotika til terapeutisk bruk på matproduserende landdyr i perioden 1995–2016. I 2016 var forbruket på 5 452 kg, og salget er redusert med 42,7 prosent i perioden. Regjeringens handlingsplan mot antibiotikaresistens (2015-2020) har satt som målsetning at forbruket av antibiotika til matproduserende landdyr skal reduseres med minst 10 prosent sammenlignet med 2013. I perioden 2013-2016 ble salget av veterinære antibakterielle midler til matproduserende landdyr redusert med 4 prosent, målt i kg.

Salg av veterinære antibakterielle midler til matproduserende landdyr, som kan brukes til flokkbehandling, var lavt i perioden 1993-2016; i 2016 utgjorde salget av slike preparater 6 prosent (i kg) av totalsalget av antibakterielle midler til matproduserende landdyr.

Salget (i kg) av veterinære antibakterielle preparater som kun er godkjent til hund og katt økte med 16 % i perioden 1993-2016 (fra 345 kg til 400 kg).

I desember 2014 vedtok fjørfeenæringen å fase ut all bruk av narasin som fôrtilsetningsmiddel til slaktekylling i løpet av 2016. Utfasingen startet i februar 2015 og var fullført allerede i juni 2016. Foreløpige analyser av data fra Veterinært legemiddelregister viser at utfasingen ikke medførte økning i terapeutisk bruk av antibiotika til fjørfe; i 2015 og 2016 var det bare noen få kyllingflokker som ble behandlet med antibakterielle midler.

Figur 4.4 Salg av veterinære antibiotika i Norge (antall kg aktivt stoff, beregnet på husdyr, fra legemiddelgrossist til alle apotek)

Kilde: Veterinærinstituttet: Norm/Norm-Vet 2016

Tabell 4.9 til Tabell 4.13 viser Mattilsynets tall for hvor mange dyr som døde under transport og oppstalling i utvalgte år i perioden 2001 til 2016 for storfe, småfe, gris og fjørfe. Mattilsynet og kjøttbransjen ble i 2010 enige om en ny måte å telle dyrene som dør under transport og oppstalling, og fra 2010 blir dyrene kategorisert inn i klassifiseringssystemet som alle slakterier bruker. Denne tellemåten gir etter myndighetene og bransjen sitt syn mer korrekte tall. Siden tellemetoden er forskjellig kan ikke tallene fra og med 2010 sammenlignes direkte med tall for tidligere år.

Tabell 4.9 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, storfe

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under transport og oppstalling	Prosent
2001	344 562	28	0,008
2004	335 816	15	0,004
2007	349 247	24	0,007
2010	307 194	10	0,003
2015	284 861	17	0,006
2016	286 595	13	0,005

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2017

Tabell 4.10 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, småfe

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under transport og oppstalling	Prosent
2001	1 182 982	261	0,022
2004	1 299 880	223	0,017
2007	1 130 917	166	0,015
2010	1 223 169	202	0,016
2015	1 247 850	238	0,019
2016	1 300 191	311	0,024

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2017

Tabell 4.11 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, gris

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under transport og oppstalling	Prosent
2001	1 335 954	489	0,037
2004	1 550 206	589	0,038
2007	1 471 326	580	0,039
2010	1 571 605	428	0,027
2015	1 612 839	432	0,027
2016	1 656 764	399	0,024

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2017

Klassifiseringssystemet gjelder ikke for fjørfe, her hentes tallene inn gjennom direkte dialog med slakteriene og det lokale Mattilsynet. Tabell 4.12 og Tabell 4.13 viser tall for transportdødelighet for slaktekylling og verpehøner.

I perioden 2010 til 2016 har tallene i hovedsak gått ned, selv om det har vært en økning enkelte år. En av grunnene til bedringen er at implementering av ny forskrift om dyrevern i slakteri innebærer et stort kompetanseløft for norsk kjøtt- og fjørfebransje. Samtlige slakterier skal nå ha egen ansvarlig for dyrevelferd og det er krav om formell kompetanse og etterutdanning for alle som håndterer levende dyr.

Tabell 4.12 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling, slaktekylling

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde	Prosent
2004	42 577 696	46 836	0,11
2007	54 344 141	82 817	0,15
2010	62 936 270	99 279	0,16
2014	75 441 823	83 836	0,11
2015	64 938 254	62 514	0,10
2016	67 652 347	50 848	0,08

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2017

Tabell 4.13 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling, verpehøner

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde	Prosent
2004	2 249 292	11 471	0,51
2007	436 480	1 520	0,35
2010	538 505	2 898	0,54
2014	162 012	776	0,47
2015	273 934	403	0,15
2016	304 088	851	0,28

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2017

1. juli 2013 trådte Dyrevelferdsprogram slaktekylling (DVP) i kraft gjennom offentlig regelverk og tilhørende bransjeretningslinje. Tråputepoeng – en bedømmelse av skader eller begynnende skader under kyllingenes føtter er sentralt i Dyrevelferdsprogrammet, og bedømmes på alle kyllingflokker på slakteriet. Tråputepoeng er en dyrevelferdsindikator som sier noe om hvor godt kyllingbonden har lyktes i å skape et godt miljø for dyra. Kyllingprodusenten må oppfylle en rekke krav for å kunne produsere opp mot den maksimale tillatte dyretettheten, som er 36 kg levendevekt/kvadratmeter.

Tillatt dyretetthet er imidlertid bevegelig, dersom bonden får dårlige tråputeresultater i ett innsett må han sette ned dyretettheten i det påfølgende innsettet. For å kunne sette dyretettheten opp igjen, må han dokumentere stabilt gode tråputeresultater i de neste innsettene. Hver flokk blir gitt tråputepoeng ut ifra en skala fra 0–200, der 0–80 poeng (nivå A) regnes som tilfredsstillende, 81–120 poeng (nivå B) ikke tilfredsstillende, og 121–200 (nivå C) er uakseptabelt. Lavt tråputeskår indikerer at kyllingprodusenten har lyktes i å skape et godt miljø i kyllinghuset gjennom hele innsettet. Høyt skår (nivå B og C) betyr at tiltak må iverksettes.

Tabell 4.14 viser utviklingen i tråputepoeng fra 2008 til 2016.

Tabell 4.14 Utvikling i tråputepoeng ¹

	2008	2009	2010	2014	2015	2016
A (0-80)	81,1	87,7	82,6	96,7	97,8	96,7
B og C (over 80)	11,9	12,3	17,4	3,3	2,2	3,3

¹ Tallene 2008–2012 er ikke direkte sammenlignbare med tallene fra 2013 til 2016. Tråputeregistreringer på fjørfeslakteriene startet i 2008. I 2010 ble det gjort kalibreringer slakteriene i mellom gjennom opplæring og testing av de som utfører bedømmingen. Heller ikke alle slakteriene er med i tallene fra 2008–2012.

Kilde: Animalia. Basert på innrapportering fra Nortura, Norsk Kylling, Den Stolte Hane Jæren, Ytterøykylling og Gårdsand.

4.3 Rovdyr og beitedyr

4.3.1 Forvaltning av rovdyr

Rovviltpolitikken ble behandlet i Stortinget gjennom et bredt forlik i 2004, der det blant annet ble fastslått nasjonale bestandsmål for de ulike rovdyrartene. Disse bestandsmålene ble i hovedsak videreført i et nytt rovdyrforlik som samtlige partier på Stortinget ble enige om i juni 2011. I 2016 behandlet Stortinget Melding nr. 21 (2015–2016) Ulv i norsk natur, bestandsmål for ulv og ulvesone. Stortinget vedtok noen arealmessige reduksjoner av ulvesonen, og endret bestandsmålet til også å omfatte ynglinger utenfor ulvesonen og ynglinger i grenserevir.

Etter rovviltforliket i 2004 ble landet delt i åtte forvaltningsregioner. Innenfor hver forvaltningsregion for rovvilt er det den regionale rovviltnemnda som har hovedansvaret for rovviltforvaltningen. Rovviltnemndene består av 5–6 medlemmer, som oppnevnes av Klima- og miljøverndepartementet etter forslag fra de berørte fylkeskommunene. For region 5, 6, 7 og 8 oppnevner i tillegg Sametinget samiske nemndsmedlemmer. Sekretariat for rovviltnemndene er lagt til et fylkesmannsembete innenfor hver region. Fylkesmannen har en rådgivningsfunksjon overfor nemnda, i tillegg til at Fylkesmannen utøver eget forvaltningsansvar innenfor rovviltforvaltningen.

Miljødirektoratet er underlagt Klima- og miljødepartementet, og er den sentrale faginstansen innenfor viltforvaltning. Direktoratet har fått delegert ansvar for rovviltforvaltningen på nasjonalt nivå. Dette innebærer blant annet saksbehandling av saker etter naturmangfoldloven og viltloven, innhenting av kunnskap gjennom finansiering av forskningsprosjekter og formidling av kunnskap.

Mattilsynet er som tilsynsmyndighet satt til å forvalte dyrevelferden. Mattilsynet bidrar til å redusere dyretap i dialog med kommunale landbruksavdelinger, Statens naturoppsyn, regionale rovviltnemnder, Fylkesmennenes miljø- og landbruksavdelinger og Miljødirektoratet.

Rovviltnemndene skal utøve vedtatt nasjonal rovviltpolitikk innenfor sine respektive regioner. Nemndenes mandat, oppgaver, ansvar, sammensetning og virketid følger av rovviltforskriften. Rovviltnemndene skal arbeide innenfor rammene av Bernkonvensjonen, naturmangfoldsloven, rovviltforlikene fra 2004 og 2011 samt flertallsvedtak fra 2016. Den todelte målsettingen om både å sikre levedyktige bestander av rovvilt og å opprettholde en aktiv beitenæring over hele landet er en viktig premiss for nemndenes arbeid.

16. september 2016 fattet rovviltnemndene i region 4 og region 5 vedtak som, sammen med tidligere vedtak om felling av ulv, innebar at til sammen 47 ulver kunne felles gjennom lisensjakt vinteren 2016-2017 i regioner 1-6. Vedtakene i region 4 og 5 ble anket inn til KLD som gjaldt 37 ulver.

20. desember ble resultatet av departementets ankebehandling offentliggjort. Vedtaket innebar en reduksjon av antall fellingstillatelser fra 37 til 5 ulver i region 4 og 5 i løpet av vinteren 2016-2017. Vedtaket i KLD førte til at rovviltnemnda i region 3 (Oppland) og 5 (Hedmark) la ned sine verv. I esttertid ble det åpnet for felling av ytterligere 5 ulver i region 4 og 5. Totalt ble kvoten på 20 ulver i lisensfellingsperioden 2016-2017. Hele saken er det redegjort for i Prop. 63L (2016-2017) Endringer i naturmangfoldloven (felling av ulv m.m).

Vinteren 2017-2018 ble det åpnet for lisensfelling av totalt 42 ulver i Norge, inklusiv 16 ulver i Julussareviret og Osdalsreviret. I tillegg besluttet Klima- og miljødepartementet ekstraordinært uttak av ytterligere tre ulver innenfor de tidligere reviområdene til Julussa og Osdalen. Pr. 21. mars 2018 er det felt totalt 28 ulver. Lisensfellingsperioden utenfor ulvesona varer ut mars.

4.3.2 Bestand av rovdyr

Tabell 4.15 viser de regionale bestandsmålene for de enkelte rovviltartene.

Tabell 4.15 Regionale bestandsmål

Forvaltn.region	Fylke	Gaupe	Jerv	Ulv	Bjørn
Region 1	Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane	-	-	-	-
Region 2	Vestfold, Buskerud, Telemark, Aust-Agder	12	-	-	-
Region 3	Oppland	5	4	-	-
Region 4	Oslo, Akershus, Østfold	6	-	4-6 ¹	-
Region 5	Hedmark	10	5	4-6 ¹	3
Region 6	Møre og Romsdal, Sør- og Nord-Trøndelag	12	10	-	3 ²
Region 7	Nordland	10	10	-	1 ²
Region 8	Troms og Finnmark	10	10	-	6
Sum		65	39	4-6 ¹	13**

¹ Bestandsmålet ble endret i 2016 fra 3 årlige helnorske ulvekull til 4-6 årlige kull, herav 3 helnorske. Kull i grenserevir mellom Norge og Sverige medregnes med en faktor på 0,5. Region 4 og 5 har felles mål om 4-6 årlige ungekull.

² Bestandsmålet for bjørn ble endret fra 15 til 13 etter rovviltforliket i 2011, med reduksjon på ett ungekull i Midt-Norge og Nordland

Kilde: St.meld.nr.15 (2003–2004), Innst.S.nr 174 (2003–2004) og rovviltforliket av 2011

For kongeørn er målet 850–1 200 hekkende par. I perioden 2010–2014 ble 1 260 kongeørnterritorier kartlagt over hele Norge. Det er anslått at 952 av disse var okkupert av hekkende par med kongeørn en eller flere ganger i de siste fem årene.

Tabell 4.16 viser antall familiegrupper/unglinger for de ulike rovdypene. For jerv har det blitt foretatt et visst antall hiuttak hvert år. Hiuttak blir gjennomført av Statens Naturoppsyn etter vedtak fra Miljødirektoratet.

Tabell 4.16 Antall familiegrupper/unglinger for de ulike rovdypene

	2001	2005	2010	2015	2016	2017
Gaupe, familiegrupper	55	56	80	60,5	52	55,5
Jerv, ynglinger	41	62	66	65	50	40
Jerv, hiuttak	6	4	12	17	7	10
Ulv, ungekull		2	3	7	7,5 ¹⁾	10,5 ²⁾
Bjørn, ungekull			6,2	5,7	5,9	

1) Fire helnorske og seks ynglinger i grenserevir. Fra og med 2016 medregnes halvparten av ynglinger i grenserevir

2) To av de helnorske familiegrupper er skutt ved lisensfelling. Bestandstallene er foreløpige, og endelig rapport vil foreligge 1. juni 2018.

Kilde: www.rovdata.no

Tabell 4.17 viser totalt antall dyr av de ulike rovdyrartene. Antallet er basert på tellinger og estimat på vinterstid for gaupe, jerv og ulv.

Tabell 4.17 Totalt antall estimerte dyr av de ulike rovdyrartene¹

	2001	2005	2010	2015	2016	2017
Gaupe	313	315	455	356	310	330
Jerv	271	332	362	336	350	324
Ulv, helnorske individer	13-18	16-17	32-34	65-68	54-56	70-72 ¹⁾
Ulv, grenseindivider (Norge og Sverige)	23-24	24	22-25	25	51-56	38 ¹⁾
Bjørn ²			166	128	125	

1) 23 av de helnorske ulvene er skutt. Bestandstallene er foreløpige, og endelige tall rapporteres 1. juni 2018

2) Antall individ bestemt ved DNA

Kilde: www.rovdata.no

4.3.3 Sau på utmarksbeite

Tabell 4.18 viser antall sau og lam sluppet på utmarksbeite fordelt på fylkene. Den viser også prosent tap på beite. Det er da forutsatt 0,6 prosent høyere tapsprosent på bruk som ikke er med i organisert beitebruk enn på bruk omfattet av organisert beitebruk.

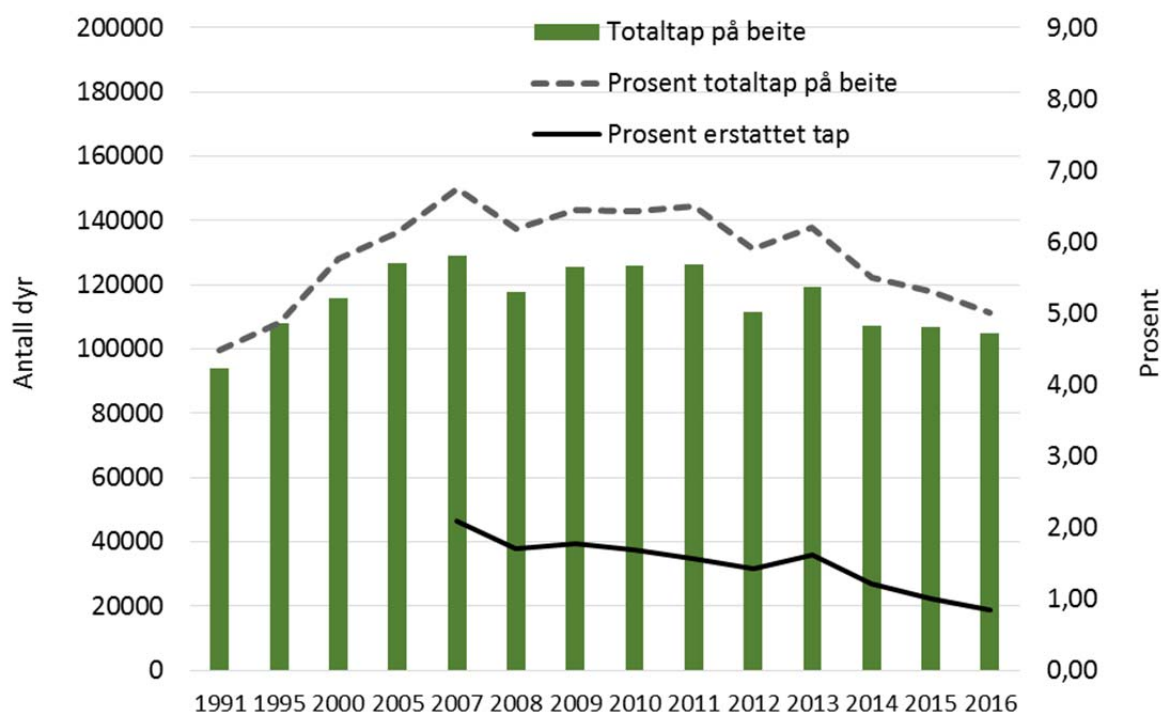
Tabell 4.18 Antall sau og lam på utmarksbeite og prosent tap

	2007		2010		2016		2017	
	Sau og lam	% tap	Sau og lam	% tap	Sau og lam	% tap	Sau og lam	% tap
Østfold	4 181	8,4	5 209	3,7	6 344	4,3	5 500	6,8
Akershus og Oslo	15 258	6,7	16 425	5,5	19 270	5,5	17 447	5,8
Hedmark	116 105	10,3	116 201	9,0	114 277	6,3	114 089	6,5
Oppland	236 851	5,8	239 843	5,2	271 499	4,0	265 435	4,3
Buskerud	91 182	5,0	92 204	4,6	102 569	3,3	99 359	3,7
Vestfold	5 838	5,8	6 661	5,3	9 239	3,9	8 188	4,4
Telemark	55 820	5,4	52 831	4,9	50 726	4,4	49 208	4,0
Aust-Agder	27 207	6,6	24 812	7,7	27 318	6,3	26 950	7,3
Vest-Agder	42 518	6,3	44 089	7,1	52 571	5,2	51 084	5,0
Rogaland	251 812	3,4	285 206	3,6	304 781	3,5	276 846	3,7
Hordaland	184 262	4,0	196 868	3,6	208 889	3,4	192 573	3,6
Sogn og Fjordane	192 495	5,8	191 366	5,1	193 968	3,9	188 606	4,0
Møre og Romsdal	118 360	8,9	116 218	7,8	124 535	5,9	120 448	5,8
Sør-Trøndelag	134 544	7,2	136 193	7,3	154 946	5,6	155 131	6,7
Nord-Trøndelag	82 575	11,3	79 476	10,7	91 281	8,7	87 604	9,7
Nordland	204 497	7,4	211 257	8,6	214 586	6,5	208 566	6,7
Troms	126 393	8,1	120 999	8,0	122 168	6,0	117 832	6,2
Finnmark	24 920	7,5	24 370	8,1	25 843	6,3	24 321	7,8
Hele landet	1 914 818	6,7	1 960 228	6,4	2 094 810	5,0	2 009 187	5,3

Kilde: Landbruksdirektoratet og NIBIO

Telldata for Produksjonstilskudd ble endret i 2017. Landbruksdirektoratet har mistanke om at det kan ha ført til noe underrapportering av beitedyr på utmarksbeite i 2017. Tabellen viser at antall sau og lam på utmarksbeite for hele landet, og for de fleste fylkene har økt fra 2007 til 2016. For 2017 er det en nedgang på 4 prosent for hele landet. Samtidig har tapsprosenten gått ned i omtrent alle fylkene fra 2007 til 2016, for så å øke litt i 2017.

Figur 4.5 viser totalt antall sauer tapt på beite i perioden 1991 til 2016, og totalt tap i prosent av antall sau på beite. I tillegg viser figuren hvor mange prosent av dyr som går tapt til fredet rovvilt, basert på antall dyr som er erstattet som tatt av fredet rovvilt. Tilsvarende erstatningsordning finnes ikke lengre for tap av sau grunnet andre tapsårsaker.

Figur 4.5 Totalt antall sau på beite, prosent totalt tap på beite, og prosent erstattet som tapt til fredet rovvilt

Sauekontrollen (Animalia) fører tall over andre tapsårsaker for sau på beite f.eks sykdom og ulykker. Denne dataen dekker kun de driftsenhetene som leverer tall til Sauekontrollen og det er ellers ingen systematisk registrering av tap grunnet andre årsaker ut over det som offentliggjøres gjennom erstatningsordningen for tap til fredet rovvilt.

Tabell 4.19 viser at antall sau og lam på utmarksbeite i og utenfor ulvesonen for fylkene med ulvesone. For ulvesonen er antallet redusert med 39 prosent fra 1999 til 2014. Utenfor ulvesonen er antall omtrent uendret i samme periode.

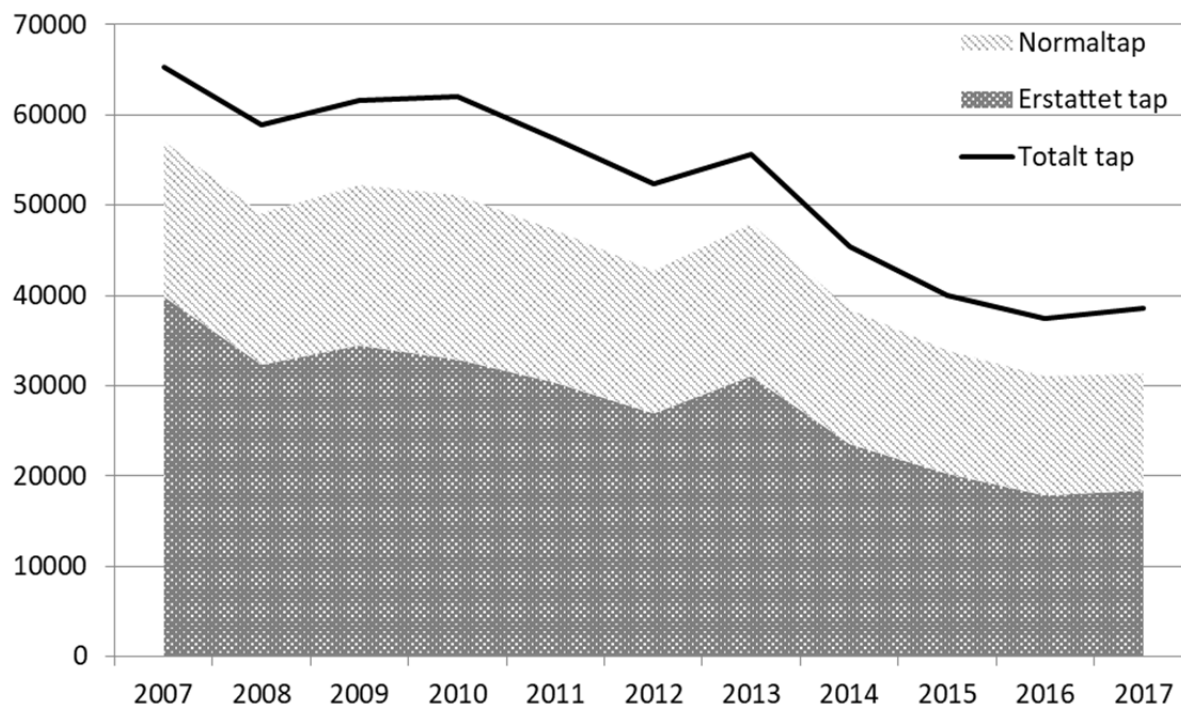
Tabell 4.19 Antall sau og lam på utmarksbeite i og utenfor ulvesonen i fylkene Østfold, Akershus og Hedmark

	1999	2005	2010	2014
I ulvesone	23 351	15 974	13 244	14 321
Utenfor ulvesone	118 456	134 225	124 388	118 144

Kilde: Landbruksdirektoratet Produksjonstilskudd

Figur 4.6 viser utvikling på brukene som har søkt erstatning for tap av sau til rovdyr. I 2007 var totalt tap for disse ca. 65 300 dyr. Dette er redusert til ca. 38 500 dyr i 2017. I samme periode er antall erstattede dyr redusert fra ca. 39 800 til ca. 18 400. Prosent

erstattede dyr av totalt tap er redusert fra ca. 61 prosent i 2007 til ca. 48 prosent i 2017. Figuren viser også beregnet normaltap på disse brukene.

Figur 4.6 Normaltap, erstattet tap og totalt tap av sau og lam på utmarksbeite på bruk som har søkt om erstatning for tap til rovdyr.

* Foreløpige tall

Kilde: Miljødirektoratet Rovbase

I 2017 utgjør normaltapet 2 543 sau og 10 489 lam, til sammen 13 032 dyr eller ca. 34 prosent av totalt tap. Tilsvarende tall for 2007 var 26 prosent.

Animalia ved Sauekontrollen har registreringer av årsaker til beitetap utenom rovdyr. Det understrekes at dette er forholdsvis dårlig og usikre registreringer. Sauekontrollen baserer seg på frivillig medlemskap, og har omtrent 50 prosent oppslutning av besetningene. I Tabell 4.20 er de registrerte beitetapene fordelt på hovedgrupper med antall og prosent for 2016 og 2017. Henholdsvis 61 og 68 prosent av tapene har ukjent årsak.

Tabell 4.20 Fordeling av beitetap utenom tap til rovdyr

Dødsårsak	2016		2017	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Mastitt	600	2	485	2
Annen sjukdom	4 045	14	3 536	12
Uhell	2 616	9	2 475	8
Annen årsak	3 865	13	2 818	10
Ukjent	17 698	61	19 994	68
Sum	28 824		29 308	

Kilde: Animalia, sauekontrollen

Utbetalt erstatning har i tiårsperioden blitt redusert fra ca. 77 mill. kr i 2007 til ca. 47 mill. kr i 2017. Tabell 4.211 viser antall sau og lam det ble gitt erstatning for som tapt til rovvilt fra 1999 til 2017. Det er jerv og gaupe som gir opphav til flest rovdyrerstatninger av bufe. De siste årenes nedgang i totalt antall sau og lam erstattet fortsatte ikke i 2017, hvor de foreløpige tallene viser en økning på 560 dyr. Fra 2015 til 2016 er det en nedgang på 13 prosent. Særlig markert nedgang er det for dyr tatt av jerv. Utbetalingene er også vist i tabellen nedenfor, og gjelder alt bufe.

Tabell 4.21 Antall erstattede sau og lam tatt av ulike rovdyr, og utbetalte erstatninger for rovdyrskader

	1999	2001	2007	2014	2016	2017*
Gaupe	9 300	7 425	9 763	4 871	3 674	3 841
Jerv	12 991	13 624	14 842	8 691	6 041	6 738
Bjørn	3 125	3 060	6 597	1 708	2 697	2 342
Ulv	622	828	2 380	2 058	1 595	1 850
Kongeørn	1 076	894	1 344	1 664	1 400	1 273
Uspesifisert rovvilt	5 995	4 293	4 789	4 602	2 387	2 310
Totalt antall sau og lam erstattet	33 109	30 124	39 715	23 594	17 794	18 354
Erstatning, 1 000 kr	48 206	43 065	77 496	64 433	45 349	46 780

Kilde: Miljødirektoratet

*Foreløpige tall

Tabell 4.22 viser den geografiske fordelingen av sau drept av fredet rovvilt i beitesesongen og erstatningene fordelt fylkesvis. Andre dyr enn sau utgjør mindre enn 1 prosent og er ikke med i oversikten.

Totalt gikk 80 prosent av erstatningen i 2017 til Hedmark, Oppland, trøndelagsfylkene og Nordland. Det ble sluppet flest sau og lam på utmarksbeite i fylkene Rogaland og Oppland.

Tabell 4.22 Fylkesvis oversikt over totalt antall dyr på utmarksbeite, erstattede sau og lam, og erstatningsbeløpet

	Ant. sau og lam sluppet på utm.beite	Antall sau og lam erstattet		Erst. i % av ant. sluppet	Erstatning i 1 000 kr	
	2017*	2016	2017*	2017*	2016	2017*
Østfold	5 500	19	80	0,3	40	196
Akershus/Oslo	17 447	199	222	1,1	539	618
Hedmark	114 089	3 054	2771	2,7	8 286	7 273
Oppland	265 435	2 650	3210	1,0	6 477	8 188
Buskerud	99 359	309	377	0,3	626	811
Vestfold	8 188	16	8	0,2	30	14
Østlandet	510 018	6 247	6 668	1,2	15 998	17 100
Telemark	49 208	431	350	0,9	974	806
Aust-Agder	26 950	311	231	1,2	862	585
Vest-Agder	51 084	21	0	0,0	53	0
Agder og Telemark	127 242	763	581	0,6	1 889	1 391
Rogaland	276 846	277	222	0,1	586	536
Hordaland	192 573	44	49	0,0	103	113
Sogn og Fj.	188 606	228	134	0,1	522	315
Møre og Romsdal	120 448	784	629	0,7	1 747	1 427
Vestlandet	501 627	1 056	812	0,2	2 372	1 855
Sør-Trøndelag	155 131	2 132	2896	1,4	5 548	6 984
Nord-Trøndelag	87 604	3 362	3609	3,8	9 328	9 924
Trøndelag	242 735	5 494	6 505	2,3	14 876	16 908
Nordland	208 566	2 458	2038	1,2	6 087	5 221
Troms	117 832	1 214	1129	1,0	2 804	2 692
Finnmark	24 321	285	399	1,2	738	1 078
Nord-Norge	350 719	3 957	3 566	1,1	9 629	8 990
Hele landet	2 009 187	17 794	18 354	0,9	45 349	46 780

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet og Miljødirektoratet

Tapte dyr som ikke får erstatning som tapt til rovvilt ble tidligere erstattet over Landbruksdirektoratets ordning for «erstatning for tap av sau på beite». Denne erstatningsordningen ble vedtatt avviklet under jordbruksoppgjøret i 2014.

I media har særlig tap av sau til ulv tatt stor plass i den siste tiden. Tabell 4.23 viser antall sau og lam sluppet på utmarksbeite og samlet tap til ulv i 2007 og 2014. Tallene er hentet fra NIBIO Rapport 63/2016.

Tabell 4.23 Antall sau og lam på utmarksbeite og antall og prosent tatt av ulv

	2007			2014		
	Sluppet	Tatt	% tatt	Sluppet	Tatt	% tatt
Forvaltningsområde for ulv	13 734	137	1,0	14 398	127	0,9
Randsone ulv	68 998	1 196	1,7	71 722	1 510	2,1
Utenfor randsone ulv	1 831 209	1 326	0,1	1 860 346	1 802	0,1

Kilde: NIBIO, Miljødirektoratet, Rovbase

4.3.4 Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak

Å forebygge tap på beite utgjør en betydelig del av arbeidet med å sikre dyrevelferden og bidra til å forbedre vilkårene for sauene, samtidig som tiltakene skal ha en konfliktdempende effekt.

Miljødirektoratet tildeler rovviltneemndene årlige midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak (FKT-midler). Rovviltneemndene har ansvaret for prioritering og fordeling av midlene til fylkesmennene i regionen med utgangspunkt i regionale og lokale utfordringer.

Tabell 4.24 viser bruk av midler til tiltak for forebygging og konfliktdemping av rovviltskader. Sum forebyggende og konfliktdempende tiltak i 2016 var 4,8 mill. kr mer enn året før. Det var størst økning på Forebyggende tiltak sau og Reiser og drift nemda, mens det var reduksjon på Forebyggende fellestiltak.

Under forebyggende tiltak er det på landsbasis brukt mest på forebyggende tiltak for sau. Herunder mest på tiltakene for tidlig nedsanking, beiting på inngjerdet areal, og gjeting/utvidet tilsyn i 2016. Disse tre tiltakene utgjør 60 prosent av alle forebyggende tiltak for sau.

Hedmark er, med 12,5 mill.kr i forebyggende tiltak sau, det fylket hvor det klart er brukt mest av slike midler. Under forebyggende tiltak felles utgjør fellingsvederlag/kompetansebygging 9,4 mill. kr.

Tabell 4.24 Bruk av forebyggende og konfliktdempende tiltak i forhold til rovviltskader, mill. kr

	2010	2 012	2 013	2014	2015	2016
Forebyggende tiltak sau	36,7	32,1	33,7	34,6	26,3	28,2
Forebyggende tiltak rein	5,9	4,0	5,4	4,6	6,1	6,3
Forebyggende felles tiltak	18,5	20,7	16,7	14,8	15,6	13,3
Konfliktdempende tiltak	1,6	2,5	4,2	5,0	3,9	4,3
Reiser og drift nemda	2,0	2,1	0,1	0,0	0,0	4,6
Sum	64,6	61,4	60,1	58,9	51,9	56,7

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning / Miljødirektoratet

Forebyggende tiltak sau utgjør i 2016 omtrent halvparten av samlet bruk. Tabell 4.25 viser fordelingen på ulike typer forebyggende tiltak.

Tabell 4.25 Fordeling av forebyggende tiltak sau 2016 på tiltaksområder

	Mill. kr
Tidlig nedsanking	6,2
Forsinket slipp på beite	1,2
Flytting til annet beite	1,9
Gjeting utvidet tilsyn	4,6
Kadaverhund	0,9
Vokterhund/vokterdyr	0,3
Rovviltavvisende gjerder	2,4
Beiting på inngjerdet areal	6,0
Beredskapsareal	0,4
Elektronisk overvåkning	3,1
Andre direkte tapsreduserende tiltak	1,1
Sum	28,2

Kilde Miljødirektoratet

4.4 Plantehelsete

Ifølge Mattilsynet er status for plantehelsete i Norge god sammenlignet med andre europeiske land. Men økende handel øker risikoen for å få inn nye alvorlige planteskadegjørere. Mattilsynet fører tilsyn med planter og smittebærende emner som importeres, eksporteres og omsettes i Norge. Et viktig mål med dette er å hindre introduksjon og spredning av planteskadegjørere, samtidig som man vil kunne redusere utgifter ved utbrudd og behovet for plantevernmidler.

I mars 2016 trådte nye importbestemmelser i kraft. Da ble også ansvaret for kontroll med norsk planteproduksjon overført til virksomhetene. Mattilsynet har som

hovedinntrykk at de største virksomhetene har forstått ansvaret og følger opp, men at det er fortsatt behov for veiledning og oppfølging fra Mattilsynet.

I 2016 utførte Mattilsynet 1 035 tilsyn med primærproduksjon av planter (Tabell 4.26). Dette er 314 færre enn i 2015 og 802 færre enn i 2014.

Det er kun få av skadegjørere den europeiske plantehelseorganisasjonen EPPO har anbefalt sine medlemsland å ta forholdsregler mot, som har etablert seg i Norge. EPPOs A2 liste i 2016 inneholder 154 alvorlige skadegjørere, og av disse er det 14 som er kjent å forekomme i Norge. Av disse var 12 under bekjempelse ved utgangen av 2016. Dette er 5 flere enn i 2015. Mattilsynet opplyser at to skadegjørere er så spredt i Norge at de ikke er lønnsomme å bekjempe med offentlige midler.

Tabell 4.26 Antall tilsyn med primærproduksjon av planter, utført av Mattilsynet

	2008	2009	2010	2015	2016
Antall tilsyn	1 149	1 350	1 216	1 349	1 035

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2016

Plantesykdommen pærebrann er på verdensbasis den viktigste skadegjøreren i eple- og pæretrær, og den er påvist i de fleste land i Europa. I Norge angriper den først og fremst bulkemispel og pilemispel, men kan også angripe eple- og pæretrær. Man regner med at sykdommen er noe utbredt i de ytre deler av Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane. I 2015 ble pærebrann også påvist i kommunene Farsund og Kristiansand. Det har siden 1986 vært forbud mot å plante og å omsette bulke- og pilemispel i Norge.

Tabell 4.26 viser en oversikt over noen nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter fra 2007 til 2016.

Sharkavirus er funnet i planteskoler og hagesenter, og det har sannsynligvis kommet ved import av trær og grunnstammer. De siste sesongene har det blitt gjennomført testing for sharkavirus i importpartier med plantemateriale av plommer, men uten at det er gjort funn, men i 2016 er det påvist ett tilfelle.

Karanteneskadegjøreren heksekost på eple ble i 2010 påvist i økende omfang i viktige fruktdistrikt som Indre Sogn og Hardanger. Resultatene fra de siste årene tilsier at heksekost sannsynligvis er mer utbredt enn man tidligere har antatt. Påvisning hos produsent av mortrær gjorde at det ble iverksatt omfattende prøvetaking og saneringstiltak med mål om at mortrær det heretter omsettes formeringsmateriale fra skal være testet og funnet fri for smitte. I 2014 ble det gjort ett funn i et ungt mortre og noen funn hos fruktdyrkere, men hovedtyngden av påvisninger var i frukthager rundt planteskoler og i genressurssenterets klonarkiver. Det ble gjort ett nytt funn i 2015 og 2016.

Etter regelverksendringen for rød marg i 2013 har tilsynet med bærproduksjon av jordbær blitt nedprioritert. Det foreligger derfor ikke lenger noen oppdatert oversikt over antall funnsteder i Norge. Plantefelt av jordbær blir årlig undersøkt. I 2014 ble rød marg påvist for første gang hos en virksomhet som produserer jordbærplanter. Dette vurderes som en alvorlig situasjon. Det ble gitt dispensasjon for fortsatt planteproduksjon av jordbær hos virksomheten på en smitteisolert enhet og under strenge vilkår. Ingen nye funn i 2015 og 2016

Det ble gjort funn pærevisnesjuke for første gang i Norge i 2015, og 2016 var første år med systematisk kartlegging av sykdommen. Det ble registrert 10 funn i 2016.

Phytophthora ramorum er en karantene-skadegjører som hovedsakelig går på rhododendron. For å redusere risikoen for spredning, økte Mattilsynet i 2008 tilsynet med importsendinger med vertsplanter for skadegjøreren. I samarbeid med Mattilsynet har nederlandske myndigheter skjerpet inn sitt sertifiseringssystem for eksport til Norge. Mattilsynet oppdaterte i februar 2016 retningslinjene for hvordan funn av Phytophthora ramorum i importsendinger skal håndteres. Man er spesielt urolig for at denne skadegjøreren kan smitte over til planter i norsk natur.

NIBIO og Mattilsynet er bekymret for funn av potetcystenematode (PCN), da dette er en sykdom som med dagens forvaltning vil gi strenge restriksjoner på store dyrkingsarealer. I 2012 påviste kartleggingsprogrammet gul PCN. Antall funn har gått ned fra 52 i 2012 til 8 i 2015 og 2016. Hvit PCN er ikke funnet siden 2011. I tillegg rapporterer Mattilsynet om ikke artsbestemt potetcystenematode. Her ble det registrert 20 funn i 2013, 6 i 2014 og 2015 og 2 funn i 2016. Eiendommer som har restriksjoner på grunn av potetcystenematoder (PCN) er nå samlet i ett register.

Overvåkningsprogrammet for lys ringrøte i potet kom i gang igjen i 2011. I 2014 ble det gjort seks funn i Troms. I 2015 var det tre nye funn, mens det i 2016 ikke ble registrert funn. Målsettingen er fortsatt at sykdommen skal utryddes i de viktigste potetområdene.

Tabell 4.27 Nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter

Navn på skadegjører	2007	2008	2009	2010	2015	2016
Sharkavirus (plommer)	12	11	7	3	0	1
Heksekost (epler)	0	0	1	19	1	1
Rød Marg (jordbær)	1	5	3	1	0	0
Pærevisnesjuke					1	10
Phytophthora ramorum	38	37	19	20	21	40
Hvit krysantemumrust	0	1	0	0	0	0
Gul potetcystenematode	2	3	3	48	8	8
Hvit potetcystenematode	2	0	0	2	0	0
Ikke artsbestemt PCN					6	2
Lys potetringrøte	13	21	0	0	3	0

Kilde: Mattilsynet. Årsrapport 2016

5 Distriktpolitikk og sysselsetting

Dette kapitlet tar opp utviklingen i indikatorer med betydning for distriktpolitikk og sysselsetting. Næringskomiteen sier i sin innstilling 385 S (2014–2015) til Stortinget; *Komiteen ønsker et miljøvennlig norsk landbruk med både store og små bruk i hele landet.*

5.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal

I dette kapitlet er det sett på utviklingen i antall jordbruksbedrifter og både totalt jordbruksareal i drift og fulldyrka areal. Kapitlet belyser utvikling på landsdelsnivå og på gruppering etter virkeområdene til de distriktpolitiske virkemidlene.

En jordbruksbedrift er en eller flere eiendommer som drives sammen som én enhet, og er tilpasset definisjonen gitt for produksjonstilskudd i jordbruket. Antall jordbruksbedrifter er derfor mindre enn antall landbrukseiendommer (som framgår av Tabell 5.14).

Jorda på jordbruksbedrifter som legges ned som selvstendige enheter, kan enten gå ut av bruk eller overtas av en annen jordbruksbedrift ved salg eller leie.

5.1.1 Jordbruksbedrifter i de ulike landsdeler

Tabell 5.1 viser utviklingen av antall jordbruksbedrifter på landsdelsnivå. Den tekniske definisjonen av en jordbruksbedrift er endret i løpet av periodene vi henviser til, og dette kan ha påvirket resultatet noe.

På landsbasis var endringen fra 2010 til 2017 på 2,0 prosent årlig nedgang, og dette er en lavere reduksjon enn de to foregående 10-årsperiodene. I perioden 2010 til 2017 var den største endringen i Nord-Norge, med 2,9 prosent årlig nedgang.

Tabell 5.1 Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal							Årlig % endring		
i drift		1999	2005	2010	2016	2017*	89-99	99-10	10-17
Østlandet	< 100	10 097	5 407	4 751	4 014	3 868	-7,1	-6,6	-2,9
	100-199	8 051	6 187	5 022	4 159	4 023	-2,0	-4,2	-3,1
	200-299	4 159	3 842	3 156	2 669	2 601	0,5	-2,5	-2,7
	300-499	2 825	3 012	2 851	2 526	2 506	2,4	0,1	-1,8
	500-799	1 013	1 241	1 345	1 418	1 416	5,4	2,6	0,7
	≥800	254	533	731	900	930	7,3	10,1	3,5
	Alle j.bedr.	26 399	20 222	17 856	15 686	15 344	-3,5	-3,5	-2,1
Agder og Telemark	< 100	3 753	1 803	1 642	1 448	1 447	-7,3	-7,2	-1,8
	100-199	1 442	1 175	960	837	820	1,0	-3,6	-2,2
	200-299	454	491	452	365	371	6,9	0,0	-2,8
	300-499	191	347	349	343	341	12,1	5,6	-0,3
	500-799	26	65	112	147	150	24,1	14,2	4,3
	≥800	2	13	20	32	33	0,0	23,3	7,4
	Alle j.bedr.	5 868	3 894	3 535	3 172	3 162	-4,8	-4,5	-1,6
Rogaland	< 100	2 185	1 598	1 426	1 214	1 176	-5,9	-3,8	-2,7
	100-199	2 168	1 661	1 295	1 082	1 067	-1,8	-4,6	-2,7
	200-299	1 226	1 171	939	805	776	4,9	-2,4	-2,7
	300-499	542	716	767	743	731	8,9	3,2	-0,7
	500-799	61	166	253	300	312	8,1	13,8	3,0
	≥800	7	33	73	106	114	8,8	23,8	6,6
	Alle j.bedr.	6 189	5 345	4 753	4 250	4 176	-2,1	-2,4	-1,8
Vestlandet	< 100	9 500	5 043	4 076	3 812	3 694	-5,7	-7,4	-1,4
	100-199	4 967	3 908	3 141	2 528	2 469	0,9	-4,1	-3,4
	200-299	1 165	1 640	1 500	1 276	1 245	8,1	2,3	-2,6
	300-499	254	558	785	789	820	14,1	10,8	0,6
	500-799	18	77	138	213	239	9,9	20,3	8,2
	≥800	4	11	26	59	65	7,2	18,5	14,0
	Alle j.bedr.	15 908	11 237	9 666	8 677	8 532	-3,3	-4,4	-1,8
Trøndelag	< 100	2 992	1 581	1 479	1 259	1 207	-6,2	-6,2	-2,9
	100-199	3 622	2 434	1 908	1 575	1 480	-2,4	-5,7	-3,6
	200-299	2 136	1 926	1 507	1 202	1 150	2,9	-3,1	-3,8
	300-499	939	1 347	1 324	1 200	1 203	5,8	3,2	-1,4
	500-799	123	302	403	498	521	6,9	11,4	3,7
	≥800	19	64	140	220	232	6,6	19,9	7,5
	Alle j.bedr.	9 831	7 654	6 761	5 954	5 793	-2,3	-3,3	-2,2
Nord-Norge	< 100	2 710	1 120	985	768	710	-8,0	-8,8	-4,6
	100-199	2 036	1 399	1 114	847	800	-1,8	-5,3	-4,6
	200-299	1 227	1 116	890	650	617	3,9	-2,9	-5,1
	300-499	522	837	781	704	682	14,2	3,7	-1,9
	500-799	46	162	239	321	345	14,4	16,2	5,4
	≥800	4	17	44	92	108	7,2	24,4	13,7
	Alle j.bedr.	6 545	4 651	4 053	3 382	3 262	-3,8	-4,3	-3,1

Tabell 5.1 (forts.) Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift							Årlig % endring		
		1999	2005	2010	2016	2017*	89–99	99–10	10–17
Landet	< 100	31 237	16 552	14 359	12 515	12 102	-6,6	-6,8	-2,4
	100–199	22 286	16 764	13 440	11 028	10 659	-1,3	-4,5	-3,3
	200–299	10 367	10 186	8 444	6 967	6 760	2,7	-1,8	-3,1
	300–499	5 273	6 817	6 857	6 305	6 283	4,9	2,4	-1,2
	500–799	1 287	2 013	2 490	2 897	2 983	6,1	6,2	2,6
	≥800	290	671	1 034	1 409	1 482	7,3	12,3	5,3
Alle j.bedr.		70 740	53 003	46 624	41 121	40 269	-3,3	-3,7	-2,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

For fylkesvis fordeling, se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

I perioden 1999 til 2010 ble antall jordbruksbedrifter redusert med 34 prosent, og videre med 13 prosent fra 2010 til 2017. De minste jordbruksbedriftene har hatt den største nedgangen i antall og prosent, mens bruk over 500 dekar har økt i antall.

Størrelsesgruppene over 500 dekar har økt i alle landsdeler de siste årene, og på grunn av få bruk i disse gruppene blir den prosentvise årlige økningen relativt stor.

5.1.2 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler

Det distriktpolitiske virkeområdet er utformet ut fra hvilke kommuner og områder som har spesielle utfordringer og behov for ekstra statlig støtte. Utfordringer i virkeområdet er:

- Reduksjon eller ingen økning i folketallet
- Store avstander
- Utfordringer knyttet til sysselsetting, arbeidsmarked og levekår

Virkeområde	Hovedsakelig omfang av området
Sone I	Utenfor virkeområdet. Her er det verken lov å gi støtte etter ESAs retningslinjer for regionalstøtte eller bagatellmessig støtte til næringsvirksomhet.
Sone II	22 distriktskommuner, som trenger en ekstra innsats for å styrke utviklingen. I disse kommunene er det ikke lov å gi regionalstøtte slik som i sone III, men det er for eksempel lov å gi såkalt bagatellmessig støtte til næringsvirksomhet (under 200 000 euro i en treårsperiode). I tillegg kan andre former for statsstøtte være aktuelle virkemidler, men disse må hjemles i andre unntakavgjørelser enn reglene for regionalstøtte
Sone III	221 kommuner innenfor <i>virkeområdet for distriktsrettet investeringsstøtte</i> . I dette området er det tillatt å gi investeringsstøtte etter ESAs retningslinjer for regionalstøtte

Virkeområdene er en inndeling på kommunalt nivå som bygger på en analyse av enkeltkommuners mulighet for arbeidsplassutvikling og sysselsetting.

Tabell 5.2 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler. Det er korrigert bakover for endring av soner.

Tabell 5.2 Antall jordbruksbedrifter fordelt på virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift		1999	2005	2010	2016	2017*	Årlig % endring		
							89–99	99–10	10–17
Sone I	< 100	9 422	5 312	4 753	4 178	4 089	-7,0	-6,0	-2,1
	100–199	7 037	5 279	4 235	3 588	3 522	-2,6	-4,5	-2,6
	200–299	3 943	3 416	2 724	2 329	2 249	0,6	-3,3	-2,7
	300–499	2 767	2 826	2 619	2 332	2 317	3,2	-0,5	-1,7
	500–799	830	1 123	1 265	1 289	1 291	5,7	3,9	0,3
	≥800	207	457	643	791	808	7,4	10,9	3,3
	Alle j.bedr.	24 206	18 413	16 239	14 507	14 276	-3,6	-3,6	-1,8
Sone II	< 100	2 327	1 274	1 102	1 045	1 029	-24,4	-6,6	-1,0
	100–199	1 591	1 172	890	782	759	-19,8	-5,1	-2,2
	200–299	742	749	548	518	505	-14,7	-2,7	-1,2
	300–499	421	532	520	503	489	-7,9	1,9	-0,9
	500–799	120	174	197	222	237	-2,5	4,6	2,7
	≥800	31	56	78	114	123	1,4	8,8	6,7
	Alle j.bedr.	5 232	3 957	3 335	3 184	3 142	-21,3	-4,0	-0,8
Sone III	< 100	19 488	9 966	8 504	7 292	6 984	15,6	-7,3	-2,8
	100–199	13 658	10 313	8 315	6 658	6 378	22,7	-4,4	-3,7
	200–299	5 682	6 021	5 172	4 120	4 006	25,7	-0,9	-3,6
	300–499	2 085	3 459	3 718	3 470	3 477	21,6	5,4	-1,0
	500–799	337	716	1 028	1 386	1 455	15,3	10,7	5,1
	≥800	52	158	313	504	551	12,5	17,7	8,4
	Alle j.bedr.	41 302	30 633	27 050	23 430	22 851	18,9	-3,8	-2,4
Hele landet	< 100	31 237	16 552	14 359	12 515	12 102	-6,6	-6,8	-2,4
	100–199	22 286	16 764	13 440	11 028	10 659	-1,3	-4,5	-3,3
	200–299	10 367	10 186	8 444	6 967	6 760	2,7	-1,8	-3,1
	300–499	5 273	6 817	6 857	6 305	6 283	4,9	2,4	-1,2
	500–799	1 287	2 013	2 490	2 897	2 983	6,1	6,2	2,6
	≥800	290	671	1 034	1 409	1 482	7,3	12,3	5,3
	Alle j.bedr.	70 740	53 003	46 624	41 121	40 269	-3,3	-3,7	-2,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

Tabell 5.3 og Tabell 5.4 viser fordelingen av henholdsvis jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i de ulike sonene for distriktpolitiske virkemidler. Også her er det korrigert bakover for endring av soner.

Tabell 5.3 Jordbruksareal i drift fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2005	2010	2016	2017*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–17
Sone I	4 219	4 163	4 047	3 985	3 966	0,2	-0,4	-0,3
Sone II	788	777	717	748	753	0,4	-0,8	0,7
Sone III	5 376	5 414	5 295	5 104	5 122	0,7	-0,1	-0,5
<i>Landet</i>	<i>10 382</i>	<i>10 354</i>	<i>10 060</i>	<i>9 837</i>	<i>9 841</i>	<i>0,5</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,3</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

Tabell 5.4 Fulldyrka areal fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2005	2010	2016	2017*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–17
Sone I	3 699	3 618	3 476	3 417	3 392	-0,1	-0,6	-0,4
Sone II	640	622	561	579	576	0,0	-1,2	0,4
Sone III	4 533	4 423	4 265	4 086	4 071	0,2	-0,6	-0,7
<i>Landet</i>	<i>8 871</i>	<i>8 662</i>	<i>8 301</i>	<i>8 082</i>	<i>8 039</i>	<i>0,1</i>	<i>-0,6</i>	<i>-0,5</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

5.2 Utviklingen i noen produksjoner

Tabell 5.5a til Tabell 5.5d nedenfor viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med planteproduksjon, dvs. korn og oljevekster, poteter, grønnsaker på friland og engareal. Samme jordbruksbedrift kan ha mer enn én produksjon og antallet jordbruksbedrifter med ulike produksjoner kan derfor ikke summeres til totaltall. For fylkesvis fordeling se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 5.5a Antall og andel jordbruksbedrifter med korn og oljevekster i landsdelene

	1999		2005		2010		2016		2017*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	16 026	73	11 905	71	9 602	71	7988	71	7804	72
Agder og Telemark	1 449	7	944	6	696	5	528	5	511	5
Rogaland	661	3	498	3	362	3	252	2	234	2
Vestlandet	273	1	219	1	164	1	117	1	106	1
Trøndelag	3 455	16	3147	19	2 661	20	2301	21	2229	20
Nord-Norge	45	0	57	0	48	0	21	0	19	0
<i>Hele landet</i>	<i>21 909</i>		<i>16 770</i>		<i>13 533</i>		<i>11 207</i>		<i>10 903</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

Antall jordbruksbedrifter med korn har blitt redusert med 50 prosent fra 1999 til 2017. Fordelingen mellom landsdelene har vært forholdsvis stabil i perioden.

Tabell 5.5b viser en oversikt over jordbruksbedriftene som har *mer enn 10 dekar* potet, for å kunne se utviklingen på de som driver profesjonelt med denne produksjonen.

Tabell 5.5b Antall og andel jordbruksbedrifter med over 10 dekar potet i landsdelene

	1999		2005		2010		2016		2017*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 450	60	989	57	749	58	578	60	555	61
Agder og Telemark	125	5	95	5	80	6	65	7	60	7
Rogaland	241	10	181	10	128	10	82	8	79	9
Vestlandet	76	3	64	4	54	4	46	5	42	5
Trøndelag	351	14	259	15	181	14	135	14	122	13
Nord-Norge	186	8	143	8	91	7	63	7	55	6
<i>Hele landet</i>	<i>2 429</i>		<i>1 731</i>		<i>1 283</i>		<i>969</i>		<i>913</i>	

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

Antall produsenter med grønnsaker (tabell 5.5c) har gått sterkt ned. Antall produsenter i 2017 var 40 prosent av antallet i 1999. Det er kun Østlandet som har økt sin relative andel fra 1999 til 2017.

Tabell 5.5c Antall og andel jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland i landsdelene

	1999		2005		2010		2016		2017*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 015	48	786	52	570	55	488	56	486	57
Agder og Telemark	210	10	120	8	87	8	67	8	66	8
Rogaland	278	13	176	12	108	10	84	10	79	9
Vestlandet	200	9	144	10	94	9	64	7	67	8
Trøndelag	269	13	182	12	127	12	104	12	99	12
Nord-Norge	151	7	106	7	58	6	61	7	50	6
<i>Hele landet</i>	<i>2 123</i>		<i>1 514</i>		<i>1 044</i>		<i>868</i>		<i>847</i>	

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2015 og 2017

Tabell 5.5d viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal i de ulike landsdelene. Det totale antall jordbruksbedrifter med engareal er redusert med 44 prosent fra 1999 til 2017. Tabellen viser at fordelingen mellom landsdelene er forholdsvis stabil over tid. Foreløpige tall for 2017 viser en nedgang på 827 bedrifter fra året før.

Tabell 5.5d Antall og andel jordbruksbedrifter med engareal i landsdelene

	1999		2005		2010		2016		2017*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	15 417	28	11 652	29	10 729	30	9 846	31	9 561	30
Agder og Telemark	4 864	9	3 165	8	2 810	8	2 606	8	2 573	8
Rogaland	5 893	11	4 782	12	4 124	12	3 845	12	3 768	12
Vestlandet	15 225	27	10 577	26	8 893	25	8 154	25	7 998	25
Trøndelag	8 207	15	6 041	15	5 167	15	4 547	14	4 390	14
Nord-Norge	6 398	11	4 489	11	3 858	11	3 282	10	3 163	10
<i>Hele landet</i>	<i>56 004</i>		<i>40 706</i>		<i>35 581</i>		<i>32 280</i>		<i>31 453</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og for fylkesvis fordeling se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 5.6a–f viser utviklingen i landsdelene for husdyrproduksjonene, dvs. for melkeproduksjon, ammeku, sau, smågris-, egg- og kyllingproduksjon.

Tabell 5.6a viser at det er små endringer i andel bedrifter med melkeku mellom landsdelene fra 1999 til 2017. Fra 1999 til 2017 har antall jordbruksbedrifter med melkekyr på landsbasis blitt redusert med 65 prosent. De foreløpige tallene for 2017 viser en nedgang på 605 bedrifter (7 prosent) fra året før.

Tabell 5.6a Antall og andel jordbruksbedrifter med melkekyr i landsdelene ¹⁾

	1999		2005		2010		2016		2017*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	5 371	24	3 699	23	2 711	24	2 136	25	1 930	24
Agder og Telemark	1 230	5	793	5	541	5	426	5	392	5
Rogaland	3 094	14	2 364	15	1 649	15	1 239	15	1 181	15
Vestlandet	6 033	27	4 167	26	2 850	26	2 137	25	1 997	25
Trøndelag	4 472	20	3 136	20	2 148	19	1 645	19	1 551	20
Nord-Norge	2 459	11	1 731	11	1 231	11	903	11	829	11
<i>Hele landet</i>	<i>22 659</i>		<i>15 890</i>		<i>11 130</i>		<i>8 486</i>		<i>7 880</i>	

1) Samdrifter regnes som en bedrift

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

Når det gjelder ammekyr viser tabell 5.6b relativt små endringer av andeler mellom områdene fra 1999 til 2017, med noe økt andel i Agder/Telemark og Rogaland mens Vestlandet og Trøndelag har redusert sin andel. For Østlandet og Nord-Norge er det liten endring i andel i perioden. For hele landet har antall jordbruksbedrifter med ammekyr blitt redusert med 195, eller 4 prosent fra 1999 til 2017. De foreløpige tallene for 2017 viser en økning på 169 bedrifter fra 2016.

Tabell 5.6b Antall og andel jordbruksbedrifter med ammekyr i landsdelene

	1999		2005		2010		2016		2017*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 930	35	1 745	33	1 743	33	1 780	35	1 818	35
Agder og Telemark	456	8	436	8	506	10	563	11	581	11
Rogaland	666	12	602	12	685	13	747	15	802	15
Vestlandet	1 111	20	1 123	21	992	19	832	16	839	16
Trøndelag	906	17	854	16	792	15	763	15	802	15
Nord-Norge	395	7	474	9	485	9	415	8	427	8
<i>Hele landet</i>	<i>5 464</i>		<i>5 234</i>		<i>5 203</i>		<i>5100</i>		<i>5269</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstelling i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

I Tabell 5.6c viser de foreløpige tallene for 2017 en reduksjon på 340 jordbruksbedrifter med sau fra 2016. Fra 1999 til 2017 er antall bedrifter redusert med 37 prosent. Den relative andelen viser en økning for Rogaland, nedgang på Vestlandet og relativt små endringer for de andre områdene.

Tabell 5.6c Antall og andel jordbruksbedrifter med sau i landsdelene

	1999		2005		2010		2016		2017*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	4 679	21	3 771	22	3 123	21	3 237	22	3 151	22
Agder og Telemark	1 953	9	1 358	8	1 081	7	1 083	8	1 093	8
Rogaland	3 194	14	3 003	17	2 673	18	2 599	18	2 543	18
Vestlandet	8 024	35	5 692	33	4 831	33	4 734	32	4 628	32
Trøndelag	1 836	8	1 448	8	1 288	9	1 322	9	1 306	9
Nord-Norge	3 023	13	2 128	12	1 783	12	1 622	11	1 562	11
<i>Hele landet</i>	<i>22 709</i>		<i>17 400</i>		<i>14 779</i>		<i>14 623</i>		<i>14 283</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

Tabell 5.6d viser antall jordbruksbedrifter med purker. Rogaland har 4 prosentpoeng større andel av jordbruksbedriftene med purker i 2017 enn i 1999. Det totale antall jordbruksbedrifter med purker ble redusert med 70 prosent fra 1999 til 2017.

Tabell 5.6d Antall og andel jordbruksbedrifter med purker i landsdelene

	1999		2005		2010		2016		2017*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 489	41	809	38	537	37	434	39	424	39
Agder og Telemark	163	4	82	4	62	4	44	4	48	4
Rogaland	705	19	432	20	325	22	268	24	256	23
Vestlandet	390	11	202	10	146	10	111	10	111	10
Trøndelag	692	19	435	21	287	20	191	17	192	18
Nord-Norge	237	6	149	7	103	7	64	6	66	6
<i>Hele landet</i>	<i>3 676</i>		<i>2 109</i>		<i>1 460</i>		<i>1 112</i>		<i>1 097</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

Tabell 5.6e viser antall jordbruksbedrifter med over 500 verpehøns, for å se utviklingen på de bedriftene som driver med verpehøns over et visst omfang. Tabellen viser at fordelingen mellom landsdelene er endret i løpet av perioden. Trøndelag har økt sin andel fra 9 til 22 prosent fra 1999 til 2017. Også Østlandet har noe økt andel i 2017 sammenlignet med 1999, mens Agder/Telemark, Rogaland og Vestlandet har reduserte andeler. I Nord-Norge har andelen vært stabil.

Tabell 5.6e Antall og andel jordbruksbedrifter med over 500 verpehøns i landsdelene

	1999		2005		2010		2016		2017*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	380	32	274	33	231	35	202	35	200	34
Agder og Telemark	131	11	85	10	49	7	34	6	32	6
Rogaland	365	31	261	31	201	31	159	27	151	26
Vestlandet	155	13	95	11	63	10	50	9	49	8
Trøndelag	102	9	80	10	87	13	116	20	127	22
Nord-Norge	53	4	34	4	26	4	24	4	21	4
<i>Hele landet</i>	<i>1 186</i>		<i>829</i>		<i>657</i>		<i>585</i>		<i>580</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling økte fra 2001 til 2013, og har deretter blitt redusert (tabell 5.6f). De foreløpige tallene for 2017 viser 16 prosent økning i antall bedrifter fra 2001. I perioden 2001 til 2017 har Trøndelag økt sin andel, mens Østlandet har redusert sin andel. For de øvrige regionene er det mindre endringer i andel.

Tabell 5.6f Antall og andel jordbruksbedrifter med slaktekylling i landsdelene

	2001		2003		2010		2016		2017*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	279	55	257	53	258	45	273	46	273	46
Agder og Telemark	14	3	15	3	11	2	12	12	12	2
Rogaland	84	16	77	16	103	18	118	20	117	20
Vestlandet	27	5	27	6	14	2	10	2	10	2
Trøndelag	102	20	103	21	187	33	176	30	176	30
Nord-Norge	5	1	3	1	2	0	45	1	5	1
<i>Hele landet</i>	<i>511</i>		<i>482</i>		<i>575</i>		<i>594</i>		<i>593</i>	

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og fylkesvis fordeling se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

5.3 Sysselsetting

I innstilling 385 S (2014–2015) fra næringskomiteen til Stortinget viser komiteen til at: «jordbruket er primærleddet i norsk verdikjede fram til forbruker. I mange lokalsamfunn er den totale sysselsettingseffekten, og verdiskapingen den står for, viktig».

Tabell 5.7 viser utviklingen i folkemengde, antall sysselsatte i alt¹⁴, antall normalårsverk i alt¹⁵ og antall årsverk i jordbruket på landsbasis.

Folketallet har økt gjennom hele perioden, og var i 2017 på 5,3 mill. Det er registrert en nær sammenhengende økning i antall sysselsatte fra 1993 til 2017. Andel sysselsatte av befolkningen har gått ned de siste årene. Arbeidsforbruket i jordbruket har en sammenhengende nedgangstrend etter 2. verdenskrig. I 2017 utgjorde årsverkene i jordbruket 1,8 prosent av antall sysselsatte normalårsverk.

Tabell 5.7 Folkemengde, sysselsatte i alt og årsverk i alt i jordbruket. 1 000 stk.

¹⁴ Nasjonalregnskapets tall for sysselsetting ligger noe høyere enn Arbeidskraftundersøkelsens tall, fordi nasjonalregnskapstall også inkluderer utenlandske arbeidstakere på norske skip i utenriksfart. Deltidsansatte er inkludert i antall sysselsatte.

¹⁵ Antall sysselsatte normalårsverk er definert som antall heltidsregnede inntektsmottakere i produktiv virksomhet (dvs. at deltidsansatte er omregnet til heltids ved å bruke del av full post eller dellønnsbrøk som vekt).

	1985	1999	2005	2010	2016	2017*
Folkemengde per 1.1. ¹⁾	4 146	4 445	4 606	4 858	5 236	5 277
Personer 15–74 år ²⁾	3 004	3 183	3 312	3 618	3 934	3 965
Sysselsatte i alt ²⁾	2 014	2 258	2 289	2 508	2 647	2 652
Sysselsatte i % av befolkningen, 15–74 år ²⁾	67,0	71,0	69,1	69,3	67,3	66,9
Sysselsatte normalårsverk 3)	1 763	1 975	2 022	2 279	2 440	2464*
Årsverk i jordbruket ifølge BFJ	114,6	81,6	63,5	51,4	45,0	44,1
Andel årsverk i jordbruket ⁴⁾ , %	6,5	4,1	3,1	2,3	1,8	1,8

1) Statistisk sentralbyrå. Befolkningsstatistikk

2) Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftundersøkelsen

3) Statistisk sentralbyrå. Nasjonalregnskapet

4) Årsverk i jordbruket ifølge BFJ i forhold til totalt antall normalårsverk i Nasjonalregnskapet

*Foreløpige tall

5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket

Utviklingen i arbeidsforbruket henger sammen med utviklingen i antall jordbruksbedrifter som er tatt opp i kapittel 5.1. I dette kapitlet ser vi på utviklingen i arbeidsforbruk for de samme kategoriene som er brukt for utviklingen i jordbruksbedrifter. Tallene i dette kapitlet er hentet fra SSB sine arbeidsforbrukstillinger, og tallene avviker noe fra tallene i Totalkalkylen for jordbruket. Dette skyldes at Totalkalkylens tall også omfatter arbeid med pelsdyr, noe SSB sine tall ikke gjør. I kapittel 5.4.4 viser vi også utviklingen av leid hjelp i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket.

5.4.1 Landsdelsnivå

Tabell 5.8 viser registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket med årlig prosentvis endring i perioden 1990 til 2016.

På landsbasis er den årlige prosentvise nedgangen minst i perioden 2010–2016, og størst i perioden 1999–2010. Fordelingen mellom menn og kvinners andel av den totale arbeidsinnsatsen har vært stabil de siste årene.

Ser vi på utviklingen i de ulike landsdelene, ble arbeidsforbruket i periodene 1990–1999 og 1999–2010 mest redusert på Vestlandet, mens i perioden 2010–2016 var det størst endring i Agder/Telemark.

I SSBs datainnsamling er det f.o.m. 1999 registrert arbeidsforbruk utført av selvstendig næringsdrivende, men disse timene er ikke fordelt etter kjønn. For 2010 er det i tillegg registrert timer utført av deltakere i samdrifter, men disse timene er heller ikke fordelt etter kjønn. I tabellene nedenfor er timer både for selvstendig næringsdrivende og deltakere i samdrifter fordelt på mann/kvinne med samme forhold som de kjønnsfordelte timene. I 1999, 2010 og 2016 utgjorde dette hhv. 1 314, 3 140 og 4 037 årsverk.

Tabell 5.8 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på landsdeler.
1 000 årsverk¹⁾

		1990	1999	2005	2010	2016	Årlig % endring		
							90–99	99–10	10–16
Østlandet	Menn	23,7	19,5	16,3	13,6	12,4	-2,1	-3,2	-1,5
	Kvinner	7,6	6,3	5,3	4,1	3,7	-2,1	-3,8	-1,7
	Sum	31,3	25,8	21,6	17,7	16,1	-2,1	-3,4	-1,6
Agder og Telemark	Menn	4,4	3,5	2,8	2,2	2,0	-2,6	-4,1	-1,9
	Kvinner	1,5	1,2	1,0	0,7	0,6	-2,8	-4,8	-3,3
	I alt	5,9	4,7	3,8	2,9	2,5	-2,7	-4,3	-2,3
Rogaland	Menn	8,7	7,0	6,1	5,1	4,4	-2,4	-2,8	-2,4
	Kvinner	2,7	2,3	2,0	1,6	1,5	-1,9	-3,2	-1,5
	I alt	11,4	9,3	8,2	6,7	5,9	-2,2	-2,9	-2,2
Vestlandet	Menn	17,7	13,9	11,0	8,1	7,0	-2,6	-4,8	-2,4
	Kvinner	6,9	4,8	3,5	2,6	2,3	-3,9	-5,4	-1,8
	Sum	24,6	18,5	14,4	10,7	9,3	-3,1	-4,9	-2,3
Trøndelag	Menn	11,3	9,9	7,9	6,2	5,3	-1,6	-4,2	-2,6
	Kvinner	3,8	3,0	2,2	1,7	1,5	-2,7	-5,0	-1,6
	Sum	15,1	12,9	10,1	7,9	6,8	-2,0	-4,4	-2,4
Nord-Norge	Menn	7,4	6,1	5,0	3,8	3,2	-2,1	-4,2	-3,0
	Kvinner	2,8	2,2	1,8	1,3	1,0	-2,9	-4,7	-3,8
	Sum	10,2	8,3	6,8	5,1	4,2	-2,3	-4,3	-3,2
Landet	Menn	73,2	59,8	49,1	39,1	34,2	-2,2	-3,8	-2,2
	%	74	75	76	76	76			
	Kvinner	25,4	19,7	15,8	12,1	10,6	-2,8	-4,5	-2,0
	%	26	25	24	24	24			
	Sum	98,5	79,5	64,9	51,2	44,9	-2,4	-4,0	-2,1

1) 1875 timer per årsverk til 1999 og 1 845 timer fra 2003

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstellinger 1990 og 2005, fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger 1999 og 2010. Landbruksundersøkelsen 2016

Tabell 5.9 viser utviklingen i jordbrukets andel av sysselsettingen i landsdelene. Dette er beregnet ved at jordbrukets arbeidsforbruk målt i årsverk er relatert til antall sysselsatte i alt i regionen. Størrelsene er derved ikke helt sammenlignbare. I antall sysselsatte inngår også deltidsansatte med mindre enn ett årsverk. Et årsverk i jordbruket er ikke synonymt med en sysselsatt. Dels vil en del brukere arbeide utover ett årsverk, og dels vil det være deltidsarbeidsplasser i jordbruket som i det øvrige næringsliv. Det er også vanlig med yrkeskombinasjoner blant brukere. Med dette utgangspunktet vil ikke de absolutte tallene gi et reelt bilde, men gi mulighet for å sammenholde utviklingen mellom områder og i tid.

Tabell 5.9 Jordbrukets andel av sysselsettingen målt ved registrert arbeidsforbruk i årsverk i jordbruket relativt til antall sysselsatte i landsdelen totalt¹⁾. Prosent

		1997	1999	2005	2010	2016
Østlandet	Menn	3,8	3,5	2,9	2,2	1,9
	Kvinner	1,4	1,3	1,0	0,7	0,6
	I alt	2,7	2,4	2,0	1,5	1,3
Agder og Telemark	Menn	3,4	3,2	2,6	1,9	1,7
	Kvinner	1,3	1,3	1,0	0,7	0,6
	I alt	2,5	2,3	1,8	1,4	1,2
Rogaland	Menn	7,4	6,8	5,7	4,2	3,3
	Kvinner	3,0	2,6	2,3	1,5	1,4
	I alt	5,4	4,9	4,1	3,0	2,4
Vestlandet	Menn	7,5	6,5	5,2	3,5	2,9
	Kvinner	3,4	2,5	1,9	1,3	1,1
	I alt	5,6	4,7	3,7	2,6	2,0
Trøndelag	Menn	9,8	9,6	7,5	5,5	4,3
	Kvinner	3,6	3,2	2,4	1,7	1,4
	I alt	7,0	6,6	5,1	3,9	3,0
Nord-Norge	Menn	5,4	5,0	4,3	3,2	2,6
	Kvinner	2,2	2,1	1,7	1,1	0,9
	I alt	3,9	3,7	3,0	2,4	1,7
Hele landet	Menn	5,4	4,9	4,1	3,0	2,5
	Kvinner	2,1	1,8	1,5	1,0	0,8
	I alt	3,9	3,5	2,8	2,0	1,7

1) Sammenligningen avviker noe fra faktiske forhold, da en sysselsatt i gjennomsnitt arbeider mindre enn ett årsverk

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftsundersøkelsen, Utvalgstillingene i 1997,2005 og 2016, den fullstendige jordbrukstillingen for 1999 og 2010

Det framgår av Tabell 5.9 at jordbruket har større betydning for sysselsetting for menn enn for kvinner. Målt på denne måten er jordbrukets betydning for sysselsettingen avtagende i alle regioner. Sysselsettingsvirkningen er relativt størst i Trøndelag og minst i Agder/Telemark.

5.4.2 Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler

Tabell 5.10 viser utviklingen for virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler. De ulike sonene er nærmere omtalt i kapittel 5.1.3. I 2013 ble virkemiddelområdene endret fra fire til tre soner. Tabellen er oppdatert med dagens inndeling i årene bakover. Virkemidlene trappes opp i rekken fra I til III, slik at sone III har de mest omfattende distriktpolitiske virkemidlene. I sone I er det ikke distriktpolitiske virkemidler.

Tabell 5.10 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. 1 000 årsverk

		1990	1995	1999	2010	2016	Årlig % endring		
							90-99	99-10	10-16
Sone I	Menn	23,9	22,0	19,2	13,2	11,4	-2,4	-3,3	-2,4
	Kvinner	7,2	6,7	6,0	4,2	3,6	-2,0	-3,2	-2,5
	Sum	31,1	28,7	25,3	17,4	15,0	-2,3	-3,3	-2,4
Sone II	Menn	5,8	5,2	4,7	3,2	2,9	-2,3	-3,4	-1,6
	Kvinner	1,9	1,8	1,4	0,8	0,8	-3,3	-5,0	0,0
	Sum	7,7	7,0	6,2	4,0	3,7	-2,6	-3,8	-1,3
Sone III	Menn	43,4	40,7	35,8	22,8	19,9	-2,1	-4,0	-2,2
	Kvinner	16,3	14,2	12,2	7,1	6,2	-3,2	-4,8	-2,2
	Sum	59,7	54,9	48,0	29,9	26,1	-2,4	-4,2	-2,2
Hele landet	Menn	73,2	67,9	59,8	39,1	34,2	-2,2	-3,8	-2,2
	Kvinner	25,4	22,7	19,7	12,1	10,6	-2,8	-4,3	-2,2
	Sum	98,5	90,6	79,5	51,2	44,8	-2,4	-3,9	-2,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene 1990 og 1995, den fullstendige jordbrukstellingen i 1999 og 2010 og Landbruksundersøkelsen 2016

5.4.3 Utvikling annen arbeidshjelp

Tabell 5.11 viser andelen «annen arbeidshjelp» i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket. «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende. Tabellen gjelder for jordbruksbedrifter drevet av personlig bruker. Jordbruksbedrifter drevet av upersonlig bruker, som f.eks. ANS, DA, AS mv. er ikke med.

Andelen leid hjelp har økt og det er de minste brukene som har den største økningen. En av årsakene til det er at enkelte deltakere i melkesamdrifter blir registrert uten jordbruksareal, dvs. de kjøper fôr fra medlemmene i samdrifta, og driver sine egne gårdsbruk utenom samdrifta. En annen årsak er sannsynligvis at det på en stor del av disse brukene drives intensive produksjoner som grønnsaker, frukt og bær, noe som krever stor arbeidsinnsats i en kort periode av året.

Tabell 5.11 Andel «annen arbeidshjelp»¹⁾ i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket

	1998/99	2009/10	2015/16
Østfold	19,4	28,7	38,5
Akershus/Oslo	21,7	30,7	35,2
Hedmark	20,3	26,3	33,2
Oppland	14,6	25,2	27,5
Buskerud	19,2	37,8	44,8
Vestfold	28,5	41,5	41,5
Telemark	14,1	23,9	28,2
Aust-Agder	19,1	29,0	27,7
Vest-Agder	11,9	22,9	27,3
Rogaland	14,6	29,7	30,0
Hordaland	10,6	19,2	20,7
Sogn og Fjordane	8,6	18,7	20,8
Møre og Romsdal	10,4	21,0	26,3
Sør-Trøndelag	12,2	21,4	25,9
Nord-Trøndelag	15,9	27,5	29,5
Nordland	11,9	20,0	24,0
Troms	10,6	15,5	16,8
Finnmark	11,1	23,9	33,8
Hele landet	14,6	25,5	29,0
Jordbruksareal i drift			
0–49 dekar	28,3	58,1	44,1
50–99 dekar	9,1	16,4	26,3
100–199 dekar	10,4	13,1	21,4
200–499 dekar	14,7	19,0	23,0
>500 dekar	34,2	44,2	44,3

1) «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende

Kilde: Statistisk sentralbyrå, jordbrukstelling 1999 og Landbrukstelling 2010, Landbruksundersøkelsen 2016

5.5 Alder på bruker

Tabell 5.12 gir en oversikt over aldersfordelingen, og Tabell 5.13 viser gjennomsnittsalderen på personlige brukere etter størrelsen på jordbruksbedriftene.

Brukere under 39 år utgjør 18 prosent av alle brukere i 2017, mot 26 prosent i 1999. I 1999 var 45 prosent av brukerne over 50 år, og denne andelen økte til 56 prosent i 2017.

Tabell 5.12 Personlig brukere etter alder. Antall og prosent

Aldersgruppe	1999	2005	2010	2016	2017*
–39	17 923	11 083	8 391	6 602	6 871
%	26	22	19	17	18
40–49	20 447	15 129	12 863	10 072	9 779
%	29	30	29	26	26
50–59	19 276	15 109	12 984	11 786	11 419
%	28	30	30	30	30
60–65	7 074	6 162	6 113	5 431	5 172
%	10	12	14	14	14
66–69	2 907	1 899	2 153	2 520	2 364
%	4	4	5	6	6
over 70	2 332	1 094	1 262	2 626	2 611
%	3	2	3	7	7
Totalt	69 959	50 476	43 766	39 037	38 216

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

For fylkesvis fordeling, se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Fra 1999 til 2017 har gjennomsnittsalderen gått opp for alle bruksstørrelser. I hovedsak går gjennomsnittsalderen på bruker ned med økende bruksstørrelse (Tabell 5.13).

Tabell 5.13 Gjennomsnittlig alder på brukere etter arealgrupper

Størrelsesgruppe	1999	2005	2010	2016	2017*
< 100	50,3	51,1	51,8	53,6	53,4
100–199	46,9	49,0	50,3	52,6	52,3
200–299	45,4	47,2	48,8	50,7	50,6
300–499	45,2	46,6	47,5	49,1	49,0
500–799	45,3	46,2	47,0	48,2	47,9
≥800	46,0	45,8	46,9	48,5	48,3
Alle jordbruksbedrifter	48,0	48,8	49,8	51,6	51,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005, 2016 og 2017

For fylkesvis fordeling, se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

5.6 Landbrukseiendommer

Landbruksregisteret registrerer antall landbrukseiendommer. Landbrukseiendommene er f.o.m. 2007 knyttet opp mot Matrikkelen¹⁶, der en innhenter opplysninger om eierforhold og bebyggelse.

Det var i 2016 ca. 163 000 landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal og det er ca. 2 300 færre enn i 2012. I tillegg til dette er det ca. 21 000 eiendommer med minst 25 daa produktivt skogareal, som ikke har eller har mindre enn 5 dekar jordbruksareal.

Tabell 5.14 gir en oversikt over antall eiendommer med minst 5 dekar eid jordbruksareal og antall eiere. På 69 prosent av eiendommene er det mannlig eier, mens kvinner eier 25 prosent av eiendommene i 2016. På de resterende eiendommene er eieren for eksempel et aksjeselskap, annet selskap, utenlandsk eier, en personlig eier som er død eller eier ikke er oppgitt.

Tabell 5.14a Antall landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal desember 2012, 2015 og 2016, og eiere i desember 2016

Eid jordbruks-areal	Eiendommer i alt			Eiere 2016		
	2012	2015	2016	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	132 385	129 910	129 521	86 431	34 786	8 304
%	80	79	79	67	27	6
100–199 daa	22 121	22 209	22 143	17 313	4 304	526
%	13	14	14	78	19	2
200–299 daa	6 640	6 896	6 891	5 405	1 293	193
%	4	4	4	78	19	3
300–499 daa	3 269	3 466	3 477	2 758	594	125
%	2	2	2	79	17	4
500–799 daa	712	789	809	620	135	54
%	0	0	0	77	17	7
>800 daa	138	140	145	90	20	35
%	0	0	0	62	14	24
Landet	165 265	163 410	162 986	112 617	41 132	9 237
%				69	25	6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Eieropplysninger er hentet fra Matrikkelen (GAB)

En jordbruksbedrift omfatter alt som blir drevet som en enhet, under en ledelse og med felles bruk av produksjonsmidler. Jordbruksbedriften er uavhengig av kommunegrenser og kan omfatte arealer på en eller flere landbrukseiendommer, dvs. både eide og leide arealer. Antall landbrukseiendommer er derfor langt høyere enn

¹⁶ Matrikkelen er et offentlig register over Grunneiendommer, Adresser og Bygninger i Norge. Registeret ble opprettet i forbindelse med innføringen av delingsloven den 1. januar 1980 og forvaltes av Statens kartverk.

antall jordbruksbedrifter. Tabell 5.18b viser antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2016, og antall brukere i 2016.

Tabell 5.15b Antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2016, og personlige brukere i 2016

Eid jordbruks-areal	Antall jordbruksbedrifter		Brukere, 2016		
	1999	2016	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	31 237	12 515	9 562	2 265	688
%	44	30	76	18	5
100–199 daa	22 286	11 028	8 988	1 750	290
%	32	27	82	16	3
200–299 daa	10 367	6 967	5 755	979	233
%	15	17	83	14	3
300–499 daa	5 273	6 305	5 252	760	293
%	7	15	83	12	5
500–799 daa	1 287	2 897	2 346	255	296
%	2	7	81	9	10
>800 daa	290	1 409	1 060	65	284
%	0	3	75	5	20
<i>Landet</i>	<i>70 740</i>	<i>41 121</i>	<i>32 963</i>	<i>6 074</i>	<i>2 084</i>
%		100	80	15	5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstelling i 1999, og beregna totalpopulasjon i 2016

5.7 Bygdeutvikling

Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midlene) er det viktigste økonomiske virkemidlet til Landbruks- og matdepartementet for å nå målet om næringsutvikling i – og i tilknytning til landbruket. Formålet er å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt bidra til sysselsetting, bosetting og et variert landbruk i alle deler av landet med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt.

Tabell 5.15 gir en oversikt over søknader om IBU-midler til Innovasjon Norge. Antall søknader har i hovedsak gått ned etter 2009, først og fremst fordi det foretas en grundig siling av prosjekter på kommuneplan for å utnytte de knappe rammene best mulig. De sakene som innvilges støtte er også gjennomgående større enn for noen år tilbake. I 2017 var det både flere søknader (+ 15 prosent) og flere innvilgede søknader (+ 14 prosent) enn i 2016.

Tabell 5.15 Søknader om IBU-midler

	1999	2008	2010	2016	2017
Antall søknader	9 315	1 632	1 721	1242	1430
Antall innvilgede søknader	8 527	1 379	1 489	1060	1212
Andel innvilget, i %	91	84	87	85	85

Kilde: Innovasjon Norge

Innovasjon Norge (IN) har i en del år bidratt med rentestøtte til innvesteringslån. IN ga tilsagn om en låneramme, som er et uttrykk for hvor stort lån (oftest i privat bank) som IN ville være med å subsidiere med rentestøtte. Det var bare selve rentestøtten som var IBU-midler. I jordbruksavtalen 2015 ble det vedtatt å avvikle ordningen med rentestøtte slik at IBU fra og med 2016 bare omfatter tilskudd. Tabell 5.16 viser en oversikt over tildeling av IBU-midler og lånerammer for beregning av rentestøtte.

IBU-tilskudd til tradisjonelt jord- og hagebruk økte med 58 mill. kr fra 2016 til 2017, mens tilskudd til andre IBU-tiltak var omtrent uendret.

Tabell 5.16 Tildeling av IBU-midler, mill. kr

	1999	2010		2016	2017
	IBU-tilskudd	IBU-tilskudd	Låne-ramme	IBU-tilskudd	IBU-tilskudd
Tradisjonelt jord- og hagebruk	220	308	949	459	517
Grøfting	32				
Andre IBU-tiltak	343	101	78	86	86
Forvaltet av Fylkesmannen		71			
Sum	595	480	1 027	544	603

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 5.17 viser den fylkesvise fordelingen av midlene i 1999, 2016 og 2017. Tallene for 2016 og 2017 fraviker mye fra årene før, i hovedsak på grunn av at ordningen med rentestøtte er avviklet og at midler forvaltet av fylkesmannen er skilt fra IBU-midlene.

Tabell 5.17 Fylkesvis tildeling av IBU-midler. Mill. kr

	1999		2016		2017	
	Jord- og hagebruk	Andre tiltak	Jord- og hagebruk	Andre tiltak	Jord- og hagebruk	Andre tiltak
Østfold	8,2	15,6	14,6	4,9	19,1	4,5
Akershus/Oslo	6,6	13,9	13,8	3,9	15,9	3,2
Hedmark	16,9	22,4	27,8	9,3	32,7	6,8
Oppland	18,8	24,6	37,9	8,2	39,2	4,6
Buskerud	9,6	17,7	20,5	5,5	23,1	5,6
Vestfold	6,7	11,8	11,8	3,8	14,4	2,8
Telemark	7,1	16,5	18,1	1,0	23,9	3,7
Aust-Agder	5,3	12,1	11,2	1,8	11,4	6,8
Vest-Agder	6,2	13,3	16,8	1,5	13,0	2,2
Rogaland	14,9	23,5	42,0	5,3	47,9	3,1
Hordaland	12,7	22,5	27,0	3,6	33,1	6,0
Sogn og Fjordane	17,8	27,6	34,7	5,7	51,7	4,2
Møre og Romsdal	16,8	24,7	42,7	2,5	41,5	3,1
Sør-Trøndelag	15,1	23,2	38,1	4,5	39,3	4,0
Nord-Trøndelag	21,0	25,7	39,9	9,9	32,9	10,0
Nordland	15,9	20,4	35,7	8,1	36,1	6,7
Troms	12,0	15,9	21,8	5,5	23,4	3,1
Finnmark	8,4	11,6	4,5	0,7	18,7	2,2
Flere fylker						3,3
Sum	220,0	343,0	458,8	85,6	517,2	85,7

Kilde: Innovasjon Norge

5.8 Tilleggsnæringer

Det er gjennom en årrekke satset på å utvide næringsgrunnlaget med basis i jordbruksbedrifter, blant annet gjennom bygdeutviklingsmidlene (kapittel 5.7).

I Meld. St. 31 (2014–2015) Garden som ressurs – marknaden som mål, skrives det om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer. Det sies videre at det er markedspotensiale og gode muligheter både for videre utvikling av eksisterende landbruksbaserte næringer og utvikling av nye produkter og tilbud. Meldingen påpeker at det er viktig at landbruksnæringen tar tak i disse mulighetene som grunnlag for å øke verdiskapingen og skape stabile arbeidsplasser på både små og store jordbruksbedrifter.

Både landbruksundersøkelsene og -tellingene fra SSB har spørsmål om tilleggsnæringer. Det må bemerkes at i disse undersøkelsene svarer bøndene på et ja/nei-spørsmål om de har tilleggsnæring eller ikke. Det er ikke noen vurdering av omfanget på tilleggsnæringen eller krav om at aktiviteten er skattemessig registrert som egen næring. I Tabell 5.18 viser vi fylkesvis antall enheter med tilleggsnæring, og en fordeling av noen sentrale aktiviteter og arbeidsforbruk. Bearbeiding av eget skogsvirke, bortfeste av tomter og utleie av jordbruksareal er aktiviteter med relativt stort omfang som ikke er spesifisert i tabellen. I Statistisk sentralbyrås materiale regnes pelsdyrnæringen som en tilleggsnæring, mens i Totalkalkylen for jordbruket inngår pelsdyrproduksjonen i jordbruket.

Andelen jordbruksbedrifter som har tilleggsnæring var 41 prosent i 1999, 55 prosent i 2013 og 55 prosent i 2016. På en jordbruksbedrift kan det være aktiviteter som faller inn under flere ulike grupper av tilleggsnæring.

Leiekjøring og utleie av jakt/fiske er den vanligste tilleggsnæringen, i tillegg til samleposten «annet». På landsbasis drev 44 prosent av de som hadde tilleggsnæring i 2016 med leiekjøring.

Leiekjøring er vanlig over hele landet, men har aller størst utbredelse i Finnmark. Utleie av jakt og fiskerettigheter er relativt hyppigst i Buskerud, mens camping, hytteutleie og annen gardsturisme har høyest andel i Sogn og Fjordane. Utleie av bygninger for øvrig er vanligst i Akershus.

Tabell 5.18 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer og tilhørende arbeidsforbruk.
Fylkesvis utbredelse av de ulike tilleggsnæringene 2016

	Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæring						Arbeid, årsverk
	Antall i alt	Antall					
		Leie- kjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gards- turisme	Utleie av drifts- bygning og våningshus	Annet	
Landet, 1999	29 097	14 076	5 851	3 106	3 490	12 096	4 357
Landet, 2010	26 610	10 834	10 289	2 448	5 937	14 252	4 062
Landet 2013	24 146	9 914	9 422	2 307	6 078	12 655	3 323
Landet 2016	22 074	9 746	8 283	2 033	5 497	13 781	2 643
Østfold	1 168	544	168	20	387	839	
Akershus/Oslo	1 307	620	365	44	562	614	
Hedmark	1 741	801	720	199	533	994	
Oppland	2 609	1227	1407	226	612	1332	
Buskerud	1 607	703	947	252	499	1317	
Vestfold	841	437	243	35	225	585	
Østlandet	9 273	4332	3850	776	2818	5681	
Telemark	932	372	195	116	249	767	
Aust-Agder	392	145	91	59	37	332	
Vest-Agder	589	297	55	17	92	450	
Agder og	1 913	814	341	192	378	1549	
Rogaland	1 827	635	426	146	527	1063	
Hordaland	1 382	515	317	119	318	899	
Sogn og Fjordane	1 315	474	489	238	227	704	
Møre og Romsdal	1 333	634	676	156	243	702	
Vestlandet	4 030	1623	1482	513	788	2305	
Sør-Trøndelag	1 805	725	965	134	300	1065	
Nord-Trøndelag	1 887	890	956	157	430	1262	
Trøndelag	3 692	1615	1921	291	730	2327	
Nordland	827	450	157	76	181	570	
Troms	407	215	106	34	55	243	
Finnmark	105	62	0	6	19	44	
Nord-Norge	1 339	727	263	116	255	857	

Kilde: SSB. Jordbrukstellingen 1999, landbrukstellingen 2010 og landbruksundersøkelsen 2013 og 2016

Tabell 5.19 nedenfor viser tilsvarende tall fordelt på kommuneklasser og virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. (Disse geografiske inndelingene er nærmere beskrevet i kapitlene 5.1.2 og 5.1.3.)

Tabell 5.19 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer. Geografisk fordeling 2016

	Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæring					
	Antall i alt	Leie- kjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gardsturisme	Utleie av driftsbygning, våningshus	Annet
<i>Landet, 2010</i>	26 610	10 834	10 289	2 448	5 937	14 252
<i>Landet, 2013</i>	24 146	9 914	9 422	2 307	6 078	12 655
<i>Landet 2016</i>	22 074	9 746	8 283	2 033	5 497	13 781
Sone I	7 800	3 469	2 107	230	2 657	4 859
Sone II	1 533	658	538	148	386	992
Sone III	12 740	5 620	5 638	1 655	2 455	7 927
Klasse 1	3 414	1 568	1 621	554	534	1 916
Klasse 2	4 005	1 611	1 847	465	740	2 411
Klasse 3	3 047	1 385	952	263	677	2 077
Klasse 4	3 451	1 504	1 390	466	821	2 258
Klasse 5	5 988	2 631	1 892	236	1 960	3 784
Klasse 6	623	326	111	26	132	403
Klasse 7	1 545	720	470	23	635	931

Kilde: SSB. Landbrukstillingen 2010, landbruksundersøkelsen 2013 og 2016

Driftsgranskingene registrerer driftsoverskudd for næringsvirksomhet og deler denne i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæringer og annen næring. Driftsgranskingene omfatter jordbruksbedrifter «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket» uten at de er rekruttert spesielt med tanke på tilleggsnæringer. For de 920 jordbruksbedriftene som inngikk i denne undersøkelsen i 2016, ga tilleggsnæringer et driftsoverskudd på kr 66 200 i gjennomsnitt per bedrift. Det er mer enn fire ganger skogbrukets bidrag, og det utgjør ca. 15 prosent av jordbrukets driftsoverskudd i 2016.

Tabell 5.20 viser at tilleggsnæringene er en betydelig inntektskilde i alle bruksstørrelser i driftsgranskingsmaterialet.

Tabell 5.20 Driftsoverskudd i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæring og annen næring. 2016. 1 000 kr

Arealgruppe, dekar	Jordbruk	Skogbruk	Tilleggsnæring	Annen næring
0–49	404,0	15,9	46,3	14,7
50–99	277,1	5,3	50,7	57,5
100–199	272,0	7,1	44,4	56,0
200–299	368,4	11,0	68,0	27,0
300–499	465,1	4,9	64,1	36,5
>500	664,5	38,1	87,9	34,0
Alle jordbr.bedrifter	446,3	14,3	66,2	37,0

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene 2016

Fra og med regnskapsåret 2005 ble det gjort grundigere undersøkelser av tilleggsnæringer i Driftsgranskingene.

I 2016 hadde 62 prosent (573 bruk) omsetning over kr 20 000 i tilleggsnæring, som er samme andel som året før. (Omsetning er definert som salgsinntekter av varer og tjenester.)

På 81 prosent av de 920 jordbruksbedriftene, dvs. 747 bruk, er det registrert omsetning på tilleggsnæring. Mange jordbruksbedrifter har registrert omsetning på flere tilleggsnæringsaktiviteter.

Tabell 5.21 presenterer resultater fra disse 747 brukene, og viser gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning og arbeidstimer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter og i gjennomsnitt per jordbruksbedrift. Kolonnene merket n viser hvor mange observasjoner som ligger til grunn for tilhørende gjennomsnitt. Når en splitter opp i driftsgrener får en et betydelig større antall observasjoner enn om en ser på hele gruppen under ett. Dette er på grunn av at mange jordbruksbedrifter driver med flere ulike typer tilleggsnæring, og hvert bruk kommer dermed med i flere undergrupper.

Driftsoverskudd i tilleggsnæringen er i gjennomsnitt kr 78 900 på disse jordbruksbedriftene. Dette er kr 11 100 mer enn året før. Det var registrert omsetning på noen færre jordbruksbedrifter enn de som har beregnet driftsoverskudd. Dette kommer av at flere jordbruksbedrifter kun har kostnader på tilleggsnæring eller kun balanseverdier og derav avskrivninger, noe som medfører at de får beregnet negativt driftsresultat uten å ha omsetning.

Tabell 5.21 Gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning og arbeidstimer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter og i gjennomsnitt per jordbruksbedrift. 2016

	Driftsoverskudd		Omsetning		Arbeidstimer	
	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt
Utleie	431	49 500	407	82 600	318	33
Maskinkjøring	474	42 400	471	116 100	462	157
Vareproduksjon	189	16 300	145	144 200	141	242
Utmarksnæring	311	34 200	293	37 700	161	14
Turisme	17	29 200	15	272 000	15	564
Annen tjenesteyting	69	74 300	66	217 800	64	522
Gj.snitt per jordbr.bedr.	772	78 900	748	185 800	709	228

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene 2016

De jordbruksbedriftene som har registrert arbeidsforbruk i tilleggsnæringen har et gjennomsnitt på 228 timer per bruk i 2016. Det er brukerne selv som oppgir arbeidsforbruket og for en del er det vanskelig å skille helt nøyaktig mellom timer i jordbruket og tilleggsnæring. Det er derfor knyttet noe mer usikkerhet til registreringene av arbeidstimer enn til de økonomiske tallene.

Vi ser at det er maskinkjøring og utleie som er de mest utbredte tilleggsnæringsaktivitetene, og at det er annen tjenesteyting som gir høyest gjennomsnittlig driftsoverskudd. Annen tjenesteyting omfatter blant annet «Inn på tunet», landbruksverksted, klauvskjæring med mer. Turisme er den mest arbeidskrevende tilleggsnæringen, med gjennomsnittlig 564 timer per jordbruksbedrift, men der er det kun 15 bruk som er med i beregningene.

Driftsoverskuddet fra tilleggsnæring utgjorde i gjennomsnitt 6 prosent av samlet inntjening på alle 920 driftsgranskingsbruk i 2016. I hele perioden etter 2005 har andelen fra tilleggsnæringer vært på 6-7 prosent av samlet inntjening. Bidraget varierer naturlig nok med ulike regioner og ulike tilleggsnæringer. I 2016 hadde bidrag fra tilleggsnæringene mest betydning på flatbygdene både i Trøndelag og på Østlandet. I Rogaland og Agder har tilleggsnæringene mest betydning i andre bygder.

6 Miljø og ressursvern

I Prop.1S (2015-2016) sies det at *«For å sikre at befolkninga i dag og framtidige generasjonar har tilgang til nok og trygg mat, tømmer og treprodukt, energi og andre varer og tenester, må landbruket ha eit langsiktig perspektiv for vern og berekraftig bruk av areal og ressursgrunnlaget i landbruket»*.

En partssammensatt arbeidsgruppe la i februar 2015 fram rapporten «Helhetlig gjennomgang av miljøvirkemidler i jordbrukspolitikken». Der presenteres nasjonale miljømål, herunder følgende mål for jordbruket:

- Kulturlandskap
- Biologisk mangfold
- Kulturminner og kulturmiljøer
- Friluftsliv og tilgjengelighet
- Avrenning til vann
- Utslipp til luft
- Plantevernmidler

Budsjettnemndas resultatkontroll for miljø- og ressursvern bygger på denne rapporten, samt på resultatene fra LMDs miljøarbeid som dokumenteres i rapporten «Jordbruk og miljø» fra Statistisk sentralbyrå, og i Landbruksdirektoratets miljøstatistikk.

6.1 Miljøprogram i jordbruket

Langsiktig ressursforvaltning og ivaretagelse av miljøet er viktige hensyn i landbrukspolitikken. Hovedutfordringen er å sikre en bærekraftig ressursforvaltning der miljøhensyn i næringsvirksomheten, vern om areal og ressurser i et langsiktig perspektiv og utvikling av miljøgodene i jordbruket står i fokus.

Ved jordbruksoppgjøret 2003 ble det derfor bestemt at det skulle innføres miljøprogram i jordbruket. Hovedhensikten var å øke miljøarbeidet i jordbruket, og gjøre miljøordningene og miljøinnsatsen mer synlig. Fra 2013 ble nytt Nasjonalt miljøprogram satt i verk¹⁷. Her legges det vekt på økt miljøretting av de regionale miljøtilskuddene.

Miljøprogram i jordbruket er delt på tre nivå:

- 1. Nasjonalt miljøprogram** ble innført fra 2004, og har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og sikre at særprega landskapstyper (som bla verdifulle biotoper og kulturmiljø) blir ivaretatt. Det skal også medvirke til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer, og ivareta internasjonale plikter. Det nasjonale miljøprogrammet legger de sentrale målene, sikrer helheten og legger rammene for de regionale og kommunale miljøordningene. Virkemidlene er areal- og kulturlandskapstilskudd, tilskudd til dyr på beite, tilskudd til bevaringsverdige storferaser, tilskudd til økologisk jordbruk, klima og miljøprogrammet og utvalgte kulturlandskap i jordbruket/verdensarvområdene.
- 2. Regionale fylkesvise miljøprogram (RMP)** ble innført fra 2005, og skal bidra til økt forankring av miljøarbeidet i landbruket på lokalt og regionalt nivå. Tilskuddsordningen blir evaluert hvert fjerde år. For fireårsperioden som startet i 2013 har RMP fått ny og enklere struktur. Det er gjennomført en harmonisering av tiltak på tvers av fylkesgrensene, med en felles tiltaksmeny for alle fylker, og fylkene kan velge tiltak fra denne menyen. De ulike tiltakene er fra og med 2013 delt inn i sju miljøtema.
- 3. Kommunale miljøordninger, blant annet SMIL-ordningene** ble innført fra 2004. SMIL er delt inn i en kulturlandskapsdel og en forurensingsdel, men det kan òg gis til planleggings- og tilretteleggingsprosjekt for å få en mer helhetlig og samordnet innsats på miljøområdet. Miljømidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF) omfatter SMIL (spesielle miljøtiltak i jordbruket) og NMSK (nærings- og miljøtiltak i skogbruket). Saksbehandlingen skal bygge på kommunale tiltaksstrategier, men også ta hensyn til prioriteringene i RMP for fylket. SMIL-

¹⁷ Nasjonalt miljøprogram 2012. Nasjonale prioriteringer og virkemidler i jordbrukets miljøinnsats, Landbruksdirektoratet

ordningen retter seg mot jordbrukets kulturlandskap, og tiltaket må være tilknyttet en registrert landbrukseiendom.

Kravet om miljøplan for den enkelte gårdbruker opphørte fra og med 1.1.2015, men det er fremdeles et krav at det gjøres miljøregistreringer gjennom KSL.

Tabell 6.1 viser hvilke omfang de ulike miljøprogrammene har hatt i ulike år. Regionalt Miljøprogram (RMP) og spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) utgjør de viktigste målrettede ordningene for å ivareta vassdrag, kulturlandskap og kulturminner, friluftsliv og biologisk mangfold. I tillegg er det særskilte avsetninger til spesielt utvalgte kulturlandskap og verdensarvområdene.

Tabell 6.1 Miljøtilskudd i jordbruket. Mill. kr

		2013	2014	2016	2017
Nasjonalt	AK-tilskudd	3 233,0	3 195,8	3 121,8	3 008,8
	Tilskudd til dyr på beite	742,0	787,3	802,6	852,0
	Tilskudd til bevaringsverdige storfe	4,9	5,3	6,5	14,1
	Tilskudd til økologisk landbruk	110,2	104,8	99,4	108,9
	Utviklingstiltak økologisk landbruk	45,1	36,1	34,8	29,4
	Klima og miljøprogrammet	13,8	16,2	18,6	15,7
	Utvalgte kulturlandsk. i jordbr./Verdensarvomr.	17,1	21,7	16,5	18,1
Regionalt	Regionalt miljøprogram	423,8	430,9	423,2	419,7
Kommunalt	Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	124,4	130,1	112,3	103,0
Sum		4 714,3	4 728,2	4 635,7	4 569,7

Kilde: Landbruksdirektoratet, regnskapsførte utbetalinger

6.2 Kulturlandskapet

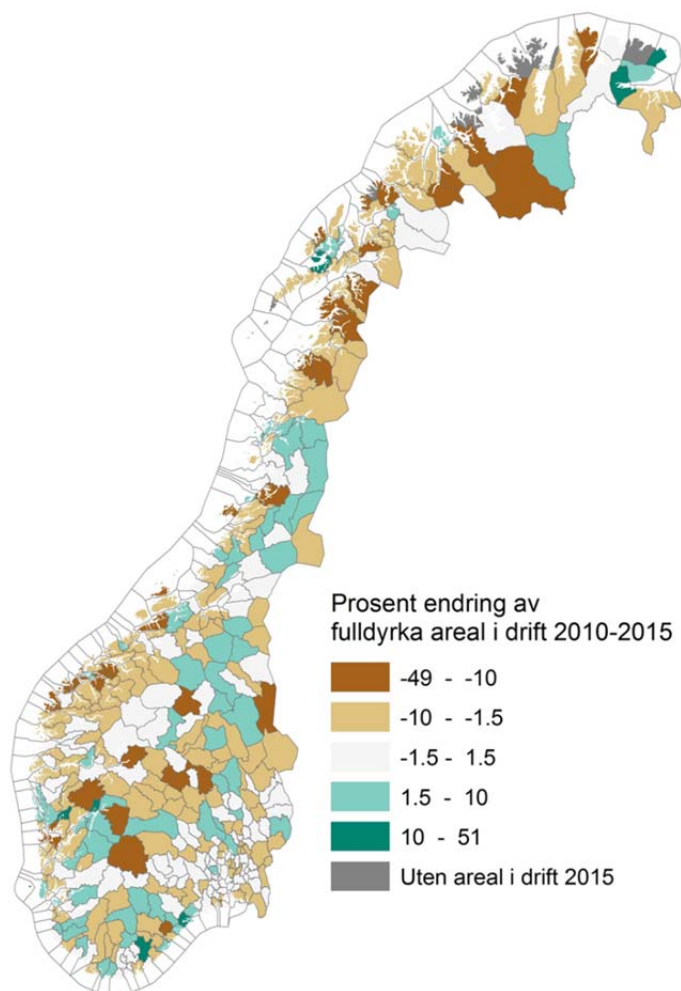
I Prop. 1S (2015–2016), sies det følgende:

«Det er eit mål å ta vare på og utvikle landbruket sitt kulturlandskap». Og vidare: «Kulturlandskapet er i kontinuerleg endring, og er blitt til gjennom menneskeleg aktivitet. Aktiv drift i landbruket utviklar og held ved like kulturlandskapet. Eit variert og godt ivareteke kulturlandskap er attraktivt for turistnæringa, friluftsliv, rekreasjon, jakt og fiske. Det kan utgjere grunnlag for etablering av ny næringsverksemd og formidling av viktige verdiar, historie, tradisjonar og naturkunnskap. Særleg vil beitebruk ha stor nytte for å hindre gjengroing og for å utnytte fôrverdiar i både inn- og utmark».

Det er etablert et program for overvåking av kulturlandskapet drevet av NIBIO, (tidligere Skog og landskap), 3Q-programmet. 3Q er «Tilstandsovervåking og resultatkontroll i jordbrukets kulturlandskap ved hjelp av utvalgskartlegging». 3Q skal måle endringene i jordbrukslandskapet ved hjelp av indikatorer for arealstruktur, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer og tilgjengelighet. Fugler og karplanter inngår som indikatorer for biologisk mangfold.

3Q viser en moderat netto avgang av jordbruksareal på 1,5 prosent over 5 år. Nettotall skjuler imidlertid at det lokalt kan foregå større endringer, og dette varierer over landet. De største forskjellene med hensyn til totale endringer, finner vi mellom Nord-Norge og Sør-Norge. Størst arealendringer skjer det i Nord-Norge. Innen Sør-Norge så er det først og fremst skogtraktene på Sør- og Østlandet hvor det skjer relativt store endringer, og da først og fremst ved at areal går ut av drift.

NIBIO har sett på endringer i totalt jordbruksareal over 5 år. Datakilden er søknad om produksjonstilskudd i 2010 og 2015, og areal per kommune er beregnet ut fra hvor mye av arealet som ligger i kommunen. I Figur 6.1 viser den mørkeste brune fargen områder hvor fulldyrka areal har gått ned med mellom 10-49 prosent, og feltene med den mørkeste grønne fargen har økt tilsvarende. Kartet sier imidlertid ikke noe om størrelsen på arealet, dvs. at når økning eller nedgang har vært stor i en kommune, kan det være lite jordbruksareal i utgangspunktet.

Figur 6.1 Prosent endring av fulldyrka areal i drift over fem år per kommune i perioden 2010 til 2015.

Kilde: NIBIO og søknad om produksjonstilskudd fra Landbruksdirektoratet

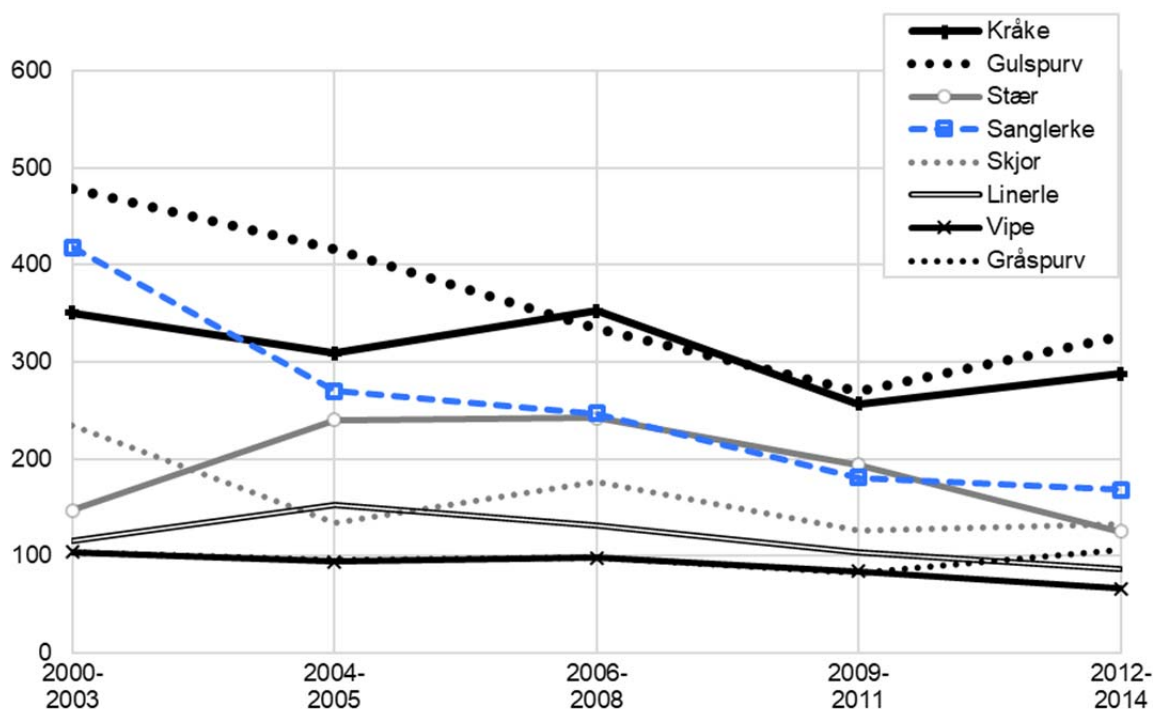
Endring i kulturlandskapet kan også synliggjøres ved å se på utvikling av intensiv eller mer ekstensiv drift av arealene. En overgang fra et tydelig fulldyrka areal til areal med tydelig beitepreg, eller at arealet har blitt definert som i usikker drift er kategorisert som ekstensivering i Tabell 6.2. Arealet er oppgitt i prosent av jordbruksareal ved første periode, og gjelder endringer over 5 år. Intensivt bruk er arealer hvor beite blir definert som fulldyrka areal i andre omdrev, eller at areal i usikker bruk går over til å være definert som beite eller fulldyrka areal – det vil si i sikker bruk. Dette er endringer som kommer i tillegg til eventuell oppdyrking eller at areal går ut av drift.

Tabell 6.2 Endring i bruk av jordbruksareal

	Lavlandet og kyst på Østlandet	Skogbygder Østlandet	Rogaland	Dal- og fjellbygder (foreløpig)	Sogn og Fjordane + Hordland	Troms
Ekstensivering	0,60	2,00	0,60	2,20	1,50	7,30
Intensivt bruk	0,30	0,90	1,00	0,50	0,40	0,60
Netto areal	-0,30	-1,10	0,50	-1,70	-1,10	-6,80

Kilde: NIBIO

Figur 6.2 viser antall hekkende par hos de vanligste kulturlandskapsartene som er registrert i 3Q-programmet. Nedgangen er i samsvar med tilsvarende trend i Europa. Det er på denne bakgrunnen ikke mulig å anslå eksakt hvor stor påvirkning norsk landbruk har på bestandsutviklingen. Men bestandsutviklingen er klart forskjellig fra hva samme datasett viser for skogartene, noe som tyder på at nedgangen er knyttet spesifikt til redusert areal og/eller redusert habitatkvalitet for de inkluderte kulturlandskapsartene.

Figur 6.2 Hekkende par hos de vanligste kulturlandskapsartene som er registrert i 3Q-programmet

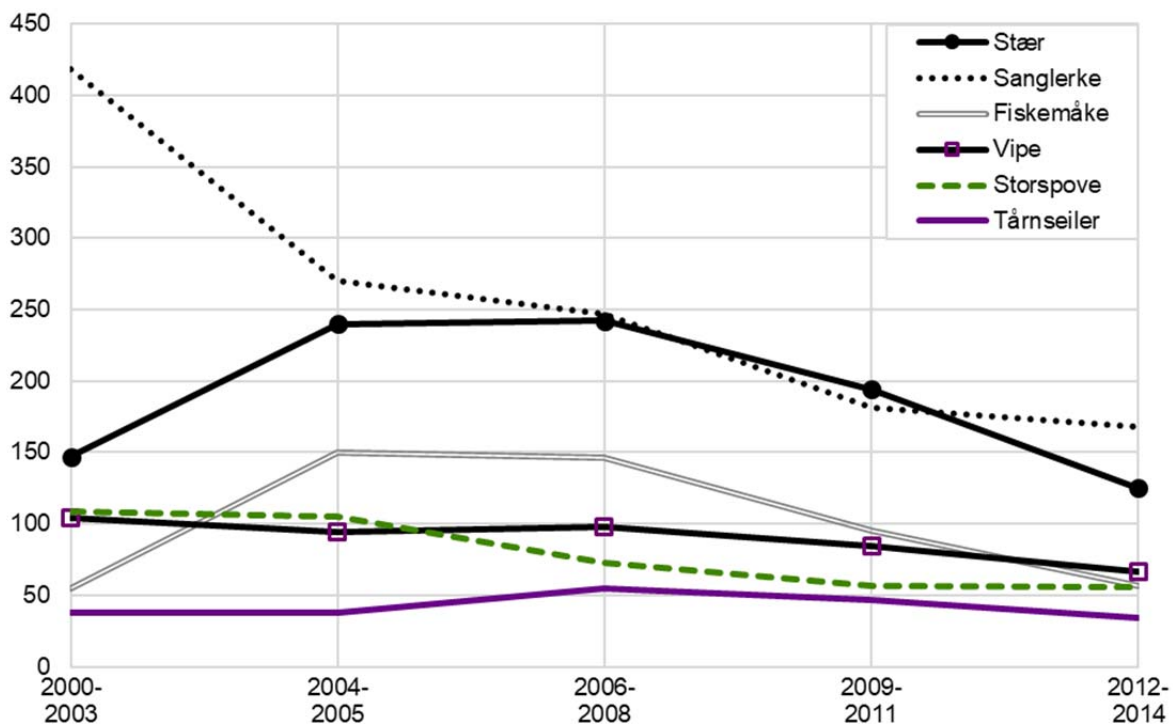
Kilde: 3Q, NIBIO

Gjennom NIBIOs 3Q-program blir det også gjort registreringer av fugler. En sammenlikning av 12 vanlige kulturlandskapsarter i Europa og i 3Q-flatene viser ofte samme negative bestandsutvikling for flere av artene. Gjennom analyser av materialet har en funnet sammenheng mellom antall kulturlandskapsarter og størrelse på jordbruksareal. Resultatene viser at et godt jordbrukslandskap for fugler bør inneholde en variasjon av forskjellige typer jordbruksareal blandet med naturlig vegetasjonstyper, for å opprettholde flest mulig arter og flest individer av hver art. Antallet kulturlandskapsarter øker med økende grad av variert jordbruksareal på 3Q-flatene, og disse artene liker ikke store sammenhengende og ensartede areal. For arter som ikke er kulturavhengige er det tilsynelatende viktigere at jordbrukslandskapet inneholder den typen naturlige habitater som de er avhengig av.

Også mange rødlistearter¹⁸ har sine hovedleveområder i kulturlandskapet, og det finnes et spesielt stort biologisk mangfold i kulturmark som er skapt av de gamle driftsformene. Gjengroing og oppgjødsling av kulturmark med stort biologisk mangfold, har stor negativ påvirkning på truede arter, særlig i artsrike naturtyper som slåttemyr, slåttemark og artsrike beitelandskaper. Av i alt 80 naturtyper som står på Norsk rødliste for naturtyper (2011), kan 10 regnes som mer eller mindre

¹⁸ Norsk rødliste for arter 2015 utarbeides av Artsdatabanken, samt miljøforhold og påvirkninger for rødliste-arter.

kulturpåvirkede. Figur 6.3 viser antall hekkende par hos de vanligste rødlisteartene som er registrert i 3Q-programmet.

Figur 6.3 Hekkende par hos de vanligste rødlisteartene som er registrerte i 3Q-programmet

Kilde: 3Q, NIBIO

I følge Norske rødliste for arter (2015) er totalt 4 438 arter truet. I kulturmark finnes 24 prosent av artene på rødlista. I «Norsk Rødliste 2006» sies følgende: «Gjengroing av åpen mark som resultat av manglende hevd er en av de viktigste trusler mot artsmangfoldet. Mer enn en fjerdedel av rødlisteartene trues av opphørt, endret eller for liten hevd i jordbruksområder (957 arter). Gjengroingsprosessen medfører at åpenmarksarealer gjennom ulike suksessjonsfaser etter hvert går over til skog. Denne utviklingen kan være fordelaktig for arter knyttet til økosystemer under naturlig dynamikk, men det vil avhenge av hvor lenge arealene får stå urørte. Gjengroingen fører til at arter som er knyttet til kulturmark med lang og sammenhengende hevd etter hvert forsvinner. Samtidig vil slike arter ofte ikke kunne eksistere i dagens jordbrukslandskap med intensiv bruk».

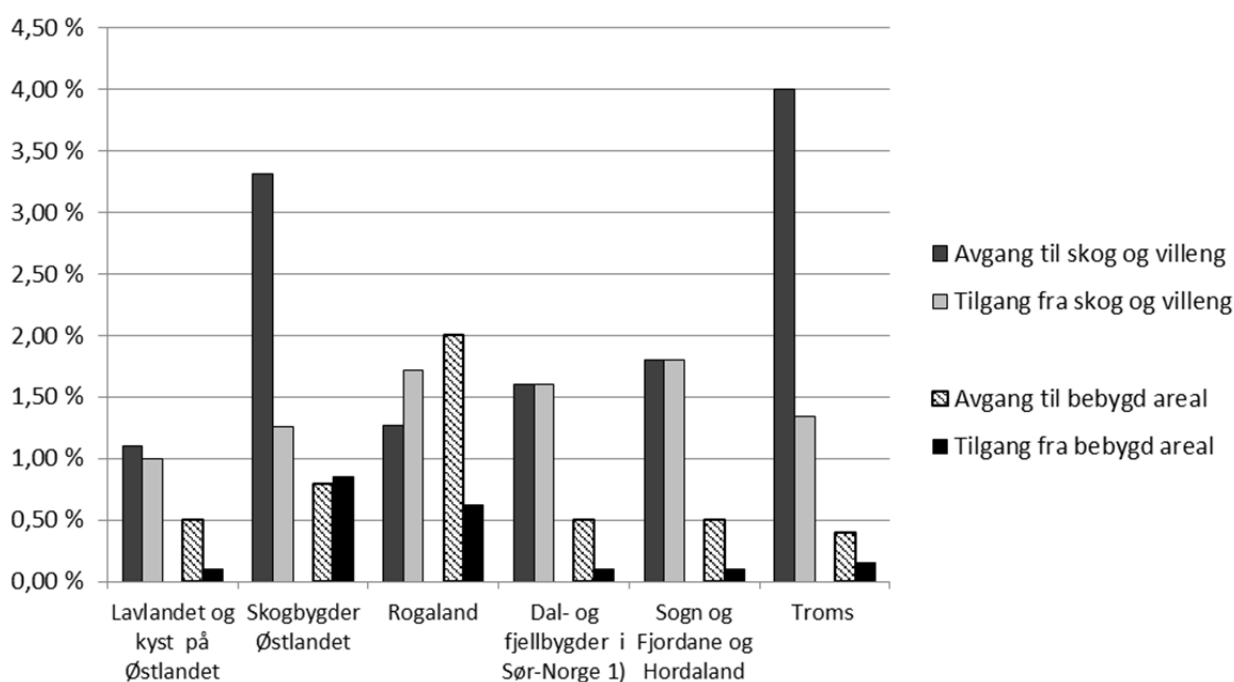
En kan ikke automatisk sammenligne antall og type arter inkludert i rødlista de enkelte år, da endringer i arter trolig har flere forklaringer. Dette handler blant annet om at man får ny kunnskap og bedre datagrunnlag. Det kan også være vurderinger av populasjonsendringer og leveområde som varierer mellom versjonene av rødlista. En

endring mellom år trenger derfor ikke være pga en reel endring i populasjonen av en art.

6.2.1 Kulturlandskap og gjengroing

Færre husdyr på beite, langt mindre utmarksslått, kraftig redusert og opphørt brenning av lyngheier og endringer i skogsdriften gjør at gjengroingen er tydelig i store deler av utmarka. Klimaendringer påskynder gjengroingen i deler av landet, og det samme gjør nitrogennedfall fra langtransportert forurensning.¹⁹

Figur 6.4 viser avgang og tilgang til jordbruksareal fra ulike “naturlige” arealtyper, først og fremst villeng og skog basert på data fra 3Q-programmet. Figuren viser prosent av totalt jordbruksareal ved første tidspunkt, for endring over 5 år, og avgang og tilgang til bebyggt areal. Bebyggt areal er definert ganske vidt, det gjelder alle former for infrastruktur og utbygging, utviding av hager (tun), og inkluderer også traktorveier og tømmervelter.

Figur 6.4 Tilgang og avgang av jordbruksareal over 5 år, i prosent av jordbruksareal i første omdrev

1) Foreløpige tall. Mangler mest fra helt i sør, og i Hedmark og Trøndelag

Kilde: NIBIO

¹⁹ Miljostatus.no

6.2.2 Biologisk mangfold

Landbrukets mål under område biologisk mangfold er å opprettholde matvaresikkerhet og et bærekraftig landbruk gjennom bruk og vern av landbrukets genetiske ressurser. Mål under kulturlandskapet er også relevante her.

Under resultatområde «Naturmangfold» i Prop. 1S (2014–2015) fra KLD nevnes følgende nasjonale mål:

- *Økosystema skal ha god tilstand og levere økosystemtenester*
- *Ingen arter og naturtyper skal utryddast, og utviklinga til truga og nær truga arter og naturtyper skal betrast*
- *Eit representativt utval av norsk natur skal bevarast for kommande generasjonar*

Det åpne og artsrike kulturlandskapet er et resultat av menneskelig aktivitet, og er avhengig av slik aktivitet for å holdes ved like. Utrekninger gjennomført ved NIBIO indikerer at om lag 20 prosent av arealet i Sør-Norge viser klar påvirkning fra jordbruksvirksomhet. Engvegetasjon, som har oppstått som resultat av slått og/eller beite, er blant de mest artsrike livsmiljøene i Norden. I Norge finnes det mellom 650 og 700 plantearter i slike enger, og om lag halvparten av dem finnes ikke andre steder²⁰.

I 2011 begynte NIBIO (da Norsk institutt for skog og landskap) på en re-kartlegging av 569 analyseruter i beitemark og villeng (jordbruksareal ute av drift) for å kartlegge hvilke arealbruksendringer som har skjedd de siste 8-10 år og hvilke konsekvenser dette har hatt for arts mangfoldet i karplantefloraen. Karplanter er den viktigste organismegruppen for flesteparten av de landlevende dyregruppene – også for mennesker. 3Q-programmet til NIBIO overvåker utbredelsen til karplanter i jordbrukslandskapet i forhold til arealbruk.

På Østlandet viser utviklinga fra første til andre registrering stor grad av gjengroing. Flere beitetolerante arter som rødkløver, hvitkløver og løvetann er i klar tilbakegang. Samtidig øker utbredelsen av typiske skogarter på de tidligere jordbruksarealene. Dersom de karplanteartene som er avhengig av aktiv skjøtsel blir borte, vil mange andre arter som er avhengige av disse kunne få redusert overlevingsevne. Viktige grupper i faresonen er for eksempel pollinatorer som humler og bier, som har stor nytte i matproduksjonen.

Basert på gjentaksregistreringene viser det seg at mer av arealet i Midt-Norge er i hevd i forhold til Østlandet, og gjengroingen er ikke like markant. Dette får også

²⁰ Prop 1S (2014-2015) KLM

utslag på endringene i karplanteartene. Endringene i karplantesamfunnene har ikke like entydige nedganger blant de kulturavhengige artene.

Av fremmede arter i Norge utgjør de fleste ingen trussel mot naturmangfoldet, men noen arter gjør stor skade i området de sprer seg til.

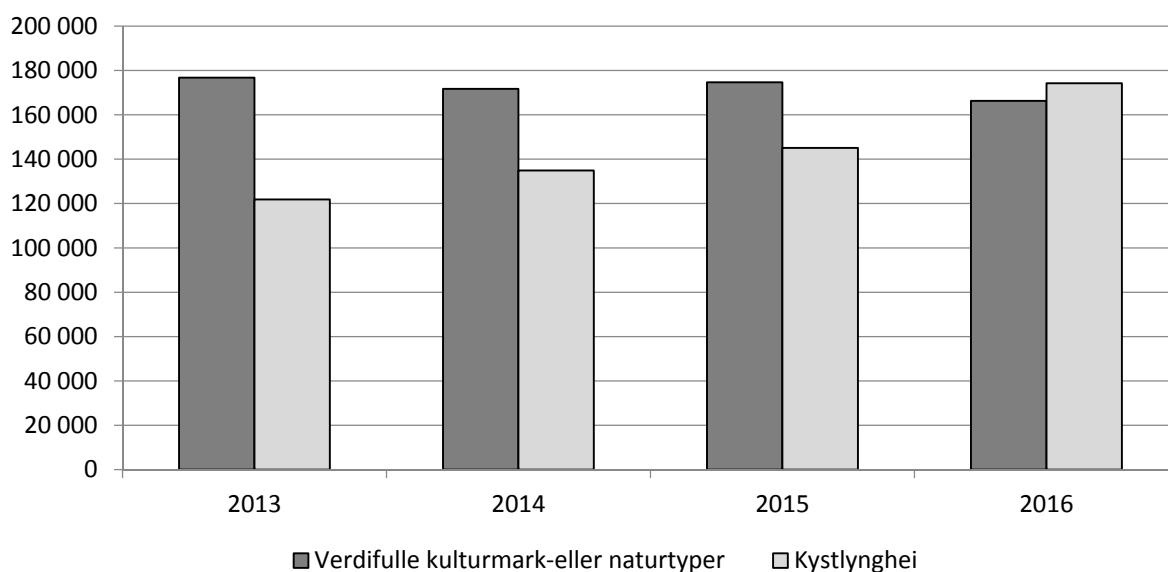
Viktige forutsetninger for et rikt biologisk mangfold er å ta vare på og styrke leveområder og spredningsveier for planter og dyr. Kulturlandskapet i jordbruket med vegetasjon som over lang tid er utformet ved slått, beiting, brenning og lignende, er viktige leveområder for kulturplanter og husdyr, ville planter og dyr, fugler og innsekter.

Gjennom de kommunale miljøordningene i Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL), og fylkesvise Regionale miljøprogram (RMP), blir det gitt tilskudd til ulike tiltak for å styrke det biologiske mangfoldet.

I 2016 ble det gitt tilsagn om SMIL-tilskudd til dette på i alt 40,5 mill. kr. Herav 4,6 mill. kr direkte til biologisk mangfold. Av fylkene fikk Rogaland her mest med 2,1 mill. kr.

35,9 mill. kr ble det gitt tilsagn om til bevaring av gammel kulturmark. Her var det Oppland fylke som fikk mest, med 4,6 mill. kr.

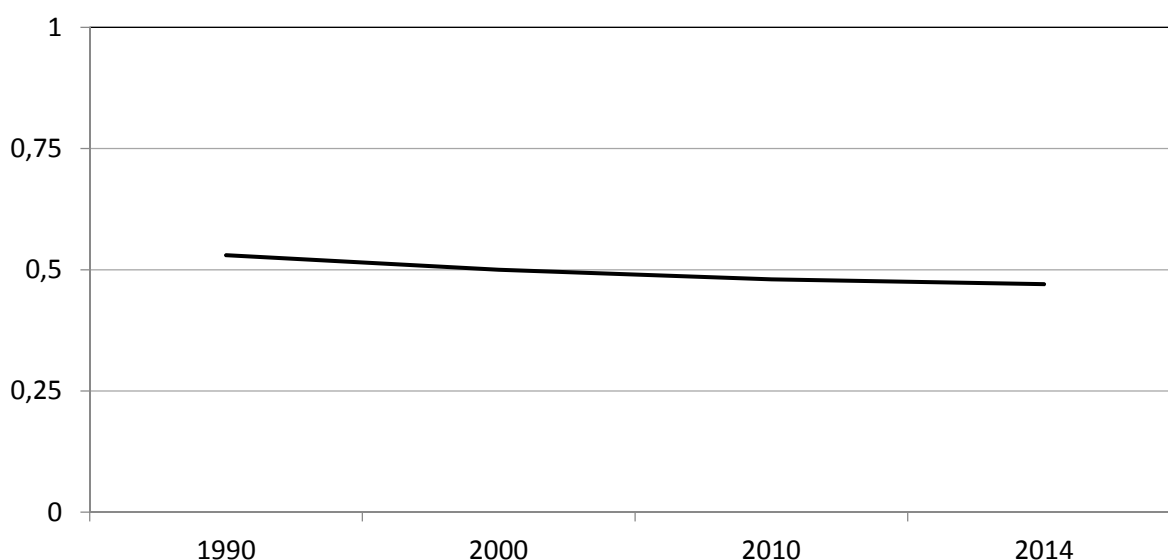
I Regionale miljøprogram (RMP) har biologisk mangfold over tid fått økt oppmerksomhet. Samlet tilskudd var 42,1 mill. kr fordelt på 3 150 søkere og til tiltak for verdifulle kulturmark- eller naturtyper, kystlynghei og styvingstre. Figur 6.5 viser antall dekar det er bevilget RMP-tilskudd til for henholdsvis verdifulle kulturmark- eller naturtyper og kystlynghei.

Figur 6.5 Antall dekar bevilget RMP-tilskudd til skjøtsel

Kilde: Landbruksdirektoratet og SSB

Miljødirektoratet er ansvarlig for utvikling og oppdatering av naturindekser, som måler tilstand og utvikling til det biologiske mangfoldet i hovedøkosystemene. Figur 6.6 viser naturindeksen i åpent lavland. Åpent lavland inneholder sjeldne naturtyper og arter. Åpent lavland finnes i områder med lite trær og busker under skoggrensa, oftest skapt av mennesker gjennom langvarig bruk med beitedyr, slått og brenning i utmarka. Nedgangen i kulturmarkstyper som bl.a. naturbeitemark og slåttemark, som finnes i det som er klassifisert som åpent lavland i naturindeksen, startet for alvor ved moderniseringen av jordbruket etter 1950. Som naturindeksverdien viser har utviklingen fortsatt etter 1990 og fram til 2014.

Figur 6.6 Naturindeks i åpent lavland

Kilde: Miljødirektoratet, www.naturindeks.no

På møtet under Konvensjonen om biologisk mangfold i Nagoya i 2010 ble det vedtatt en ny strategisk plan (2011–2020) med globale mål for biologisk mangfold fram mot 2020, og en visjon for 2050 (Aichimålene). Aichimålene er FN's Internasjonale mål, og det kreves også at Norge har en strategi for å oppnå god tilstand i økosystemene. Regjeringens politikk for å følge opp dette blir beskrevet i Meld. St. 14 (2015–2016) Natur for livet - Norsk handlingsplan for naturmangfold.

6.3 Kulturminner og kulturmiljøer

Landbrukets mål under dette område er å forvalte mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer i landbruket som grunnlag for kunnskap, opplevelser og verdiskaping.

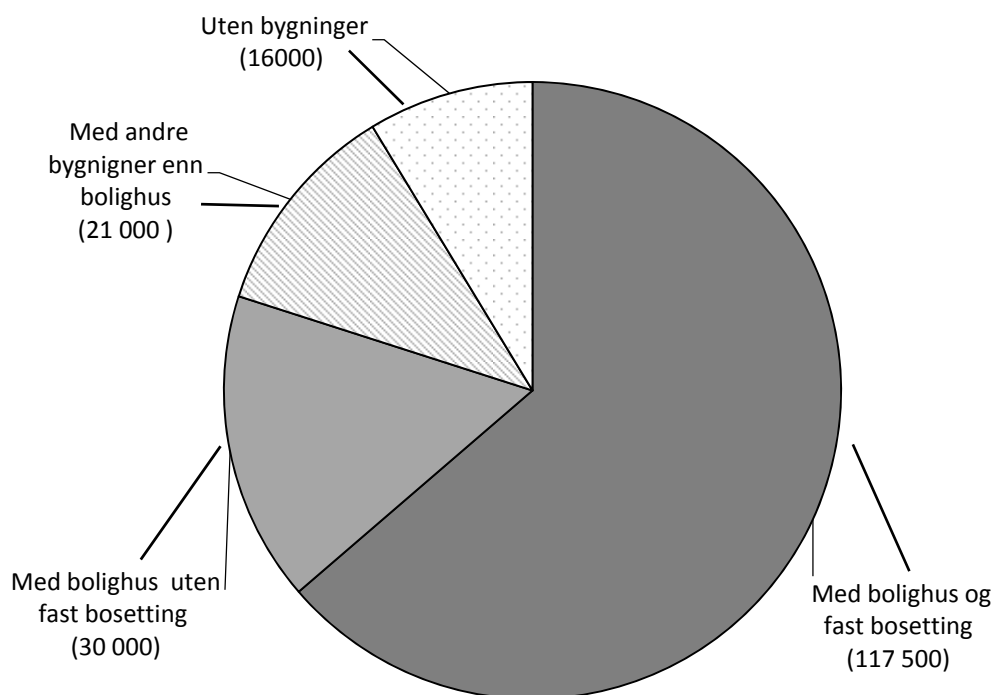
De nasjonale målene her er ifølge Prop. 1S (2014–2015) fra KLD:

- *Tapet av verneverdige kulturminner skal minimeres. Innen 2020 skal det foreligge oversikter over verneverdige kulturminner og kulturmiljø for hver kommune som grunnlag for å prioritere et utvalg som skal tas vare på.*
- *Et prioritert utvalg automatisk freda og andre arkeologiske kulturminner skal ha et ordinært vedlikeholdsnivå innen 2020.*
- *Et representativt utvalg kulturminne og kulturmiljø skal være vedtaksfreda innen 2020.*
- *Freda bygninger, anlegg og fartøy skal ha et ordinært vedlikeholdsnivå innen 2020.*

Landbrukseiendommer

Kulturlandskapet er formet av bruk og aktivitet av menneskene bosatt på landbrukseiendommer. I 2016 var det bosatt 383 000 personer på landbrukseiendommer. Dette utgjør ca. 7 prosent av landets befolkning. Tilsvarende tall for 2006 var 447 000 bosatte og 10 prosent av befolkningen. Det var størst andel av befolkningen bosatt på landbrukseiendommer i Sogn og Fjordane med i overkant av 20 prosent. Hedmark, Oppland og Nord-Trøndelag hadde mellom 16 og 18 prosent andel bosatt på landbrukseiendommer, mens Akershus/Oslo lå lavest med under 2 prosent.

Det var bolighus på 80 prosent av landbrukseiendommene, 11 prosent hadde andre bygninger enn bolighus og 9 prosent hadde ikke bygninger. Dette er vist i Figur 6.7.

Figur 6.7 Landbrukseiendommer med og uten bygning og bosetting, 2016

Kilde: SSB

Av de 147 500 landbrukseiendommene med bolighus var 20 prosent fraflytta eller bare brukt som feriested. Andelen eiendommer uten bosetting varierer fra under 10 prosent i fylkene rundt Oslofjorden til 39 prosent i Nordland.

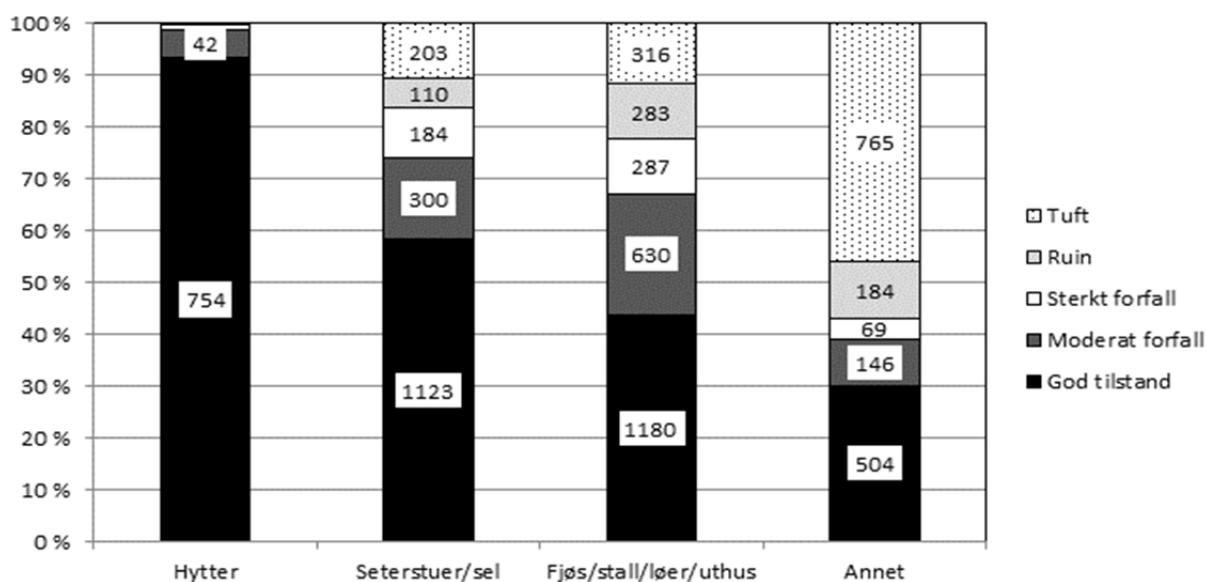
I 2016 var det 1 945 søknader som fikk SMIL-tilsagn på i alt 77,6 mill. kr til kulturlandskapstiltak. Dette var 3 mill. mindre enn året før. 33 prosent av tilsagnsbeløpet gitt til freda og verneverdige bygninger. SMIL-tilskuddene til freda og verneverdige bygninger i landbruket har blitt kraftig redusert etter det i 2015 ble innført at bare de som fyller kravene til produksjonstilskudd i jordbruket kan søke om SMIL-midler.

Landbruket har en mangfoldig og verdifull bygningsarv, både som enkeltbygninger og helhetlige kulturmiljøer og som nøkkelelementer i jordbrukets kulturlandskap. De er store bruksressurser, men byr også på utfordringer i det å forene bosetting og moderne gårdsdrift med gammel bygningsmasse. Omkring 2 400 (0,2 prosent) av landbrukets bygninger er fredet. Landbrukets bygningsarv representerer både det sjeldne, som middelalderbygg, og det «alminnelige», som de røde låvene som fortsatt preger jordbrukslandskapet. Begge deler er av stor kulturhistorisk verdi.

Det er fredet 10 kulturmiljøer etter kulturminneloven. Et fåtall av disse omfatter landbruk og landbruk og landbrukseiendommer. Når det gjelder arkeologiske kulturminner er det 157 000 synlige kulturminnelokaliteter i Askeladden (kulturminnedatabase). I tillegg er det et utall ukjente arkeologiske kulturminner

som ligger under jordoverflaten. Miljøovervåkningsprogrammet Fortidens minner i dagens landskap i et utvalg av kommuner (NIKU) viser at arkeologiske kulturminner er svært utsatt for tap og skade. I områder med intensivt jordbruksdrift er økt pløyedybde, drenering, nydyrking og annen jordarbeiding viktige årsaker. Overvåkningsprogrammet 3Q viser at det er gjort inngrep (f.eks. pløyd) i sikringssonen på 80 prosent av de synlige gravminnene

Bygninger/tufter i seterlandskapet er kulturminner/miljøer hvor tilstanden blir registrert. NIBIO har i perioden 2009-2015 gjennomført et seterprosjekt basert på feltarbeid. I et tilfeldig utvalg var 300 flater à 5 x 5 km² oppsøkt og registrert. Figur 6.8 viser tilstanden til ulike typer seterbygninger. Halvparten av bygningene på setrene er i god tilstand, en fjerdedel er i forfall og den siste fjerdedelen består av tufter og ruiner. Totalt er det registrert 7 090 bygninger inkludert tufter.

Figur 6.8 Tilstanden på bygninger i seterlandskapet

Kilde: NIBIO

6.4 Friluftsliv og tilgjengelighet

Landbrukets mål her er å bidra til et rikt og variert friluftsliv for opplevelser og aktivitet. Områder av verdi for friluftslivet skal sikres og forvaltes slik at naturgrunnlaget blir tatt vare på, samtidig som allemannsretten blir holdt i hevd.

Klima- og miljødepartementet har en nasjonal strategi på området: «National strategi for et aktivt friluftsliv – En satsing på friluftsliv i hverdagen; 2014–2020» Der sies det at «Landbrukets kulturlandskap oppfattes av de fleste som rekreasjonsområder med stor tilgjengelighet. En spredt bruk av utmarka representerer sjelden noen problemer, verken for eier eller bruker. Et problem kan imidlertid oppstå dersom

området ønskes åpnet med veier, som kan medføre større trafikk og mer organisert bruk av området. Grunneiere kan ha en økonomisk virksomhet i sine områder, og økt bruk kan føre til tap eller ulemper, som kan medføre krav om kompensasjon.»

I Meld. St. 18 (2015–2016) Friluftsliv, heter det at: *«Allemannsretten legger til rette for at alle kan bruke jordbruksarealer til friluftsliv, innenfor klare rammer, da innmark på grunn av matproduksjonen er mindre tilgjengelig for friluftsliv enn utmarksområder. Det er likevel gode muligheter for friluftsliv i jordbrukslandskapet. Jordbrukets kulturlandskap byr på store opplevelser med ulike produksjoner, ville arter, kulturminner og ulike anlegg.»*

Seterbruket er en sentral del av landbrukets kulturhistorie. Det har skapt unike og verdifulle bygningsmiljøer, plantesamfunn og landskap. NIBIO foretok i perioden 2009-2015 registreringer på seterbruk, for å belyse hvilke og hvor store endringer som har skjedd i setermiljøene. Det er lite aktiv drift igjen på mange av setrene, men områdene er likevel attraktive for annen type bruk.

Tilgjengelighet til seteranlegg er en mulighet for å gjøre jordbrukets kulturlandskap tilgjengelig for allmenheten, og tilgjengelighet har betydning for bruk, vedlikehold og utvikling. Det er lettest tilgjengelige setre på Østlandet og vanskeligst på Vestlandet. Det er bilvei helt fram til 64 prosent av setrene på Østlandet, til 56 prosent i Midt-Norge og til 26 prosent av setrene på Vestlandet. Innen 15 minutters gange kan man nå 87 prosent av setrene på Østlandet, 74 prosent av setrene i Midt-Norge og 42 prosent av setrene på Vestlandet. Mer enn en times gange er det til to prosent av setrene på Østlandet, til seks prosent i Midt-Norge og til 19 prosent av setrene på Vestlandet.

6.5 Avrenning til vann

I Prop. 1 S (2016-2017) fra Landbruks- og matdepartementet er det et sentralt mål å hindre tilførsel av næringsstoffer til vassdrag og hav:

- *Miljøsatsinga over jordbruksavtalen skal bidra til å halde kulturlandskapet vedlag og til å redusere miljøbelastninga frå jordbruket, som utslepp til luft og vatn*
- *Verkemidla i nasjonalt og regionale miljøprogram skal bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mogleg forureining og tap av jord og næringsstoff*

6.5.1 Tilførsler av næringssalter

Norge har gjennom EØS-avtalen tatt inn EUs Rammedirektiv for vann i norsk lov gjennom forskrift for vannforekomster (vannforskriften) 2007. Målet er at alle vannforekomster skal oppnå eller opprettholde god økologisk og kjemisk tilstand innen 2021, eventuelt i 2027 der det er brukt tidsutsettelse. Vannforskriftens formål

er å beskytte og om nødvendig forbedre miljøtilstanden i vannforekomstene. Den fastsetter miljømål som skal sikre helhetlig beskyttelse og bærekraftig bruk.

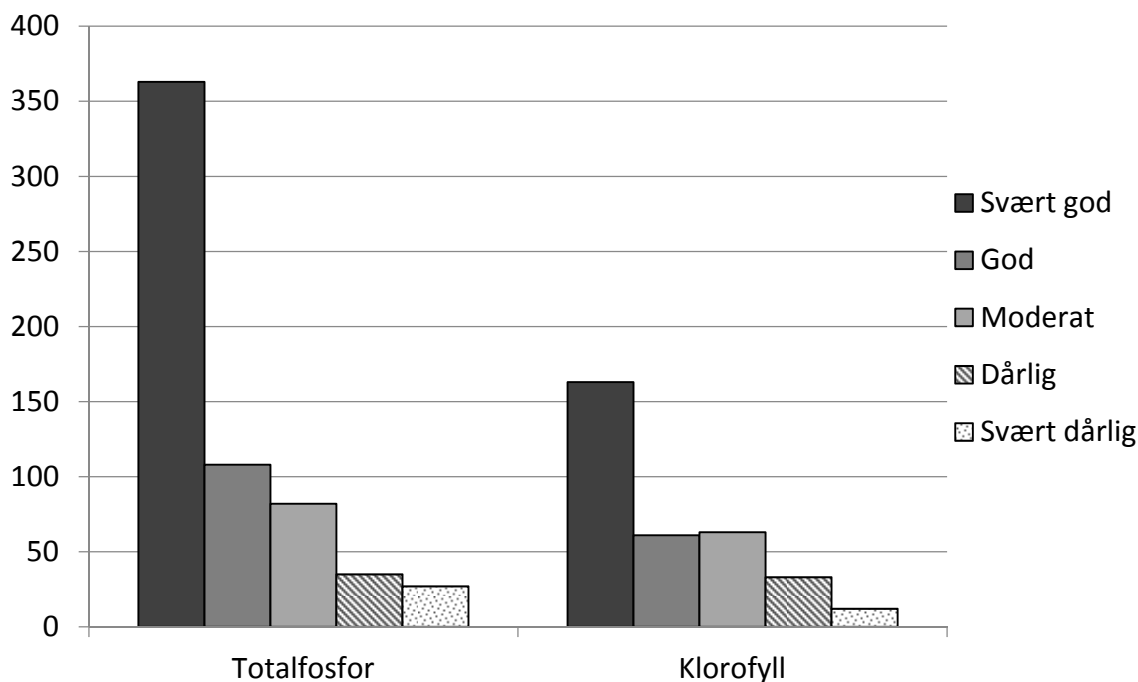
Avrenning av næringsstoffer og plantevernmidler, samt erosjon av partikler fra jordbruket er med på å påvirke vannkvaliteten i vassdrag og hav. Tilførsler av næringssalter til vann kan føre til eutrofiering og algevekst, i ferskvann særlig knyttet til fosfortilførsler, i saltvann særlig knyttet til nitrogentilførsler.

I 2010 ble de første forvaltningsplanene etter vannforskriften godkjent. De omfatter ca. 20 prosent av alle vannområdene. Tiltakene for disse områdene skal gjennomføres fram til 2015. For øvrige vannområder skal forvaltningsplanene foreligge i 2015, og gjennomføres fram til 2021. I juli 2016 stadfestet regjeringen nye vannforvaltningsplaner med forpliktende mål for elver, innsjøer, grunnvann og kystvann.

Som et grunnlag for videre arbeid blir det gjennomført en risikovurdering av alle vannforekomster. Per august 2017 er mer enn 28 000 vannforekomster risikovurdert. Ifølge rapporten *Jordbruk og miljø 2017/41* fra SSB oppgir Miljødirektoratet ingen risiko for 61 prosent av de norske vannforekomstene. Når det gjelder overflatevann gjenstår det å klassifisere 4 prosent. Av det som er klassifisert har 71 prosent god eller svært god tilstand, mens 29 prosent har moderat eller dårligere tilstand. I Troms og Finnmark har mer enn 80 prosent av de klassifiserte vannforekomstene god eller særs god tilstand. Dårligst tilstand er det i Agderfylkene hvor bare en fjerdedel av vannforekomstene har god eller særs god tilstand.

Overvåkningsdata i Vann-Nett viser at det er minimum 140 innsjøer som ikke når miljømålene for fosfor i vannforskriften og i overkant av 100 innsjøer som ikke når målet for algevekst (Figur 6.9). Av disse er henholdsvis 62 (fosfor) og 45 (algevekst) innsjøer i dårlig til svært dårlig tilstand. Her er det et meget stort gap mellom dagens tilstand og miljømålene i vannforskriften. I flere av innsjøene er det oppblomstringer av potensielt giftige blågrønnalger. Eutrofi er derfor ikke kun alvorlig for økosystemene, men også for human helse og forringer dessuten bruken av vann til en lang rekke nyttige formål.

Tilsvarende tall for elver og bekker er at om lag 500 av de som er overvåket ikke når miljømålet. Disse innsjøene og elvene ligger i områder hvor det bor til dels mange mennesker og det er store brukerinteresser knyttet til mange av vannforekomstene. Flere kystvannforekomster er også påvirket. Utslippene av nitrogen til kystområdene ligger fremdeles over målet som er satt i Nordsjøavtalene.

Figur 6.9 Økologisk tilstand i innsjøer, antall vannforekomster

Kilde: Miljødirektoratet, statistikk fra Vann-Nett 2014

Helhetlig forvaltning av vannet der det renner fra fjell til fjord forutsetter samarbeid i vannområdene som ofte går på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Alle sektorer som bruker og påvirker vann må delta med sin kunnskap, målformuleringer og løsninger. Ved prioritering av tiltak ses effekt opp mot kostnad ved at de mest kostnadseffektive tiltakene prioriteres.

Miljødirektoratet har beregnet utslipp av fosfor (Tabell 6.3) til kysten for ulike regioner og utslippskilder. Totalt utgjorde jordbrukets andel 6,5 prosent av samlet fosforutslipp i 2015. Dette er 0,6 prosentpoeng høyere enn året før. For Glomma og Vest-Viken er jordbruket største utslippskilde, med henholdsvis 54,1 og 50,9 prosent. For Agder og Rogaland er jordbrukets andel henholdsvis 9,9 og 11,6 prosent, mens de øvrige regionene til sammen har 3,5 prosent andel fra jordbruket.

Omlag 57 % av fosforet som blir tilført jordbruksjord kommer fra husdyrgjødsel. Det er store regionale forskjeller når det gjelder mengde husdyrgjødsel og spredeareal. De største gjødselmengdene finnes i husdyrfylkene Rogaland, Nord-Trøndelag, Oppland og Hedmark.

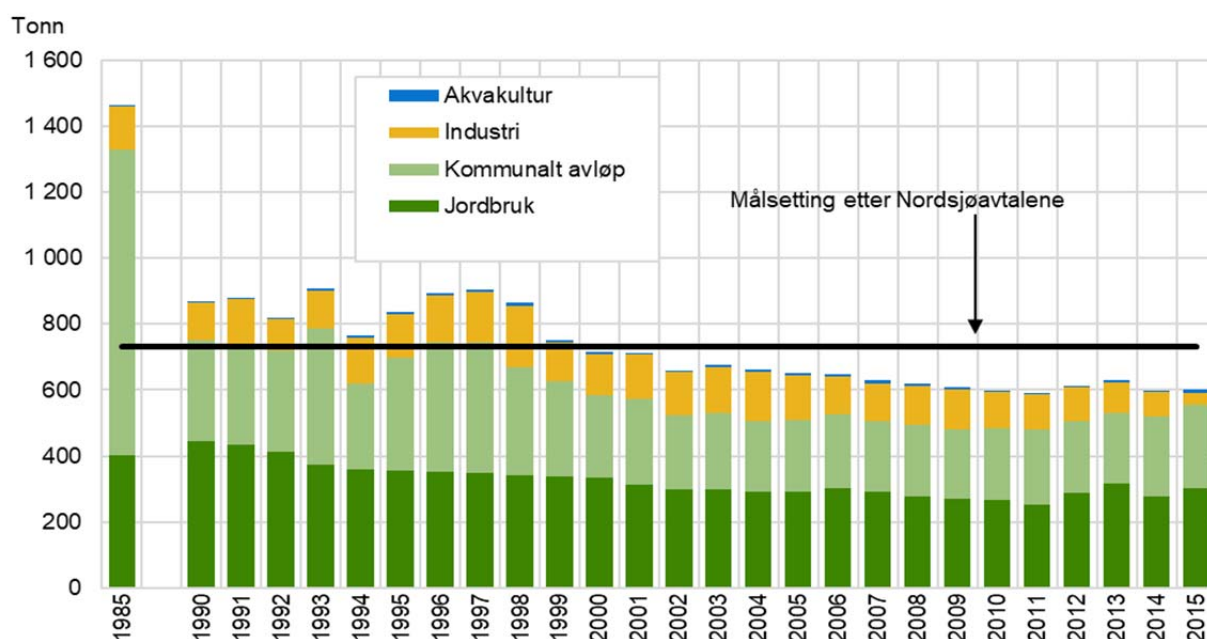
Etter at nye normer for fosforgjødsling i gras og korn fra 2007/2008, for potet fra 2009 og grønnsaker fra 2012, har bruken av fosforholdig mineralgjødsel blitt tydelig redusert. Siden 1990 er bruken av fosfor halvert i mineralgjødsel.

Tabell 6.3 Utslipp av fosfor i tonn til vannregionene i 2015. Tonn P

	Jordbruk	Komm. avløp	Industri	Akvakultur	Sum
Glomma	203	150	22	0	375
Vest-Viken	89	74	12	0	175
Agder	20	44	6	133	203
Rogaland	111	153	68	628	960
Hordaland	39	180	11	1 790	2 020
Sogn og Fjordane	51	52	3	825	931
Møre og Romsdal	65	146	21	1 365	1 597
Trøndelag	151	173	40	1 544	1 908
Nordland	39	153	34	1 859	2 085
Troms	19	75	4	1 115	1 213
Finnmark	3	40	0	688	731
Sum	790	1 240	221	9 947	12 198

Kilde: Miljødirektoratet og SSB

En viktig del av Norges innsats for å bedre miljøforholdene i norske kystfarvann har vært styrt av Nordsjødeklarasjonen (Nordsjøavtalen) hvor Norge har forpliktet seg til å redusere utslipp av fosfor og nitrogen til Nordsjøen og Skagerak med 50 prosent fra nivået i 1985. For fosfor (Figur 6.10) har utslippene gått nedover siden 1997 og har siden år 2000 mer enn oppfylt reduksjonsmålsettinga. Samlet menneskeskapt utslipp av fosfor har blitt redusert med 59 prosent, fra 1 465 tonn i 1985 til 600 tonn i 2015. Jordbrukets andel ble redusert fra 401 tonn i 1985 til 254 tonn i 2011. I 2015 utgjør jordbrukets andel 303 tonn, som tilsvarer 51 prosent av de menneskeskapte tilførslene av fosfor til dette havområdet.

Figur 6.10 Tilførsel av fosfor (tot-P) til området Svenskegrensa-Lindesnes i tonn

Kilde: Miljødirektoratet og SSB

Selv om målsettingen for Nordsjøavtalen ikke er nådd, var det en betydelig reduksjon i tilførselen av nitrogen fra 1985 til 2005. For 2006–2015 er utslippene noe høyere. I 2015 var samlet menneskeskapt utslipp ca. 23 100 tonn. Dette er 28 prosent mindre enn i 1985 og omtrent på samme nivå som de siste årene. Samlet utslipp i 2015 er 8 prosent høyere enn 2014 som var et år med forholdsvis lavt utslipp, særlig fra jordbruket. I 2015 kom 12 721 tonn (55 prosent) av totalt nitrogenutslipp i dette havområdet fra jordbruket. Jordbrukets relative andel av totalt nitrogenutslipp har økt fra 45 prosent i 1985. Utslipet fra jordbruket er redusert med 13 prosent fra 1985.

I tillegg til avrenning fra jordbruket er det også gassutslipp av ammoniakk, som kan ha forsurende virkning i jord og vatn. Jordbruket står for ca. 93 prosent av samlet utslipp av ammoniakk.

De viktigste økonomiske virkemidlene med hensyn til avrenning fra jordbruket er tilskudd gjennom de regionale miljøprogrammene (RMP), tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og sentrale og lokale/regionale miljøkrav. RMP-midlene går til årlige tiltak som å la åkeren ha plantedekke (stubb) over vinteren eller å så fangvekster. SMIL-midlene går til vedlikehold eller bygging av mer faste installasjoner som for eksempel reparasjon av rør og kummer og bygging av fangdammer.

Landbruksdirektoratet oppgir i sin nye miljøstatistikk på nettet at det for 2016 ble gitt 157 mill. kr i tilskudd gjennom RMP og 58 mill. kr gjennom SMIL til tiltak mot avrenning. Dette er henholdsvis 6 mill. kr mer enn året før for RMP og 19 mill. kr mer for SMIL. I tillegg finnes ulike juridiske virkemidler, og en betydelig innsats ved FoU-tiltak og informasjon/rådgivning innenfor vannområdet.

Miljøstatistikken fra Landbruksdirektoratet viser at 991 tusen dekar kornareal ikke ble pløyd høsten i 2016. Dette tilsvarer 34 prosent av totalt kornareal. Dette er en nedgang på 8 prosentpoeng fra 2015 og 21 prosentpoeng fra 2011. For 2017 viser foreløpige tall 1 091 tusen dekar kornareal uten pløying om høsten. Prosent av totalt kornareal er ikke klar ennå. Høstpløying øker erosjon i løpet av vinteren.

Andelen av kornarealene som ligger i stubb om høsten økte gradvis fra 1990-tallet og var på 55 % i 2011. Andelen har siden gått ned hvert år og lå i 2016 på 35 %. Noe av årsaken er at vannområdene fra 2013 er delt inn i prioriterte og ikke prioriterte områder og tilskudd til erosjonsklasse 1 ble fjernet. I 2016 ble tilskudd til erosjonsklasse 1 og 2 fjernet i ikke prioriterte områder. Men i prioriterte pilotvannområder meldes det imidlertid også om nedgang i arealer i stubb.

Tilskudd til grasarealer (bufferoner og gras i dråg) har hatt en stor økning på landsbasis fra 4,1 millioner i 2005 til 28,3 millioner kroner i 2016. Fra de prioriterte pilotvannområdene rapporteres det imidlertid om en nedgang i bufferoner og dråg sett under ett.

Åpenåkerareal med fangvekster nådde en topp i 2002 med 350 000 dekar og tilskudd på 37,7 millioner. Senere er arealet gradvis redusert og var i 2015 på 23 400 dekar.

Tiltaksgjennomføringen for fangdammer har gradvis gått ned siden 2003. I 2015 ble det gitt 3,6 millioner kroner i stønad til etablering av 44 nye fangdammer og våtmarker, 25 av disse var i Rogaland. I 2017 ble det innvilget 0,6 millioner i tilskudd til fangdammer. I vannregion Glomma ble det gitt tilskudd til 5 fangdammer i 2016.

Tilskudd til nye eller vedlikehold av eldre hydrotekniske anlegg har økt kraftig siden 1998 og særlig siden 2012. I 2017 er det gitt 51 millioner i tilskudd til 854 anlegg.

Resultatene fra Program for jord- og vannovervåking (JOVA) ved NIBIO har gitt nyttig informasjon for arbeidet med å redusere utslipp til vann. JOVA programmet overvåker 10–11 nedbørsfelt som representerer viktige jordbruksområder i landet. Ved noen av feltene har det vært gjort registreringer av partikler, plantenæringsstoffer og rester av plantevernmidler helt siden 1992.

6.5.2 Jordarbeiding og erosjon

Sentralt for å redusere avrenning og erosjon fra jordbruksarealene, er å nytte en praksis ved jordarbeiding som minsker risikoen for avrenning/erosjon fra arealene og til vassdrag. Det er åpenåkerarealet som er særlig utsatt for avrenning/erosjon. Andelen åpenåkerareal (inkludert hage) økte fram til 1990-tallet, men har siden i hovedsak gått ned, slik det går fram av Tabell 6.4 og Figur 6.11.

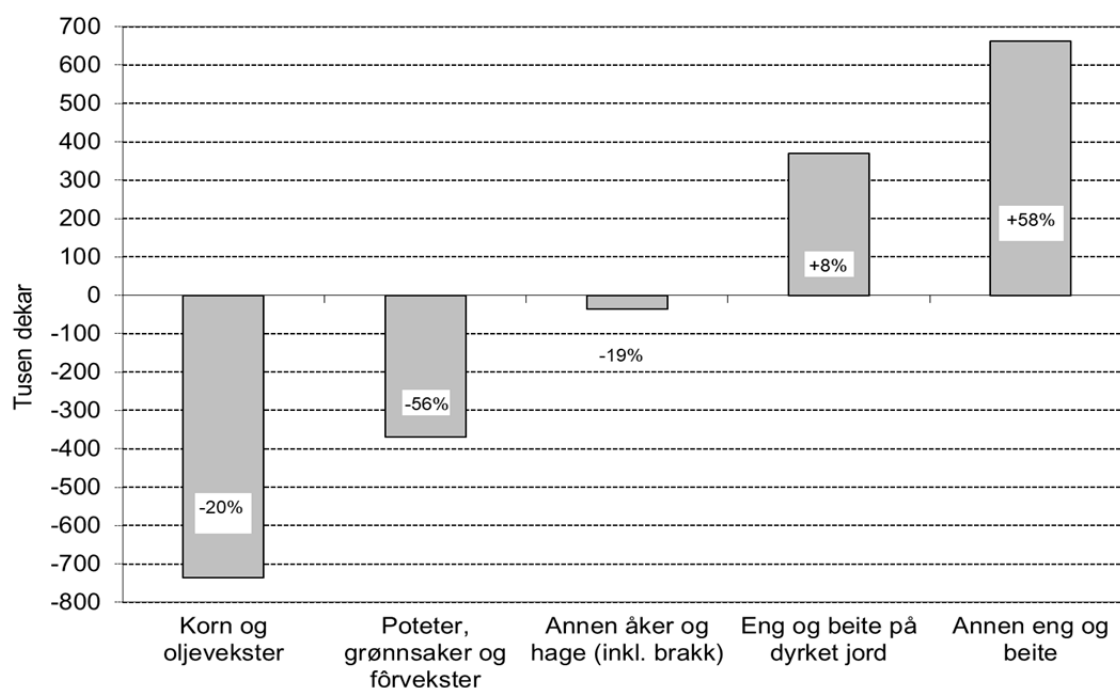
Tabell 6.4 Utviklingen i åpenåker- og kornarealet 1970–2017

	1970	1980	1990	2006	2010	2016	2017*
Åpenåkerareal i % av fulldyrket areal	45,5	49,0	50,5	43,2	42,6	41,2	41,2
Kornareal i % av åpenåkerareal	70,5	78,6	81,3	87,0	86,8	86,8	87,0

*Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket og Statistisk Sentralbyrå

Nedgangen i andelen av åpenåkerareal av fulldyrket areal fra 1990 henger sammen med at korn- og potetarealet har blitt redusert mer enn det fulldyrkede arealet.

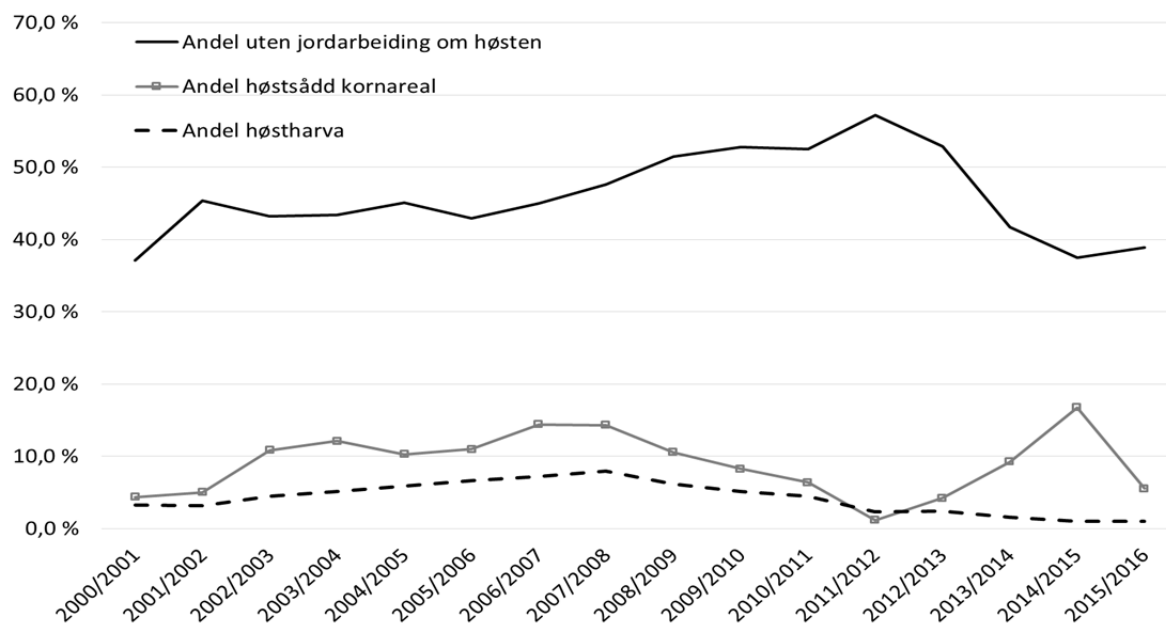
Figur 6.11 Endring i arealbruken fra 1990–2017

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 6.12 viser utviklingen i korn- og oljevekstareal i landet fordelt etter jordarbeidingsmetode og tidspunkt for såing.

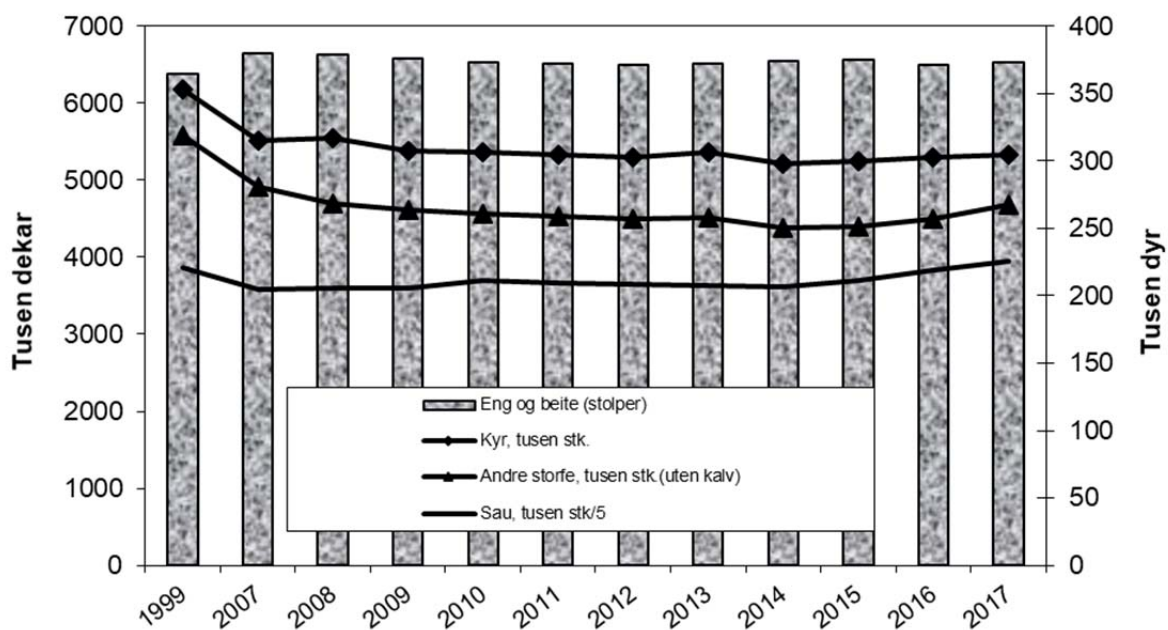
Åkerareal i stubb regnes å ha en reduserende, det vil si positiv effekt på arealavrenningen. Dyrking av høstkorn (som blir sådd om høsten) regnes for å være mer positivt med hensyn til arealavrenningen enn høstpløying. Det var minst høstsådd areal høsten 2011, med 1,2 prosent av kornarealet. Høstsådd areal var på topp i 2015, da 16,8 prosent av kornarealet i 2015 ble sådd høsten 2014. I 2016 gikk arealet ned til 5,5 prosent igjen.

RESULTATKONTROLL FOR GJENNOMFØRING AV LANDBRUKSPOLITIKKEN
Budsjettnemnda for jordbruket, 2018

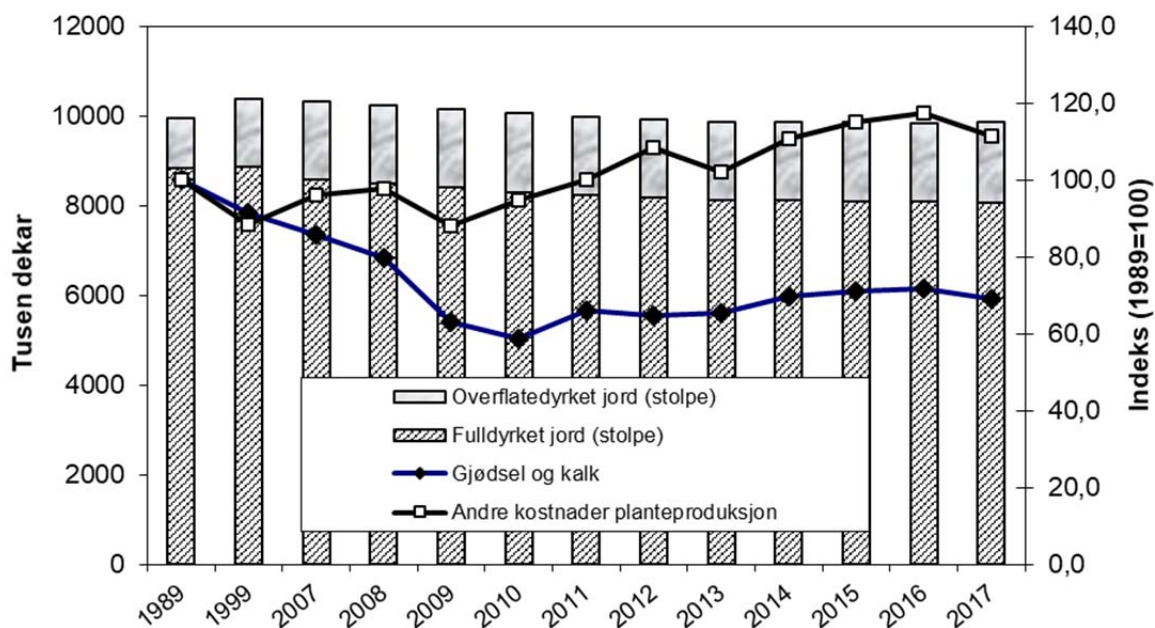
Figur 6.12 Metode for jordarbeiding og tidspunkt for såing for korn og oljevekster
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.13 viser utviklingen i antall grovfôrdyr sammen med utviklingen i grovfôrareal, og Figur 6.14 viser volumendring av innsatsfaktorer sammen med arealutviklingen. Figurene indikerer at det de siste årene er en tendens til ekstensivering av arealbruken.

Figur 6.13 Utviklingen i eng- og beiteareal og grovfôrdyr

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 6.14 Utvikling i areal og volumendringer av innsatsfaktorer

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

6.5.3 Gjødselforbruk

Riktig gjødsling, det vil si samsvar mellom næringstilførsel og næringsopptak, er viktig for å unngå avrenning av næringssalter. Riktigere gjødsling skjer blant annet ved forbedrede gjødseiltyper, gjødselfplanlegging, tilstrekkelige lagringsløsninger og spredearealer for husdyrgjødelse og rett valg av spredetidspunkt.

Tabell 6.5 viser at forbruket av mineralgjødelse per dekar var 25 prosent lavere i 2017 enn i 1985. Dette skyldes redusert fosforgjødelse og at det gjennomgående brukes gjødseiltyper med større nitrogeninnhold. N-forbindelsen i de fleste gjødselfslag har en forsurende virkning på jordsmonnet. Forbruket av mineralgjødelse per daa jordbruksareal var synkende fra 2005 til og med 2010, men har vært omtrent 46 kg per dekar de siste årene.

Grovt regnet trengs 1 kg kalk, tilsvarende 2 kg kalksteinsmel, for å nøytralisere virkningen av 1 kg N i fullgjødelse. Tilførselen av kalk, gjennomsnittet av alle kalkslag, var ca. 18 kg per dekar i 2017, jf. Tabell 6.5. For å opprettholde pH-nivået i vanlig jord trengs imidlertid 50–100 kg kalksteinsmel per dekar. Dette skyldes effekten av den generelle forsuringen. Kalkingsbehovet varierer ellers mye landet over og er foruten selve gjødslingen avhengig av jordart, klima og vekster.

Tabell 6.5 Mineralgjødelse og kalk i mill. kg og kg per dekar jordbruksareal

	1985	1999	2005	2010	2016	2017*
Mineralgjødelse:						
Totalt, mill. kg	590	516	511	384	456	443
Kg/daa jordbruksareal	60,2	49,4	49,3	38,2	46,3	45,0
Kalk:						
Totalt, mill. kg	340	275	206	168	214	178
Kg/daa jordbruksareal	40,8	26,5	19,9	16,7	21,8	18,1

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

På grunn av gjødelse som betydelig kostnadspost, har utviklingen i forbruket av gjødelse hatt spesiell oppmerksomhet. Tilførsel av næringsstoffer pr daa har fra 2008/09 vist en jevn økning, med mest markant økning for nitrogen, men de siste årene har nivået vært relativt stabilt for alle gjødselsorter (Tabell 6.6). Det kan forklares med større oppmerksomhet om riktig gjødsling i kombinasjon med husdyrgjødelse og oppdaterte gjødselnormer.

Tabell 6.6 Næringsforbruk av nitrogen, fosfor og kalium brukt i jordbruket¹

	Jordbr. areal 1000 daa	Nitrogen, N		Fosfor, P		Kalium, K		Verdistoff
		Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	Tonn
2004/05	10 354	106 882	10,3	12 660	1,2	45 926	4,4	165 468
2005/06	10 345	104 088	10,1	12 431	1,2	45 359	4,4	161 878
2006/07	10 320	107 588	10,4	12 155	1,2	45 253	4,4	164 996
2007/08	10 245	101 882	9,9	11 526	1,1	43 324	4,2	156 732
2008/09 ²	10 143	92 781	9,1	8 465	0,8	32 907	3,2	134 154
2009/10 ²	10 060	83 982	8,3	7 831	0,8	31 943	3,2	123 756
2010/11	9 989	95 522	9,6	8 779	0,9	34 694	3,5	138 995
2011/12	9 929	94 454	9,5	8 121	0,8	32 792	3,3	135 368
2012/13	9 871	95 706	9,7	8 475	0,9	32 699	3,3	136 880
2013/14	9 868	101 933	10,3	8 974	0,9	33 645	3,4	144 552
2014/15	9 860	102 933	10,4	9 284	0,9	34 043	3,5	146 280
2015/16	9 837	102 514	10,4	9 090	0,9	34 162	3,5	145 766
2016/17	9 850	99 733	10,1	8 705	0,9	33 409	3,4	141 847
2017/18	9 830	100 533	10,2	8 671	0,9	32 462	3,3	141 666

1) Korrigert for forbruk til grønntanlegg og hager

2) Inkl. verdistoff av 55 000 tonn gjødelse i 2008/09 og 10 000 tonn gjødelse i 2009/10 hamstret fra 2007/08

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Mest mulig spredning av gjødsla i vekstsesongen er viktig for en bedre utnyttelse av næringssaltene. Samtidig reduseres risikoen for avrenning. I kornproduksjonen er

våronna det dominerende tidspunkt for gjødsling. Delt gjødsling (gjødsling både i våronn og seinere i vekstperioden) er stort sett aktuelt kun ved dyrking av mathvete. Arealet med delt gjødsling i kornproduksjonen er dermed avhengig av omfanget av hvetedyrkingen, hvor delt gjødsling er betinget av økonomien i dyrkingen.

SSB gjennomførte i 2013 en kartlegging av gjødsel og gjødsling i norsk jordbruk. Kartlegginga viste at om lag 3,8 mill. dekar jordbruksareal ble tilført husdyrgjødsel i 2013.

6.6 Utslipp av klimagasser

I Prop.1S (2015–2016) sies det at «*Gjennom metoder for berekraftig produksjon skal landbruket bidra til redusert forureining og utslepp av klimagassar, leggje til rette for auka opptak av klimagassar og for nødvendig tilpassing av produksjonen til klimaforholda i framtida*».

Landbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan (CH_4) og lystgass (N_2O). I tillegg bidrar også forbruk av mineralsk gjødsel indirekte med CO_2 og N_2O -utslipp. 90 prosent av metanutslippene kommer fra dyrenes fordøyelse, resten kommer fra håndtering av husdyrgjødsel. Lystgass dannes ved nedbryting av nitrogenforbindelser i jord og lagret husdyrgjødsel under oksygenfattige forhold. Økt tilførsel av nitrogenforbindelser, for eksempel ved gjødsling, øker dannelse og utslipp av lystgass. Utslipp av CO_2 stammer fra bruk av traktorer, maskiner og oppvarming, men utgjør en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser.

Fra planteproduksjonen kommer det klimagassutslipp som N_2O ved fremstillingen av mineralgjødsel, og som resultat av gjødselbruk, arealbruksendringer og avrenning. En stor del av planteproduksjonen er fôrproduksjon til husdyrhold. Fordøyelse av grovfôr medfører betydelig utslipp av CH_4 , og bruk av husdyrgjødsel i planteproduksjon fører til utslipp av både CH_4 og N_2O .

Når det gjelder lystgass er det usikkerhet knyttet til beregninger av utslipp og effekter av tiltak. Det kan forekomme store episodiske utslipp av lystgass som et resultat av kompliserte sammenhenger mellom temperatur, nedbør, drenering og nitrogentilgang. NIBIO har påvist mangedoblet utslipp fra dårlig drenert jord under i nedbørsperioder sammenlignet med moderat drenert jord.

Tabell 6.7 viser status for utslipp av klimagassene metan (CH_4) og lystgass (N_2O) fra landbrukssektoren omregnet til 1 000 tonn CO_2 -ekvivalenter. Landbrukets utslipp var i 2016 på totalt 4,5 mill. CO_2 -ekvivalenter. Jordbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan og lystgass, med henholdsvis 51 og 74 prosent av landets samlede utslipp.

CO_2 -utslipp i jordbruket vises ikke i Tabell 6.7. Utslipp av CO_2 stammer fra bruk av fossilt drivstoff til traktorer, maskiner og oppvarming, og utgjør ca. 400 000 tonn

CO₂ ekvivalenter – altså i underkant av 10 % av landbrukets samlede utslipp av klimagasser.

Tabell 6.7 Klimagasser fra planteproduksjon og husdyrbruk i Norge, omregnet til CO₂-ekvivalenter. 1 000 tonn

	1990		2000		2005		2015		2016	
	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O
Husdyrtarmgass	2 415	-	2 338	-	2 323	-	2 265	-	2 305	-
Husdyrgjødsel	244	628	234	616	236	647	261	651	264	659
Mineralgjødsel	-	516	-	502	-	500	-	488	-	479
Jordbruk annet	-	739	-	732	-	720	-	736	-	725
Sum	2 659	1 883	2 572	1 850	2 559	1 867	2 526	1 875	2 569	1 863

Kilde: SSB

Utslipp av CO₂ og N₂O fra produksjonsprosessen av mineralgjødsel og stasjonær forbrenning av mineralgjødsel inngår ikke i utslippene fra jordbrukssektoren i sektorregnskapet fra SSB vist i Tabell 6.7. Disse utslippene utgjorde 671 tusen tonn CO₂ og 309 tusen tonn CO₂-ekvivalenter N₂O i 2016. Dette er en nedgang på henholdsvis 120 og 68 tusen tonn sammenlignet med tilsvarende beregning for 2015. Utslippene fra jordbruk har vært relativt stabile fra år til år. Tabell 6.7 viser en nedgang på 2 prosent fra 1990 til 2016. Utslippene fra jordbruket i Tabell 6.7 utgjorde 9 prosent av samlet utslipp av disse klimagassene i 2016. Dette er en økning fra året før på 0,7 %.

I tillegg til utslippene vist i Tabell 6.7 er det også et tap av CO₂ fra dyrket jord. Globalt utgjør dette ca. 20 prosent av de totale menneskeskapte klimagassutslippene. I Norge er dette tapet hovedsakelig knyttet til tap fra dyrket myr og mineraljord. Tall fra NIBIO sier at myr utgjør 9 prosent av landarealet i Norge og inneholder 3,5 mrd. tonn CO₂. Til sammen er det årlige tapet av CO₂ ekvivalenter fra dyrket myr beregnet til ca. 1,7 mill tonn årlig. Beregning av tap fra jord er vanskelig og metodene er under stadig bedring. For myrjord har NIBIO beregnet det årlige tapet fra dyrket myr til ca. 1,8 tonn CO₂ per dekar og år, totalt ca. 1,3 mill. tonn CO₂. I tillegg til CO₂ er dyrket myr også en viktig kilde til utslipp av lystgass (N₂O) og det beregnes mengde metan som slippes ut fra grøftene. NIBIO har i sin modell for beregning av CO₂-tap fra mineraljord, også tatt med binding eller tap i grasmark. Det årlige tapet fra mineraljord er nå beregnet til 0,14 mill. tonn CO₂.

Siden 1920-tallet har avvirkingen av norsk skog vært lavere enn tilveksten. Det innebærer større opptak enn utslipp av CO₂ i skogen. Beregninger fra Institutt for skog og landskap viser netto opptak av klimagasser i 2011 til 32,4 mill. tonn CO₂. Dette tilsvarer omtrent 60 prosent av de totale klimagassutslippene de siste årene.

Jordbruket bidrar også betydelig til utslipp av forsurende gasser. Næringen er viktigste kilde til utslipp av ammoniakk (NH₃). Det aller meste av

ammoniakkutslippene fra jordbruket kommer fra lagring og spredning av husdyrgjødsel. Norge er i Gøteborgprotokollen av 1999 forpliktet til å holde de årlige utslippene av ammoniakk på maksimalt 23 000 tonn fra og med 2010. Ved revisjon av protokollen i 2012 forpliktet Norge seg til å redusere de årlige ammoniakkutslippene med 8 prosent innen 2020, i forhold til nivået i 2005. Den opprinnelige forpliktelsen om et maksimalt årlig utslipp på 23 000 tonn vil i utgangspunktet fortsatt gjelde også etter 2020. SSB statistikkbanken viser 28 319 tonn totalt utslipp av ammoniakk i 2016. Av dette kom 26 368 tonn (93 %) fra jordbruk. Til sammenligning var totalutslippet i 2005 på 29 645 tonn, herav 26 484 tonn (89 %) fra jordbruk. Med andre ord en total reduksjon på 5 prosent, men jordbrukets reduksjon av utslippene var svært liten.

6.7 Plantervernmidler

Landbrukets mål for dette området er å redusere avhengigheten av plantervernmidler og å redusere helse- og miljørisikoen ved bruk av plantervernmidler.

Forsvarlig handtering og bruk av plantervernmidler har betydning både for den enkelte bruker, brukerens nærmiljø og for å unngå rester i mat og fôr. Forhold vedrørende plantervernmidler er regulert i Lov om matproduksjon og mattrygghet mv. (av 19.12.2003 nr. 124) med tilhørende forskrifter. Mattilsynet er ansvarlig godkjenningssmyndighet for plantervernmidler i Norge. Det kreves dokumentert at nye midler er like gode eller bedre enn allerede godkjente preparater eller metoder, og det kreves autorisasjon for omsetning og yrkesmessig bruk av plantervernmidler.

Forskrift om plantervernmidler (ikraftttredelse 1.6.2015) setter krav om at det ved yrkesmessig bruk skal føres sprøytejournal, og at det kun skal brukes spredeutstyr som er godkjent ved en funksjonstest. Endring i forhold til forrige forskrift er at det nå skal inn en vurdering knyttet til integrert plantervern og det skal beskrives hvilke alternative behandlinger som er vurdert.

Nedenfor (Tabell 6.8) er forbruket av plantervernmidler i landbruket angitt i mill. kr sammen med omsatt mengde virksomt stoff av plantervernmidler. Tallene for omsatt mengde gjelder salg fra importør til distributør/forhandler, og gir dermed ikke det faktiske salget av det enkelte preparat fra forhandler hvert år. Noe av dette vil dessuten gå til sektorer utenom jordbruket. Mengden av virksomt stoff er ikke direkte sammenlignbar fra ett år til et annet. Det skyldes at det er stadig utskifting av preparater med ulik konsentrasjon og virkningsgrad. Omsetningsstatistikken vil også være preget av endringer i avgiftssystemet.

I 2014 ble det på grunn av forventet høy miljøavgift kjøpt inn preparater for flere år framover. I 2015 ble det derfor omsatt en relativt lav mengde virksomt stoff. I 2016 var det en økning på nesten 50 tonn virksomt stoff fra 2015, mens mengden gikk noe ned igjen i 2017.

Tabell 6.8 Forbruk av plantevernmidler i mill. kr, og omsatt mengde av ulike stoffer

	1985	1990	1999	2010	2015	2016	2017
Mill. kr ¹⁾	388,0	362,3	385,2	300,8	337,1	374,3	372,1
<i>Omsatt mengde virksomt stoff, 1 000 kg²⁾</i>							
Ugrasmidler	1 236,2	965,1	448,7	577,7	467,5	524,0	495,5
Soppmidler	138,4	1 53,0	219,9	87,5	93,0	109,3	109,8
Skadedyrmidler	38,7	19,0	23,8	5,7	6,3	7,4	7,2
Andre midler	116,1	46,4	103,9	65,9	82,9	57,8	64,9
<i>Totalt, 1 000 kg²⁾</i>	<i>1 529,3</i>	<i>1 183,5</i>	<i>796,3</i>	<i>736,8</i>	<i>649,7</i>	<i>698,5</i>	<i>677,4</i>

1) Verdi av plantevernmidler brukt i jordbruket omregnet til faste 2017-kroner

2) Total grossistomsetning

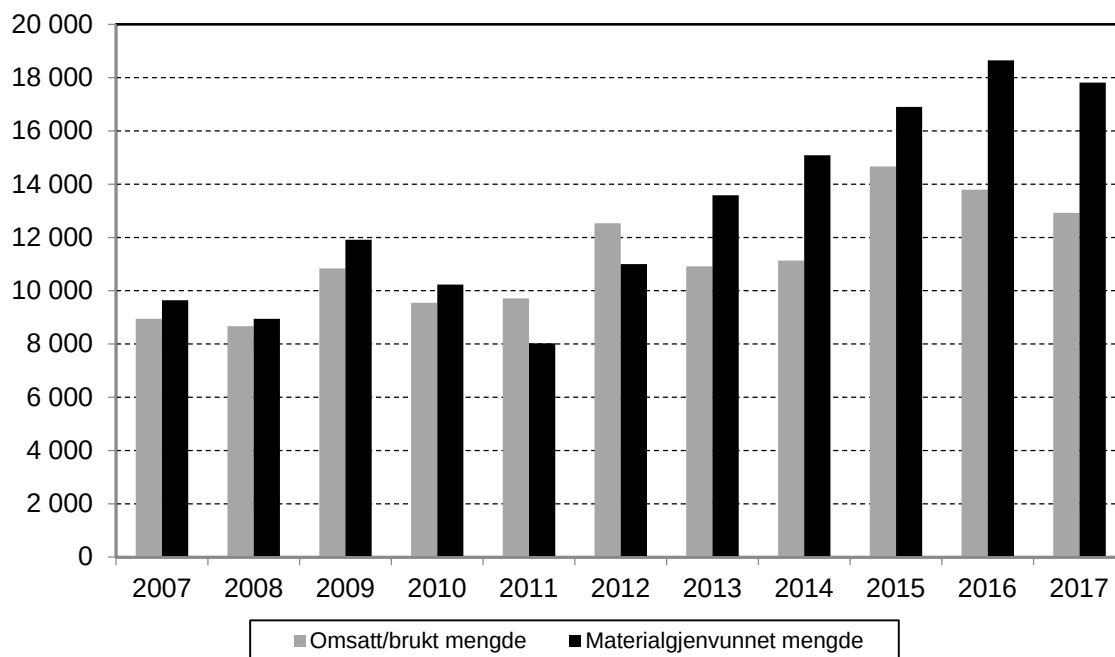
Kilde: Totalkalkylen for jordbruket og Mattilsynets omsetningsstatistikk for plantevernmidler

6.8 Innsamling av landbruksplast

Et nasjonalt mål på dette området er at mengden avfall til gjenvinning skal være om lag 80 prosent, basert på at mengden avfall til gjenvinning skal økes i tråd med det som er et samfunnsøkonomisk og miljømessig fornuftig nivå.

Landbruket er en stor forbruker av ulike plastprodukter. Systemet med returordning av plast finansieres ved at importører og produsenter av plast betaler et emballasjevederlag. Vederlagssatsen økte i 2015 fra kr 1,15 til kr 1,35 per kg, og har vært uendret siden. Det kan ventes ytterligere økning for å nå målet om at emballasjevederlaget skal dekke alle kostnader knyttet til innsamling og gjenvinning. Grønt Punkt Norge AS står for innkreving av dette vederlaget. Innsamling av landbruksplast organiseres lokalt av bønder i samarbeid med lokale innsamlere. Det finnes ca. 230 leveringssteder for landbruksplast.

Figur 6.15 viser omsatt/brukt og gjenvunnet landbruksfolie ifølge Grønt Punkt. Dette gjelder folie til rundballer, rundballenett, solfangerfolie, plansilofolie og dekkfolie brukt i landbruket. I 2017 ble det brukt 12 922 tonn plastfolie til jord- og hagebruket, og materialgjenvunnet 17 814 tonn. Grønt Punkt forklarer den forholdsvis store forskjellen mellom omsatt og materialgjenvunnet mengde i enkelte år med blant annet lageroppbygging i noen år og lagernedbygging i andre år. For 2017 oppgis det ikke noen lagerendring. I vekten av gjenvunnet mengde inngår også forurensinger, dvs. jord, stein og is. Det antas en forurensing på nær 40 prosent, noe som gir en reell materialgjenvinning de siste årene på 80 – 85 prosent. Over tid vil mengdene som gjenvinnes nærme seg omsatt mengde. Eventuell differanse kan skyldes at plast som ikke egner seg til gjenvinning brukes til produksjon av energi, og at noe plast blir behandlet ulovlig.

Figur 6.15 Fakturert omsatt/brukt og materialgjenvunnet jordbruksfolie 2007–2017.
Tonn

Kilde: Grønt Punkt Norge AS

7 Inntekter, økonomiske forhold og levekår

I Innst. 385S (2014–15) sies det at «Komiteen viser til at gode inntektsmuligheter er en forutsetning for økt matproduksjon og at dyktige næringsutøvere, og ikke minst ungdom, skal se på jordbruk som en interessant arbeidsplass for fremtiden. Komiteen mener det er avgjørende at utøverne i landbruket skal kunne ha en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper, slik Stortinget har forutsatt.».

7.1 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper

Tabell 7.1 viser utviklingen i resultatmålet «Vederlag til arbeid og egenkapital»²¹ ifølge Totalkalkylens registrerte og normaliserte regnskaper. Det er normaliserte regnskaper som legges til grunn i jordbruksforhandlingene.

Tabell 7.1 Vederlag til arbeid og egenkapital ifølge normaliserte og registrerte regnskaper.
Kr/årsverk. Løpende kroner, avrundet

	2002	2005	2010	2014	2016	2017*
Normaliserte regnskaper:						
Nivå	137 400	151 300	242 600	276 900	342 800	337 800
Endring fra foregående år	5 500	-1 600	31 300	20 200	21 700	-5 000
Registrerte regnskaper:						
Nivå	132 100	152 300	233 200	283 100	366 700	330 600
Endring fra foregående år	-1 000	3 200	30 500	28 500	41 300	-36 200

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

²¹ Resultatmålet viser hva som står igjen til arbeid og egenkapital etter at alle inntekter er fratrasket ikke-varige produksjonsmidler, kapitalkostnader og realrentekostnadene på den lånte delen av kapitalen

Hovedårsaker til forskjeller mellom normaliserte og registrerte regnskaper er:

- I normaliserte regnskaper forutsettes et «normalår» med blant annet normalårsavlinger i planteproduksjonen, mens registrerte regnskaper bygger på faktiske registreringer, blant annet for avlinger.
- Andre viktige forskjeller er rentekostnadene hvor det regnes gjennomsnitt av siste tre år i normalisert regnskap.

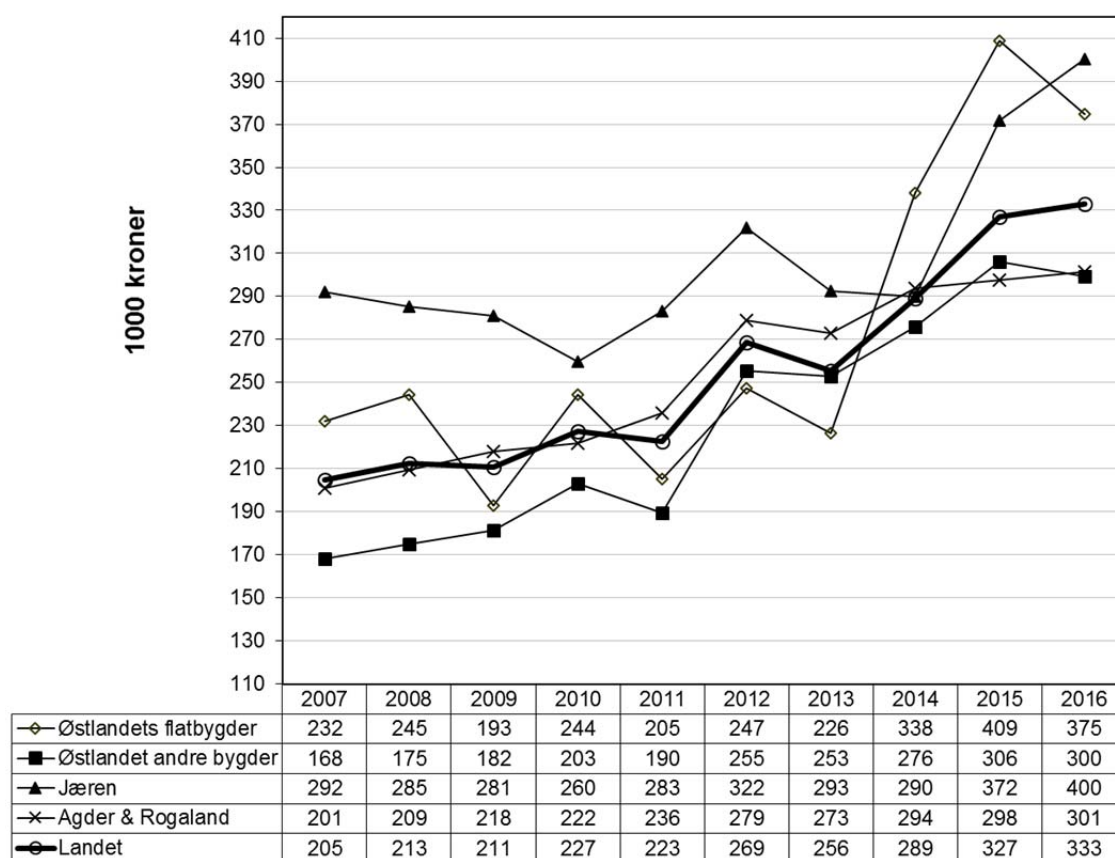
7.2 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene

Dette kapitlet bygger på Driftsgranskingene som er en regnskapsundersøkelse for 800–900 jordbruksbedrifter der «en vesentlig del av de samlede inntektene til familien kommer fra jordbruket». Driftsgranskingene dekker hele landet og grupperer jordbruksbedriftene etter område, produksjon og størrelsesgrupper.

7.2.1 Inntekt etter område

Figur 7.1 viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i de sørlige og østlige delene av landet slik det går fram av Driftsgranskingene. I figuren ligger det også inne en linje for hele landet. Resultatet for jordbruksbedrifter i Østlandets «andre bygder» ligger ofte lavest i undersøkelsen. Dette blant annet på grunn av at brukene med best resultat (korn/svin) ligger på flatbygdene, og at de fleste sauebrukene, som har dårligere resultat, ligger i «andre bygder».

De siste årene har stort sett alle landsdeler hatt framgang i lønnsomheten. Framgangen skyldes blant annet gode vekstvilkår over hele landet, som har gitt økte avlinger av god kvalitet. I tillegg økte produksjonen og produktprisene. I 2013 var lave grovfôravlinger, nedgang i melkepris og nedgang i inntekter fra svinehold hovedårsakene til nedgangen.

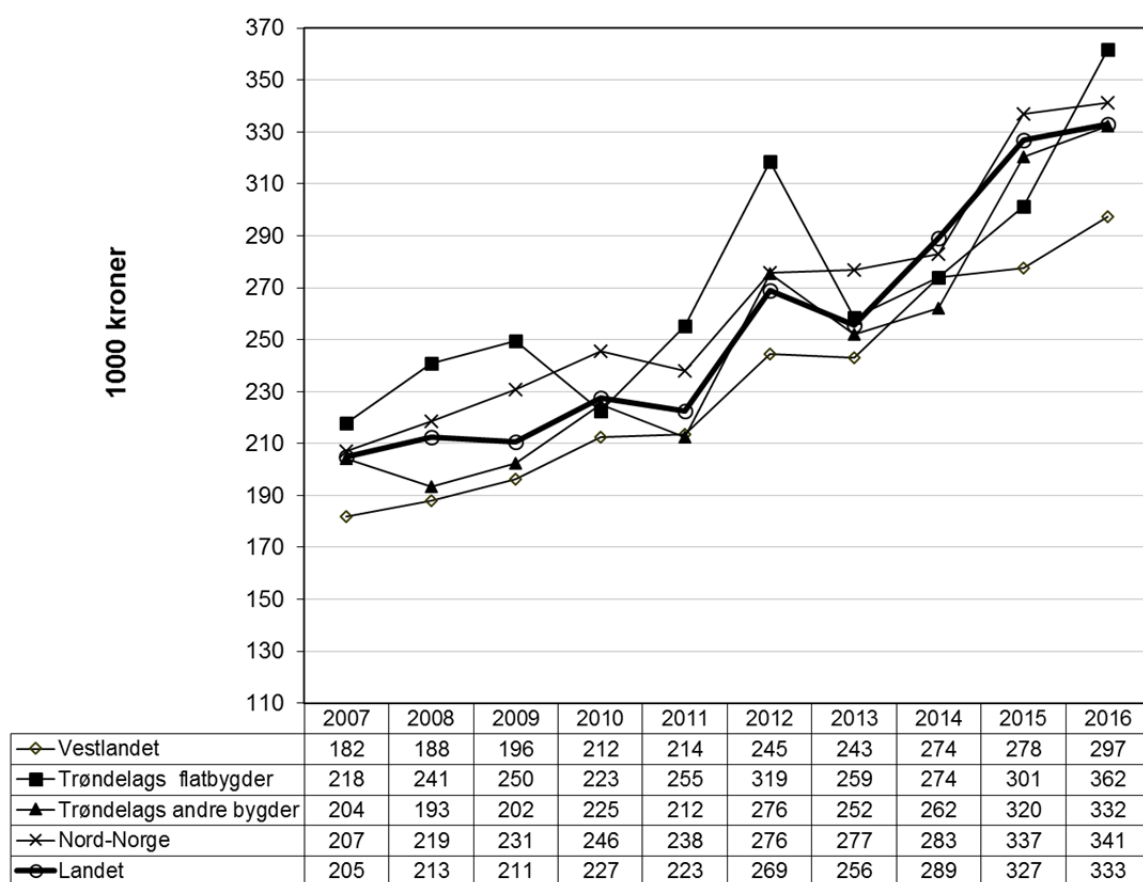

Figur 7.1a Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i det østlige og sørlige Norge.
Nominelle 1 000-kroner

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

Figur 7.1b viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i det vestlig, midtre og nordlige Norge. I likhet med Figur 7.1 har også denne med linje for hele landet. I disse landsdelene dominerer grovfôrbaserte produksjoner, og variasjonene mellom år er ikke så store. De aller fleste år har jordbruksbedrifter i Trøndelags flatbygder et resultat som ligger godt over landsgjennomsnittet, mens jordbruksbedrifter på Vestlandet hvert år har av de svakeste resultatene i undersøkelsen. Forklaringen på nedgang i 2013 og økning i ettertid er den samme som for Figur 7.1.

RESULTATKONTROLL FOR GJENNOMFØRING AV LANDBRUKSPOLITIKKEN
Budsjettnemnda for jordbruket, 2018

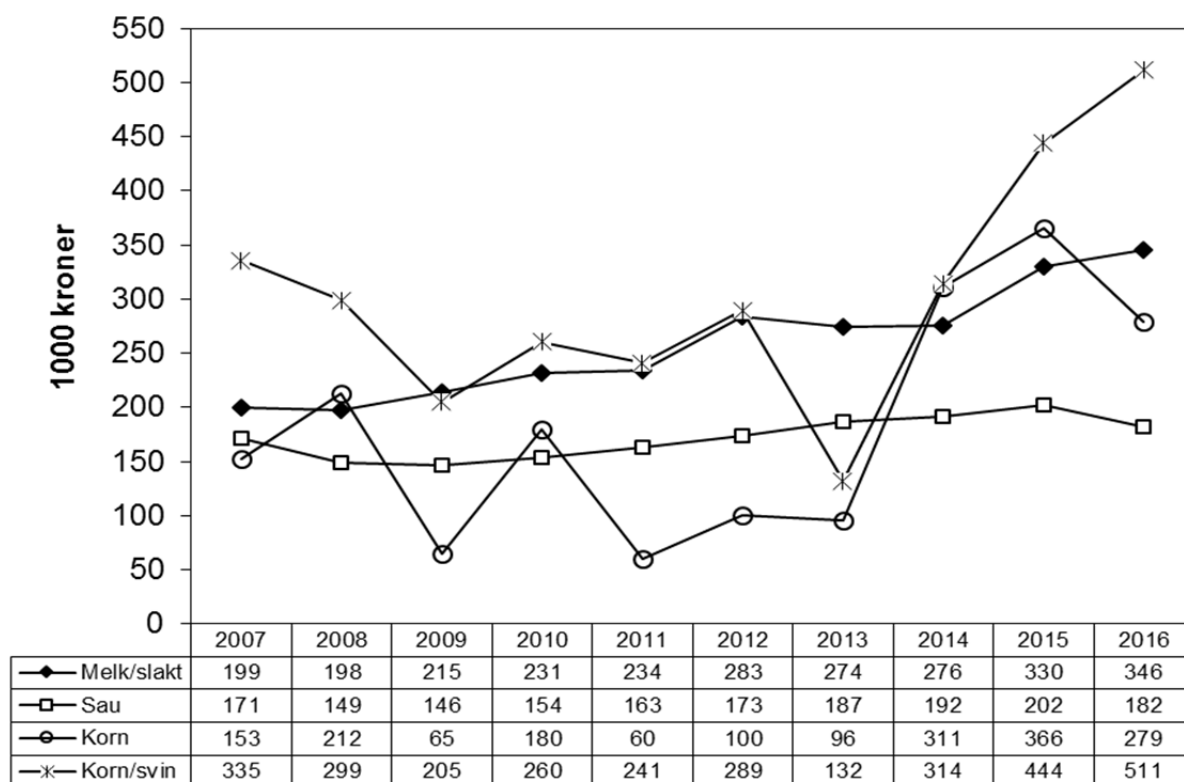

Figur 7.1b Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i Vest-Norge, Midt-Norge og Nord-Norge. Nominelle 1 000-kroner

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

7.2.2 Inntekt etter produksjon

Figur 7.2 viser utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital siste 10 år for en del utvalgte driftsformer i Driftsgranskingene. Driftsformer med korn varierer mye med de meteorologiske forholdene, mens grovfôrbaserte produksjoner har mye mindre variasjoner.

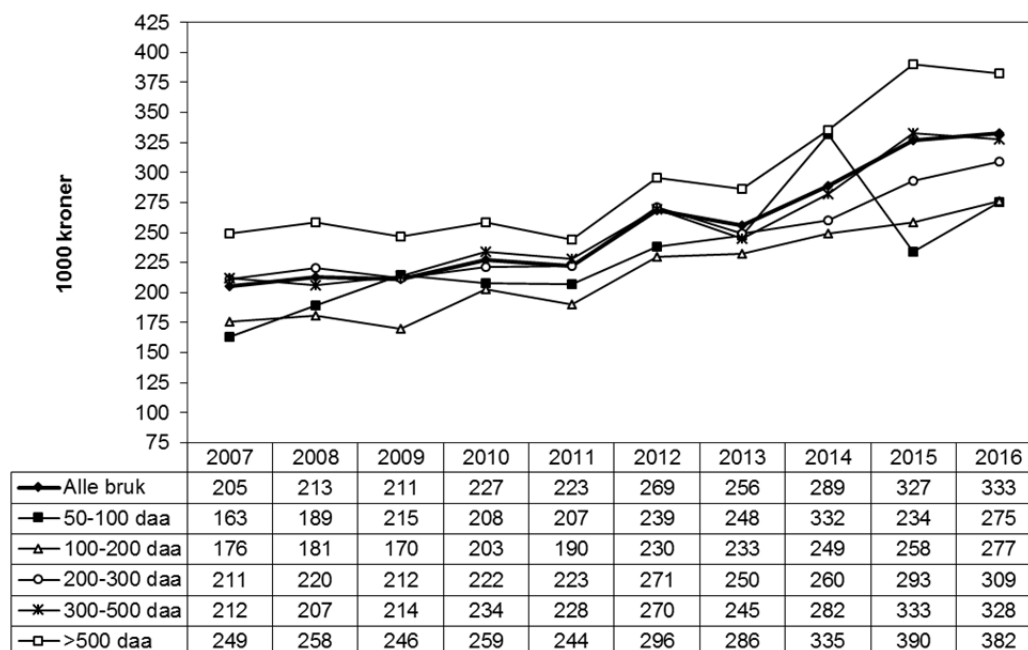
Figur 7.2 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for utvalgte produksjoner.
Nominelle 1 000 kroner

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

7.2.3 Inntekt etter bruksstørrelse

Figur 7.3 viser endringen fra år til år i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for forskjellige arealgrupper i Driftsgranskingene.

Gruppene over 300 dekar har større årlig variasjon enn de mindre brukene, noe som blant annet skyldes at store bruk i gjennomsnitt har stort kornareal. Årsvariasjonen på inntektskurven for gruppene over 300 dekar har ganske godt samsvar med årsvariasjonen i kornavlingene. Gruppen med 50-100 dekar hadde en markant nedgang i resultat i 2015. I denne gruppen er det en stor andel gårdsbruk med fruktproduksjon, og 2015 var et spesielt dårlig fruktår på Vestlandet. Det har tatt seg en del opp igjen i 2016.

Figur 7.3 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for arealgrupper. Nominelle 1 000 kroner

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

7.3 Alminnelig inntekt

Alminnelig inntekt omfatter alle skattepliktige inntekter, der de viktigste er lønn, pensjoner, overskudd fra næringsvirksomhet, renteinntekter og andre kapitalinntekter. Fra summen av inntekter trekkes alle fradrag, blant annet minstefradrag (kun i lønnsinntekt), fagforeningskontingent, premie til egen pensjonsforsikring, renteutgifter og jordbruksfradrag.

Tabell 7.2 til Tabell 7.8 viser utviklingen i alminnelig inntekt fordelt etter jordbruksareal, brukers alder, kornareal, antall melkekyr og antall sauer. Tabell 7.2 og Tabell 7.3 har samme innhold, men den ene viser tall kun for bruker og den andre tall for bruker med eventuell ektefelle/samboer. Det samme gjelder Tabell 7.4 og Tabell 7.5. Tabell 7.6 til Tabell 7.8 (som viser alminnelig inntekt inndelt etter kornareal, antall melkekyr og antall sauer) viser totaltall for bruker og eventuell ektefelle/samboer.

Det var 73 prosent av brukerne som hadde ektefelle/samboer i 1995, og fra 2008 til 2016 har andelen vært ca. 77 prosent, og fra 2017 er andelen ca 76 prosent. Det blir derfor inntektene for ektefellene/ samboerne til denne andelen som regnes med i statistikken sammen med inntektene til det totale antall brukere. Det er ikke tatt hensyn til hvorfra ektefellene henter sin inntekt. Fylkesvis fordeling av alminnelig inntekt vises på <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>.

Legg merke til at det kan være flere produksjoner på samme jordbruksbedrift i grupperingene i tabellene. Brukene i den største arealgruppa har hele tiden hatt størst alminnelig inntekt.

Fra 2015 til 2016 har alminnelig inntekt økt med henholdsvis ca. 2 prosent både for bruker og for bruker og ektefelle/samboer.

Tabell 7.2 Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter jordbruksareal. 1 000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2015	2016
0– 99	136,7	155,0	195,2	292,4	396,6	399,6
100–199	166,1	176,8	208,8	282,1	372,4	383,4
200–299	190,1	205,4	222,0	277,7	375,3	395,3
300–499	209,0	249,3	259,4	300,1	387,4	397,7
> 500	274,9	348,1	473,2	372,3	559,4	538,7
Alle	154,2	174,3	214,5	293,2	399,3	407,4

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2016. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.3 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter jordbruksareal. 1 000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2015	2016
0– 99	195,8	222,4	291,9	473,1	633,4	646,1
100–199	240,8	259,2	314,0	462,2	607,6	625,3
200–299	281,8	303,5	337,7	464,3	620,8	649,6
300–499	303,1	357,9	396,4	502,8	645,3	660,2
>500	385,8	488,7	628,6	604,4	877,6	856,1
Alle	222,6	252,6	321,0	481,5	647,7	663,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2016. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.4 viser alminnelig inntekt etter brukers alder. For både bruker og bruker med ektefelle/samboer har hovedtendensen vært at de over 70 år har lavest alminnelig inntekt.

Tabell 7.4 Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter brukers alder¹⁾. 1 000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2010	2015	2016
< 39	144,1	164,9	190,6	260,7	314,1	321,8
40–49	171,6	195,1	235,6	317,5	413,9	428,6
50–59	164,6	187,8	234,1	311,4	422,7	440,0
60–65	153,6	159,8	203,9	278,2	447,5	432,3
66–69	130,7	130,9	164,7	254,2	411,7	432,5
> 70	101,2	112,7	147,0	218,8	328,8	320,0

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2016. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.5 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter brukers alder¹⁾. 1 000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2010	2015	2016
< 39	195,4	220,0	272,2	416,0	501,3	521,5
40–49	263,7	294,8	359,5	521,7	692,2	718,5
50–59	243,1	284,5	357,8	520,5	696,6	717,8
60–65	216,7	229,8	306,9	461,4	706,8	697,5
66–69	176,1	181,3	246,8	414,1	633,0	663,1
> 70	127,3	145,4	189,5	328,4	490,7	491,4

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2016. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.6 alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer i forhold til kornareal. Også her ser vi at trenden er økt alminnelig inntekt med økt areal. De to største størrelsesgruppene hadde en nedgang i alminnelig inntekt fra 2015 til 2016.

Tabell 7.6 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter kornareal¹⁾. 1 000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2015	2016
1–99	219,3	255,1	338,1	516,3	665,2	693,6
100–199	239,5	297,5	379,6	548,2	712,0	754,4
200–299	282,5	337,5	453,9	564,9	775,1	821,5
300–499	312,4	402,4	485,6	618,1	885,5	827,1
> 500	407,4	574,9	561,4	707,6	1 117,2	1 080,4

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2016. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.7 viser hvordan alminnelig inntekt varierer med antall melkekyr. I hele perioden øker alminnelig inntekt for bruker og ektefelle/samboer med antall kyr.

Tabell 7.7 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1 000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2010	2015	2016
1–9	218,7	228,8	279,2	349,1	464,4	465,4
10–19	271,3	275,6	307,4	402,4	519,3	531,5
20–39	330,4	350,3	366,2	465,1	606,2	621,7
>40	380,7	399,3	424,0	569,4	617,8	666,5

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2016. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.8 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer på bruk med sau, gruppert etter besetningsstørrelse. I alle år har brukene med mer enn 200 sauer hatt høyest alminnelig inntekt. På sauebrukene ser vi ikke en så klar tendens til at økende besetningsstørrelse gir økende alminnelig inntekt.

Tabell 7.8 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall sauer per 1. juni¹⁾. 1 000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2010	2015	2016
1– 49	200,9	217,1	283,7	449,0	595,2	602,1
50– 99	224,2	231,9	291,1	442,0	574,1	590,1
100–199	212,7	231,6	288,9	438,7	584,4	587,6
>200	237,5	241,2	342,5	504,0	719,2	705,3

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2016. Bøndernes inntekt og formue

I Tabell 7.9 har vi delt den alminnelige inntekten i intervaller. Tabellen viser hvor stor andel av henholdsvis bruker og bruker pluss eventuell ektefelle/samboer som ut fra skatteligningen 2016 havnet i de ulike intervallene. Brukere som har alminnelig inntekt over kr 300 000 utgjør 53,9 prosent i 2016, mot 52,5 prosent i 2015.

Tabell 7.9 Andel brukere og brukere pluss evt. ektefelle/samboer fordelt etter alminnelig inntekt. Prosent, 2016

Alminnelig inntekt i 1 000 kroner	Uten eller negativ	1– 100	100– 200	200– 300	300– 400	400– 500	500– 750	Over 750
Kun bruker	5,4	8,8	14,8	17,1	16,9	12,4	14,9	9,7
Bruker og evt. ektefelle/samboer	2,8	3,5	6,1	8,6	10,8	11,5	26,1	30,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2016. Bøndernes inntekt og formue. Levekår

7.4 Levekår

7.4.1 Næringsinntekt og jordbruksfradrag

I Prop.1S (2015–2016) sies det at «Regjeringa vil styrkje bruk som har ressursgrunnlag til å vere heiltidsbruk.»

Tabell 7.10 viser den relative betydningen av inntekt fra jordbruket. Grunnlaget er selvangivelsesdata og post 2.7.1 i selvangivelsen: Næringsinntekter ifølge næringsoppgave i jordbruk, gartneri mv. Den sammenlignes med bruttoinntekten for bruker

og ektefelle/samboer. Bruttoinntekt er lønnsinntekter, næringsinntekter, pensjoner og kapitalinntekter. Tabell 7.10 til Tabell 7.14 inkluderer også jordbruksbedrifter under 5 dekar.

Av bruk med selvangivelsesdata var 28,2 prosent uten positiv næringsinntekt fra jordbruket i selvangivelsen i 2016. Totalt for landet henter 19,3 prosent av alle brukere over halvparten av bruttoinntekta fra næringsinntekt i jordbruket. I 1999 var tilsvarende andel 35 prosent.

Tabell 7.10 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/-samboer. Prosentandel fylkesvis 2016, og landstall 2015, 2010 og 1999

	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	<10	10–49	50–89	>90	>50
Østfold	2 106	26,6	24,7	33,6	12,1	3,0	15,1
Akershus/Oslo	2 012	27,3	26,8	33,3	10,5	2,1	12,6
Hedmark	3 090	25,5	19,2	34,8	16,0	4,5	20,5
Oppland	4 262	26,2	20,0	32,1	16,0	5,8	21,8
Buskerud	2 083	30,3	24,4	32,6	10,9	1,7	12,6
Vestfold	1 342	29,3	23,5	31,1	13,3	2,9	16,2
Telemark	1 348	38,9	27,5	24,7	7,3	1,6	8,9
Aust-Agder	657	35,8	21,2	30,0	10,4	2,7	13,1
Vest-Agder	1 023	41,7	18,7	25,3	11,5	2,7	14,2
Rogaland	3 963	20,5	19,3	34,9	18,6	6,8	25,4
Hordaland	2 958	39,1	25,5	24,6	8,0	2,8	10,8
Sogn og Fjordane	2 795	27,5	19,9	35,5	12,7	4,4	17,1
Møre og Romsdal	2 475	32,2	17,9	29,6	15,2	5,2	20,4
Sør-Trøndelag	2 693	30,0	16,4	31,2	17,1	5,4	22,5
Nord-Trøndelag	2 895	21,8	19,6	32,6	20,1	5,9	26
Nordland	2 003	23,3	15,4	32,5	20,3	8,4	28,7
Troms	875	23,1	17,0	35,1	16,9	7,9	24,8
Finnmark	288	37,8	16,0	22,6	13,9	9,7	23,6
<i>Hele landet, 2016</i>	<i>38 868</i>	<i>28,2</i>	<i>20,7</i>	<i>31,8</i>	<i>14,6</i>	<i>4,7</i>	<i>19,3</i>
<i>Hele landet, 2015</i>	<i>39 600</i>	<i>27,8</i>	<i>20,3</i>	<i>32,3</i>	<i>15,2</i>	<i>4,4</i>	<i>19,6</i>
<i>Hele landet, 2010</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>20,8</i>	<i>33,1</i>	<i>17,2</i>	<i>5,1</i>	<i>22,3</i>
<i>Hele landet, 1999</i>	<i>69 910</i>	<i>26,4</i>	<i>14,2</i>	<i>24,3</i>	<i>20,9</i>	<i>14,1</i>	<i>35,0</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2016

Tabell 7.11 viser tilsvarende fordeling ut i fra jordbruksareal i drift. I størrelsesgruppen fra 5 til 49 dekar er 57,4 prosent av brukerne uten næringsinntekt, og bare 3,5 prosent av brukerne henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket. Med unntak av den minste gruppen øker andelen brukere som henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket, med økende bruksstørrelse.

På landsbasis er det 4,7 prosent av brukene som henter mer enn 90 prosent av inntekta fra jordbruket i 2016, og det er en nedgang fra 14 prosent i 1999.

Tabell 7.11 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel for ulike arealgrupper. 2016

Arealgruppe, dekar	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	<10	10–49	50–89	>90	>50
< 5	982	27,8	16,6	31,5	18,9	5,2	24,1
5–49	3 893	57,4	25,0	14,1	2,4	1,1	3,5
50–99	6 884	48,9	28,6	18,2	3,2	1,2	4,4
100–199	10 688	29,9	26,9	31,6	8,6	2,9	11,5
200–299	6 713	15,7	18,0	41,9	18,2	6,2	24,4
300–499	5 997	10,0	10,6	42,7	27,9	8,8	36,7
>500	3 711	6,6	6,3	40,3	36,4	10,3	46,7
<i>Alle</i>	<i>38 868</i>	<i>28,2</i>	<i>20,7</i>	<i>31,8</i>	<i>14,6</i>	<i>4,7</i>	<i>19,3</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2016

Tabell 7.12 viser en tilsvarende fordeling etter alder på bruker. Med unntak av de over 70 år, hvor bare 3,7 prosent henter mer enn 50 prosent av inntekten fra jordbruket, er det ikke store forskjeller mellom aldersgruppene. Vedlikehold og avskrivninger vil påvirke næringsinntekten. Det er derfor ikke urimelig at de yngste i etableringsfasen og de eldste der en del har trappet ned drifta, vil ha flere brukere uten positiv næringsinntekt.

Tabell 7.12 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel for ulike aldersgrupper. 2016

Alders-gruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	0–10	10–49	50–90	>90	>50
< 30	1 304	38,6	13,1	26,7	14,5	7,1	21,6
30–39	5 258	31,2	19,1	29,7	14,5	5,6	20,1
40–49	10 011	26,5	20,5	31,5	16,1	5,3	21,4
50–59	11 732	25,7	20,7	31,5	16,7	5,4	22,1
60–69	7 939	27,6	22,1	33,7	13,4	3,3	16,7
> 70	2 624	37,0	24,6	34,8	3,5	0,2	3,7
<i>Alle</i>	<i>38 868</i>	<i>28,2</i>	<i>20,7</i>	<i>31,8</i>	<i>14,6</i>	<i>4,7</i>	<i>19,3</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2016

St.meld. nr. 19 (1999–2000) gikk inn for å «bruke skatt i inntektspolitikken i jordbruket, innføre fradrag i positiv næringsinntekt i jordbruket som kompensasjon for reduserte målpriser.» Det generelle fradraget er på 63 500 kr. Det gis ytterligere fradrag på 38 prosent beregnet av den delen av næringsinntekt i jord- og hagebruk som ligger mellom 63 500 og 334 290 kr, slik at maksimalt fradrag i 2016 blir 166 400 kr. Maksimalt jordbruksfradrag kan gi opp til 46 592 kr i spart skatt.

Fradraget gjelder for beregning av alminnelig inntekt og har ingen virkning på personinntekten.

Tabell 7.13 viser omfanget av brukere som vil kunne benytte fradraget. Grunnlaget for fradraget vil i tillegg til det som føres i næringsoppgaven, også inkludere sykepenger fra jordbruket. Det blir et tillegg til næringsinntekten i tabellen, men forskjellen blir liten.

Av tabellen går det fram at 25,6 prosent av jordbruksbedriftene hadde inntekt på mer enn 334 290 kr fra jordbruket i næringsoppgaven i 2016, og dermed lå an til å utnytte jordbruksfradraget maksimalt etter reglene for 2016.

Tabell 7.13 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/samboer inndelt etter næringsinntekt per bedrift, fylkesvis, 2016

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1 – 63 500	63 501– 199 999	200 000 – 334 289	334 290 og mer
Østfold	2 106	26,6	16,2	22,8	9,9	24,5
Akershus/Oslo	2 012	27,3	16,7	23,8	9,8	22,3
Hedmark	3 090	25,5	14,8	19,0	11,5	29,2
Oppland	4 262	26,2	14,7	21,7	11,1	26,3
Buskerud	2 083	30,3	17,4	22,8	10,3	19,2
Vestfold	1 342	29,3	16,1	20,7	8,7	25,2
Telemark	1 348	38,9	22,5	19,4	8,0	11,3
Aust-Agder	657	35,8	18,1	19,0	10,4	16,7
Vest-Agder	1 023	41,7	16,2	14,4	9,6	18,1
Rogaland	3 963	20,5	14,0	20,1	10,2	35,2
Hordaland	2 958	39,1	20,5	18,0	9,2	13,2
Sogn og Fjordane	2 795	27,5	17,1	22,0	12,7	20,6
Møre og Romsdal	2 475	32,2	15,4	17,7	9,7	25,1
Sør-Trøndelag	2 693	30,0	11,8	18,1	10,4	29,7
Nord-Trøndelag	2 895	21,8	14,0	19,8	10,1	34,4
Nordland	2 003	23,3	13,6	18,5	10,7	33,8
Troms	875	23,1	14,7	20,2	12,5	29,5
Finnmark	288	37,8	15,3	12,8	6,9	27,1
<i>Hele landet</i>		28,2	15,7	20,0	10,4	25,6
Antall	38 868	10 975	6 119	7 780	4 031	9 963

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2016

Tabell 7.14 viser tilsvarende etter størrelsesgrupper. Vi ser at andelen som vil kunne utnytte maksimalt fradrag (dvs. at de har inntekt på minimum 334 290 kr) øker med økende bruksstørrelse over 50 dekar.

Tabell 7.14 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og arealgruppe. 2016

Arealgruppe, dekar	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1– 63 500	63 501– 199 999	200 000– 334 289	334 290 og over
< 5	982	27,8	13,5	13,6	11,3	33,7
5– 49	3 893	57,4	23,2	11,4	3,6	4,4
50– 99	6 884	48,9	25,3	16,9	4,4	4,6
100–199	10 688	29,9	20,5	26,3	10,0	13,3
200–299	6 713	15,7	10,9	26,3	15,2	31,9
300–499	5 997	10,0	5,5	18,1	15,7	50,8
> 500	3 711	6,6	2,6	10,4	12,0	68,4
<i>Alle</i>	38 868	28,2	15,7	20,0	10,4	25,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2016

7.4.2 Helse og arbeidsmiljø

Arbeidstilsynet har registrert tre dødsulykker i landbruket i 2017. Dette er vesentlig færre enn i perioden 2013-2015, da det var et snitt på åtte arbeidsskadedødsfall per år.

Fra 2014 er den tidligere Landbrukets HMS-tjeneste (LHMS) blitt en del av Norsk Landbruksrådgivning (NLR). De oppgir medlemstallet per 31.12.2016 til totalt 9 669 medlemmer, herav 7 046 hovedmedlemmer (foretak) og 2 623 tilleggsmedlemmer. Sammenlignet med tilsvarende tall for utgangen av 2014 er det en nedgang på 273 hovedmedlemmer, 84 færre tilleggsmedlemmer, totalt 357 færre medlemmer. Det er tidligere opplyst at det alltid er en del bevegelse i medlemstallet rundt nyttår. Medlemstallet må også vurderes ut i fra nedgangen i antall landbruksforetak, og at det ikke er krav om bedriftshelsetjeneste i landbruket.

Ved siden av å få bistand til kartlegging av arbeidsmiljø og hjelp med arbeidsmiljøspørsmål på gården, blir medlemmene i LHMS / NLR-HMS innkalt til en helseundersøkelse ca. hvert tredje år. I forbindelse med helseundersøkelsen har medlemmene svart på et spørreskjema om miljø og helse. Svarene har Arbeidsmedisinsk avdeling ved St. Olavs Hospital i Trondheim brukt som grunnlag for årlige rapporter «Arbeidsmiljø og helse hos bønder» fram til og med 2014.

Norsk Landbruksrådgivning har gjennomført betydelig og krevende endringer i organisasjonen de siste par årene. Med bakgrunn i dette er det ikke foretatt spørreundersøkelser, og dermed heller ikke laget rapporter etter 2014. Resten av dette

kapitlet er basert på «Arbeidsmiljø og helse hos bønder i 2014» og er det samme som sto i Resultatkontrollen 2016.

I 2014 møtte 2 644 medlemmer fram til helseundersøkelse hos en bedriftshelsetjeneste tilsluttet NLR-HMS, og som i den sammenheng svarte på spørsmål i spørreskjemaet om miljø og helse. Antall som har svart på det enkelte spørsmål varierer noe.

Gårdbrukerne har vurdert standard på driftsbygninger, maskinpark og orden og renhold med henholdsvis 94,5, 98,4 og 98,3 prosent som god eller middels god. Blant deltakerne i helseundersøkelsen i 2014 som hadde opplysning om region og medlemstype var 1 988 gårdbrukere og 169 avløserne. 79 prosent av de som svarte på spørsmålet «Hvordan er helsa di for tida?» vurderte egen helse som god eller svært god. Dette er 2 prosentpoeng mer enn året før. Men samtidig er det til sammen søkt behandling for muskel og skjelettplager 914 ganger som hadde sammenheng med arbeid i landbruket.

Videre oppgis 645 tilfeller av hudplager og/eller luftsvegsplager som hadde sammenheng med arbeid i landbruket. Rapporten sier at det er litt bemerkelsesverdig at mer enn hver fjerde gårdbruker har hørselsskade grad II eller III. Det er fortsatt nødvendig med fokus på systematisk forebygging av hørselsskader. 2 517 medlemmer hadde fått foretatt lungefunksjonsundersøkelse. Den viser at gårdbrukerne har dårligere lungefunksjon enn normaltallene.

6 prosent av gårdbrukerne og 9 prosent av avløserne oppgir at de i løpet av det siste året har hatt en skade som har medført problemer med å utføre arbeidet. 73 prosent av gårdbrukerne og 66 prosent av avløserne har vært sykemeldt det siste året. Ca. 47 prosent av dette sykefraværet hadde sammenheng med arbeid i landbruket. Alle gårdbrukerne rapporterte at de i løpet av det siste året hadde gjort arbeidsmiljøforberedende tiltak på gården.

Tabell 7.15 viser resultatene om hvordan bøndene opplever hverdagen.

Tabell 7.15 Utsagn om egen arbeidssituasjon. Helt eller delvis enig i følgende utsagn. Prosent

Påstand	2006	2008	2010	2012	2013	2014
Jeg har et variert og interessant arbeid	98	99	98	99	99	99
Å være min egen herre betyr mye for meg	94	94	94	94	95	95
Arbeidet gir meg liten eller ingen utfordring/ utvikling	17	16	16	13	14	15
Skriftlig dokumentasjon er nødvendig for å forbedre og kvalitetssikre drifta	81	76	79	79	79	80
Papir og formaliteter dreper arbeidslysten	66	65	66	69	68	66
Jeg savner ferie og fritid	61	63	61	59	59	54
Jeg har god tilgang til avløsning for ferie og fritid	69	62	68	68	68	68
Dagens rammebetingelser gjør videre drift av gården umulig	28	29	32	30	29	26
Jeg ser positivt på muligheter for utvikling og videre drift av gården	81	84	86	87	86	87
Arbeidet som bonde gjør meg ensom	48	43	45	40	41	39
Det betyr mer at noen overtar, ikke hvem	70	68	70	68	70	71
Jeg er i tvil om noen av i familien vil drive gården videre	50	44	50	50	48	47

Kilde: Norsk Landbruksrådgivning

For de fleste av forholdene i tabellen over er det små forskjeller fra 2006 til 2014. Størst endring er det på påstanden «Arbeidet som bonde gjør meg ensom.» Her er det en nedgang på 9 prosentpoeng fra 2006. Også påstandene «Jeg savner ferie og fritid» og «Jeg ser positivt på muligheter for utvikling og videre drift av gården» har positiv utvikling med henholdsvis 7 og 6 prosentpoeng fra 2006 til 2014. Svakheten med denne undersøkelsen er at det er usikkert hvor representativ den er for norske bønder, i og med at utvalget er trukket fra medlemmene i NLR-HMS.

7.4.3 Velferd og avløsning

Undersøkelsen fra Landbrukshelsen viste at mange savnet ferie og fritid. Avløsertilskudd skal sikre husdyr-, plante- og honningprodusenter avløsning ved sykdom, svangerskap, fødsel med videre²². Husdyrprodusenter kan gis tilskudd hele året, mens plante- og honningprodusenter kan få tilskudd for perioden 15. april til 1. oktober etter nærmere regler. Det kan også gis tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Formålet er å hjelpe husdyrbrukere til ferie, ordnet fritid og avlastning i onnetider ved å bidra til finansiering av leid arbeid.

Landbruksvikarordningen skal avløse bøndene ved sykdom og kritesituasjoner. I 2016 var det 11 kommuner som var uten landbruksvikar, men de fleste av disse har ingen eller svært få foretak med husdyrproduksjon. Det er derfor mindre behov for

²² Landbruks- og matdepartementet (LMD) fastsatte 19. desember 2014 ny «forskrift om tilskot til avløsning ved sjukdom og fødsel mv.». Forskriften trådte i kraft 1. januar 2015

landbruksvikar i disse kommunene. Landbruksdirektoratet har i 2016 fordelt 240 årsverk til landbruksvikarstillinger på fylkene, og videre har fylkene fordelt disse videre på de ulike avløserlagene. Landbruksdirektoratet betaler ut 270 200 kr i tilskudd per årsverk. Tabell 7.16 viser utbredelse og omfang av landbruksvikarordningen.

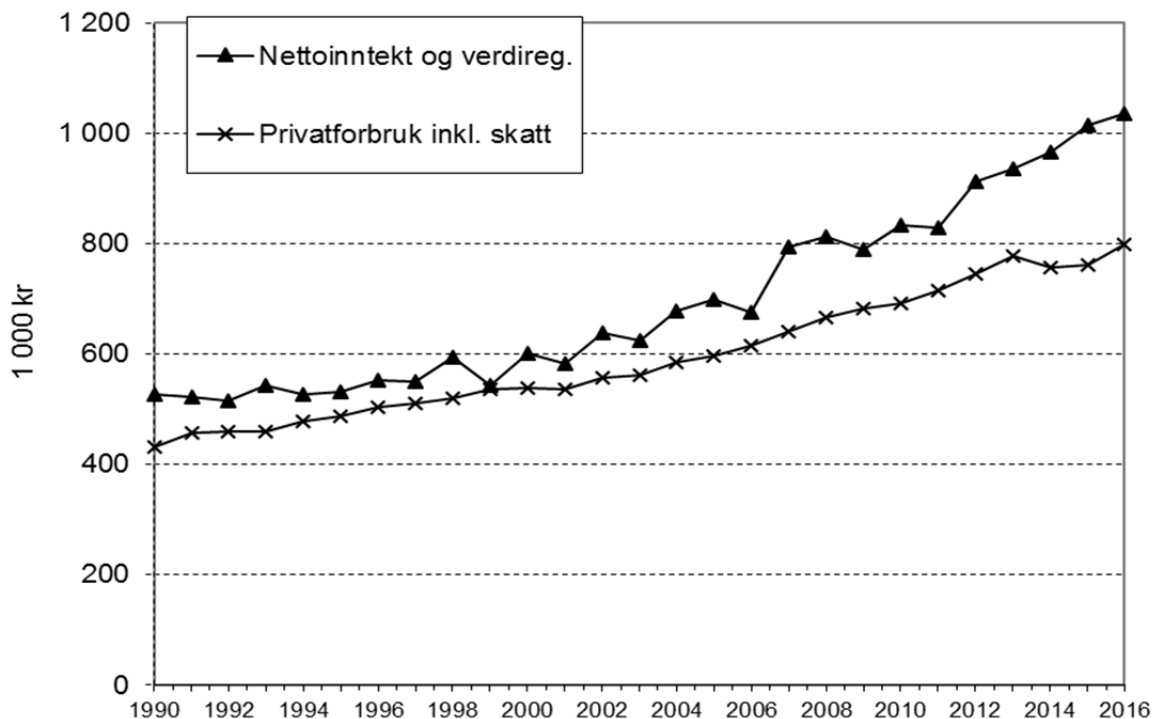
Tabell 7.16 Landbruksvikarordningen, omfang og finansiering

	1999	2009	2010	2015	2016
Antall med i ordningen:					
Kommuner	284	398	400	411	417
Jordbruksbedrifter	5 655	2 494	2 663	2 438	2 276
Finansiering mill. kr:					
Stat	18	60	60	61	65
Kommuner	36	0	0	0	0
Brukere:	41				
Betaling for sykdomsavløsning	17		47	39	39
Betaling for annen avløsning	8		18	25	28
Finansiering i alt	97	112	115	125	132

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Landbruksdirektoratet

7.5 Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk

Figur 7.4 nedenfor viser endring i jordbruksfamiliens samlede inntekt og privatforbruk etter år 1990. Tallene er hentet fra Driftsgranskingene og er representative bare for hushold «der en vesentlig del av de samlede inntektene til familien kommer fra jordbruket». Driftsgranskingene har ikke tall for hele husholdet, men for «familien», det vil si bruker og eventuell partner og deres barn under 17 år. Som Figur 7.4 viser har privatforbruket hele tiden vært lavere enn inntektene. Fra 2013 til 2015 gikk privatforbruket noe ned, men er nå på vei opp igjen. Høye inntekter i gode avlingsår vil ofte bli brukt til å styrke egenkapitalen. Utskifting av bruk i driftsgranskingene vil bidra til variasjon i slike serier. (Utskiftningene er på ca. 10 % per år.)

Figur 7.4 Utvikling i nettoinntekt og privatforbruk i gjennomsnitt for brukerfamilien. 2016-kroner. 1 000 kr

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

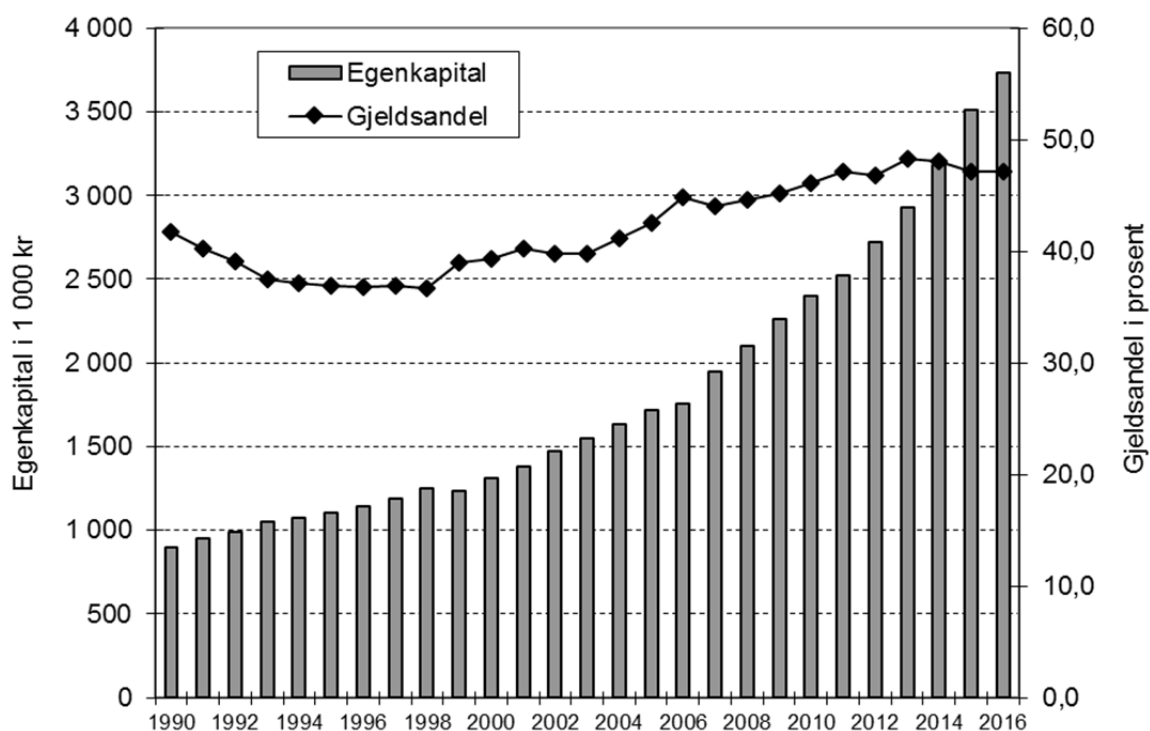
«Nettoinntekt og verdiregulering» er nettoinntekt og skattefrie inntekter, dvs. driftsoverskudd fra jordbruk, skogbruk og eventuelle andre næringer, lønnsinntekter, aksjeutbytte, sykepenges, pensjoner, renter og en innsatt verdi for familiens arbeid på nyanlegg. Fra dette trekkes gjeldsrenter og kårytelser. Skattefrie inntekter kan være barnetrygd og andre skattefrie trygdeytelser, mottatt arv eller gave, pengegevinster, visse former for forsikringsutbetalinger og noen erstatninger.

«Privatforbruket inklusiv skatt» er vanlig forbruk, avskrivninger på private eiendeler (inkludert bolig) og skatt betalt i året (forskuddsskatt, forskuddstrekk og restskatt minus tilbakebetalt skatt).

Figur 7.5 viser utvikling i gjeldsandel og egenkapital i jordbruket etter 1990. Gjeldsandel er familiens totale gjeld, dvs. både langsiktig og kortsiktig gjeld, sett i forhold til totalkapitalen. Gjeldsandelen var 47 prosent både i 2015 og 2016. Totalkapitalen består av alle eiendeler, dvs. både bankinnskudd, verdipapirer og krav, i tillegg til eiendeler i både landbruk, evt. andre næringer og privat.

«Egenkapitalen» viser differansen mellom bokført verdi av familiens samlede eiendeler og familiens totale gjeld. I 2016 er 84 prosent av gjelda langsiktig.

Utviklingen etter 1990, viser at egenkapitalen på driftsgranskingsbrukene har økt, også i verdifaste kroner. Gjelda har økt noe mer enn totalkapitalen, noe som gjør at gjeldsandelen har økt i perioden, selv om det har vært en liten nedgang de siste årene. Lånt kapital og rentekostnader er også behandlet i kapittel 8.4 og utviklingen i en del innsatsfaktorer inklusive rentekostnader på lånt kapital og i produksjonsinntektene er vist i figur 8.5 i kapittel 8.6.

Figur 7.5 Utvikling i gjeldsgrad og egenkapital i 1 000 kr. 2016-kroner

Kilde: NIBIO. Driftsgranskningene

7.6 Lønnsutvikling etter næring

Tabell 7.17 viser prosentvis lønnsvekst fra året før og lønnsnivå for 2016 og 2017 for enkelte inntektsgrupper. Det er også vist lønnsøkning i de to siste femårsperiodene. Tallene er hentet fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene.

Statistisk sentralbyrå benytter norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene.

Tabell 7.17 Beregnet lønnsvekst i prosent for noen store forhandlingsområder de siste 10 år, og deres årslønn i kroner i 2016 og 2017

	2015- 2016	2016- 2017	2007- 2012	Gj.sn. per år 07-12 ⁶⁾	2012- 2017	Gj.sn. per år 12-17 ⁶⁾	Årslønn 2016	Årslønn 2017
Industriarbeidere	2,0	2,6	23,7	4,3	14,4	2,7	452 500	464 100
Sum industrien	1,9	2,4	25,4	4,6	14,8	2,8	582 000	589 000
Off. forvaltning ³⁾	2,4	2,5	25,4	4,6	15,8	3,0	516 500	530 500
Statsansatte ⁴⁾	2,4	2,3	26,3	4,8	15,2	2,9	561 400	574 500
Kommuneansatte ⁵⁾	2,5	2,5	25,7	4,7	16,1	3,0	489 500	501 800
Varehandel ¹⁾	2,5	3,1	17,8	3,3	17,5	3,3	494 500	510 000
Finanstjenester ²⁾	2,5	3,8	23,7	4,4	21,5	4,0	631 100	654 800
<i>Alle grupper³⁾</i>	<i>1,7</i>	<i>2,2</i>			<i>14,3</i>	<i>2,7</i>	<i>524 600</i>	<i>535 900</i>
<i>Kun heltidsansatte⁷⁾</i>							<i>554 900</i>	<i>567 300</i>

1) Lønnsveksttallene er for heltidsansatte.

2) Heltidsansatte i medlemsvirksomheter (arbeidsgivermedlemmer) i Finans Norge utenom ledere. Endringer i bonusutbetalinger påvirker lønnsveksten i enkelte år.

3) Totalt for statsansatte, kommuneansatte og ansatte i helseforetakene. Til og med 2016: prosentvis vekst vektet med årsverk. Fra 2017: Gjennomsnitt for året er beregnet på lønnsnivå og årsverk for samme år og året før.

4) Eksklusiv de statlig eide helseforetakene. Fra og med 2015 er datagrunnlaget basert på A-ordningen.

5) Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Tallene omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.

6) Geometrisk gjennomsnitt

Kilde: Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene (foreløpig utgave, 26.03.2018)

8 Bruken av innsatsfaktorer i jordbruket – kostnadsutviklingen

Gjennom landbrukspolitikken skal det legges til rette for at det potensiale landbruket har for en økt produktivitet og effektiv ressursbruk blir utnyttet.

Nedenfor er det gitt en oversikt over utviklingen i bruken av innsatsfaktorer i jordbruket. I tillegg er priser på jordleie og renter på lånt kapital tatt med. Innsatsfaktorene er inndelt i kategoriene varige og ikke-varige. Mhp. de varige innsatsfaktorene sier næringskomiteen i Innst. 385 S (2014–2015) at «... gode investeringsordninger er nødvendige for å få en mer konkurransedyktig og fremtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Investeringsordningene skal også bidra til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommene, med mål om økt sysselsetting. Gjennom investeringer og moderniseringer i driftsapparatet og bruk av ny teknologi oppnås økt effektivitet og produktivitet. Komiteen mener at dette er særlig viktig for rekrutteringen til landbruket.»

8.1 Ikke - varige innsatsfaktorer

8.1.1 Verdier og indekser

Tabell 8.1 og Tabell 8.2 viser kostnadene til to av de viktigste ikke-varige produksjonsmidlene, kraftfôr og mineralgjødning/kalk samt summen av de totale ikke-varige produksjonsmidlene.

Fra 2010 til 2017 har kraftfôrkostnaden økt med 27,3 prosent. Dette skyldes økt volum, økte norske kornpriser, økte importpriser og endret råvaresammensetning. Kostnadene til mineralgjødning og kalk har økt betydelig etter 2008 pga. prisoppgang på det internasjonale markedet. Summen av kostnader til ikke-varige produksjonsmidler har økt med 26 prosent fra 2010 til 2017.

Tabell 8.1 Bruken av noen ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, målt i løpende mill. kr

	1989	1999	2005	2010	2016	2017*
Kraftfôr	5 614	4 539	4 418	5 829	7 276	7 418
Mineralgjødning og kalk	1 232	1 142	1 124	1 143	1 877	1 584
Andre ikke-varige kostnader ¹⁾	5 670	6 059	8 143	9 466	11 418	11 726
Sum ikke-varige produksjonsmidler ¹⁾	12 516	11 740	13 685	16 438	20 571	20 728

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene: innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, energi og smøremidler, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

I Tabell 8.2 er utviklingen uttrykt i form av volum- og prisindekser. Prisindeksen for mineralgjødning og kalk viser den kraftigste økningen de siste årene. Prisen på kraftfôr er den eneste innsatsfaktoren som er direkte påvirket gjennom jordbruksavtalen.

Tabell 8.2 Bruken av ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, landet. Volum- og prisutvikling. 1985=100

	1985	1989	1999	2005	2010	2016	2017*
Kraftfôr							
Volumindeks	100	109,6	120,1	118,1	126,2	137,6	138,7
Prisindeks	100	114,8	84,7	83,8	103,5	118,5	119,8
Mineralgjødning og kalk							
Volumindeks	100	95,7	87,3	83,2	56,2	68,5	66,1
Prisindeks	100	110,1	111,8	115,5	173,8	234,4	204,9
Sum ikke-varige prod.midler ¹⁾							
Volumindeks	100	104,1	100,8	102,9	100,0	106,6	105,8
Prisindeks	100	117,7	113,5	129,3	160,5	186,8	189,2

* Foreløpige tall

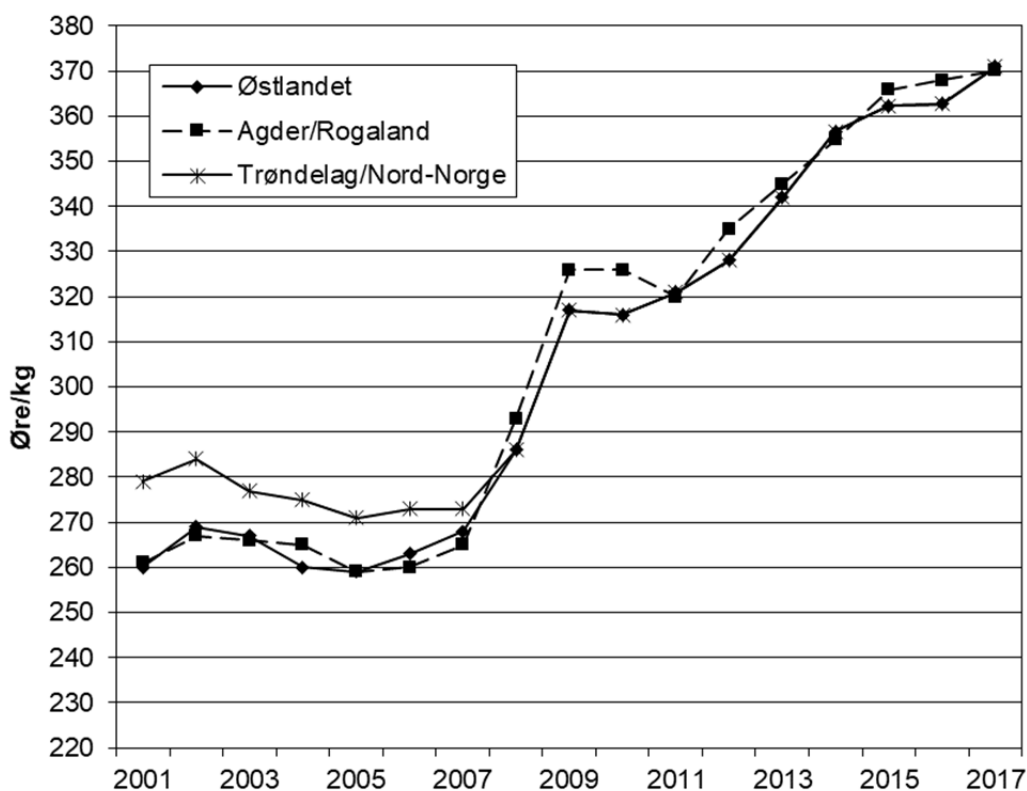
1) Summen av kostnadspostene mineralgjødning og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, energi og smøremidler, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

8.1.2 Kraftfôrpriser

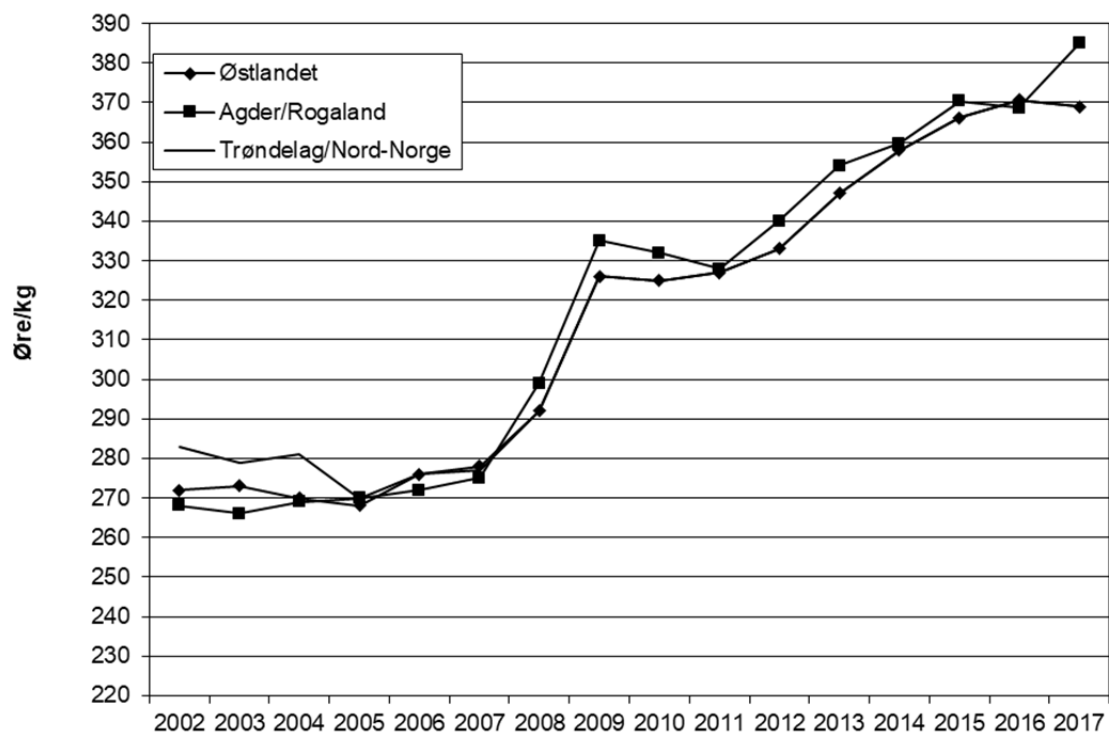
Figurene 8.1–8.3 viser utviklingen i de regionale kraftfôrprisene. Fra og med 2000 ble Felleskjøpet Østlandet og Vestlandet slått sammen, slik at grafen kalt «Østlandet» da representerer begge landsdelene. Fra 2008 er FK Trondheim slått sammen med FKØV til FK Agri. Derfor er det fra 2008 kun to regioner med ulik kraftfôrpris, Agder/Rogaland og resten av landet.

Figur 8.1 viser at prisene på kraftfôr til drøvtyggere i 2017 var 1 øre/kg høyere i Agder/Rogaland enn i resten av landet. For svinefôr (Figur 8.2) var prisene i Agder/Rogaland 16 øre/kg lavere enn i resten av landet. For fjørfefôr (Figur 8.3) var Agder/Rogaland 4 øre/kg lavere enn i resten av landet.

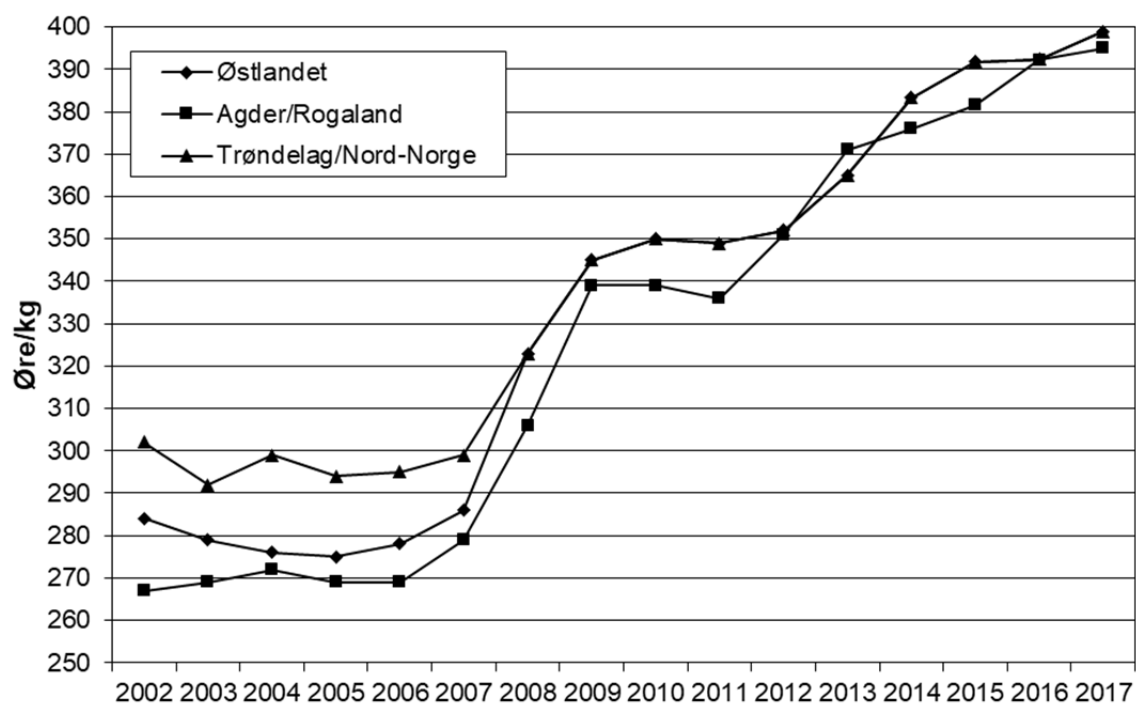
Figur 8.1 Utvikling i priser på drøvtyggerfôr i alt for ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 8.2 Utvikling i priser på svinefôr for ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 8.3 Utviklingen i priser for fjørfefôr i ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

8.2 Varige innsatsfaktorer

Tabell 8.3 viser de årlige utleggene (investeringene) som gjøres for å anskaffe, eller utbedre varige driftsmidler. Det er også med oversikt over kostnadene til leasing i jordbruket, dvs. leie av maskiner gjennom finansieringsselskaper.

I faste kroner var investeringene i maskiner og redskaper høyest i 1985.

Tabell 8.3 Totale investeringer i bygninger og maskiner/redskaper, traktorinvesteringer og leasingkostnad. Løpende og faste priser, mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2016	2017*
Bygninger:						
Løpende priser	1 474	2 309	1 758	4 536	4 667	5 352
Faste 2016-priser	5 043	5 706	3 220	5 417	4 667	5 213
Maskiner/redskaper:						
Løpende priser	2 557	1 993	2 665	2 674	2 374	2 519
Faste 2016-priser	7 221	4 171	4 348	3 253	2 374	2 442
Herav traktorer (4 hjulstraktor):						
Antall traktorer	7 910	2 672	2 987	2 596	2 156	2 331
Løpende priser	1 052	495	904	1 081	1 310	1 504
Faste 2016-priser	2 495	848	1 398	1 349	1 310	1 422
Leasing av maskiner¹⁾:						
Løpende priser			90	982	1 560	1 762
Faste 2016-priser			127	1 105	1 560	1 730

* Foreløpige tall

¹⁾ Normalisert regnskap

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Tabell 8.4 gir et inntrykk av investeringsfrekvensen per produksjon etter bygningsinvesteringer.

Tabell 8.4 Jordbruksbedrifter med bygningsinvesteringer etter produksjon

	2008		2011		2014		2016	
	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr
Alle driftsformer	14	496	15	555	13	601	13	577
Korn og oljevekster	9	264	10	301	7	360	12	244
Storfe – melkeprod.	16	438	20	659	18	681	23	944
Storfe - kjøttprod.	13	330	14	452	14	658	18	604
Sau	10	191	10	300	11	299	18	253
Svin og fjørfe	33	1 010	31	1 025	21	972	23	935
Andre driftsformer	17	587	17	587	13	684	16	627

Kilde: SSB

Utviklingen i kostnadene ved det faste produksjonsutstyret i jordbruket er vist ved kapitalslit på bygninger, maskiner/redskaper og totalt kapitalslit (Tabell 8.5). Totalt kapitalslit omfatter i tillegg til bygninger, maskiner og redskaper også biler, grøfter og hydrotekniske anlegg.

Tabell 8.5 Kapitalslit, løpende priser. Mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2016	2017*
Bygninger	1 435	1 885	1 988	2 760	3 515	3 692
Maskiner og redskaper	2 205	2 711	2 806	2 738	2 736	2 748
Sum kapitalslit	3 971	5 002	5 203	5 906	6 644	6 835

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Volum- og prisindeksene for kapitalslit i Tabell 8.6 presenterer utviklingen sett fra en annen synsvinkel. For bygninger har volumindeksen økt etter en nedgang fra 80-tallet. Volumindeks for maskiner og redskaper har gått ned i hele perioden.

Prisindeksen som er felles for alt kapitalslit har hatt en kraftig øking fra 1985 og fram til 2017.

Tabell 8.6 Kapitalslit. Volum- og prisutvikling. 1985=100

	1985	1989	1999	2010	2016	2017*
Prisindeks	100	130,0	165,5	208,3	234,3	238,5
Volumindeks:						
Bygninger	100	101,0	83,7	92,4	104,6	107,9
Maskiner og redskaper	100	94,6	76,9	59,6	53,0	52,3
Sum kapitalslit	100	96,9	79,2	71,4	71,4	72,2

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Endringer i kapitalslitet vil følge endringer i investeringene og prisutviklingen. Det vil imidlertid være et etterslep, med en utjevning i kapitalslit i forhold til utviklingen i investeringer.

8.3 Priser på jordleie

Landbruksdirektoratet gir tall for jordleiepriser inndelt geografisk, etter jordbruksvekst og jordkvalitet (god og dårlig). Våren 2017 ble 332 kommuner spurt om jordleiepriser, og det kom svar fra 271 av dem.

Resultatene i år viser forskjellig utvikling i prisene til leie av jord for de ulike produksjonsformålene. For jordleie til gras- og kornproduksjon gikk prisene litt ned, mens for grønnsak- og potetproduksjon gikk prisene opp med 9 prosent. For gras- og kornproduksjon var det en merkbar prisøkning i 2016, så nedgangen dette året kan være en liten reaksjon på økningen året før. Jord til grønnsak- og potetproduksjon er ettertraktet på grunn av vekstskifte, og prisene fortsetter å øke. Selv om det for enkelte produksjonsformål er ganske små endringer på landsbasis, er det likevel svært store forskjeller i prisutviklingen mellom de ulike regionene. Prisene på god jord til grønnsakproduksjon ligger fortsatt høyest med nærmere 1 000 kroner per dekar, fulgt av jord til potetproduksjon. For jord til grasproduksjon er gjennomsnittsprisen for landet til sammenligning på 266 kroner per dekar. Geografisk ligger prisene på leie av jord fortsatt høyt i Rogaland, men flere andre steder er prisene også høye – spesielt på Østlandet.

Tabell 8.7 og Tabell 8.8 gjengir laveste og høyeste leiepris i tillegg til middelverdien i parentes. Tabellen gjengir kun betalt leie, gratisleie er ikke med. Innrapporteringene til Landbruksdirektoratet tyder på at en stadig større del av jordbruksarealene leies ut gratis, og flere steder er det i det hele tatt vanskelig å få noen til å drive jorden. Jordleie som kompenseres gjennom naturalytelser (f.eks. gjerdehold, snøbrøyting og ved) ser det ut til å være mindre av enn tidligere, men det er fortsatt en del av det i Trøndelag og nordover.

Tabell 8.7 Jordleiepriser på god jord 2017. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn	Grønnsaker/bær	Poteter	Kulturbeite
Østlandet	50–650 (307)	150–500 (367)	450–1 800 (1 153)	250–1200 (705)	0–200 (75)
Telemark/Agder	50–400 (225)	100–400 (250)	200–900 (522)	200–1200 (590)	0–75 (30)
Rogaland	220–600 (437)	475–700 (583)	975–1 050 (1 002)	600–800 (699)	50–300 (147)
Vestlandet	0–400 (180)	-	100–800 (401)	150–460 (363)	0–100 (34)
Trøndelag	70–350 (218)	150–450 (308)	200–1 100 (920)	400–1 000 (699)	0–160 (95)
Nord-Norge	0–200 (91)	-	100–1500 (341)	0–900 (221)	0–150 (34)
Landet	0–650 (266)	100–700 (348)	100–1 800 (982)	0–1 200 (662)	0–300 (75)

Kilde: Landbruksdirektoratet

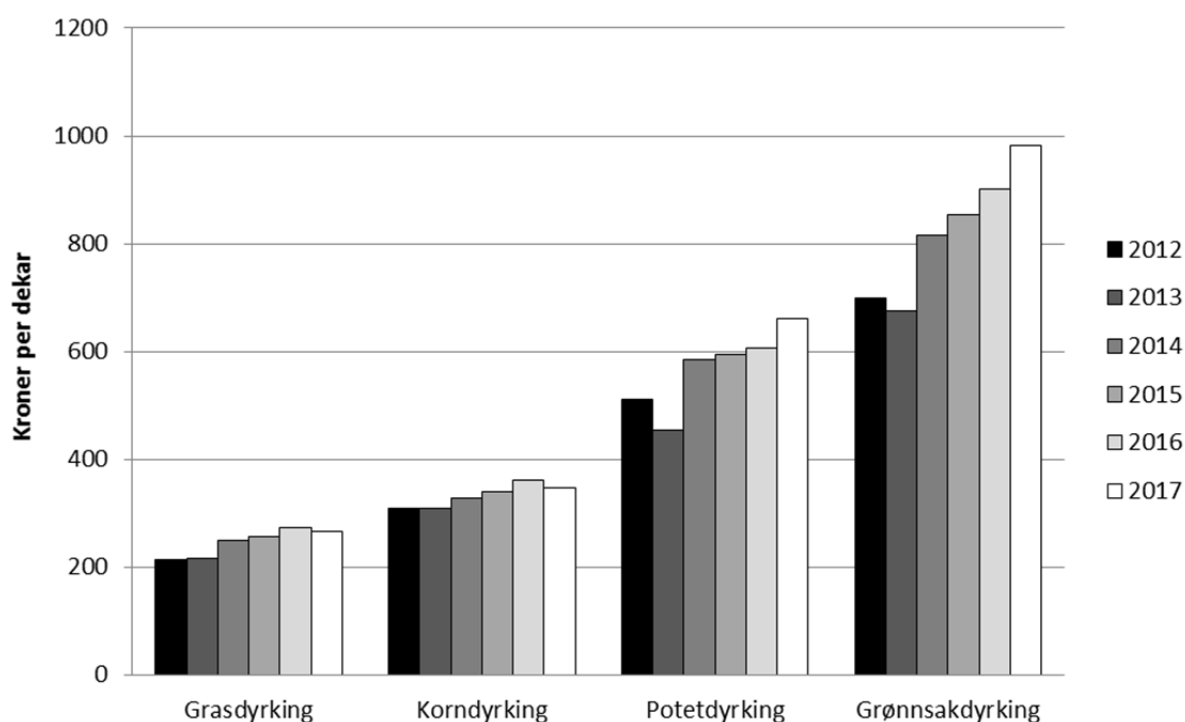
I mange kommuner blir det ikke betalt for dårlig jord (med unntak av Rogaland), så det blir ikke oppdaterte tall for alle produksjoner (Tabell 8.8).

Tabell 8.8 Jordleiepriser på dårlig jord 2016. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn
Østlandet	0–400 (140)	50–350 (210)
Telemark/Agder	0–200 (52)	0–200 (71)
Rogaland	100–350 (176)	350–350 (350)
Vestlandet	0–150 (41)	-
Trøndelag	0–250 (114)	50–300 (180)
Nord-Norge	0–141 (43)	-
Landet	0–400	0–350

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 8.4 viser utviklingen av jordleiepriser fra 2012 til 2017, basert på middelverdiene for god jord. Fra og med 2014 er ikke prisene direkte sammenlignbare med årene før. Prisene fra kommunene er da vektet sammen til gjennomsnittspriser i de ulike regionene, basert på leid areal i hver kommune.

Figur 8.4 Jordleiepriser 2012–2017, basert på middelverdiene for god jord

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 8.9 viser utviklingen i indeksen for jordleiepris for landet som helhet. Fra og med 2014 er indeksene vektet, mens det i årene før er brukt et flatt snitt. Indeksen er basert på leieprisen på god jord, og gratis leie av jord inngår ikke i beregningen. Selv om enkelte indekser har blitt redusert noen år, så er hovedtrenden økte leiepriser på jord.

Tabell 8.9 Indeks jordleie på god jord, 2002–2017. Kroner per dekar. Basisår 2000=100

	2002	2005	2008	2010	2015	2016	2017
Grasdyrking	81	86	89	92	121	128	125
Korndyrking	96	105	105	112	130	138	133
Grønnsakdyrking	85	99	99	103	149	157	171
Potetdyrking	91	105	115	112	149	152	166
Kultarbeite	92	96	71	79	91	93	97

Kilde: Landbruksdirektoratet

8.4 Renter og gjeld

Tabell 8.10 viser at til tross for lave renter i mange år har økende lånevolum gitt økte rentekostnader.

I nominelle kroner har lånt kapital per jordbruksforetak blitt mer enn firedoblet fra 1999 til 2017 mens rentekostnader er mer enn doblet.

Tabell 8.10 Nominell rentekostnader for lånt kapital. Løpende kroner

	1989	1999	2010	2016	2017*
Gjennomsnittlig rentesats, %	11,6	6,4	4,0	3,14	3,09
Lånt kapital i jordbruket. Mill. kr	22 481	24 513	44 599	58 708	60 708
Lånt kapital per foretak, kr	226 200	346 500	956 600	1 427 689	1 507 562
Nom. rentekostn. næringsgjeld. Mill. kr	2 600	1 578	1 749	1 845	1 877
Nom. rentekostnad per foretak, kr	26 200	22 300	37 500	44 855	46 602

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Tabell 8.11 viser utviklingen i lånt kapital per jordbruksforetak i faste 2016-kroner.

Tabell 8.11 Lånt kapital i jordbruket i faste 2016-kroner¹. Mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2015	2016
Lånt kapital i jordbr., mill. kr	37 457	40 493	34 701	50 168	58 709	59 616
Lånt kapital per foretak, kr	342 700	407 500	490 500	1 076 000	1 427 700	1 475 900

* Foreløpige tall

¹ Deflatert med konsumprisindeksen

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

8.5 Tap på utlån i landbruket

I Tabell 8.12 viser tap på utlån til landbruket fra Landkreditt og Innovasjon Norge.

Tabell 8.12 Konstaterte tap på utlån fra Landkreditt og Innovasjon Norge

	1985	1990	1999	2010	2015	2016	2017
<i>Innovasjon Norge</i>							
Utlån, mill. kr	7 445	8 151	4 371	3 956	4 870	4 644	4 585
Tap på utlån, mill. kr	1,4	15,4	6,9	1,6	1,5	5,1	2,4
Tap på utlån, % av utestående	0,02	0,19	0,16	0,04	0,03	0,11	0,05
<i>Landkreditt</i>							
Utlån, mill. kr	2 760	4 538	5 677	8 502	10 484	11 807	12 777
Tap på utlån, mill. kr	0	0	0,2	0,0	7,0	6,8	1,1
Tap på utlån, % av utestående			0,00	0,00	0,07	0,06	0,01
<i>Sum tap på utlån, % av utestående</i>	0,01	0,12	0,07	0,01	0,06	0,07	0,02

Kilde: Landkreditt og Landbruksbanken/SND/Innovasjon Norge

Innovasjon Norge har over tid redusert sine utlån til landbruket, mens Landkreditt har en kraftig økning i slike utlån.

Innovasjon Norge sine tall gjelder rentebærende lån. Disse lånene er i all hovedsak gitt innenfor 90 prosent av landbrukstakst. Konstaterte tap var 2 392 000 kr (0,05 %). Innovasjon Norge har i tillegg ikke rentebærende BU-lån til landbruket, men disse er ikke med i tabellen over. BU-lån var i 2017 på totalt 186 mill. kr. Tap på disse lånene var 1 030 000 kr (0,6 %) i 2017. Dette tapet er heller ikke med i Tabell 8.12. Tabellen viser konstaterte tap når saken er endelig avsluttet og pantesikkerheten realisert. Tapene er da som oftest avsatt, og også bokført, flere år tidligere.

Landkreditt Bank AS er en forretningsbank eid av Landkreditt SA, og yter alle typer banktjenester til alle slags kunder. For 2017 var utlån til landbruk 12 777 mill. kr, og det var konstatert tap på 1 127 000 kr (0,01 %). Samlet tap på utlån til landbruket for disse to utlånerne var dermed 0,02 prosent i 2017.

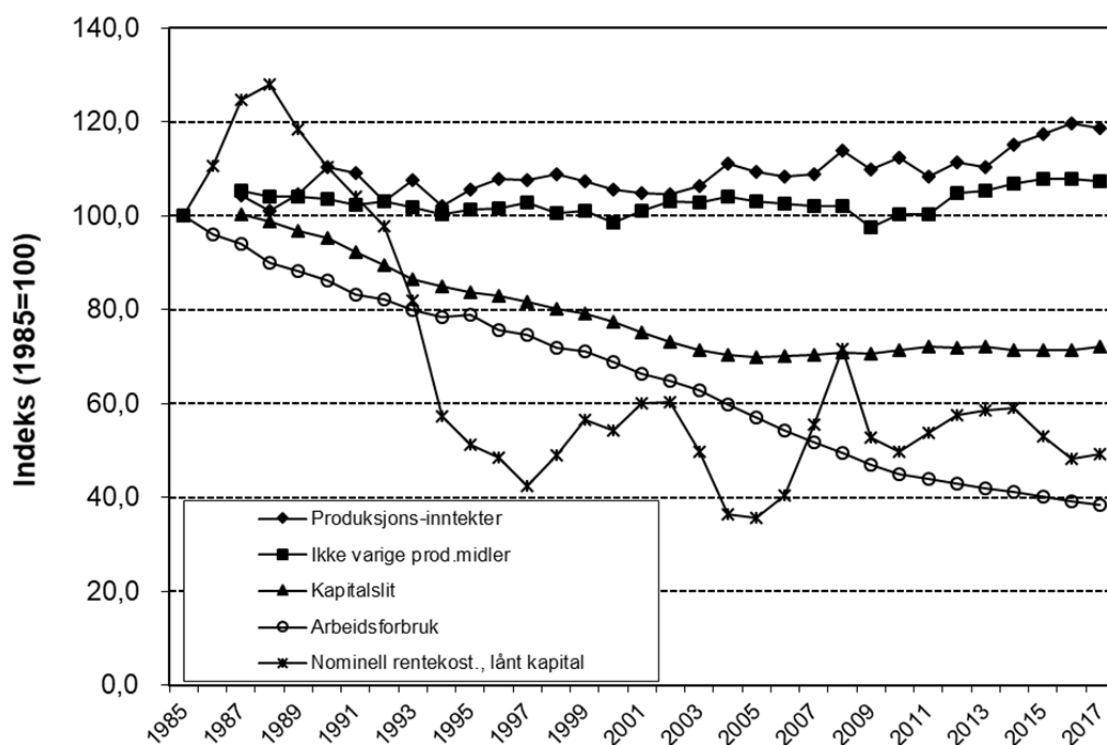
Konsernet Landkreditt har i tillegg leasing som finansiering til landbruket gjennom Landkreditt Finans AS. Dette var på 645 mill. kr i 2017.

En må være oppmerksom på at det er de bankene som stiller de strengeste krav til sikkerhet som er representert her. Det er vanskelig å få spesifiserte data for utlån til landbruket hos andre banker.

8.6 Innsatsfaktorer i relasjon til produksjon

I Figur 8.5 er volumindeksene for fem ulike kostnads- og inntektsposter i totalkalkylen presentert samlet. Indeksen for rentekostnader på lånt kapital er fremkommet ved først å deflatere nominelle rentekostnadene til 1985-kroner, og deretter regne om disse verdiene til indekstall.

Arbeidsforbruket har sunket i hele perioden. Figur 8.5 antyder en økende produktivitet i jordbruket, med et nokså stabilt produksjonsvolum og et avtagende kostnadsvolum over flere år.

Figur 8.5 Produksjon og innsatsfaktorer i jordbruket. Volumutvikling. Indeks

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

9 Priser

I dette kapitlet tar en for seg prisutviklingen for viktige jordbruksprodukter og matvarer. En har også sammenlignet med andre forbruksvarer og tjenester og foretatt en prissammenligning med noen andre europeiske land.

Forbrukerprisene er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine registreringer på konsumprisindeksen, mens engrosprisene er hentet fra flere kilder. For grønnsaker er engrosprisene beregnet på grunnlag av Landbruksdirektoratet sine registreringer gjennom året. For disse produktene finnes bare engrospriser for salg fra førstehåndsgrossist til distribusjonsgrossist, ikke for salg til detaljist. For melk og melkeprodukter, kjøtt og egg har en hentet engrosprisene fra 1980 og senere fra NIBIOs (tidligere NILFs) løpende prisundersøkelser. Fra 2017 har Statistisk Sentralbyrå endret indeksåret fra 1998 til 2015. 2015 er derfor fra 2018 utgangspunktet for indeksen.

Produsentprisene er hentet fra totalkalkylen for jordbruket. For planteproduktene er dette avlingsårspriser. Dette forklarer en del av avviket i forhold til de registrerte forbrukerprisene. For hagebruksprodukter og poteter kan både produsent- og forbrukerprisene variere mye fra år til år etter størrelsen på produksjon og etterspørsel. Engros- og produsentprisene er eksklusive merverdiavgift, mens forbrukerprisene er inklusive merverdiavgift. I den forbindelse bør det nevnes at merverdiavgiftssatsen på matvarer ble satt ned fra 24 til 12 prosent fra 1.7.2001, til 11 prosent fra 1.1.2005, til 13 prosent fra 1.1.2006, og til 14 prosent fra 1.1.2007. Fra 1.1.2012 er merverdiavgiften 15 prosent.

Produsentprisene er basert på målprisene i jordbruksavtalen. Målprisene er de priser jordbruket reelt skal kunne oppnå som gjennomsnitt for året, ut fra balanserte markedsforhold og fastsatt importvern. Prisfastsettelsen gjennom målprissystemet er et hovedvirkemiddel for å regulere jordbruksvaremarkedene. Målprisene er knyttet til representantvarer. Dersom prisene på representantvarene overstiger målprisen med mer enn 10 prosent to uker på rad (12 % for grøntsektoren), iverksettes tiltak for å bringe prisene ned til målprisnivå. Det kan også iverksettes tiltak dersom det ser ut til at gjennomsnittsprisen for avtaleåret overstiger målprisen. For korn er det en øvre prisgrense på inntil 10 prosent over målpris.

Målprisene er lagt på engrosnivå og er eksklusive merverdiavgift. Mål-/avtaleprisen gjelder for avtaleåret, fra 1/7 til 30/6 året etter. Engrosprisene i figurene er gjennomsnittspriser for kalenderåret. For at målprisene skal kunne sammenlignes med engrosprisene har en beregnet gjennomsnittlig målpris/avtalepris for kalenderåret.

Tallene som ligger til grunn for figurene, se:
<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

9.1 Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket

viser konsumprisindeksen for matvarer og alkoholfrie drikkevarer. Tabellen viser at mens matvareprisene totalt økte med 2,3 prosentpoeng fra 2015 til 2017, økte konsumprisindeksen med 5,5 prosentpoeng i samme periode.

Fra og med 2017 er 2015 satt til 100. Fra 1999 til 2015 var det mineralvann/leskedrikker/juice og oljer/fett som steg mest med hhv. 57,2 og 61,8 prosentpoeng i 1999. Varegruppen fisk hadde den største prisøkningen fra 2015 til 2017, med 17,2 prosentpoeng økning. Frukt og grønnsaker hadde en reduksjon i prisen i samme periode.

Tabell 9.1 viser konsumprisindeksen for matvarer og alkoholfrie drikkevarer. Tabellen viser at mens matvareprisene totalt økte med 2,3 prosentpoeng fra 2015 til 2017, økte konsumprisindeksen med 5,5 prosentpoeng i samme periode.

Fra og med 2017 er 2015 satt til 100. Fra 1999 til 2015 var det mineralvann/leskedrikker/juice og oljer/fett som steg mest med hhv. 57,2 og 61,8 prosentpoeng i 1999. Varegruppen fisk hadde den største prisøkningen fra 2015 til 2017, med 17,2 prosentpoeng økning. Frukt og grønnsaker hadde en reduksjon i prisen i samme periode.

Tabell 9.1 Konsumprisindeksen for matvarer og totalt. 2015=100

	1999	2005	2010	2015	2016	2017
Brød og kornprodukter	74,8	77,0	92,8	100,0	102,8	102,3
Kjøtt	94,5	98,0	100,5	100,0	102,5	100,1
Fisk	70,9	77,9	85,6	100,0	107,4	117,2
Melk, ost og egg	70,8	73,9	95,4	100,0	101,3	101,9
Oljer og fett	61,8	70,0	91,6	100,0	108,3	108,4
Frukt	78,6	80,2	83,3	100,0	98,7	98,0
Grønnsaker, inkl. poteter	75,7	82,6	92,5	100,0	100,8	99,9
Sukker, sjokolade, andre sukkervarer	86,2	94,5	97,2	100,0	102,1	101,3
Andre matvarer	84,4	82,8	94,8	100,0	105,2	104,5
Kaffe, te og kakao	82,9	75,0	82,6	100,0	99,8	101,4
Mineralvann, leskedrikker og juice	57,2	63,6	80,3	100,0	104,8	106,0
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer		83,8	94,2	100,0	102,4	102,3
<i>Prosentvis endring fra forrige år</i>		1,5	-0,1	2,6	2,4	-0,1
Konsumpris, indeks total		82,3	92,1	100,0	103,6	105,5
<i>Prosentvis endring fra forrige år</i>		1,6	2,4	2,1	3,6	1,8
Andel av konsum, matvarer i alt ¹⁾	13,9	11,6	11,4	12,8	13,1	13,0

1) Vekten representerer andel av forbrukernes konsum av forbruksvarer i alt, målt i januar det enkelte år.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.2 nedenfor viser prisnivået i 2016 for diverse matvarer, drikkevarer og tobakk i noen utvalgte europeiske land, målt i indekser. En fullstendig matvareundersøkelse blir gjennomført tredje hvert år, siste gang i 2015. De mellomliggende årene brukes framskrivninger basert på konsumprisindeksen. Vi ser at prisnivået på matvarer i Norge i sum er 60,7 prosent høyere enn hva som er gjennomsnittet i EU-28. Av tabellen ser vi at Norge har det høyest prisnivået på de fleste varer, mens Danmark og Island er høyest på enkelte produkter. Polen har billigere mat enn EU-28 på alle varer.

Tabell 9.2 Prisnivåindekser for matvarer, drikkevarer og tobakk i utvalgte land. 2016. EU28=100

	Norge	Sverige	Danmark	Finland	Island	Tyskland	Polen
Matvarer	160,7	127,8	145,5	120,0	148,5	106,2	60,4
Brød og kornprodukter	151,8	131,7	165,6	126,3	152,8	103,0	60,0
Kjøtt	157,6	134,2	136,5	122,9	158,3	119,8	53,3
Fisk	120,0	119,9	131,4	117,3	118,2	111,9	62,8
Melk, ost og egg	177,4	118,5	129,9	119,7	163,4	91,9	63,3
Matoljer og – fett	150,7	126,6	148,1	94,1	117,3	105,5	71,4
Frukt, grønnsaker og potet	154,5	139,2	138,4	126,9	140,1	115,0	61,3
Andre matvarer	190,3	121,3	176,8	116,7	160,6	99,4	67,3
Alkoholfree drikkevarer	183,9	113,4	165,8	123,4	130,9	103,7	75,7
Alkoholholdige drikkevarer	252,0	143,7	142,0	176,2	255,4	86,3	82,7
Tobakk	218,7	117,7	104,7	101,3	163,7	102,7	60,0
Mat og alkoholfree drikkevarer	162,8	126,2	147,3	120,2	146,4	105,9	61,7
Sum privat konsum ¹⁾	140,0	124,0	139,0	121,0	147,0	104,0	53,0

1) Omfatter både varer og tjenester til privat konsum

Kilde: Eurostat, SSB

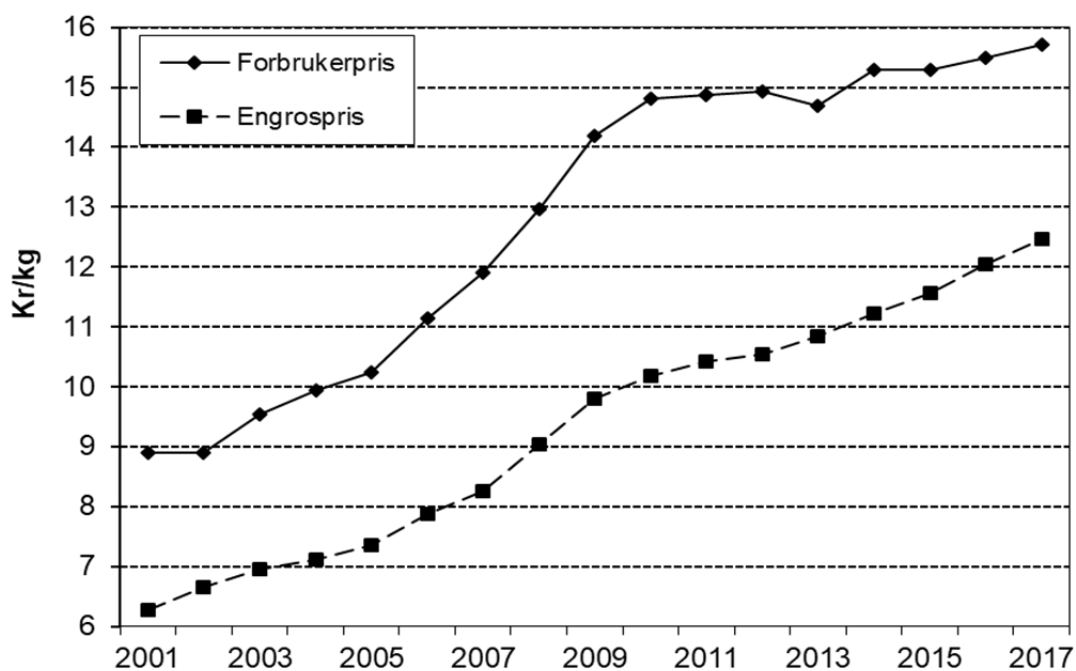
9.2 Melk og melkeprodukter

Prisutviklingen mellom 2001 og 2017 må sees på bakgrunn av flere endringer i merverdiavgiftssatsen for matvarer, jf. innledningen for kap. 9.

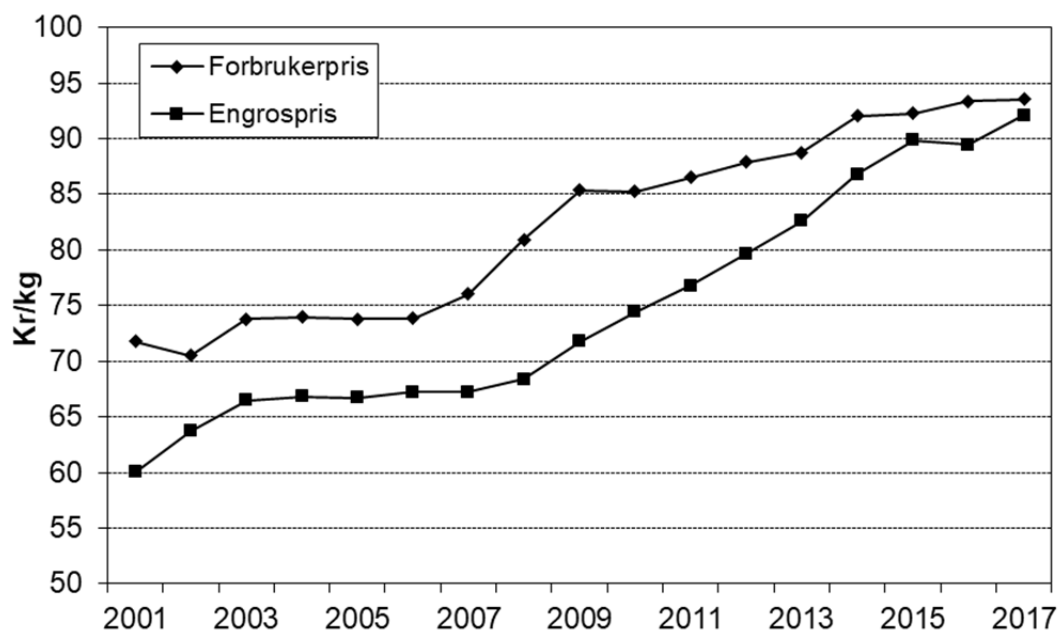
Satsendringer i prisutjevningsordningen for melk vil over tid påvirke endringen i prisene til kurvene i figurene for melkeproduktene. Mens engrosprisene på lettmelk økte med 22 prosent fra 2010 til 2017, var økningen 23 prosent for Norge i samme tidsrom. I denne perioden ble tilskuddet til ost redusert mer enn økningen i avgift på drikkemelk.

Figur 9.1 til Figur 9.4 viser utviklingen i forbruker- og engrospriser for lettmelk, Norge, Gudbrandsdalsost og smør i perioden 2002 til 2017. Forbrukerprisen på lettmelk økte 1,4 prosent fra 2016 til 2017. Prisen på smør hadde en nedgang på 2,30 prosent, mens ostepreisen var tilnærmet uendret. Fra 2015 til 2016 holdt smørprisen seg uendret. Forbrukerprisen på lettmelk ble fra 2005 beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «melk», mens det fra 2015 ble benyttet en ny indeks for

«fersk lettmelk». Indeksen for «ost» er benyttet for Norvegia og Gudbrandsdalsost frem til 2005. Fra 2006 er disse indeksene fjernet og erstattet med en felles indeks for «Ost og osteprodukter». Dette er grunnen til at spesielt forbrukerprisen på Gudbrandsdalsost ikke blir helt presis. Referansevaren for smør er ½ kilo meierismør, og forbrukerprisen de tre siste årene er beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «smør». Når det gjelder engrosprisene, var det økning for lettmelk med 3,4 prosent, osteprisen økte med 3,0 prosent, smør økte med 2,4 prosent og Gudbrandsdalsost holdt seg nærmest uendret.

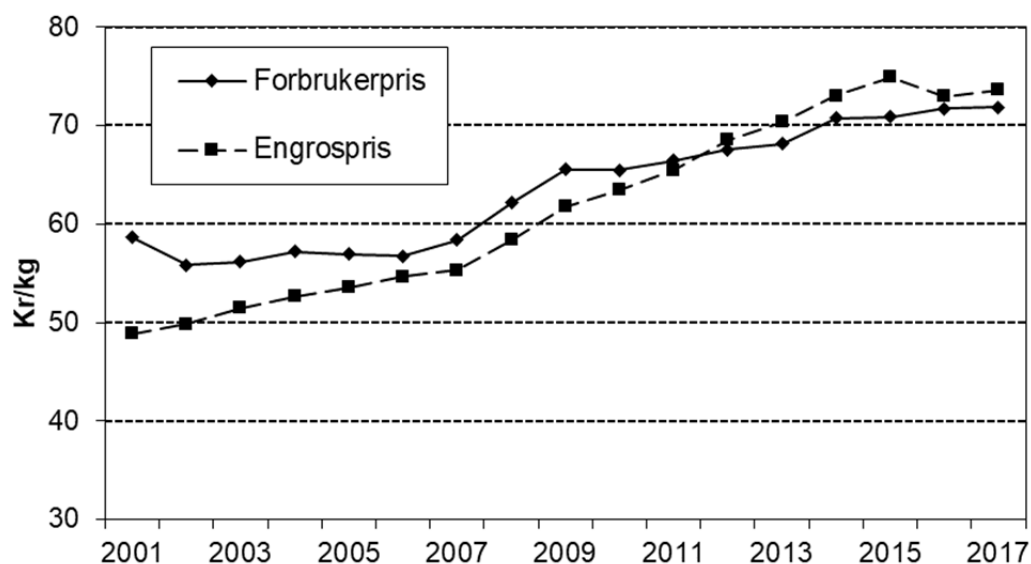

Figur 9.1 Utvikling i forbruker- og engrospriser for lettmelk. Kr/l

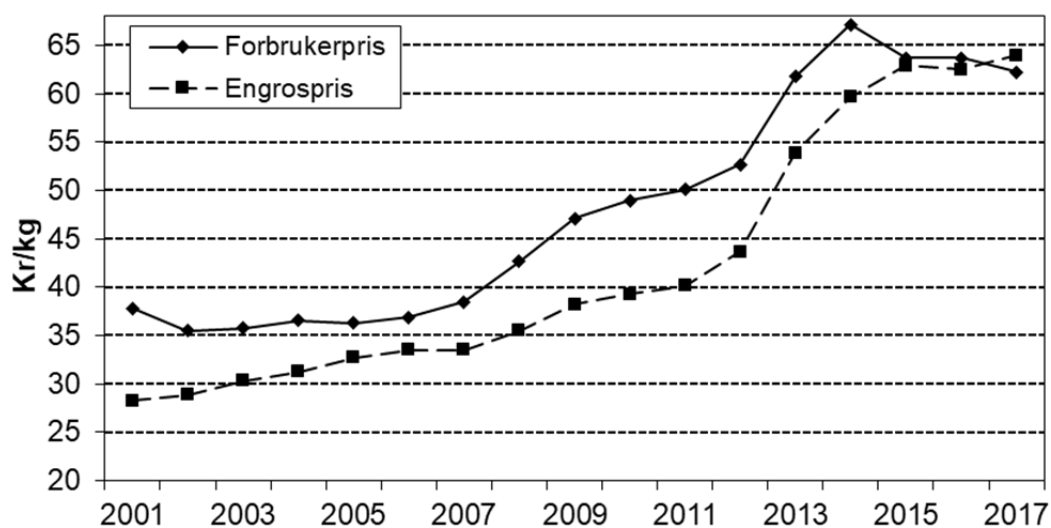

Figur 9.2 Utvikling i forbruker- og engrospris for Norge. Kr/kg

Figurene viser at engros- og forbrukerprisene for den enkelte vare har hatt svært lik utvikling, men i 2007 økte forbrukerprisene noe mer blant annet på grunn av økt merverdiavgift. Tidligere har en sett forbrukerprisen på melk og ost bli redusert som følge av redusert merverdiavgift i 2001. Senere har de økt litt igjen dels på grunn av økt merverdiavgift og økning i engrosprisene.

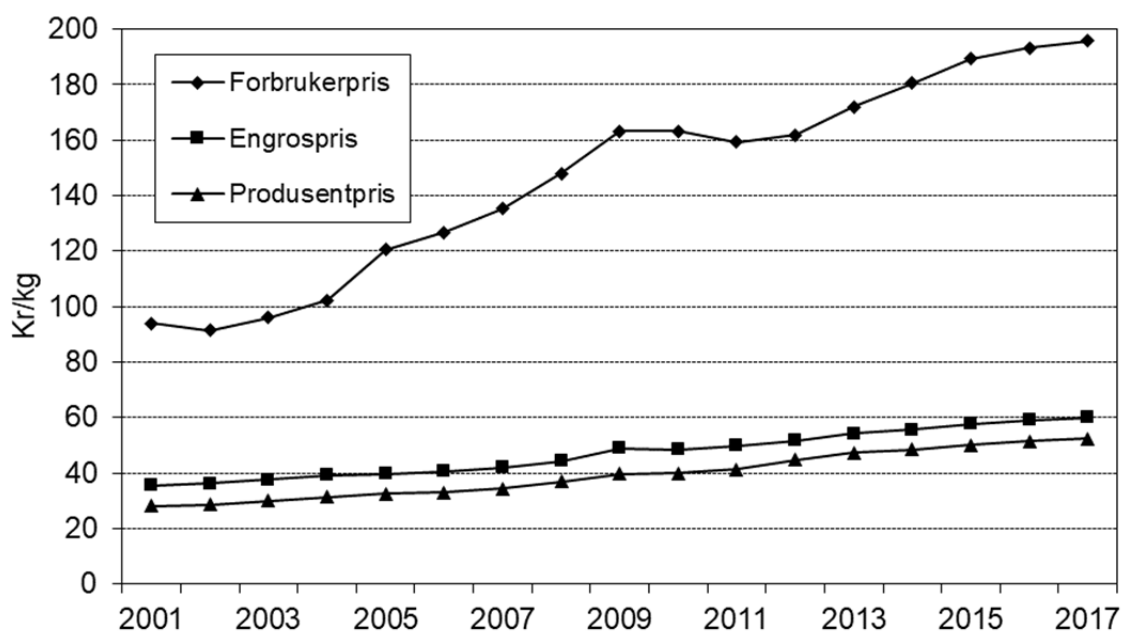
Figur 9.3 Utvikling i forbruker- og engrospris for Gudbrandsdalsost. Kr/kg

Figur 9.4 Utvikling i forbruker- og engrospris for smør. Kr/kg

9.3 Storfekjøtt

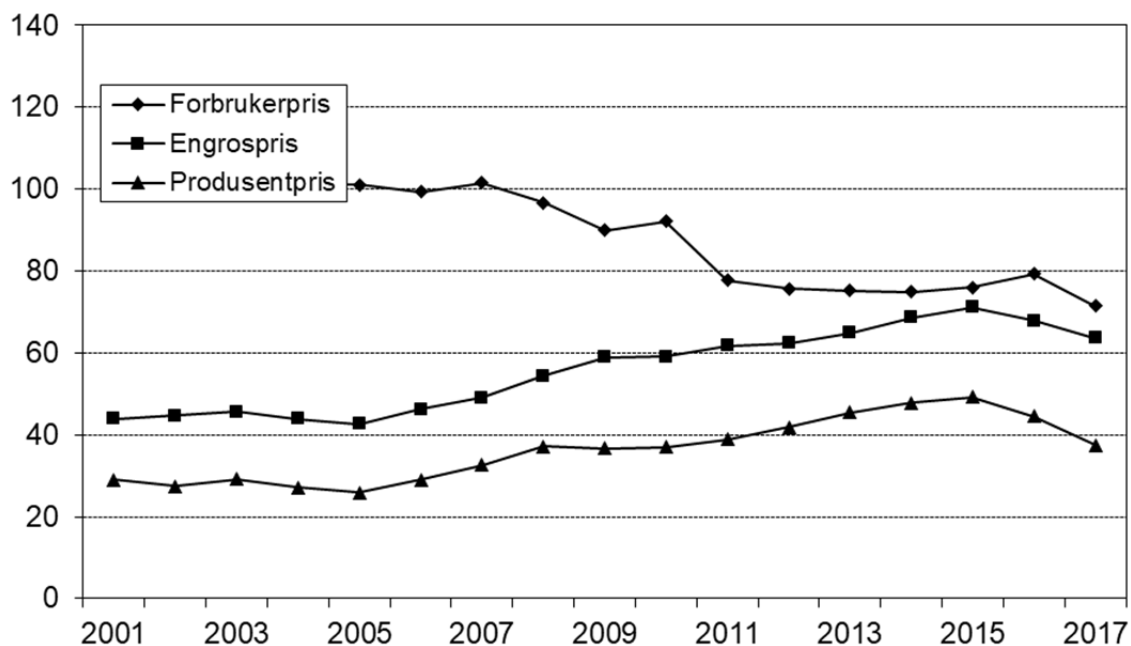
Figur 9.5 viser prisutviklingen for storfekjøtt. Her var referansevaren tidligere gjennomsnittlig pris på mellommørbrad, høyrygg og bibringe av okse. Fra 2005 benyttes konsumprisindeksen for storfe. Forbrukerprisene økte 1,3 prosent fra 2016 til 2017, mens både engrosprisen økte med 1,4 prosent og produsentpriser økte med 1,7 prosent. For varegruppen kjøtt- og karbonadekaker økte forbrukerprisene 2,3 prosent fra 2016 til 2017, etter en økning på 3,0 prosent fra 2015 til 2016.

Figur 9.5 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for storfekjøtt. Kr/kg

9.4 Sau- og lammekjøtt

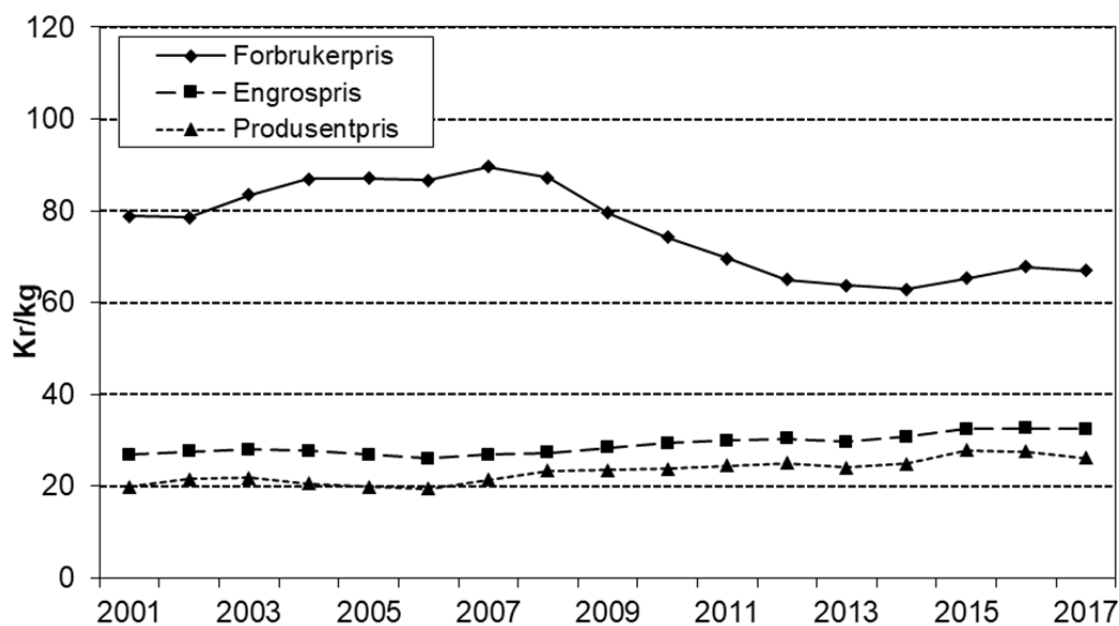
I Figur 9.6 ser vi prisutviklingen for sau- og lammekjøtt. Fra 2016 til 2017 gikk forbrukerprisene ned med 9,9 prosent, engrosprisene og produsentpriser falt henholdsvis 6,3 og 15,9 prosent. Siden 2010 har forbrukerprisene falt 22,5 prosent, mens engros- og produsentpriser har økt henholdsvis 7,7 og 1,2 prosent.

Figur 9.6 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for sau- og lammekjøtt. Kr/kg

9.5 Svinekjøtt

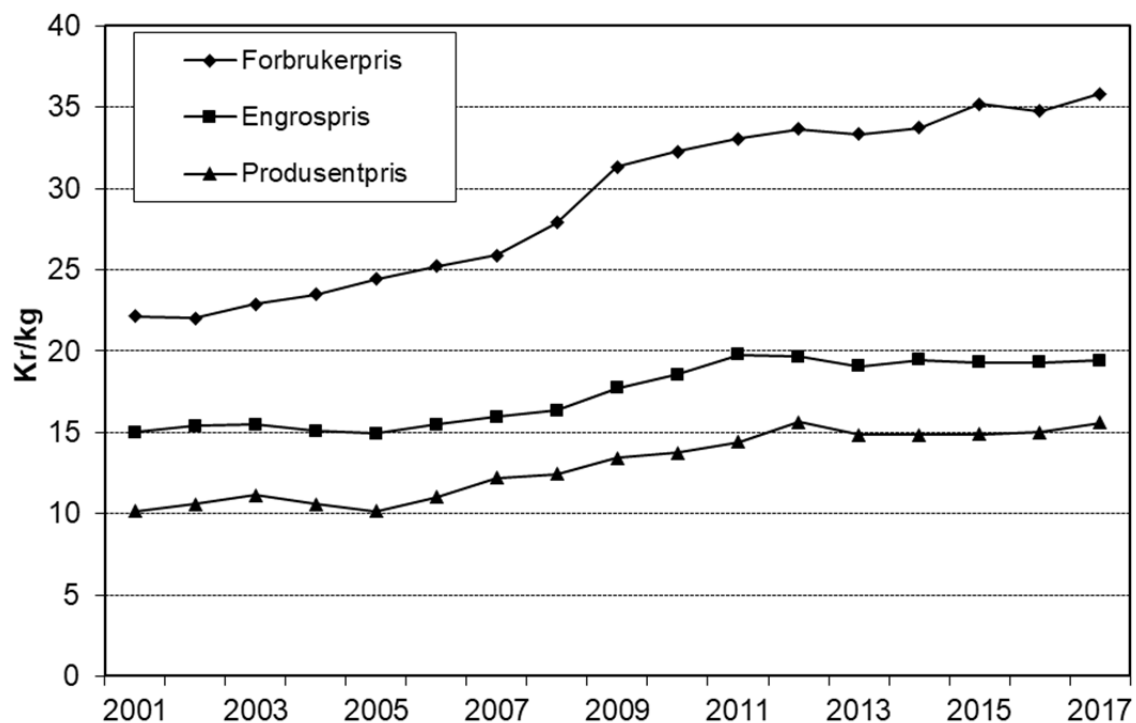
Prisutviklingen for svinekjøtt er vist i Figur 9.7. Fra 2016 til 2017 gikk forbruker- og engrosprisene ned henholdsvis 1,2 og 0,8 prosent. Produsentprisen falt 5,2 prosent. Referansevaren er gjennomsnittlig pris på skinkestek, koteletter og sideflesk, og forbrukerprisen fra og med 2005 er beregnet vha. konsumprisindeksen for «svin». Ny og gammel indeksserie ble kjedet på indeksen for ferskt kjøtt og flesk.

Figur 9.7 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for svinekjøtt. Kr/kg

9.6 Egg

Figur 9.8 viser utviklingen i de ulike prisene på egg. Forbrukerprisen økte 3,0 prosent fra 2016 til 2017. Engros- og produsentprisene økte henholdsvis 0,5 og 4,1 prosent sammenlignet med året før.

Figur 9.8 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for egg. Kr/kg

10 Likestilling

Prop.1S (2015–2016) sier at «*Det er eit uttrykt mål i landbrukspolitikken at kvinner og menn skal ha dei same moglegheitene til å drive næringsverksemd innanfor landbruk og i landbruksbaserte næringar.*»

Likestilling vil naturlig gå inn i flere emner. Vi viser til kapitlene 5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket og 5.6 Landbrukseiendommer. I kapitlene 7.3 om alminnelig inntekt og 7.4 om levekår og økonomi tas inntekt til henholdsvis bruker og ektefelle/ samboer pluss bruker opp, uten et direkte kjønnsperspektiv. I dette kapitlet går en nærmere inn på brukere, eiere, arbeidsinnsats og inntekt i forhold til kjønn.

10.1 Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn

Tabell 10.1 viser utviklingen i antall brukere, både for menn og kvinner. Andelen kvinnelige brukere har vært økende fra 1999 til 2017, selv om andelen har vært lavere i enkelte år.

Tabell 10.1 Personlige brukere på jordbruksbedrifter, fordelt etter kjønn

	1999	2005	2010	2016	2017*
Menn	60 914	43 751	37 471	32 963	32 333
%	87,1	86,7	85,6	84,4	84,2
Kvinner	9 045	6 725	6 295	6 074	6 068
%	12,9	13,3	14,4	15,6	15,8
<i>I alt</i>	<i>69 959</i>	<i>50 476</i>	<i>43 766</i>	<i>39 037</i>	<i>38 401</i>

* Foreløpige tall

For fylkesvis fordeling se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstellingene i 1999 og 2010, den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2016 og 2017

Tabell 10.2 viser kvinneandelen av personlige brukere. Fra 2010 til 2017 økte kvinneandelen i de fleste fylker. For landet som helhet økte kvinneandelen fra 14,4 til 15,8 prosent fra 2010 til 2017.

Tabell 10.2 Andelen personlige brukere som er kvinner i hvert fylke. Prosent

	1999	2005	2010	2016	2017*
Østfold	11,9	12,0	13,5	14,5	14,2
Akershus og Oslo	11,7	12,1	14,3	14,6	14,6
Hedmark	14,1	13,3	13,9	15,5	15,4
Oppland	12,3	12,3	12,5	14,0	14,6
Buskerud	13,7	14,1	14,7	16,9	17,5
Vestfold	10,5	10,6	10,9	13,8	14,4
Telemark	16,4	14,2	15,0	15,4	16,0
Aust-Agder	14,2	13,2	14,3	15,3	16,0
Vest-Agder	12,2	13,4	15,6	15,7	16,1
Rogaland	11,0	13,0	14,5	14,8	14,9
Hordaland	13,3	14,4	15,2	16,5	16,4
Sogn og Fjordane	14,5	14,6	15,1	15,8	16,2
Møre og Romsdal	13,6	15,2	15,6	16,1	16,4
Sør-Trøndelag	9,8	11,2	13,0	15,1	15,5
Nord-Trøndelag	9,8	11,8	13,4	14,7	14,9
Nordland	15,7	15,4	16,6	18,1	17,9
Troms	17,9	16,8	19,4	20,4	21,5
Finnmark	21,1	20,0	23,5	27,1	27,5
<i>Landet</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>15,6</i>	<i>15,8</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1999 og 2010, den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2016 og 2017

Tabell 10.3 viser at kvinner generelt driver mindre jordbruksbedrifter enn menn. For alle år er hovedregelen at kvinneandelen er synkende med økende jordbruksareal. Fra 1999 til 2017 har kvinneandelen økt for alle størrelsesgrupper unntatt de med over 800 dekar.

Tabell 10.3 Andelen personlige brukere som er kvinner, etter arealgrupper. Prosent

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2016	2017*
< 100 ¹⁾	16,2	16,7	18,1	19,2	19,7
100–199	11,8	13,9	15,1	16,3	16,5
200–299	9,3	11,2	12,8	14,5	14,9
300–499	8,1	9,3	10,4	12,6	12,6
500–799	6,0	7,7	9,2	9,8	10,0
≥800	6,3	3,8	4,6	5,8	5,8
<i>Alle brukere</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>15,6</i>	<i>15,8</i>

* Foreløpige tall

1) For 1999 gjeldet tallene størrelsesgruppen 5–100 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstellingene 1999 og 2010, og den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2016 og 2017

Tabell 10.4 nedenfor viser prosentvis aldersfordeling på kvinner og menn som er aktive bønder. Kvinner som driver jordbruksbedrifter, er gjennomgående litt yngre enn menn. Gjennomsnittsalderen for menn er 3,5 år høyere enn for kvinner i 2017.

Tabell 10.4 Prosentvis aldersfordeling for brukere 2017*

Aldersgruppe	≤39	40–49	50–59	60–65	66–69	≥70	Gj.sn.alder, år
Menn	16,9	24,3	30,6	14,5	6,7	7,1	51,9
Kvinner	24,0	32,1	26,0	8,5	3,8	5,6	48,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjonen 2017

10.2 Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser

Eier av en landbrukseiendom kan bruke eiendommen selv eller leie den ut til en annen som driver eiendommen. På den annen side kan én og samme bruker drive flere landbrukseiendommer, både egne og andres, sammen som én jordbruksbedrift. Det er langt flere landbrukseiendommer enn jordbruksbedrifter og brukere.

Tabell 10.5 nedenfor viser gardsoverdragelser i 2016. Den gjelder alle typer overdragelser, både av odelseiendommer og andre. Av de som overdro eiendom i denne perioden var 60,2 prosent av eierne menn og 36,4 prosent kvinner. Av de som overtok var 60,1 prosent menn og 36,8 prosent kvinner.

Blant kvinnelige selgere av landbrukseiendommer var det i 2016 0,7 prosentpoeng høyere antall enn i 2010. Blant nye kvinnelige eiere var det i 2016 0,7 prosentpoeng lavere antall enn i 2010. Når det gjelder upersonlige eiere var 3,1 prosent av selgerne og 3 prosent av kjøperne upersonlige i 2010.

Tabell 10.5 Eiendomsoverdragelser i 2016. Andelen eiere som er menn, kvinner og upersonlige før og etter overdragelsen. Prosent

	Forrige eier			Ny eier		
	Mann	Kvinne	Upersonlig	Mann	Kvinne	Upersonlig
Østfold	61,8	37,2	1,0	61,2	36,5	2,3
Akershus og Oslo	57,0	38,6	4,3	51,9	41,9	6,2
Hedmark	59,7	37,2	3,1	62,7	35,1	2,2
Oppland	62,3	33,9	3,7	61,7	35,6	2,7
Buskerud	60,2	38,1	1,7	58,5	39,0	2,6
Vestfold	60,6	33,8	5,6	60,2	32,4	7,4
Telemark	66,3	31,8	1,9	60,2	37,6	2,2
Aust-Agder	58,9	35,2	5,9	68,6	28,4	3,0
Vest-Agder	58,8	39,8	1,4	61,5	37,1	1,4
Rogaland	66,7	30,4	2,9	66,1	30,1	3,8
Hordaland	60,2	36,1	3,7	60,7	34,7	4,6
Sogn og Fjordane	63,1	34,3	2,5	61,3	36,2	2,5
Møre og Romsdal	63,3	34,2	2,5	59,5	38,1	2,3
Sør-Trøndelag	62,1	36,0	2,0	59,9	37,6	2,4
Nord-Trøndelag	69,4	26,2	4,5	66,0	32,2	1,8
Nordland	52,7	42,0	5,3	57,8	39,3	2,9
Troms	57,7	39,5	2,7	55,9	42,4	1,7
Finnmark	49,8	41,6	8,6	50,2	39,2	10,6
Landet	60,2	36,4	3,4	60,1	36,8	3,1

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Landbrukseiendommer 2016. Tinglyste omsetninger, alle omsetninger

Tabell 10.6 viser aldersfordeling for alle og nye eiere på landbrukseiendommer i 2016. Det var færre kvinner enn menn som var under 50 år ved overtakelse, og 18,3 prosent av kvinnene var over 70 år når de overtok eiendommen i 2016. Dette gav en gjennomsnittsalder for kvinnelige nye eiere på ca. 53 år, noe som er over 6 år mer enn for mennene. Det er i mange sammenhenger påpekt at gardsoverdragelser til kvinner ofte gjelder enker som eier garden i en overgangsperiode.

Tabell 10.6 viser videre at gjennomsnittsalderen for mannlige eiere var ca 2,5 år mindre enn for kvinner som eide landbrukseiendommer i 2016. For menn er gjennomsnittsalderen for *brukerne* (jf. tab. 10.4) 5,9 år lavere enn for alle mannlige *eiere*. Kvinnelige *brukere* (jf. tab. 10.4) er i gjennomsnitt 12 år yngre enn alle kvinnelige *eiere*. Det synes derfor som kvinner i mindre grad overtar jordbruksbedrifter for selv å drive jordbruk over tid. De eldre kvinnene som overtar gard, påvirker derved ikke statistikken over brukere i særlig grad.

Tabell 10.6 Aldersfordeling for nye eiere i 2016 og for alle eiere i 2016. Prosentandeler

		Aldersgruppe						Gj.snittsalder, år
		<30	30–39	40–49	50–59	60–69	>70	
Nye eiere	Menn	13,6	21,2	23,8	21,8	12,8	6,7	46,6
	Kvinner	8,3	16,5	19,0	21,4	16,5	18,3	52,9
Alle eiere	Menn	2,2	8,0	17,7	25,9	25,1	21,0	57,8
	Kvinner	1,7	7,7	16,7	21,6	22,2	30,1	60,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2016, alle omsetninger 2016

Tabell 10.7 viser omsetning av landbrukseiendom etter type omsetning, sett i sammenheng med kjønn og alder på kjøper i 2016. Vi ser at 60,2 prosent av de som kjøpte landbrukseiendom i 2016 var menn og 36,4 prosent var kvinner, og at gjennomsnittsalderen var 48,7 år.

Tabellen viser at det i 2016 var en større andel menn enn kvinner som overtar landbrukseiendommer ved alle former for overdragelser. Det er ved uskifte-/skifteoppgjør at kjøperen er eldst – i gjennomsnitt 61,8 år gammel. Ved overdragelse i form av gave er alderen på kjøper lavest, 41,7 år i gjennomsnitt.

Tabell 10.7 Type omsetning av landbrukseiendom, type og alder på kjøper. 2016

Omsetningstype	Antall omsetninger	Andel kjøper som er			Gj.snittsalder, år
		mann	kvinne	upers.	
Fritt salg	2 840	57,7	38,6	3,7	45,4
Gave	2 064	68,2	31,4	0,4	41,7
Uskifte- /skifteoppgjør	2 986	58,6	38,7	2,7	61,8
Tvangsauksjon	71	71,8	28,2	0,0	48,2
Annet	997	54,6	34,2	11,2	49,6
Totalt	8 958	60,2	36,4	3,4	48,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2016, alle omsetninger 2016

10.3 Driftsformer

10.3.1 Inndeling

Som følge av EØS-avtalen, er Norge forpliktet til å følge EUs bestemmelser for strukturstatistikk i jordbruket. Driftsforminndelingen til og med 2009 brukte standard dekningsbidrag (SDB) som felles måleenhet for de ulike plante- og husdyrproduksjonene i bedriften. Men fra og med 2010 er SDB erstattet med standard omsetning (SO), og det er gjort noen andre metodeendringer. Disse to driftsforminndelingene er ikke fullt ut sammenlignbare. Inndelingen av jordbruksbedrifter etter driftsform er nærmere beskrevet i Statistisk Sentralbyrå-

rapport «Landbruket i Norge 2011». Ved vanlig publisering brukes følgende inndeling:

Driftsform

Korn og oljevekster
Øvrige jordbruksvekster
Hagebruksvekster
Storfe mjølkeproduksjon
Storfe kjøttproduksjon
Storfe mjølk- og kjøttproduksjon i kombinasjon
Sau
Øvrige grovfôretende dyr
Svin og fjørfe
Blandet planteproduksjon
Blandet husdyrproduksjon
Plante- og husdyrproduksjon i kombinasjon

En grundigere inndeling eksisterer, men vi har valgt å bruke denne hovedinndelingen i det følgende. For å regnes som en spesialisert produksjon, må denne utgjøre mer enn 2/3 av bedriftens totale omsetning. For kombinerte produksjoner gjelder at hver av produksjonene må utgjøre mer enn 1/3, men mindre enn 2/3 av bedriftens totale produksjon.

10.3.2 Driftsform og produksjon

Tabell 10.8 viser ulike driftsformer fordelt etter kjønn og andelen kvinner i de ulike produksjoner. Kvinneandelen er høyest blant bønder med driftsform «øvrig grovfôretende dyr», med en andel på 26,6 prosent. Andelen for sau er 19,7 prosent. Andelen er lavest blant produsenter som driver med storfe, både melk/kjøtt og kun melk. Samdriftene gir høy andel upersonlige brukere i melkeproduksjon.

Tabell 10.8 Jordbruksbedrifter fordelt etter driftsform og brukertype. Antall og andel. 2017*

	Antall				Kvinner, prosent	Prosent		
	Totalt	Menn	Kvinner	Uper- sonlig		Menn	Kvinner	Uper- sonlig
Korn og oljevekster	6 716	5 788	809	119	12,0	18,0	13,4	5,8
Øvrige jordbr.vekster	4 252	3 623	517	112	12,2	11,3	8,6	5,5
Hagebruksvekster	1 327	969	178	180	13,4	3,0	3,0	8,8
Storfe, melk	6 450	4 920	696	834	10,8	15,3	11,5	40,6
Storfe, kjøtt	4 045	3 385	548	112	13,5	10,5	9,1	5,5
Storfe, melk og kjøtt	992	775	94	123	9,5	2,4	1,6	6,0
Sau	9 645	7 503	1 902	240	19,7	23,3	31,6	11,7
Øvrig grovfôretende dyr	2 548	1 722	679	147	26,6	5,3	11,3	7,2
Svin og fjørfe	2 159	1 760	312	87	14,5	5,5	5,2	4,2
Blandet planteprod.	228	167	38	23	16,7	0,5	0,6	1,1
Blandet husdyrprod.	598	499	72	27	12,0	1,6	1,2	1,3
Komb. plante og husdyr	1 309	1 079	181	49	13,8	3,4	3,0	2,4
Sum	40 269	32 190	6 026	2 053	15,0	100,0	100,0	100,0

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon 2017

*Foreløpige tall

Tabell 10.8 viser også produksjonene fordelt mellom menn og kvinner som grupper. 23,3 prosent av de mannlige brukerne driver med sau, mens det er 31,6 prosent av kvinnene. 18,0 prosent av mennene og 13,4 prosent av kvinnene har ren kornproduksjon. 15,3 prosent av mennene har melkeproduksjon, mot 11,5 prosent av kvinnene. 40,6 prosent av de upersonlige driver melkeproduksjon.

10.4 Arbeidsforbruk og utdanning

Tabell 10.9 nedenfor viser utviklingen i arbeidsforbruk. Arbeidsforbruket i jordbruket går ned både for kvinner og menn, men reduksjonen er sterkere for kvinner. I 2012/13 utførte kvinner 22 prosent av arbeidet, mot 26 prosent i 1989/90. Kvinner utfører arbeid både som brukere, ektefelle eller samboer til brukerne, familiemedlemmer og som annen hjelp.

Tabell 10.9 Timeverk i jordbruket. Andel utført av kvinner

År	Totalt mill. timeverk	Prosentandel utført av kvinner			
		I alt	Brukere og ektefelle/samboer	Familiehjelp	Annen hjelp
1979/80	246	27	28	24	21
1989/90	185	26	26	28	23
1996/97	161	25	25	26	23
1998/99	151	25	24	26	26
2000/01	140	24	24	27	27
2002/03	132	24	24	27	26
2004/05	120	24	24	27	24
2006/07	112	25	24	26	25
2009/10	95	24	23	26	25
2012/13	88	22	23	26	23
2016	83	22	24	24	23

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Jordbruksstatistikken

Tabell 10.10 viser lengste utdanning for nye eiere av landbrukseiendommer i 2016, og utdanningsnivået er også sammenlignet med fordelingen i den totale befolkningen. For en del personer er høyeste utdanning ikke oppgitt eller ikke fullført, og disse personene inngår i tallene for grunnskole. Høy utdanning blant nye eiere er vanligere blant kvinner enn blant menn, og det er størst andel kvinner med lang utdanning blant de yngste. Blant kvinnene i den yngste aldersgruppen har 43,8 prosent utdanning på universitets- og høghskolenivå. Hos menn har 16,7 prosent i den yngste aldersgruppen høyere utdanning. Ser vi på den eldste aldersgruppa som overtok gård i 2016, så har 25,7 prosent av mennene høyere utdanning, mot 18,1 prosent av kvinnene.

Sammenligner vi utdanningen til nye eiere med tilsvarende for hele befolkningen, så ser vi at en større andel av de som overtar landbrukseiendommer har fullført videregående skole, både blant kvinner og menn.

Tabell 10.10 Nye eieres utdanning etter aldersgrupper, og tall for hele befolkningen

Aldersgruppe	Prosentandel menn, med minst:			Prosentandel kvinner, med minst:		
	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høghskole	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høghskole
<39 år	7,3	76,0	16,7	6,0	50,2	43,8
40–59 år	10,0	65,6	24,4	11,1	47,4	41,5
>60 år	24,7	49,6	25,7	34,4	47,5	18,1
Totalt nye eiere	12,4	65,5	22,1	20,1	48,0	31,8
Hele befolkningen	26,9	40,2	29,2	26,2	35,3	36,5

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret 2016, Utdanningsstatistikken.

Tabell 10.11 tar for seg nye eiere som har landbruksutdannelse som høyeste utdanning. Vi ser at når landbruksutdanning er høyeste utdanning er menn i overtall i alle aldersgrupper. Andelen av unge kvinner med høyt utdanningsnivå som overtar

gård er høyere enn tilsvarende for menn (jf. Tabell 10.10), men unge kvinner velger sjeldnere landbruksutdanning som høyeste utdanning. Kvinner legger mer vekt på en utdanning utenfor landbruket. Det samme gjelder også unge kvinner som er brukere.

Tabell 10.11 Nye eiere med landbruksutdanning som høyeste utdanning, prosent

Aldersgruppe	Menn	Kvinner
<39 år	10,8	8,7
40–59 år	11,5	3,3
>60 år	7,3	0,6
<i>Totalt</i>	10,4	3,2

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret, 2016

10.5 Næringsinntekt og jordbruksfradrag, fordelt på kjønn

Tabell 10.12 nedenfor viser andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Dette er tilsvarende tabellene 7.10–7.12, og viser forskjellene på menn og kvinner. Det er en høyere andel av kvinner enn menn som er uten positiv næringsinntekt, 34,5 prosent kvinner mot 27,1 prosent menn. Relativt sett er det også langt færre kvinner enn menn som henter halvparten eller mer av bruttoinntekta fra jordbruket.

Tabell 10.12 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel etter kjønn. 2016

Referanseperson	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt					
		Uten	1–9 %	10–49 %	50–89 %	>90 %	>50 %
Mann	32 891	27,1	20,1	32,2	15,7	5,0	20,7
Kvinne	5 977	34,5	24,3	29,5	8,8	2,9	11,7
<i>Alle</i>	<i>38 868</i>	<i>28,2</i>	<i>20,7</i>	<i>31,8</i>	<i>14,6</i>	<i>4,7</i>	<i>19,3</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2016

Tabell 10.13 nedenfor er tilsvarende tabell 7.13 og tabell 7.14, men viser andelen menn og kvinner i de ulike inntektsgruppene i forhold til jordbruksfradraget. Tabellen viser at det er en større andel av kvinnene enn av mennene som havner i de laveste inntektsgruppene. Og det er en langt større andel av mennene som har inntekt over 200 000 enn tilsvarende andel kvinner. Det er de med inntekt over 334 290 kr som i 2016 kunne utnyttet et maksimalt inntektsfradrag fullt ut.

Tabell 10.13 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og kjønn. 2016

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1– 63 500	63 501 199 999	200 000– 334 289	>334 290
Mann	32 891	27,1	15,2	19,9	10,5	27,3
Kvinne	5 977	34,5	18,8	20,6	9,5	16,6
<i>Alle</i>	<i>38 868</i>	<i>28,2</i>	<i>15,7</i>	<i>20,0</i>	<i>10,4</i>	<i>25,6</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2016

11 Internasjonale forhold og rammevilkår

I St.meld. nr. 19 (1999–2000) sies det at «... *Internasjonale forhold har økende betydning for landbruk og handel med matvarer*». Videre sies det at «... *For jordbruksvarer medfører landbruksavtalen i WTO fra 1995 at vi for første gang fikk internasjonale forpliktelser og rettigheter på et bredt spekter av områder som omfatter tollbasert importvern, internstøtte, eksportsubsidier*». Dette kapitlet viser OECDs (organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling) beregninger over støtten, eller overføringene, som ytes jordbrukssektoren i de enkelte medlemsland. Videre gjengis Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene.

11.1 OECDs støtteberegninger for jordbruket

OECD, organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling, foretar beregninger over støtten, eller overføringene, som ytes jordbrukssektoren i de enkelte medlemsland. Beregningene, også kalt PSE-beregningene, måler hvor mye næringsstøtten utgjør av produksjonsverdien.

Nærmere om beregningene

De beregnede totaloverføringer til jordbrukssektoren som helhet, som benevnes *Total Support Estimate (TSE)*, utgjøres av summen av overføringene til produsentene, benevnt *Producer Support Estimate (PSE)*, samt budsjettutgiftene til tjenesteproduserende virksomheter som er rettet mot jordbrukssektoren (forskning og utvikling, utdanning, tilsyn, veterinærtjenester osv.), benevnt *General Services Support Estimate (GSSE)*. «Annet», som eksempelvis forbrukersubsidier, inngår også.

Videre beregnes finansieringen av overføringene fra henholdsvis konsumentene av landbruksvarene, benevnt *Consumer Support Estimate (CSE)*, og skattebetalerne.

I tillegg til de relativt lett målbare størrelsene som støtte via importbegrensninger og tilskudd bevilget over budsjettene, er beregningene lagt opp til å gi et totalmål for støtte hvor også mer indirekte støtteformer tas med. I prinsippet skal for eksempel skatte- og avgiftslettelser tas med. Slike (indirekte) støtteformer kan bety relativt mye i enkelte land, selv om de kan være vanskeligere målbare. For Norge tas virkningen av skattefradraget i positiv næringsinntekt fra jordbruket med, og verdien av avgiftsfritak på diesel er et eksempel på avgiftslettelser som også inkluderes i beregningene. Avgifter på kunstgjødsel (opphevet fra 2000) og plantevernmidler

trekkes imidlertid ikke ifra. Bakgrunnen for det er at dette er avgifter rettet mot bruken, – ikke brukeren, av slike midler. Avgifter på innsatsfaktorer knyttet til importbestemmelser trekkes heller ikke ifra. Avgifter (toll) på importerte fôrstoffer til kraftfôr trekkes derfor ikke ifra.

Hva beregningene måler

TSE/PSE er definert som verdien av alle overføringer fra skattebetalerne og konsumentene som følger av politiske tiltak for landbruket, i forhold til en situasjon hvor landbruket kun var underlagt generelle politiske rammevilkår.

TSE/PSE oppgis gjerne i prosent av den totale produksjonsverdien i jordbruket.

PSE gir altså et mål for støtte ved dagens situasjon på verdensmarkedet og forteller ikke noe om støttenivået for hvert produkt eller totalt ved en situasjon med endrede politiske rammevilkår internasjonalt for jordbrukssektoren.

Hva beregningene omfatter

De produktene i norsk jordbruk som det gjøres særskilte beregninger for er hvete, bygg, havre, melk, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt, ull og egg. Det gjøres et beregningsmessig tillegg for verdien av ikke PSE-beregnete produkter, hovedsakelig produkter innen grøntsektoren, dvs. poteter, frukt, bær og grønnsaker.

Oppbygging av beregningene

Skjematisk er beregningene av PSE og TSE oppbygd slik:

- Skjermingsstøtte (fratrullet fôr avgifter og omsetningsavgift)
- + budsjettstøtte
- = PSE (Producer Support Estimate)
- + GSSE (General Services Support Estimate)
- + «annet» (f.eks. forbrukersubsidier)
- = TSE (Total Support Estimate)

Skjermingsstøtte

Skjermingsstøtten er definert som forskjellen mellom innenlandsk produsentpris og referanseprisen multiplisert med produsert mengde. Produsentpris er fratrullet eventuelle pristilskudd. Referanseprisen skal gi uttrykk for aktuell importpris og være konsistent til referanseprisen som er nyttet for andre land. Skjermingsstøtten er fratrullet omsetningsavgifter og fôravgifter. Skjermingsstøtten beregnes for hvert aktuelt produkt og summeres opp til en total skjermingsstøtte.

I beregningene for Norge benyttes EU-priser for hvete, bygg og havre, utbetalingsprisen for melk på New Zealand og EUs eksportpriser for storfe, svin, sau og fjørfeprodukter. Når det gjelder prisen på melk er denne felles for alle land.

Referanseprisene er oppgitt i utenlandske valutaer men omregnet til norske kroner i beregningen.

For hvert beregningsår nyttes referansepriser tilhørende beregningsåret. Referanseprisene varierer over tid og endringer i (fallende/økt) referansepris vil gi endringer i (økt/fallende) skjermingsstøtte, og dermed PSE/TSE, ved uendret virkemiddelbruk innenlands. Tilsvarende gjelder for valutakurssvingninger. Økt produksjon gitt uendrede priser vil gi økt skjermingsstøtte (økt PSE/TSE) og motsatt.

Den totale PSE/TSE, slik den framkommer i OECD beregningene, vil dermed kunne variere fra år til år, også ved uendret virkemiddelbruk. Slike forhold kan forklare en del av de årlige endringene i PSE/TSE.

Fratrekk for avgifter

Fôravgifter og trukket omsetningsavgift på husdyrprodukter trekkes i fra skjermingsstøtten ved beregning av PSE. Fôravgiftene som trekkes ifra er avgifter på innenlandsk produsert korn til fôr. Avgiftene for norskprodusert korn, dvs. forskjellen mellom norsk og verdensmarkedets pris, kan betraktes som en overføring fra husdyrproduksjon til kornproduksjonen. Denne delen er «belastet» kornproduksjonen i form av skjermingsstøtte tidligere i beregningen og trekkes fra for å unngå en dobbelføring. Tidligere ble også avgiftene/tollen på importerte fôrstoffer og andre innenlandske fôrstoffer, hovedsakelig basert på fiskeråstoffer, trukket ifra.

Budsjettstøtte

Budsjettstøtten, dvs. ulike typer tilskudd som stort sett bevilges over kapitel 1150 i Landbruks- og matdepartementets budsjett til gjennomføring av jordbruksavtalene, inntektsføres under PSE-delen.

Det er kun tilskudd som anses å omfatte jordbruket som blir inntektsført. For Landbrukets Utviklingsfond (LUF) er det for eksempel kun bevilgninger til tradisjonelt landbruk som inntektsføres, bevilgninger til skogformål og bygdeutvikling holdes utenom. Visse inntektsførte tilskudd vil dermed ikke samsvare med tilsvarende tilskuddsposter i budsjettproposisjonen.

GSSE, generelle tjenester rettet mot jordbruket

General Services Support Estimate (GSSE) omfatter bevilgninger som ikke regnes å ha inntektseffekt på produsentnivå, dvs. PSE-delen av beregningene, men som er en del av den mer generelle tjenesteproduksjonen rettet mot landbruksnæringen og som derfor inngår i beregningen av totaloverføringene til landbrukssektoren (TSE). Elementer som omfattes av denne delen er forskning og utvikling, utdanning (landbruksskoler), diverse tilsyns- og kontrollvirksomheter, jordskifteverk og jordkartlegging. Midler til markedsregulering og beredskapslagre inngår også.

Annen støtte

Eventuell rentestøtte og forbrukersubsidier tillegges beregningene. Rentestøtten, som beregnes som differansen mellom den gjennomsnittlige rentesatsen (rentebeløpet) jordbrukerne betaler på den lånte kapital og markedsrenten, tillegges PSE-delen av beregningene. Rentestøtten består for tiden hovedsakelig av det rentefrie investeringslånet gjennom LUF.

Eventuelle forbrukersubsidier legges til ved beregning av jordbrukets totalstøtte, TSE.

OECDs beregning for Norge

I Tabell 11.1 er hovedtallene for OECDs beregninger for Norge gjengitt per 2014.

Tabell 11.1 OECDs beregninger for overføringer til jordbruket i Norge. Mill. kr

	1986–88	2010	2014	2015	2016
Total produksjonsverdi	17 354	23 894	28 453	30 260	29 716
<u>PSE</u>					
–skjermingsstøtte	9 274	9 176	11 124	12 352	12 455
–budsjettstøtte ¹	9 902	12 601	13 892	14 010	13 824
Sum	19 175	21 777	25 017	26 361	26 279
<i>PSE i prosent</i>	70	60	59	60	60
+ GSSE	848	1 242	1 374	1 326	1 362
+ «annet»	1 522	461	564	735	621
= Sum TSE	21 545	23 480	26 955	28 422	28 262

1) Budsjettstøtten i OECDs beregninger avviker noe fra tilskuddsoversikten i Tabell 8.1. Dette skyldes bl.a. at prisnedskrivningstilskuddet til korn inngår i skjermingsstøttedelen og ikke i budsjettstøtten i OECDs beregning. Videre benyttes det noe ulikt kildemateriale

Utviklingen i ulike OECD medlemsland

I Tabell 11.2 er utviklingen i PSE målt i prosent vist for en del av OECDs medlemsland. PSE-prosentene uttrykker støtten i prosent av produksjonsverdien i det enkelte land.

Tabell 11.2 Utviklingen i prosent PSE for noen land

Land	1986–88	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Australia	10	3	2	2	2	2	2
Canada	36	17	14	10	9	8	11
EU ¹⁾	39	20	20	20	19	19	21
Island	77	44	46	41	50	57	60
Japan	64	54	55	52	49	44	48
Mexico	3	13	12	11	10	11	8
New Zealand	10	1	1	1	1	1	1
Norge	70	60	63	57	59	60	60
Sveits	76	46	50	47	56	59	58
Tyrkia	20	27	22	21	25	26	28
USA	22	9	8	7	10	10	9
OECD	37	20	18	18	18	18	19

1) EU₁₂ tom. 1994, EU₁₅ etter 1995, EU₂₅ etter 2004

Kilde: OECD

11.2 Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene

GATT/WTO-avtalen, eller mer presist Uruguayrundens (UR) landbruksavtale fra 1994, innebar forpliktelser på tre hovedområder: (1) markedsadgang, (2) eksportstøtte og (3) intern støtte. Forpliktelsene skulle gjennomføres i løpet av perioden 1995–2000. De enkelte medlemsland notifiserer hvert år overfor WTO hvordan de oppfyller forpliktelsene på de ulike områdene²³.

I dette dokumentet vil en kort redegjøre for de viktigste elementene i forbindelse med Norges oppfølging av den gjeldende GATT/WTO-avtalen.

Markedsadgang

Spørsmålet om markedsadgang er grovt sett knyttet til toll og kvoter.

Tollvernet

En viktig del av landbruksavtalen besto i at det kvantitative importvernet skulle erstattes med et tollbasert importvern. Det måtte derfor etableres et sett av tollsatser på landbruksområdet (tariffisering), noe Norge presenterte i de såkalte bindings- eller landlistene. Tollsatsen ble utregnet som differansen mellom verdensmarkedspris og administrerte, interne pris i basisperioden 1986–88 og varierer (for Norge) fra 0 til over 500 prosent.

I avtalen forpliktet landene seg til å redusere disse tollsatsene med minimum 15 prosent, men der et *aritmetisk gjennomsnitt* av alle tollposisjonene skulle gi en reduksjon på 36 prosent. Selv om gjennomføringsperioden var 1995–2000, valgte

²³ Disse notifikasjonene blir også lagt ut på WTOs internettsider

Norge å redusere sine tollsatser med en gang, dvs. i 1995. Tollreduksjonen var 15 prosent for de fleste «viktige» produkter, mens den var langt høyere for «ubetydelige» produkter og/eller på produkter som i utgangspunktet har svakt tollvern. Tabell 11.3 viser hovedelementene av tollreduksjonen.

Tabell 11.3 Tollreduksjoner iht. Norges bindingsliste – URs landbruksavtale

Prosentvis reduksjon	Produktgrupper (utvalg)
15	Kjøtt, melk og meierivarer, poteter, epler, pærer, konservergrønnsaker, en del RÅK-varer
20	Egg, grønnsaker, moreller, jordbær
25	Havre
30	Korn ellers, mel
36	Frø
70–100	En rekke produkter som har lav toll i utgangspunktet/ingen/liten norsk produksjon

Kvoter

GATT/WTO-avtalen innebar videre at det enkelte land forpliktet seg til å sørge for at eksisterende importmuligheter ble opprettholdt. Der en hadde liten eller ingen import måtte det i tillegg opprettes minimums importkvoter på minst 5 prosent ved slutten av avtaleperioden (2000), målt i forhold til konsumet i basisperioden («*minimum access*»-kvoter med om lag 1/3 av ordinær tollsats). Norge har bl.a. minsteimportkvoter for smør, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt og egg.

Det er likevel ikke noe krav om fysisk å importere disse minsteimportkvotene, bare at det skal legges til rette for slik import. Norske myndigheter har innført en auksjonsordning der potensielle importører byr på minsteimportkvotene. Det er Landbruksdirektoratet som administrerer auksjonene.

Tabell 11.4 Minsteadgangskvoter (WTO) og tildelt auksjonert kvantum (tonn)

	1995	2005	2009	2014	2015	2016
Storfe kjøtt, fryst:						
- kvote	181	1084	1084	1084	1084	1084
- tildelt (som % av kvote)	83 (8)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)
Svine kjøtt, fryst:						
- kvote	230	1381	1381	1381	1381	1381
- tildelt (som % av kvote)	34 (2)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)
Sau/lam:						
- kvote	34	206	206	206	206	206
- tildelt (som % av kvote)	0	206 (100)	206 (100)	206 (100)	206 (100)	206 (100)
Kjøtt av høns						
- kvote	116	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)
Kjøtt av kalkun						
- kvote	116	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	221 (100)	86 (39)	221 (100)	221 (221)	221 (100)
Kjøtt av ender						
- kvote	116	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	221 (100)	179 (81)	221 (100)	221 (100)	221 (100)
Smør						
- kvote	366	575	575	575	575	575
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	575 (100)	518 (90)	575 (100)	575 (100)	575 (100)
Hønseegg						
- kvote	626	1295	1295	1295	1295	1295
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	1295 (100)	648 (50)	1120 (86)	1295 (100)	1295 (100)
Hvitkål						
- kvote		134	134	134	134	134
- tildelt (som % av kvote)		134 (100)	134 (100)	134 (100)	134 (100)	134 (100)
Rødkål						
- kvote		134	134	134	134	134
- tildelt (som % av kvote)		82 (61)	134 (100)	134 (100)	134 (100)	134 (100)

Kilde: www.landbruksdirektoratet.no

Fra tabellen ovenfor ser en at det etter hvert er noe reduksjon i hvor stor del av kvoten som er auksjonert ut for kjøttvarer og egg og stort sett også smør. Heller ikke kvoten for hvit- og rødkål er fylt opp alle år. Kvoter som er tildelt gjennom auksjon blir ikke nødvendigvis faktisk importert. Tallene for faktisk import i perioden vil dermed kunne ligge under auksjonert kvantum.

Nedenfor er det gjengitt kvotepriser, delvis i intervall, på de kvotene som kjøpes for å importere til Norge.

Tabell 11.5 Kvotepriser for 2001–2016. Kr per kg

Kr/kg	2001	2005	2009	2014	2015	2016
Storfe kjøtt, fryst	0,62–1,25	23,01	31,63	40,71	44,96	50,01
Svine kjøtt, fryst	0,15–0,30	0,02	0,01	0,01	0,01	0,02
Sau/lam, fryst	5,35	0,59	10,00	24,01	27,79	14,51
Kjøtt av høns	0,07–0,10	0,41	0,01	0,10	0,50	0,02
Kjøtt av kalkun	0,02–0,03	0,03	0,01	0,01	0,01	0,02
Kjøtt av ender	0,42–0,45	1,34	0,01	4,20	4,50	3,16
Smør	0,01	0,01	0,01	1,71	0,76	0,26
Hønseseegg	0,02–0,04	0,01	0,01	0,01	0,01	0,04
Hvitkål	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Rødkål	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Kalkunrullade	0,10–1,00	0,56	0,12	0,01	0,25	0,33

Kilde: www.landbruksdirektoratet.no

Eksportstøtte

Dersom et produkt blir eksportert til lavere pris enn den innenlandske engrosprisen, er dette å regne som eksportstøtte ifølge GATT/WTO-avtalen.

GATT/WTO-avtalen krever at subsidiert eksport skal reduseres med 21 prosent i volum, og at eksportsubsidiene skal reduseres med 36 prosent i verdi i løpet av 6 år fra 1995.

Tabell 11.6 Mengde av faktisk subsidiert eksport (1000 kg)

	1995	2000	2010	2014	2015	Forpliktelse
Storfe kjøtt	638	1 119				1 497
Svine kjøtt	508	1 418	3 099	2 207	165	3 791
Sau/lam	122	30				681
Fjorfe kjøtt	59	-				22
Egg	1 448	1 165	1 130			1 578
Smør	4 382	3 678	2 215		470	5 873
Ost	18 894	16 154	12 382	11 580	10 062	16 208
Mysepulver	92	-				24
Frukt og grønt	-	-				664
Honning	-	-				14
Bearb.landbr.varer						

Kilde: Norges notifikasjon til WTO.

Tabell 11.7 Verdi av faktisk subsidiert eksport (mill. kr)

	1995	2000	2010	2014	2015	Forpliktelse
Storfe kjøtt	18	33				35
Svine kjøtt	8	26	72	51	4	87
Sau/lam	2	1				18
Fjorfe kjøtt	2	-				1
Egg	19	17	17			17
Smør	51	52	12		6	53
Ost	400	237	141	115	96	246
Mysepulver	3	-				-
Frukt og grønt	-	-				1
Honning	-	-				-
Bearb.landbr.varer	25	27	32	28	26	36
Sum	528	393	274	194	132	494

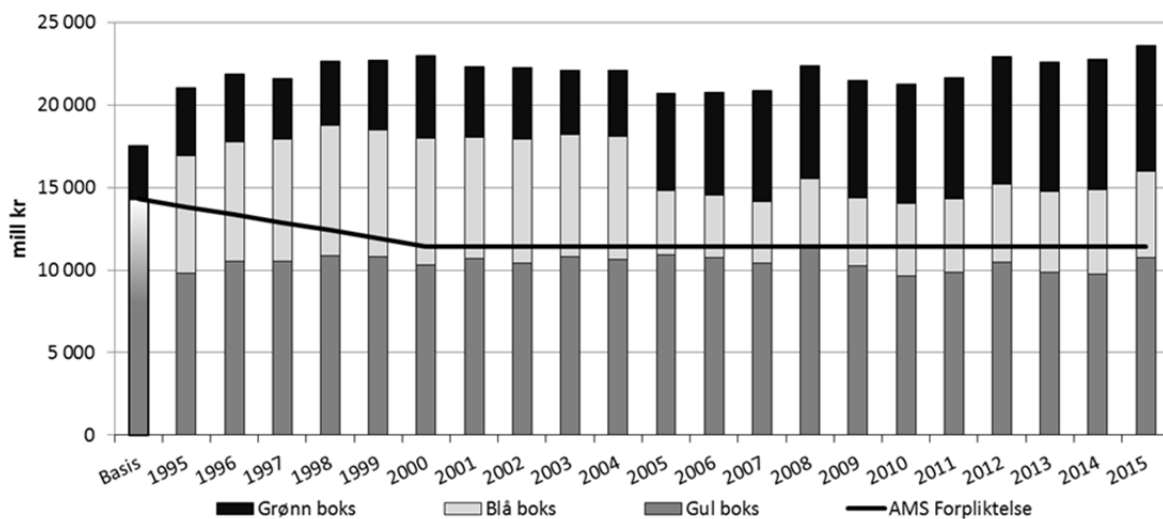
Kilde: Norges notifikasjon til WTO.

Tabell 11.6 og Tabell 11.7 viser Norges subsidierte eksport med hensyn på hhv. mengde og verdi. Norge har benyttet seg av muligheten for å overføre «ubenyttet eksportstøtte» fra et år til senere år. 2000-forpliktelsen gjelder midlertid absolutt, og en ser at denne gir reelle begrensninger (for eksempel ost), sett i forhold til den subsidierte eksporten gjennom hele perioden. Opplysningene her er hentet fra Norges notifikasjoner til WTO, der 2015 er siste året det foreløpig er notifisert for.

Internstøtte

Uruguay-runden forpliktet medlemslandene til å redusere den nasjonale, eller interne støtten til landbruket, beregnet ved hjelp av AMS, med 20 prosent i løpet av 6-års perioden (1995–2000). AMS, Aggregate Measurement of Support, er summen av den direkte støtten over statsbudsjettet og en beregnet markedsprisstøtte («skjermingsstøtte»).

«Skjermingsstøtten» i AMS beregnes som differansen mellom innenlandske *målpriser* (dvs. ikke markedsprisene) og en fast verdensmarkedspris, beregnet som gjennomsnittet av tre-årsperioden 1986–88. Dette avviker således en del fra metoden skjermingsstøtten beregnes på i OECDs PSE-beregninger, der en nytter løpende markedspriser, både norske og internasjonale.

Figur 11.1 Utvikling i nasjonal støtte til norsk jordbruk, sammenholdt med reduksjonsforpliktelsene iht. GATT/WTO-avtalen

Kilde: Norges notifikasjoner til WTO

Ved beregningen av budsjettstøtten i AMS, holdes to deler av støtten utenfor; «grønn» og «blå» støtte. Den «grønne» støtten er klassifisert som «lovlig» og er unntatt reduksjonsforpliktelser. Den «blå» støtten inngikk i beregningen av den opprinnelige «Basis AMS», dvs. det som skulle være utgangspunktet for reduksjonsforpliktelsene, men kunne i gjennomføringsperioden tas ut av AMS.

Det som for Norges del gjenstår som «gul støtte», dvs. reduksjonspliktig AMS, er således den tidligere omtalte «skjermingsstøtten», samt annen direkte produksjonsrelatert støtte, i hovedsak grunntilskudd og frakttilskudd. «Skjermingsstøtten» utgjør det alt vesentligste av norsk AMS. Den «grønne» støtten skal være produksjonsnøytral og er unntatt fra reduksjonsforpliktelser. Norge har for 2015 notifisert 7,6 mrd. kr som «grønn» støtte overfor WTO. Blant de viktigste er areal- og kulturlanskapstilskuddet, avløserordningen, utbetalinger fra Landbrukets Utviklingsfond og andre bygde-utviklingstiltak og støtte til prisnedskrivning av norsk korn.

Hovedkriteriet for «blå» støtte er at det er knyttet produksjonsbegrensninger til støtten. For 2015 har Norge notifisert «blå» støtte på 5,2 mrd. kr. Norge har notifisert driftstilskuddet i melkeproduksjonen, produksjonstilskuddet i husdyrproduksjonen og distriktstilskudd for melk og kjøtt som «blå» støtte. Areal- og kulturlanskapstilskuddet ble fra 2005 notifisert i «grønn» boks.

Figuren over viser Norges oppfølging av reduksjonsforpliktelsene mhp. nasjonal støtte. «Basis AMS» ble beregnet på grunnlag av gjennomsnittet av årene 1986–1988. En skilte ikke her mellom «gul» og «blå» støtte. Tallene er basert på de norske notifikasjonene, der 2014 er det siste året en har notifikasjoner for.

Som en ser av figuren over, har en fram til nå oppfylt kravet til reduksjonsforpliktelser, dvs. en ligger under maksimalt tillatt støttenivå. Et unntak er 2008 der notifisert AMS lå om lag 100 mill. kr over taket. Samtidig ser en at AMS legger viktige føringer for utformingen av virkemidlene i norsk jordbruk. Det har alt blitt gjennomført både «tekniske» og reelle tilpasninger for å sørge for at notifisert AMS ligger under tillatt støttenivå på 11,4 mrd. kr.

Ser en nærmere på tallene, er det en klar tendens at det er markedsprisstøtten («skjermingsstøtten») som har økt, mens den direkte prisstøtten er redusert. Det er først og fremst innenfor husdyrproduksjonene at en har hatt økning, dels som følge av økte målpriser, dels som følge av økt produksjon.